

M. VITRUVII
POLLIONIS
ARCHITECTURA.

VOL. IV. P. II.

UTINI
APUD FRATRES MATTIUZZI
M. DCCC. XXX

del VITRUVIO

a a Gen. 50 Ital.

re a L. 1. .

Totale

Digitized by the Internet Archive
in 2012 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

<http://archive.org/details/architectura4pt2vitr>

M. VITRUVII POLLIONIS
ARCHITECTURA

TEXTU EX RECENSIONE CODICUM EMENDATO

CUM

EXERCITATIONIBUS NOTISQUE NOVISSIMIS

JOANNIS POLENI

ET COMMENTARIIS VARIORUM

ADDITIS NUNC PRIMUM STUDIIS

SIMONIS STRATICO

Vol. IV. P. II.

UTINI

APUD FRATRES MATTIUZZI

ANNO M.DCCC.XXX

IN OFFICINA PECILIANA

EDITORES

LECTORIBUS

*Perdifficilis lucubrationum Marchionis Pole-
nis et Comitis Stratico in Vitruvium editio abso-
luta est parte altera voluminis quarti, quod nunc
evulgatur. Inter ceteros labores et curas ab Edi-
toribus adhibitas, illa profecto haud parvi videtur
facienda, quam ad Baldi Lexicon, a praedictis
Illustratoribus dumtaxat inchoatum, ipsi accurate
perficiendum contulerunt. Quoniam vero Lexicon
istud summarium ac dilucidam technicarum vocum,
quibus Vitruvius utitur, explanationem complecti-
tur, vocibusque singulis libri capitisque Vitruvia-
ni, cui refertur, allegatio est adjuncta; idcirco su-
pervacaneum prorsus visum est, rerum ac termino-
rum indice molem ingentem Editionis augere, cum
Lexicon ipsum sola allegationum ope legentium
desiderio abunde satisfacere possit. Quod si cui-
piam forte studioso Vitruviani operis amatori li-*

buerit sese in arduo hujusmodi labore patienter exercere, ei semper utiliter et opportune licebit praesenti Editioni hoc adjicere ornamentum. Nos autem hic lectores aliud monendos esse censemus; nempe ab initio promissum Poleni, et Stratico epistolarum commercium a nobis ideo praetermitti, quod deinde intelleximus, notitias epistolis ejusmodi comprehensas in Vitruvianas commentationes penitus omnes transiisse. Quare muneri nostro satisfacisse ducimus, dum Poleni et Stratico Vitruvium, variis de causis antea incompletum, nunc demum absolutum exhibemus, nihil omnino eorum praetereuntes, quae ad optatissimam Classici textus illustrationem juxta eorundem clarissimorum Interpretum mentem visa sunt pertinere.

INDEX

EURUM QUAE IN HAC SECUNDA PARTE

QUARTI VOLUMINIS CONTINENTUR

EXERCITATIO POLENI QUARTA SEU SYLLOGE OPUSCULORUM quae ad Vitruvii loca difficilia explicanda auctores varii scripserunt

Epitome in omnes Georgii Agricolae de mensuris et ponderibus libros Guilielmum Philandrum Castilionium Pag. 3

DE RATIONE INVENIENDAE MIXTIONIS AURI ET ARGENTI IN CORONA ,, 25

DE COCHLIO ARCHIMEDIS ,, 33

JOANNIS EUTEONIS ad locum Vitruvii corruptum restitutio qui locus est de proportione inter lapides mittendos et balistae foramen ,, 39

ZIEGLERI JACOBI LANDAVI HEMICYCLIUM BEROSI de quo mentionem fecit Vitruvius lib. IX. cap. 9.

Hemicyclium Berosi de Jacobi Ziegleri Landavi traditione ,, 47

LEO BAPTISTA ALBERTI DE PICTURA libri tres

Liber primus. Rudimenta ,, 53

Liber secundus. Qui pictura inscribitur ,, 68

Liber tertius. Pictor incipit ,, 88

Clarissimo viro doctori medico ac mathematico excellentissimo Jacobo Milichio ,, 96

De Sculptura excerpta maxime animadvertenda ex dialogo Pomponii Gaurici Neapolitani ,, 101

Ludovici Demontiosii Commentarius de Sculptura ,, 123

De caelatura Pag. 133

De gemmarum scalptura ,, 134

Illustrissimo et Reverendissimo D. Annae duci de gioiosa Franciae pari et ammiralio Ludovicus Demontiosius S. ,, 136

Ejusdem commentarius de Pictura ,, 139

Claudius Salmasius in Solinum ,, 155

Lexicon Vitruvianum ,, 1

Index Historicus et Geographicus ,, 137

EXERCITATIO POLENI

QUARTA

SEU SYLLOGE OPUSCULORUM

QUAE AD

VITRUVII

LOCA DIFFICILIA EXPLICANDA AUCTORES VARI

SCRIPSERUNT

EPITOME
 IN OMNES
GEORGII AGRICOLAE
 DE MENSURIS ET PONDERIBUS LIBROS
 PER
 GULIELMUM PHILANDRUM CASTILIONIUM

PHILANDRO F. DULCISS. S.

*E*dimus in gratiam tuam, mi Philander, hac etiam potissimum die, in *Agricolae de mensuris et ponderibus libros tabulas nostras*, atque adeo epitomen, ut aliquando eo veluti testimonio te videas, et simul intelligas, quae mea fuerit erga te voluntas: exemploque nostro et literas bonas, liberaliumque artium studia colas, et studiosos viros, cum tui tibi nominis veniet in mentem, benevolentia prosequaris. *Vive, et vale. Ruthenis, Idibus Martiis. Anno a Christo nato, ∞. B. LI.*

Quantitatis mensura tribus differentiis expenditur.	{	Mole, vasculi scilicet capacitate: estque liquidorum et aridorum. Gravitate, ponderibus scilicet: estque et liquidorum, et aridorum. Intervallo.
---	---	--

Mensurae, sive vascula dicas, quibus liquida aridave metimur, sunt	{	Romanorum. Atticae sive medicae Georgicae. Veterinariorum. Externae: quae sunt	{	Persicae. Ægyptiæ. Syriæ. Hebraicæ. Arabicæ.
--	---	--	---	--

Pondera quibus liquidas res aridasve expendimus, sunt	{ Romanorum. Attica. Medica. Veterinariorum. Externa: quae sunt	{ Ægyptia. Syrium unum. Hebraica. Arabica.					
			Mensurae quibus intervalla metimur, sunt	{ Graecae. Romanae. Externae: que sunt	{ Persicae. Ægyptia una. Hebraicae.		

Liquidorum mensurae Romanorum.

Culeus amphoras 20. uncias mensurales 1000. capit.

Amphora urnas duas: uncias mens. 80. Eam quadrantal antiqui vocabant.

Urna congios quatuor: unc. m. 40.

Congius sextarios sex: libras 10.

Sextarius heminas duas: lib. et bessem, id est, uncias 20. sive cyathos 12. Inde bibere sextantes, quadrantes, trientes, quineunces, heminam, bessem, septuncem, sextantem, deuncem, dodrantem, et hujusmodi.

Hemina quartarios duos: uncias 10.

Quartarius acetabula duo: unc. 5.

Acetabulum sesquicyathum: unc. duas eum dimidia.

Cyathus ligulas, sive cochlearia quatuor: sescunciam drachmam et scrupulum.

Ligula sive cochlear, drachmas tres, et scrupulum unum.

Culeus continet amphoras 20. urnas 40. congios 160. sextarios 960. heminas 1920. quartarios 3840. acetabula 7680. cyathos 11520. ligulas 46080.

Amphora capit urnas duas, congios 8. sextarios 48. heminas 96. quartarios 192. acetabula 384. cyathos 576. ligulas 2304.

Urna capit congios 4. sextarios 24. heminas 48, quartarios 96. acetabula 192. cyathos 288. ligulas 1152.

Congius capit sextarios 6. heminas 12. quartarios 24. acetabula 48. cyathos 72. ligulas 288.

Sextarius capit heminas 2. quartarios 4. acetabula 8. cyathos 12. ligulas 48. Sextarius est urbicus sive Italicus, et Castrensium qui duos urbicos capit.

Hemina capit quartarios 2. acetabula 4. cyathos 6. ligulas 24.
 Quartarius capit acetabula duo, cyathos 3. ligulas 12.
 Acetabulum capit cyathum unum cum dimidio, ligulas 6.
 Cyathus capit ligulas quatuor.

Aridorum mensurae.

Modius capit duos semimodios, libras vero 26. et uncias 8.
 Semimodius sextarios octo, lib. 13. uncias 4.
 Sextarius heminas duas, uncias 20.
 Hemina acetabula 4. unc. 10.
 Acetabulum sesquicyathum, unc. duas et dimidiam.
 Cyathus ligulas 4. sescunciam drachmam et scripulum.

Modius capit semimodios duos, sextarios 16. heminas 32. acetabula 128. cyathos 192. ligulas 768.
 Semodius capit sextarios 8. heminas 16. acetabula 64. cyathos 96. ligulas 384.
 Reliquae ut liquidis aestimandae.

Liquidorum tantum fuerunt culeus, amphora, urna. Congius, quartarius.

Aridorum modius et semodius.

Utrorumque sextarius, hemina, acetabulum, cyathus et ligula.

Liquidorum mensurae Atticae sive medicae.

Metretes capit cohas 12. sive libras mensurales 108. Idem cadus dicitur, et ceranium: ubi vero adjicitur Italicum, intellige choam Romanam: sicuti cum audis amphoram Atticam, intellige metretem. Idem *στάμνιος* et *στάμνιον*.

Chus sextarios 6. sive lib. 9. Idem choeus, Romanis congius.

Sextarius cotylas 2. sive lib. et semissem. *ξέστης*.

Cotyle quartarios 2. sive unc. 9. Eadem tryblion et hemixeston dicitur.

Quartarius oxybapha 2. sive unc. 4. et dimidiam. *τέταρτον*, hemicotylion. Oxybaphum sesquicyathum, sive unc. duas et drachmas duas, Latine acetabulum.

Cyathus concas duas, mystra quatuor, chemas 5. sive sescunciam.

Cheme, cochlearia duo, sive drachmas duas, scripulum unum, grana quatuor, et quatuor quintas grani.

Cochlearium drachmam unam, scripulum dimidium, grana duo, et duas quintas grani.

Metretes capit choas 12. sextarios 72. cotylas 144. quartarios 288. oxybapha 576. cyathos 764. chemas 4320. cochlearia 8640.

Chus capit sextarios 6. cotylas 12. quartarios 24. oxybapha 48. cyathos 72. conchas 144. mystra 288. chemas 360. cochlearia 720.

Sextarius capit cotylas 2. quartarios 4. oxybapha 8. cyathos 12. conchas 24. mystra 48. chemas 60. cochlearia 120.

Cotylae capit quartarios 2. oxybapha 4. cyathos 6. conchas 12. mystra 24. chemas 30. cochlearia 60.

Quartarius capit oxybapha 2. cyathos 3. conchas 6. mystra 12. chemas 15. cochlearia 30.

Oxybaphum capit sesquicyathum, conchas 3. mystra 5. chemas 7. cum dimidia, cochlearia 15.

Cyathus capit conchas 2. mystra 4. chemas 5. cochlearia 10.

Concha capit mystra 2. chemas 2. cum dimidia, cochlearia 5.

Mystrum capit chemem unam, et quartam partem, cochlearia 2. cum dimidio.

Cheme capit cochlearia duo.

Cochlearium minima est mensura.

Purae Atticae sunt, metretes, chus, cotyle, oxybaphum, cyathus, mystrum, cheme et cochlearium.

Medicae sunt eadem, et praeterea sextarius atque quartarius.

Aridorum mensurae.

Medimnus capit choenicas 48. libras vero mensurales 108.

Choenix, cotylas 3. vel sesquisextarium, lib. vero duas et quadrantem.

Sextarius cotylas duas, sive uncias 18.

Cotyle oxybapha 4. unc. 9.

Oxybaphum sesquicyathum, unc. 2. et drachmas 2.

Cyathus cochlearia 10. sescunciam.

Cochlearium drachmam unam, scripulum dimidium, grana duo, et duas quintas grani.

Medimnus capit choenices 46. sextarios 72. cotylas 144. oxybapha 576. cyathos 864. cochlearia 8640.

Choenix capit sesquisextarium, cotylas 3. oxybapha 12. cyathos 18. cochlearia 180.

Sextarius capit cotylas 2. oxybapha 8. cyathos 12. cochlearia 120.
 Cotyle capit oxybapha 4. cyathos 6. cochlearia 60.
 Oxybaphum capit sesquicyathum, cochlearia 15.
 Cyathus capit cochlearia 10.

Liquidorum tantum, metretes, congius, quartarius.
 Aridorum solum, medimnus et choenix.
 Utrorumque, sextarius, cotyle, oxybaphum et cyathus.

Georgicae mensurae liquidorum.

Metretes capit amphoreas 2. lib. vero mensurales 108.
 Amphoreus choas 4. lib. 54.
 Chus sextarios 9. sive cotylas 12. lib. 13. cum dimidia.
 Cotyle oxybapha 4. lib. et sescunciam.
 Oxybaphum sesquicyathum, unc. 3. et drachmas 3.
 Cyathus mystra 4. unc. 2. et totidem drachmas.
 Mystrum drachmas 4. et dimidiam.

Metretes capit amphoreas 2. choas 8. cotylas 96. oxybapha 384.
 cyathos 576. mystra 2304.
 Amphoreus capit choas 4. cotylas 48. oxybapha 192. cyathos 288.
 mystra 1152.
 Chus capit cotylas 12. oxybapha 48. cyathos 72. mystra 288.
 Cotyle capit oxybapha 4. cyathos 6. mystra 24.
 Oxybaphum capit sesquicyathum, mystra 6.
 Cyathus capit mystra 4.

Aridorum mensurae.

Medimnus capit semimedimnos duos, tertarios tres, sextarios sex, semisextarios duodecim, semiduodecimas partes quatuor et viginti, choenicas octo et quadraginta: libras vero mensurales 162.
 Semimedimnus lib. 81.
 Tertarius medimni, lib. 54.
 Sextarius medimni, lib. 27.
 Semisextarius medimni, lib. 13. et dimidiam.
 Semiduodecima pars medimni, lib. 6. et unc. 9.
 Choenix capit cotylas 3. lib. vero 3. et unc. 4. et dimidiam.
 Cotyle capit oxybapha 4. libram vero unam et sescunciam.
 Oxybaphum capit sesquicyathum, unc. vero 3. et drachmas totidem.

Cyathus capit mystra 4. unc. vero 2. et drachmas totidem.
Mystrum capit drachmas 4. et dimidiam.

Medimnus, sive medimnum capit semimedimnos 2. tertiaros 3. sextarios sex, semisextarios 12. semiduodecimas 24. choenicas 48. cotylas 144. oxybapha 576. cyathos 864. mystra 3456.

Semimedimnum capit tertiarium cum dimidio, sextarios 3. semisextarios 6. semiduodecimas 12. choenicas 24. cotylas 72. oxybapha 288. cyathos 432. mystra 1728.

Tertarius medimni capit sextarios 2. semisextarios 4. semiduodecimas 8. choenicas 16. cotylas 48. oxybapha 192. cyathos 288. mystra 1152.

Sextarius medimni capit semisextarios 2. semiduodecimas 4. choenicas 8. cotylas 24. oxybapha 96. cyathos 144. mystra 576.

Semisextarius medimni capit semiduodecimas 2. choenicas 4. cotylas 12. oxybapha 48. cyathos 72. mystra 288.

Semiduodecima medimni pars capit choenicas 2. cotylas 6. oxybapha 24. cyathos 36. mystra 144.

Choenix capit cotylas 3. oxybapha 12. cyathos 18. mystra 72.

Cotyle capit oxybapha 4. cyathos 6. mystra 24.

Oxybaphum capit sesquicyathum, mystra 6.

Cyathus capit mystra 4.

Veterinariorum mensurae.

Cotyle capit oxybapha 2. libram vero mensuralem unam.

Oxybaphum cyathos 3. sive libram.

Cyathus mystra 4. uncias vero duas.

Mystrum cochlearia 2. sive semunciam.

Cochlearium vero drachmas duas.

Pondera rerum aliquot, quas metimur.

Mensurarum Romanarum.

1	{	Culeus oleo plenus pendit lib. 1333. et uncias 4.
		Culeus vino plenus pendit lib. 1481. uncias 5. drachmas 6. siliquas 4.
		Culeus mellis pendit lib. 2222. unc. 2. drach. 5. et scripulum unum.
2	{	Amphora olei pendit lib. 66. et uncias 8.
		Amphora vini pendit lib. 74. drach. 7. et siliquas 2.
3	{	Amphora mellis pendit lib. 111. unciam unam, drach. 2. et scripula 2.
		Urna olei pendit lib. 33. et uncias 4.
		Urna vini pendit lib. 37. drach. 3. scripulum unum, et siliquas 4.
		Urna mellis pendit lib. 55. et dimidiam drach. 5. et scrip. 1.

- 4 { Congius olei pendit lib. 8. et uncias 4.
 Congius vini pendit lib. 9. unc. 3. scrip. 2. et siliquas 4.
 Congius mellis pendit lib. 13. et dimidiam, unc. 4. drach. 5. et scrip. unum.
- 5 { Sextarius olei pendit unc. 16. drach. 5. et scrip. unum.
 Sextarius vini pendit unc. 18. et dimidiam, siliq. 2. grana 2. et duas tertias.
 Sextarius mellis pendit lib. 2. unc. 3. drach. 6. et siliq. 4.
- 6 { Hemina olei pendit unc. 8. drach. 2. et scrip. 2.
 Hemina vini pendit unc. 9. drach. 2. siliq. 1. granum 1. et tertiam.
 Hemina mellis pendit lib. 1. unciam unam, drach. 7. et duas siliquas.
- 7 { Quartarius olei pendit unc. 4. drach. 1. et scrip. 1.
 Quartarius vini pendit unc. 4. drach. 5. gran. 2. et duas tertias.
 Quartarius mellis pendit unc. 6. drach. 7. et dimidiam, et siliquam unam.
- 8 { Acetabulum olei pendit unc. 2. et scrip. 2.
 Acetabulum vini pendit unc. 2. drach. 2. et dimidiam, gran. 1. et tertiam.
 Acetabulum mellis pendit unc. 3. drach. 3. scrip. 2. et siliq. 2.
- 9 { Cyathus olei pendit unc. 1. drach. 3. et siliq. 2.
 Cyathus vini pendit unc. 1. et dimidiam, scrip. 2. et octo nonas grani.
 Cyathus mellis pendit unc. 2. drach. 2. et dimidiam, granum 1. et tertiam.
- 10 { Ligula olei pendit drach. 2. scrip. 2. et siliq. 2.
 Ligula vini pendit drach. 3. siliq. 1. grana 2. et duas nonas grani.
 Ligula mellis pendit drach. 4. et dimidiam siliq. 2. et gran. 1.

Mensurarum Atticarum sive Medicarum.

- 1 { Metretes olei pendit lib. 90.
 Metretes vini pendit lib. 100.
 Metretes mellis pendit lib. 150.
- 2 { Chus olei pendit lib. 7. et dimidiam.
 Chus vini pendit lib. 8. et unc. 4.
 Chus mellis pendit lib. 12. et dimidiam.
- 3 { Sextarius olei pendit unc. 15.
 Sextarius vini pendit lib. 1. unc. 4. drach. 5. et scrip. 1.
 Sextarius mellis pendit lib. 2. et unc. 1.
- 4 { Cotyle olei pendit unc. 7. et dimidiam.
 Cotyle vini pendit unc. 8. drach. 2. et scrip. 2.
 Cotyle mellis pendit lib. 1. et semunciam.

- 5 { Quartarius sive semicotylum olei pendit unc. 3. et drach. 6.
 { Quartarius vini pendit unc. 4. drach. 1. et scrip. 1.
 { Quartarius mellis pendit selibram, et drach. 2.
 6 { Oxybaphum olei pendit unc. 5.
 { Oxybaphum vini pendit unc. 2. et scrip. 2.
 { Oxybaphum mellis pendit unc. 3. et drach. 1.
 7 { Cyathus olei pendit unc. 1. drach. 7.
 { Cyathus vini pendit unc. 1. drach. 3. et siliq. 2.
 { Cyathus mellis pendit unc. 2. et scrip. 2.

Mensurarum Georgicarum.

- 1 { Metretes olei pendit lib. 90.
 { Metretes vini pendit lib. 100.
 { Metretes mellis pendit lib. 150.
 2 { Amphoreus olei pendit lib. 45.
 { Amphoreus vini pendit lib. 50.
 { Amphoreus mellis pendit lib. 75.
 3 { Chus olei pendit lib. 11. et unc. 3.
 { Chus vini pendit lib. 12. et dimidiam.
 { Chus mellis pendit lib. 18. unc. 9.
 4 { Cotyle olei pendit unc. 11. et drach. 2.
 { Cotyle vini pendit lib. 1. et semunciam.
 { Cotyle mellis sesquilibram, et drach. 6.
 5 { Oxybaphum olei pendit unc. 2. drach. 6. et dimidiam.
 { Oxybaphum vini pendit unc. 3. et drach. 1.
 { Oxybaphum mellis pendit unc. 4. et drach. 5. cum dimidia.
 6 { Cyathus olei pendit unc. 1. et drach. 7.
 { Cyathus vini pendit unc. 2. et scrip. 2.
 { Cyathus mellis pendit unc. 3. et drach. 1.

Mensurarum Veterinariorum.

- 1 { Cotyle olei pendit unc. 10.
 { Cotyle vini pendit unc. 11. scrip. 2. obolum. 1. et siliq. 1.
 { Cotyle mellis pendit lib. 1. unc. 4. drach. 5. et scrip. 1.
 2 { Oxybaphum olei pendit unc. 5.
 { Oxybaphum vini pendit unc. 5. et dimidiam, scrip. 1. et siliq. 2.
 { Oxybaphum mellis pendit unc. 8. drach. 2. et scrip. 2.
 3 { Cyathus olei pendit unc. 1. et drach. 7.
 { Cyathus vini pendit unc. 1. drach. 6. scrip. 2. siliq. 2. gra. 2.
 { et duas tertias grani.
 { Cyathus mellis pendit unc. 2. drach. 6. obolum 1. et siliq. 1.

- 4 { Mystrum olei pendit drach. 3. et scrip. 1.
 { Mystrum vini pendit drach. 3. scrip. 3. gran. 2. et duas tertias grani.
 { Mystrum mellis pendit drach. 5. et dimidiam et siliq. 1.
- 5 { Cochlearium olei pendit drach. 1. et scrip. 2.
 { Cochlearium vini pendit drach. 1. scrip. 2. obol. 1. gra. 1. et unam tertiam gra.
 { Cochlearium mellis pendit drach. 2. scrip. 2. et siliq. 2.

Ita fit, ut vinum fulvum (de eo enim intelligendum) sit puro oleo nona parte gravius: rursus mel bene mundum fulvo vino tertia parte gravius. Nam aqua pluvia, purave, hoc est non mixta cum terra, aut succo, lapideve, aut re metallica, vino in pondere aequalis censetur.

Aridorum aliquot pondera, ex Plinii sententia.

Modius tritici levissimi pendit viginti libras.

Sextarius unc. 15.

Hemina unc. 7. et dimidiam.

Modius tritici gravissimi pendit lib. 27 atque dodrantem.

Sextarius unc. 20. et drach. 6. atque dimidiam.

Modius ordei levissimi raro excedit lib. 15.

Sextarius itaque pendit unc. 11. et drach. 2.

Sed haec et similia pro regionum varietate, agrorum situ, et terrae generibus non parum variant.

De ponderibus Romanorum.

Libra quae et pondo dicitur, in duodecim uncias dividitur. Ejus partes sunt, Uncia. Sextans. Quadrans. Triens. Quincunx. Semis quae et selibra. Septunx. Bes. Dodrans. Dextans. Deunx.

Sescuncia autem est uncia una et dimidia.

Uncia dividi-
tur in { Duas semuncias.
 { Tres binas sextulas, sive dnellas duas, quae scripula octo singulae pendunt.
 { Quatuor siclicos, quae sunt drach. 8. singuli enim duas drach. pendunt.
 { Sex sextulas, quae scripula 4. singulae pendunt.
 { Septem denarios: nam in libra sunt octoginta quatuor.
 { Viginti scripula.

Denarius dividitur in { Victoriatos duos, qui et quinariii olim dicebantur.
Sextantes sex.

Libra dividitur in partes { **Æquas** { Scmisses duas.
Tientes tres.
Quadrantes quatuor.
Sextantes sex.
Sescuncias octo.
Uncias duodecim.
Dispares { Deuncem et unciam.
Dextantem et sextantem.
Dodrantem et quadrantem.
Bessem et tricentem.
Septuncem et quincuncem.

Libra rursus dividitur in { Semuncias 24.
Duellas 36.
Sicilicos 48.
Sextulas 72.
Denarios 84.
Victoriatos 168.
Scripula 288.

Selibra sive scmis dividitur in { Quadrantes 2. Sextantes 3. Sescuncias 4.
Uncias 6. Semuncias 12. Duellas 18.
Sicilicos 24. Sextulas 36. Denarios 42.
Victoriatos 84. Scripula 144.

Uncia dividitur in { Semuncias 2. Duellam et dimidiam.
Duellas 3. Sicilicos duos.
Sicilicos 4. Semuncia dividitur in { Sextulas 3.
Sextulas 6. Denarios 3. et dimidium.
Denarios 7. Victoriatos 7.
Victoriatos 14. Scripula 12.
Scripula 24.

Duella dividitur in { Sicilicum et tertiam ejus partem.
Sextulas 2. Sicilicus dividitur in { Denarium et dimidium et ejus quartam.
Denarios 2. et unius tertiam partem. Victoriatos tres et dimidium.
Victoriatos 4. et dimidium et tertiam dimidii. Scripula sex.
Scripula 8.

Sextula quae et stagi interpreti Nicandri vocatur, dividitur in { Denarium et sextam ejus partem.
Victoriatos duos et tertiam.
Scripula quatuor.

Denarius dividitur in { Victoriatos duos.
Scripula 3. et tres septimas scripuli.
Sextantes sex.

Victoriatus dividitur in scripulum unum et dimidium, et tres decimas quartas scripuli.

Scripulum dividitur in duo simplia.

De ponderibus Graecorum.

Attica pondera.

Talentum minarum sexaginta. Id minus est.

Mina duas habet semiminas, drachmas vero 100.

Drachma habet obolos 6.

Obolus habet duos semiobolos, calchos vero seu aereola sex.

Aereolum habet minuta sive minutia septem $\chi\alpha\lambda\chi\acute{\alpha}\varsigma$.

Minutum non dividitur. $\lambda\acute{\epsilon}\pi\tau\omicron\mu$.

Talentum dividitur in	{	Minas 60.	Mina dividitur in	{	Drachmas 100.
		Drachmas 6000.			Obolos 600.
		Obolos 36000.			Semiobolos 1200.
		Semiobolos 72000.			Aereola 3600.
		Aereola 216000.			Minuta 25200.
		Minuta 1500012.			

Obolus dividitur in	{	Semiobolos 2	Semiobolus dividitur in	{	Aereola 3.
		Aereola 6.			Minuta 21.
		Minuta 42.			

Aereolum dividitur in minuta septem, quae dividi non possunt.

Talentum Atticum duplex { Majus 80. minarum, hoc est librarum Romanarum 83.
et 4. unciarum, est enim mina gravior libra drachmis quatuor.
Minus sexaginta minarum.

Mina Attica duplex { Major sive Solonis centum drachmarum.
Minor sive vetus quinque et sexaginta drachmarum.

Pondera medica.

Mina medica uncias habet 16.

Libra unc. 12.

Uncia drach. 8.

Drachma scrip. 3. Eadem holce vocatur.

Scripulum obolos 2.

Obolus semiobolos 2.

Semiobolus siliquam unam et dimidiam.

Siliqua grana 4.

Mina medica dividitur in	{	Uncias 16. Drach. 128. Scripula 384. Obolos 768. Semiobolos 1536. Siliquas 2304. Grana 9216.	Libra dividitur in	{	Uncias 12. Drach. 96. Scripula 288. Obolos 576. Semiobolos 1152. Siliquas 1728. Grana 6912.
Uncia dividitur in	{	Drachmas 8. Scripula 24. Obolos 48. Semiobolos 96. Siliquas 144. Grana 576.	Drachma dividitur in	{	Scripula 3. Obolos 6. Semiobolos 12. Siliquas 18. Grana 72.
Obolus dividitur in	{	Semiobolos duos. Siliquas 3. Grana 12.	Semiobolus dividitur in	{	Siliquam unam et dimidiam. Grana sex.
Siliqua dividitur in grana quatuor.					

Pondera Veterinariorum.

Mina habet uncias 15.	Drachma scripula 3.				
Libra drachmas 90.	Denarius scripula 4.				
Uncia drachmas 7. et dimidiam.	Scripulum obolos 2.				
Mina dividitur in	{	Libram et quadrantem, hoc est uncias 15. Drachmas 112. et dimidiam. Scripula 337. et dimidium. Obolos 675.	Libra dividitur in	{	Uncias 12. Drachmas 90. Scripula 270. Obolos 540.
Uncia dividitur in	{	Drachmas 7. et dimidiam. Scripula 22. et dimidium. Obolos 45.	Drachma dividitur in	{	Scripula 3. Obolos 6.
Scripulum dividitur in obolos duos.					

DE EXTERNIS MENSURIS

Mensurae externae sunt {

- Persicae.
- Ægyptiæ.
- Syriæ.
- Hebraicæ.
- Arabicae.

- Persicae sunt { Achana, quae capit medimnos Atticos 45.
 Artaba, quae capit medimnum unum Atticum, et tres
 choenicas Atticas.
 Capitha, quae capit duas choenicas Atticas.
- Artaba est { Maxima capax medimni, et trium choenicum Atticarum,
 triplex { quae est Persica.
 Media capax medimni Attici, quae est Medica, a Me-
 dis Persis finitimis, et in eodem regno.
 Minima, capax quinque modiorum, uno scilicet modio
 minor quam Medica, et est Ægyptia.
- Ægyptiae sunt { Artaba, de qua dixi.
 Aporrhyma, quod capit sextarios undecim, dimidia
 saitae pars: saitae enim sextariorum est 22.
 Oephin capax quatuor choenicum, sive sextariorum. 8.
 Inium est sextarius.
- Syriae sunt { Metreta sextariorum 120.
 Collathum, sextariorum 25. media bathi pars.
 Sabitha, sextariorum 22.
 Choenix fortasse sextariorum 4.
- Hebraicae mensurae sunt duplices { Liquidarum rerum.
 Aridarum rerum.
- Liquidorum sunt { Bath, sive Bathus, id est amphora Attica, capit enim
 sex hinas, sive sextarios 72.
 Hin, id est duo Congii, capit enim logos 12. id est sex-
 tarios 12.
 Log, id est sextarius.
- Aridorum sunt { Cor, sive Corus, capit decem medimnos Atticos: vo-
 catur et in Prophetis homer.
 Lethec, sive letheca capit 5. medimnos Atticos.
 Epha capit medimnum Atticum.
 Sat, sive satum, capit quatuor choas Atticos, sive congios.
 Omer, capit 7. sextarios Atticos, et quintam partem.
 Interp. LXX. gomer reddunt, Josephus assaronem.
 Cab, sive cabus capit 4. sextarios.

*Arabum seu Maurorum mensurae verbis expressae partim
 barbaris, partim depravatis.*

Liquidorum.

Dorach Italicum, id est amphora, capit congios 8.

Iohein, id est congios, capit sextarios 6. cujus dimidiam partem Graeci
 ἰούχου. Arabes neutro genere missichaus, uti apud Serapionem.

Kist, depravatum a $\xi\kappa\sigma\upsilon\varsigma$, Avicennae acsae et euib, Serapioni aben, Latine sextarius, capit heminas duas, pro qua male Stephanus Hali interpres vertit cadum.

Corboni, hoc est hemina, Hali mena, Rhazaephyala, Avicennae cotyla, capit quartarios 2.

Ceiliati, id est quartarius, Rhazae calix, Avicennae media cotyla, capit acetabula 2.

Kasfuf, Avicennae aneesune, Andreae Aspago hacsunesi, interpreti Serapionis acsasse, Latine acetabulum, capit sesquicyathum.

Cuathum, depravatum a cyathus, capit cochlearia 4. Idem alcuathum dicitur Rhazae, addito articulo, interpreti Avicennae briala.

Falgerin Serapioni fahaliel, et coclanarium, Latine cochleare, libram mensuralem Rhazae capit. Interpres vertit rotulum.

Addunt et ex Paulo Aegineta mystra duo

}	Majus capax tertiae partis heminae.
}	Minus capax dimidii cyathi.

Mystrum autem Sérapion vocat mustarum, Avicenna vero, sive Alseir, mestarum.

Aridorum sunt	}	Kist.	} uti apud Romanos.
		Corboni.	
		Ceiliati.	
		Kasfuf.	
		Cuathum.	
		Falgerin.	

Reperiuntur et hae mensurae apud scriptores	}	Quartarius Laconicus Herodoto, cotylarum 24.
		Dadix choenicum sex capax.
		Mares Polluci cotylarum sex.
		Mares Ponticus Epiphanio hydriarum duarum.
		Hydria eidem decem sextariorum.
		Cophinus mensura in Bœotia Polluci et Hesychio capax trium congiorum.
		Cyprus ejusdem capacitatis cum medimno ex Hesychio.
Cyprus Ponticus Epiphanio duorum modiorum.		
Semicyprus Hesychio dimidium est medimni, Epiphanio unius modii.		

Modius Cypriis sextariorum est 17. Epiphanio.

Medimnus Salaminiis sive Constantiis modiorum quinque: Paphiis et Soliis quatuor et dimidii Epiph.

Gabenum Hesychio eandem cum acetabulo habet capacitatem.

Oluatium mensurae genus Antistio Labeoni apud sextum Pompejum.

Campsaees aquae Epiphanio est sextariorum 12. Heliae vero para-

tus sextariorum 4. Alioquin quod Campsaces. lxx. interpretibus dicitur, D. Hieronymus lecythum vertit. Is vero est vasculum, in quo oleum, aut unguentum continetur.

Alabastrum unguenti Epiphanio vasculum est vitreum, quod capit olei libram, mensura vero quae recipit dimidiam sextarii partem. Sed hallucinatur, qui crediderit esse vitreum vas, cum fuerit ex onyche sive alabastrite marmore.

Trybium, quod ad figuram attinet, Epiphanio acetabulum aut papposis, sive catinus est; quod vero ad mensuram, dimidium sextarii capit.

Cyathus Epiphanio sexta sextarii pars est: sed re vera duodecima ejus est, heminae vero sexta.

Menecoth (inquit Epiphanius) cyathos scriptura nominat.

Elenius Hesychio vas est capax quartarii, hoc est dimidiae heminae.

De externis ponderibus.

Pondera externa	} Ægyptia. Syrium. Hebraica. Arabica.	Ægyptia.	} Talentum, librarum 80. Mina Alexandrina, unc. 20. sive drach. 160. Drachma, quae obolum pendit.
--------------------	--	----------	--

Syrium unum, Mina Ptolomaica unc. 18. id est drach. 144.

Hebraica.	}	Cicar sanctuarii, sive talentum majus, Josepho Cinchares, minarum 100. librarum vero 250.
		Cicar congregationis, sive talentum vulgare, sive minus, minarum 50. librarum vero 150.
		Secel, sive ut Judaei hodie pronunciant, schekel, id est stater sive siclus, drachmarum est quatuor, unde τετραδραχμον dicitur, et a Latinis semuncia. Ut male Exodi cap. 38. septuag. interpretes, et post eos Epiphanius in quaestionibus in Genesin. Exodi cap. 30. Levitici cap. 27. et Numeri cap. 3. sanctuarii siclus dicitur, et pendere geras 20. Vulgaris autem siclus teste Salomone Hebraeo duarum drachmarum fuit.
		Manes a quo Graeci μᾶν, Ezechielis cap. 45. pendere dicitur siclos 60, id est libras duas cum dimidia.
		Gerah obolum Atticum pendit, et quintam ejus partem, est enim sicli pars vicesima.

Arabica.

Manes hoc est mina, } Mina Romana Serapioni et Avicennae uncia-
 quae duplex. } rum 20.
 } Alicatica et Basaria Serapioni, Alanthalita et
 } Ægyptia Avicennae unc. 11.

Rotulus, hoc est libra unciarum 12.

Sacros, hoc est uncia.

Sextarium, hoc est semuncia Serapioni.

Aureus, hoc est denarius, septima unciae pars.

Darchimi, hoc est drachma, quae et alki Serapioni, quasi *ὀλκή*, et
 cidem ologinat.

Garne, hoc est scripulum, quod etiam Kermet dicunt, Graeci *γράμμα*.

Onolossat, hoc est obolus, Avicennae vetus interpres onolum red-
 dit, Alpagus obolum.

Danich, hoc est lupinus, a Graecis *θέριμος*, ipsis Cleopatram imitatis
 pendit duas oboli tertias partes, Avicennae grana ordei octo.

Kirac, hoc est siliqua, quasi *κεράτιον*, dimidia lupini pars.

Kestuf, hoc est aereolum, Graecis *χαλκῆς*, grana duo pendit.

Granum Arabibus minimum pondus.

Sunt et haec apud auctores pondera.

Talentum	{	Vitruvio, libra- rum 120. Hesychio,	{	Librarum 100. quod Hebraicum est ma- jus, si libram pro mina Hebraica accipias.
				Libr. 125. Hebraicum minus, si pro li- bra Romana accipias.
				Librarum 165.
				Librarum quadringentarum. } ignota.
				Librarum 1152.

Stater pondus quatuor drachmarum Cleopatrae, Epiphanio, Hiero-
 nymo, Hesychio.

Assarius sive *ἀσσαριον*, cum pondus declarat, duarum est drach. La-
 tinis sicilicus.

Dupondium sive *δυπόδιον*, pendit drachmas quatuor, id est assaria duo.

Uncia, quod quatuor assaria penderet *τετράσσαρον ἰταλικόν* Cleopatrae
 vocatur.

Ἐξάγιον, sive ut Nicandri interpres corrumpit *σάγιον*, Latinis sextula,
 pendit scripula 4.

Fasciculus Scribonio Largo, et manipulus Celso, Graecis *δεσμίδιον*, et *δεσ-
 μίδιον χειροπληθές*, fasciculus, qui manu comprehendi potest.

DE MENSURIS QUIBUS INTERVALLA

METIMUR.

Mensurae hae sunt: {
 Graecae.
 Romanae.
 Externae.

Graecae mensurae.

Digitus, decima sexta pedis pars. { Magnus, id est pollex { in explicandis
 Est et Dioscoridi digitus { Et μικρός id est mini- { caulibus et ra-
 Dochme, sive dactylodochme, { mus. { dicibus.

palesteve et doron, digitorum 4. palmus.

Lichas, digitorum 10. intervallum scilicet inter pollicem et indi-
 cem, cum maxime distenditur.

Orthodoron, a carpo ad supremam digitorum partem, digitorum
 fere undecim.

Spithame, id est dodrans digitorum 12.

Pes, digitorum 16. sive palmorum 4. Romano pede longior semuncia.

Pygme, digitorum 18.

Pigon, digitorum 20.

Cubitum digitorum 24. sive pedis unius et dimidii, intervallum scilicet
 interjectum inter flexum brachii, et summam partem digiti medii.

Passus cubitorum 4. sive pedum 6. ὀργιά Graecis, extensio scilicet
 manuum cum latitudine pectoris, Romano passu longior pede
 uno, et quarta parte pedis.

Plethron pedum 100. Georgicum vero Suidae pedum quoquo versus
 38. quod efficit pedes 1444. Hesychio ex quibusdam 10000. pro
 quo tamen Latini Poetae jugerum substituerunt.

Stadium pedum 600. Idem στάδιος dicitur, et a veteribus ἀγλός.

Δίαυλος stadiorum duorum.

Hippicon, stadiorum quatuor.

Milliare, id est μίλιον stadiorum 8. sive pedum Graecorum 4800.

Δόλιχος, stadiorum 12.

Ἄρρεα Georgica mensura, plethri dimidium pedum 50.

Clima pedum quoquo versus 60.

Latinae mensurae.

Digitus, decima sexta digiti pars.

Uncia, digiti unius, et tertiae digiti partis.

Palmus digitorum 4. unciarum vero 3.

Pes, digitorum 16. unciarum vero 16. sive palmorum 4. pede Graeco brevior semuncia.

Palmipes, palmorum quinque.

Cubitus pedis unius et dimidii. Idem ulna nominatur.

Gradus pedum duorum, et dimidii.

Passus, pedum 5. a passis scilicet et diductis manibus, passu Graeco brevior pede uno, et quarta pedis parte.

Milliarium, passuum mille, pedum vero 5000. Quo utitur Cicero de claris oratoribus, uti milliari ad Atticum.

Digitus { Quadratus longitudine et latitudine est aequalis, tribus quartis decimis rotundo major.
Rotundus, quia anguli deteruntur, tribus quartis decimis suis est minor.

Uncia dividi potest in { Semuncias duas.
Tres binas sextulas.
Sicilicos quatuor.
Sextulas sex.
Dimidias sextulas 12.
Scripula 24.

Unciam Boethius geometrico more, et eo quidem Graeco dividit in { Semuncias duas, sive stateres duos.
Quatuor quartas, sive didrachmos, sive quadrantes, sive sicilicos.
Octo octavas, sive drachmas.
Scripula 24.
Obolos 48.
Semiobolos 96.
Siliquas 194.
Puncta 248.
Minuta 576.
Momenta, sive minutias 1152.

Pes triplex, { Porrectus, in quo sunt duo semipedes, longus scilicet pedem.
Contractus, in quo semipedes quatuor, longus et latus semipedem.
Quadratus, in quo octo semipedes, longus et latus pedem.

Pedis partes sunt, {
 Uncia.
 Sextans unc. 2.
 Quadrans unc. 3.
 Triens unc. 4.
 Quincunx unc. 5.
 Semis, sive semipes unc. 6.
 Septunx unc. 7.
 Bes unc. 8.
 Dodrans unc. 9.
 Dextans unc. 10.
 Deunx unc. 11.

Persicae mensurae sunt. {
 Cubitus regius, tribus digitis justo cubito
 major.
 Parasanga, triginta stadiorum, quibusdam et-
 tiam teste Strabone 60.

Ægyptia mensura est schochos, Latine funiculus, stadiorum 60. Pto-
 lemaeo etiam 30.

Hebraicae men-
 surae sunt. {
 Thopah, id est palmus. -
 Zereth, id est dodrans.
 Amah, id est cubitus. Amahtopah enim palmicu-
 bitus transferri potest Ezechielis cap. 40 et 43.
 palmorum scilicet 7. Nam geometricum cubitum
 sex habere cubitos scribit Origenes in sermoni-
 bus in Genesin, et D. Augustinus lib. 1. quaest.
 in eundem librum Geneseos.

Instrumenta quibus Veteres dimensi sunt intervalla.

Viarum et agro-
 rum mensores {
 Apud Graecos et Romanos pertica, dicta illis *ἐκλι-
 να* et *δεκάπους*, his decempeda, et Boethio pertica.
 A quo metator decempedator Ciceroni Philippi-
 ca tertia, et finitor in oratione pro Lege agraria.
 Apud Persas et Ægyptios funiculo, qui Ptolemaeo
 sive Marino stadiorum triginta est, Ægyptiis se-
 xaginta.
 Apud Hebraeos Cane, hoc est arundine: septua-
 ginta interpretes *καλαμον*, Latini interpretes cala-
 mum etiam vertunt, cubitorumque est sex per-
 fectorum, hoc est communium septem.

Perticis, funiculis, et arundinibus usi sunt viarum, agrorum, et a-
 liarum rerum metatores, funiculis Geographi.

DE RATIONE

INVENIENDAE MIXTIONIS

AURI ET ARGENTI IN CORONA

VERBA VITRUVII LIB. IX. CAP. III.

ET IN HAEC

DAVIDIS RIVALTI A FLURANTIA SCHOLIA

EX EDIT. OPERUM ARCHIMEDIS

NOVIS DEMONSTRATIONIBUS COMMENTARIISQUE ILLUSTRAT

DE RATIONE

INVENIENDAE MIXTIONIS

AURI ET ARGENTI IN CORONA

VERBA VITRUVII

Archimedis vero cum multa miranda iuventa et varia fuerint, ex omnibus etiam infinita solertia, id quod exponam videtur esse expressum nimium. Hiero enim Syracusis auctus regia potestate, *a* rebus bene gestis, cum auream coronam votivam, diis immortalibus in quodam fano constituisset ponendam, immani *b* pretio locavit faciendam, et aurum ad sacoma appendit redemptori. Is ad tempus, opus manufactum subtiliter, regi approbavit, et ad sacoma pondus coronae visus est praestitisse. Posteaquam *c* indicium est factum, dempto auro tantumdem argenti in id coronarium opus admixtum esse, indignatus Hiero se contemptum, neque inveniens qua ratione id furtum deprehenderet, rogavit Archimedem, uti in se sumeret sibi de eo cogitationem. Tunc is cum haberet ejus rei curam, casu venit in balneum, ibique cum in solium *d* descenderet, animadvertit quantum corporis sui in eo insideret, tantum aquae extra solium effluere. Itaque cum ejus rei rationem explicationis offendisset, non est moratus, sed exilivit gaudio motus de solio, et nudus vadens domum versus, significabat clara voce invenisse quod quaereret. Nam currens identidem Graece clamabat *εὔριπυ εὔριπυ ε*. Tum vero ex eo inventionis ingressu duas dicitur fecisse massas aequo pondere, quo etiam fuerat corona, unam ex auro, alteram ex argento. Cum ita fecisset, vas amplum ad summa labra implevit aqua, in quo demisit argenteam massam. Cujus quanta magnitudo in vase depressa est, tantum aquae effluxit. Ita exempta massa, quanto minus factum fuerat refudit, sextario *f* mensus, ut eodem modo quo prius fuerat ad labra aequaretur. Ita ex eo invenit, quantum ad certum pondus argenti certa aquae mensura responderet. Cum id expertus esset, tum auream massam similiter

pleno vase dimisit, et ea exempta, eadem ratione mensura addita, invenit ex aqua non tantum defluxisse, sed tantum minus, quantum minus magno corpore eodem pondere auri massa esset quam argenti g. Postea vero repleto vase in eadem aqua ipsa corona demissa, invenit plus aquae defluxisse in coronam, quam in auream eodem pondere massam, et ita ex eo quod plus defluxerat aquae in corona, quam in massa, ratiocinatus, apprehendit argenti in auro mixtionem, et manifestum furtum redemptoris.

IN VERBA VITRUVII

ΣΧΟΛΙΑ

Auctus regia potestate. Non enim, Hiero secundus hujus nominis Syracusanorum Rex de quo hic sermo est, jure nativitatis et haereditatis regnum adeptus fuerat; licet ex antiqui Hieronis quondam Regis et Gelonis primi successoris, stirpe esset oriundus: sed electione ad hoc honoris fastigium evectus est, propter maximas quibus pollebat virtutes: ob quas primum factus est Praetor ab exercitu admodum juvenis, eaque in aetate, tanta in eo reluxit animi magnitudo, ingeniique solertia, ut omnibus gratissimus postmodum regnum fuerit consequutus, quo potitus scientiis, literatisque immanes favores maxime Archimedi impertivit. De eo Polybius armorum Scipionis Africani non dumtaxat comes, sed veluti *εὐθυωρήτης*, sic scribit, *Χρόνοις ἢ πολλοῖς προίτεροναι δυνάμεις τῶν Συρακυσίων διενεχθεῖσαι προς τὰς ἐν τῇ πόλει, καὶ διατρίβασαι περὶ τὴν Μεργάνην κατέβησαν ἐξ αὐτῶν αρχοντας, Αρτεμίδωρον τε καὶ τὸν μετα ταῦτα βασιλεύσαντα τῶν Σηρακυσίων, Ἰέρωνα, νέον μὲν ὄντα κομισθῆναι, προς δὲ πηρύες εὐφῶν βασιλικῆς καὶ πραγματικῆς οἰκονομίας* etc. *Historiar. lib. 1.* Porro Hiero Rex creatus est anno 3. Olympiad. 123, scilicet Urbis conditae 467. ob Mamertinos fusos fugatosque, eorumque duces captos. Et fortassis hujus victoriae pretium diis suis fecit votum Coronae, de qua hic sermo est.

Immani pretio locavit. An immani pretio, seu manupretio fuerit legendum, tum *σήκομα* vel *sacoma* quid sit, multi in Vitruvium scriptitarunt, nec id ad nos quicquam attinet: nisi interim dixerimus *σήκομα* ab Hyperide referri a Julio Polluce et *ανασηκοσῆνα* dici aliquem cum leviori parti quicquam addit ad aequilibrium. *Æquipondium* porro habetur diffusissime explicatum libris de *aequponderantibus*, quo lectorem remittimus.

Postquam indicium est factum. Primum indicium quod fieri potuit ab oculo fuit: quia fulgor qui auro puro puto et obrizo est,

extinguitur immixtione argenti, aliusve metalli. Nihilominus quoniam in argento splendor quoque natus est, qui licet albeseat, nihilominus lucet, et radiis immixtus radiantis auri quod etiam λεύκωμα dicitur, fallit, et nisi quantitate abundet, vix solo intuitu deprehenditur. Sed si fallantur oculi in corpore lucente, certiori iudicio indicium fit ab heraclio seu Lydio lapide, cui vis est, ut inquit Theophrastus βασιανίξειν τὸν ἄργυρον (καὶ τὸν χρυσόν) ὡσπερῆτε κάλυμνη λίθος ἡρακλεία καὶ ἡλυδὴ. unde et appellatur χρυσίτης. Color enim metalli lapidi impactus et superficiei corporis lapidei minus splendidum adhaerens, facilius discernitur, et mixtio elarius apparet. Verum si adhuc fallitur lapis, et mixtio ea ratione temperata sit, ut ne cotricula quidem deprehendatur, sono tentari potest, qui in singulis metallis singularis est. Sed rursus etiam auris fallitur saepissime, ita ut alio reeurrendum fuerit; Tunc incisione, vel fusione, vel separationis aqua utendum est, quae fit ex sale nitro et triplo aluminis destillatis simul igne forti. Ea enim est hujus aquae Chrysulcae vis ut infusum argentum resolvat in se ipsam, aurum vero instar pulveris in fundum vasis remittat: ita ut versa aqua facillime habeatur. Argentum vero diffusum non recuperatur, nisi prius aqua in vaporem conversa: gravitate enim sua et tenacitate nativa partium essentialium, qua obsistit igni, argentum non fertur in auras, sed in innum vas recipit se et illic colligitur. Quidam addunt plumbum et cineritium pro indiciis auri: verum quia odorem plumbi argentum sustinet, Chrysulca certior est. Ceterum ex his indiciis solus lapis lydius potuit Hieroni usui fuisse: caetera enim opus labefactassent, quod sartum tectum tueri fuerat animus. Ceterum notanda sunt Vitruvii verba, *dempto auro tantundem argenti in id coronarium opus admixtum*. Nam ut furtum potuerit deprehendi artificio Archimedeo, neesse fuit dari metalla quorum mixtio facta fuerat. Etenim ex tribus metallis diversorum sub eadem mole ponderum ut auri, argenti et aeris, possibile est duas massas conficere diversis mixtionibus quae fuerint tamen ejusdem ponderis et molis: Sint v. g. O. A. C. tria metalla ita inter se affecta, ut libra O. sit ad libram A. mole ut 2. ad 3.: ad libram vero C. ut 2. ad 4. Si itaque libram ex O. cum libra ex A. miscuero, efficiam molem 5. sive digitorum, sive aliarum quarumlibet mensurarum: Rursus si cum libra et semisse O. miscuero semissem C. efficiam corpus 2. librarum et voluminis 5. quoque digitorum, vel aliarum expositarum mensurarum. Nam si 1. libra O. dat molem 2. digitorum: $1\frac{1}{2}$ ponderis dabit 3. molis: Tum si 1. ponderis C. dat 4. molis, $\frac{1}{2}$ ponderis, dabit 2. molis.

$$\begin{array}{c}
 \text{Ponderis} \\
 \text{I}
 \end{array}
 \left\{ \begin{array}{l}
 \text{O} \quad 2. \\
 \text{A} \quad 3. \\
 \text{C} \quad 4.
 \end{array} \right\}
 \text{Molis}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \text{Ponderis} \\
 \text{I}
 \end{array}
 \left\{ \begin{array}{l}
 \text{I} \quad \text{O} \quad 2 \\
 \text{I} \quad \text{A} \quad 3
 \end{array} \right\}
 \text{Molis}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \text{Ponderis} \\
 \text{I}
 \end{array}
 \left\{ \begin{array}{l}
 \text{I} \frac{1}{2} \quad \text{O} \quad 3 \\
 \frac{1}{2} \quad \text{A} \quad 2
 \end{array} \right\}
 \text{Molis}$$

Mixtio itaque in genere metallorum cognosci debuit ut inventio Archimedi stare potuerit. Et certe aurum et argentum notat Vitruvius.

Ibique cum in solium descenderet. Ingressu solii Archimedesprehendit modum, quo provinciam sibi a Rege demandatam absolueret. Etenim cum solium vas esset quo in balneis antiqui uterentur; et in quo sedentes lavarentur, atque ligneum esset, unico excavabatur trunco ut solidius esset (quod forsitan ideo dictum est solium quasi solidum, et Augustus Hispanico verbo *duretam* vocavit) Aqua vero implebatur ad labrum usque: quae proinde ingrediente eo qui lavandus erat, effluebat et quidem tanta quantitate quanta latis esset dimensionibus. Cessisse quippe locum prementi et adveniēti corpori etiam didicimus ex his, quae de vectis in humido superius dicta sunt. Latius itaque corpus, plus aquae emittebat, exilius vero minus? Hinc conjectura deprehendendi furti. Quippe duo sunt quae naturam metallorum potissimum manifestant, pondus et color. Quamvis enim omnia sint ponderosissima, quia maxime terrena, tamen quo puriora sunt et perfectiora, scilicet essentiae compactioris, tenacioris et humidi magis ignei, graviora sunt: Aurum proinde quod omnium purissimum est et minimum solubile, utque humidissimum, sic maxime diducibile ceterorum est, et mole ponderosissimum ut inde manifestum fiat, si duae massae offerantur paris ponderis, illa auri, haec argenti, auream minori mole esse brevioribusque dimensionibus: ita ut cum alternatim dimittentur in plenum vas, minus ex aurea diffundatur aquae, quam ex argentea.

Tum vero ex eo inventionis ingressu. Hinc Plutarchus elegantissime ostendit quanta voluptate veritatis studium καὶ τῆς ἀληθείας ἀκορμία, cxuperet corpoream ingluviem. Inter alia enim exempla delectationum quas profert scientiae et sapientiae assidua perquisitio, Archimedem in medium adducit, et ait καὶ λυόμενος (ὡς φασιν) ἐν τῆς ὑπερχύσεως ἐννοήσας τὴν τῆ σφάνου μέτρησιν οἶον ἐκ πυρὸς κατοχῆς ἢ ἐπιπνοίας ἐξήλατο βοῶν εὐρηκα, καὶ τῷτο πολλάκις φθασγόμενος ἐβάδιζεν, ὑδενὸς δὲ ἀκηκούαμεν ἕτε γαστριμάργου περιπαθῶς, βέβρωκα βοῶντος ἕτε ἐρωτικῆ, περιλήκα.

Sextario mensus. An sextario mensus fuerit Archimedes refu-

sam aquam, an alia mensura liquidorum, nihil interest, dummodo quantitatem ipsius rite et apprime cognoverit. Et quidem nihil censerem in hac scrupulosissima mensuratione commodius et exquisitius pondere et bilance. Nec enim moles aequae numeris convenit ac pondus et ut mensurae quae mole constant, ut sextarius apud Romanos, Congius, urna, Amphora, culleare, vel infra sextarium hemina seu Cotyla: Quartarius, Acetabulum, Cyathus et hujusmodi, nisi revocentur ad libram libraeque partes, non bene cognoscuntur.

Postea vero repleto vase. Omnis itaque ars deprehendendi furti Archimedi fuit, a proportione effusarum aquarum scrupulosissime observata. Quippe massa argenti plus aquae effudit ex vase, quam aurea paris ponderis: Corona vero utriusque naturae particeps et aequi rursus ponderis, minus quam argentea, plus vero quam aurea, et quidem ea ratione qua mixtionem fecerat χρυσοκλήπτῆς. Ut vero experiamur artem, ponamus effusam ab auro aquam esse O. et ab argento A. ita ut moles auri ad molem argenti se habeat ut O. ad A. Ut vero A. ad C. ita sit moles argenti ad molem Coronae. Excessus vero A. super O. sit B. ejusdem A. super C. sit D. Demum ipsius O. super C. sit E. Et quoniam Corona item massa

$$\begin{array}{l}
 \text{O} \quad 3 \\
 \text{A} \quad 4\frac{1}{2} \\
 \text{C} \quad 3\frac{1}{4}
 \end{array}
 \left. \begin{array}{l}
 \text{B} \quad 1\frac{1}{2} \\
 \text{D} \quad \frac{5}{4}
 \end{array} \right\}
 \begin{array}{l}
 \text{E} \quad \frac{1}{4} \quad \text{F} \quad 5. \quad \text{G} \quad 3\frac{1}{3}
 \end{array}
 \left. \begin{array}{l}
 \text{H} \quad 4\frac{1}{6} \quad \text{P} \quad 4\frac{1}{6} \\
 \text{K} \quad \frac{5}{6} \quad \text{Q} \quad \frac{5}{6}
 \end{array} \right\}$$

quaequae, alicujus est ponderis: Dedit enim Hiero aurum ad Sacoma. Ponatur pondus illud esse F. in numero noto, qui dividatur per B. et constituat G. Tum G. ducatur in D. et fiat H. Demum idem G. multiplicetur per E. et producat, K. Tandem dividatur F. bifariam in ratione H. ad K. Etenim quod contigerit a latere K. nempe Q. pars erit auri; quod vero successerit ipsi H. erit pars argenti mixti Coronae quae quaerebatur. Pluribus hanc artem persequi locus fortasse requireret: sed quia mens est haec exotica summis duntaxat digitis nunc attingere, eadem si Deus dederit aliquando luculentius explanaturi, et rem indicasse sufficet, et lectorem interim remittere ad innumeros pene harum scientiarum artifices, qui difficultatem hanc solverunt, maxime ad Ghetaldum Patricium Rhagusinum, qui paucis abhinc annis hac in parte Archimedes plurimum et doctissime promovit.

Ex massis autem auri et argenti etiam inaequalibus inter se et coronae potuit Archimedes rationes molium utriusque metalli deprehendere. Quamvis enim corona 8. fuisset pondo, sed auri duntaxat copia ponderis unius librae, ex effusa ab auro aqua collegisset effundendam aquam ab octuplo auri. Idem censendum de argento. Caeterum sicuti diversa moles auri et argenti etiam sensibus perceptibilis ex illa effusa aqua, consequitur idem pondus in utroque metallo; viceversa eandem molem sequitur diversum pondus, ita ut non minori facilitate ex diversis ponderibus corporum similis molis, mixtio deprehendi possit, quam ex diversis molis aequalis ponderibus: Et est eadem ars. Sit mixta auro et argento quaedam figura ponderis A. cui proplastica arte fundantur duae aliae mole aequales, una aurea gravitatis B, altera argentea pondo C.: excessus vero B. et C. sit D. tum C. et A. sit E. Demum A. et B.

$$\begin{array}{r}
 B \ 5 \} \\
 \left. \begin{array}{l} D \ 1 \frac{1}{2} \\ C \ 3 \frac{1}{2} \\ E \ \frac{1}{2} \end{array} \right\} F \ 1. \quad G. \ 10. \quad M. \ 6 \frac{2}{3} \\
 A \ 4 \}
 \end{array}
 \left. \begin{array}{l} O \ 3 \frac{1}{3} \quad Q \ 1 \frac{2}{3} \\ P \ 6 \frac{2}{3} \quad R \ 2 \frac{1}{3} \end{array} \right\}$$

sit F. supponatur autem A. quantitatis G. dividatque ipsum G. excessus D. et fiat M. Tum M. multiplicet E. et fiat O., deinde F. fiatque P. Etenim A. componetur auro et argento secundum rationem O. ad P. eritque in A. auri. Q. argenti R. Notatis itaque diligentissime ponderum metallorum differentiis, non tantum duorum sed etiam plurium simul mixtorum quantitas singularis arte deprehendetur, potissimum si appendantur in aqua in qua motus gravius fit lentior et perceptibilior; et rationes ponderum et molium dignoscantur. Monebimus interim videri fuisse Archimedi perdifficile, ita ad unguem colligere effusas aquas, ut rationes metallorum ad animum servari possent: nec enim plenitudo vasis statim oculis percipitur, tum effusio ubi desinat vix quoque sentitur. Censerem itaque illi fuisse conducibilius, vasi primum corpora demisisse, tum aquam infudisse quoad vas fuisset plenissimum. Ex differentiis etenim plenitudinum aut exceptarum cum massis et Corona differenter aquarum, de quantitate mixtionis certius tulisset indicium.

DE
COCHLIO ARCHIMEDIS

VERBA ATHENEI ET DIODORI

ET IN HAEC

DAVIDIS RIVALTI A FLURANTIA SCHOLIA

DE
COCHLIO ARCHIMEDIS

VERBA ATHENAEI

Sentina porro, licet profundissima, ab uno homine exhauriebatur Cochlio, quod Archimedis inventum fuit *Athen. Δειπνοσοφιστών*, lib. 5.

ΣΧΟΛΙΟΝ

Hic Athenaeo sermo est de stupendo illo Navigio quod Hiero jussit confici opera trecentorum hominum praeter administratos, spatio anni unius (τριακοσίων ὅντων τῶν τήνῳλην ἐργαζομένων τεχνιτῶν χωρὶς τῶν ὑπηρεουστων) et cujus fabricae Αρχιμήδης ἦν (ait) ὀγεωμέτρης ἐπόπτης, sed Moschion descriptor libro singulari, ex quo idem Athenaeus excerpit totam non solum contignationem, sed omnia aedificii ornamenta, quae apud eum legi possunt. Ceterum adeo immane erat onus, ut in ipsius dimidia parte in mare detrahenda cum esset πολλή (ait) ζήτησις, Archimedes solus eam deduxit. Sed sentina non potuit non esse capax multae aquae, et tamen licet profundissima esset, ab unico homine exhauriebatur, beneficio Cochlii inventi ab Archimede, quo non tantum usi sunt Syracusani, sed et ipsi etiam Aegyptii, et post ipsos Iberi, et tandem Hispani, auctore Diodoro.

VERBA DIODÓRI

Et quod est prae omnibus incredibile: illos aquarum effluxus exhauriunt Cochleis, quae dicuntur Aegyptia, quae Archimedes Syracusius invenit, quando in Aegyptum se contulit. Per haec ergo continua successione, aquam ad ostium usque promoventes fodinae locum exsiccant, aptumque ad operis sui tractationem praeparant. Cum enim hoc instrumentum sit ingeniosius quam fuerit credibile facile, hac mirabili industria ingens vis aquarum evacuatur, et omnis fluvii affluxus ab imo ad superficiem usque effunditur. Mirabitur vero jure meritissimo quis, ingenium artificis, non solum in his

Cochleis sed in aliis quoque multis, et quidem majoribus, quae toto Orbe celebrantur. De quibus speciatim, cum ad Archimedis aetatem pervenerimus, diligenter agemus. *Bibliothecae lib. 5.*

ΣΧΟΛΙΟΝ

Hic Diodorus multa paucis comprehendit: Archimedis peregrinationes tangit, ingenium patefacit. Cochlii formam et effectus indicat, tum usum instrumentorum Archimedeorum plurimis Orbis locis receptum cum admiratione industriae qua constabant, testatur. Equidem ut mira fuit Archimedes perspicacia mentis, ingenioque divino, sic incredibili discendi cupiditate, docendique charitate fuit Cupidus sciendi ad Ægyptios se contulit, fortassis ad alias quoque Asiae et Africae gentes, quarum fama scientiarum nomine, omnem Europam pervagata fuerat: scilicet hoc fecit exemplo Pythagorae, Platonis, antiquorumque omnium Graecorum, qui tempora Archimedis praecesserant, quique propter illinc exportatas artes, immortalem sibi gloriam comparaverant. Sed Archimedes non capiebat, quin identidem porrigeret, et sua industria quod discebat, persolveret. Praeter alia ergo plurima quae credibile est Archimedem contulisse Ægyptiis Mathematicarum cupidissimis, haec Cochlia est, quae miro illis usui fuit. Cum enim Nilus pervadit Ægyptum, lacunas ubique replet, quae recedente fluvio, stagnantes manent cum magno incolarum dispendio, nisi instrumentorum copia adfuerit quibus aquam in profluvios dimanent, locaque exsiccent. His ergo lacunis vacuandis, non toti Ægypto desiccandae (ut quidam male putavit) hoc organum inserviit. Iberi postea idem receperunt ab Ægyptiis, et in Hispaniam detulerunt cum arte metallica, et tandem omnibus nationibus in communem usum collatum est. Usus vero, imo instrumenti forma, ex duobus Diodori verbis colligitur. Ait enim, *ἐκ τοῦ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν ἐκχεῖται*. Etenim si a fundo ad supremam loci superficiem, aqua deferretur hac Cochlia, superest ea fabricata arte fuisse, ut aqua motu circulari paulatim superius ascenderet: quod non potuit aliter quam circumvoluto quodam canali circa axem instrumenti, ex cuius revolutione nomen etiam *Κοχλίας* vel *Κοχλῆς* accepisset. Porro antiquae *γροφίδος* ne vestigia quidem organi supersunt: et fuit denuo excogitanda, ut hinc aliquid utilitatis caperemus. Qui solertius hac in parte laborarunt, tale *σχημα* cum ex officio tum ex nomine commenti sunt. Sit fluvius quidam, lacus, palus sentina, aut quid simile vacuandum aquis N. O. (Tab. I*. fig. 1.) sumatur tignum A. M. teres ad circinum, quo latiori cras-

situdinis diametro, eo fuerit accomodatius. Circa ipsum canalıs, si visum fuerit, aeneus in spiram obducatur B. C. H. L. qui ut longior, sic complicatior est, et sinuosior, proptereaque dum machina super polis extremitatum A. et M. agitatur effluentē alveo ac fluxu proripiente pinnacidia D. E. F. G. I. K. aqua ingressa per L. facilius defertur per gyros spirae ad exitum in B. Etenim quae primo erant elatıores machinae partes, rotatione fiunt depressiores, et Helices Meandri a summo ad imum rectiores, ita ut aqua suo pondere celerius decidens majori vi in sinus proximos deferatur, et tandem successione summi et imi partium convolutarum perveniat foras. Commoditas itaque Cochlii pendet cum a longitudine canalıs in spiralem contorti, tum ab obliquitate cylindri A. M. Quo etenim obliquius constituetur machinae corpus ad superficiem humidi, et canalıs circumvolutior erit circa cylindrum, eo leviori opera sursum aqua evehetur. Quod si applicetur Cochlium istud ad idem opus ad quod primum Archimedes ipsum invenit, scilicet ad repurgandam navigii sentinam, ut Athenaeus refert, vel ad desiccandos lacus, et educendas aquas e profundioribus locis quibus substitissent, inutilia essent pinnacidia, nec profluente aqua agitaretur machina. Tunc vero addita rota in parte elatiori ut in A. facillime jumentı opera in usum reduceretur vel etiam hominis, quod notat Athenaeus δι' ἐνός ἀνδρός ἐξηυλέϊτο (inquit). Sed tunc capiti rotae infigerentur styli ferrei vel lignei in orbem, quibus vel calcante pedibus homine, vel manibus attrahente fierent versationes. Ceterum Vitruvius artem non componendi solum Cochlii, sed ad usum disponendi, aperuit. Vult itaque cylindri exacte rotundi capita dividi in quadrantes vel in octantes, vel ad libellam lineas duci rectas a capite ad caput, punctis ad amussim oppositis: tum lineas longitudinis dividi aequalibus spatiis, iis quibus in latitudinem distant: ita ut in rotundatione et in longitudine paria interstitia fiant, notata punctis super omnibus lineis in longitudinem aequidistanter protractis, sumi tandem jubet saligneam tenuem aut de vitice, id est amerina salice tegulam: (ergo cartacea uterer) eaque addita in primo puncto unius linearum, oblique deduci (haec saltem videtur esse mens ipsius) ad secundum punctum sequentis, et deinde ad tertium tertiae, ac ita consequenter usque ad octavum, octavae et ultimae lineae, ut eo modo (inquit) quantum progreditur oblique per spatium, et per octo puncta, tantundem in longitudine procedat ad octavum punctum. Eadem ratione per omne spatium longitudinis et rotunditatis singulis decussationibus oblique fixae regulae per octo crassitudinis divisiones involutos facit canales et justam Co-

chlea naturalemque imitationem. Crederem tamen non requiri tam exactam divisionis aequalitatem secundum longitudinem et latitudinem: sed quo strictiores fient divisiones in longitudinem, et spira obliquior circa tignum, commodius aquam efferri. Erectionem autem machinae ad inclinationem sic censet collocandam, *ut sicut Pythagoricum trigonum orthogonium describitur, sic id habeat responsum: id est uti dividatur longitudo in partes quinque earum trium extollatur caput Cochleae, ita erit a perpendiculari ad imas nares ejus partes quatuor.* Sensus est; sumatur trigonum Pythagoricum orthogonium scilicet cujus cathetus sit 3. basis 4. hypotenusae 5. et ponatur obliquitas machinae veluti angulus B. C. A. in superiori figura aequalis angulo basis et hypotenusae, in dicto triangulo. Etenim si major obliquitas fuerit, vix fiet ut aqua vorsuris et spiris canalibus deferatur. Propterea quando in altiora loca aqua deferenda est, habendum est organum plurimis compositum Cochleis, quarum aliae aliis aquam suggerentes, eam altissime porrigant. Sed totam machinam eo artificio constare oportet ut unico tigno perpendiculariter erecto, capita omnium infigantur eoque convoluto omnes simul Cochleae revolvantur. Talem retulit ac deformavit Cardanus Augustalem lib. 1. subtilitatis.

JOANNIS BUTEONIS

AD

LOCUM VITRUVII

CORRUPTUM RESTITUTIO

QUI LOCUS EST DE PROPORTIONE INTER LAPIDES MITTENDOS

ET BALISTAE FORAMEN

JOANNIS BUTEONIS

AD LOCUM VITRUVII

CORRUPTUM RESTITUTIO

Inter Machinas olim bellicas, quae et tormenta dicuntur, fuit balistarum frequentior usus, quibus lapides impetu magno torquebantur in hostes. Fiebant autem ad propositam magnitudinem ponderis saxi, quod eo organo mittendum erat. Igitur (Vitruvius inquit) de ratione earum non est omnibus expeditum, nisi qui Arithmeticis rationibus numeros, et multiplicationes habent notas. Namque fiunt in capitibus foramina, per quorum spatia contenduntur, capillo maxime muliebri, vel nervo fuues, qui magnitudine ponderis lapidis quem debet ea balista mittere, ex ratione gravitatis proportionem sumuntur, quemadmodum catapultis de longitudine sagittarum. Itaque ut etiam qui Geometriae, Arithmeticaeque rationes non noverint, habeant expeditum, ne in periculo bellico cogitationibus detineantur, quae ipse faciendo certa cognovi, quaeque ex parte accepi a praeceptoribus finita exponam, et quibus rebus Graecorum pensiones ad modulos habeant rationem ad eam, ut etiam nostris ponderibus respondeant, tradam explicata. Post haec deinde Vitruvius ad explicationem propositi nullam formam, aut regulam instituens, nudis aliquot solum exemplis procedit: ea (sicut opinor) considerantia ductus, quod Geometricam methodon ab imperitis excipi non posse videbat; scientibus autem indicium leve, pro rei conjectura, sufficere. Sed accidit contrarium prorsus. Etenim ipsae notae, quibus ad indicaturam particularum in digitis est usus, propter desuetudinem longinquam, in totum exoleverunt, ut sint omnibus, quantum viderim, penitus ignotae. Contingit insuper, sicut in difficultatibus solet, ut significatio tota numerorum depravatissime legatur: unde locus est, interpretum etiam testificatione, deploratus. Fatentur enim Jocundus et Philander, ex his, quae apud Ctesibium, Apollodorum, Athenaeum, et Philonem libris de machinis multa leguntur, se nullam emendationem huic corruptissimae parti conferre po-

tuisse. Mili vero ex authoribus istis machinarum nullum in hanc diem videre contigit, cum non habeantur in manibus vulgo. Sed Geometrica disquisitione sedulo progressus, explicationem rei me puto traditurum. Sciendum est imprimis, hujusmodi foramina capitulorum, unde moduli sumuntur, fuisse rotunda, ea capacitate, quam torti funes totam explerent, quorum magnitudo, unde vis praecipua machinae constat, per diametros foraminum in digitis exprimitur. Ait enim: Quae balista duapondo saxum mittere debet, foramen erit in ejus capitulo digitorum quinque. Hoc est, funis, ut saxo vigintiquatuor unciarum mittendo sufficiat, per transversum habebit digitos quinque. Quare et in circuitu digitos habebit quindecim cum quinque septimis unius. Hujusmodi autem in fune magnitudo experimentis primum est cognita ad id ponderis valide torquendum sufficere. Quod est principium, ac veluti fundamentum in omni ratiocinatione sequenti. Ad incrementa deinde procedendo, si quaeras, ad quatuor pondo lapidem quisnam funis, secundum rationem jam positam, aptari debeat? nullus erit proculdubio, citra mensurarum scientiam, qui non statim pronunciet, consequenti ratione fieri, ut sicut pondus in telo duplicatur, ita et in fune crassitudo duplicanda sit; ut quae fuit digitorum quinque, fiat in proposito digitorum decem. Et ita deinceps ad ponderis duplum, sive triplum, funium etiam crassitudo duplicato, vel triplicato semper augenda. Sed haec est penitus opinio falsa, et procul a vero. Ex hac enim sequeretur, ut ad eum, quem ponit Vitruvius ducentum quinquaginta pondo lapidem, adhibendus esset funis crassitudine digitorum sexcentum viginti quinque, quae facit in orbem pedes plusquam centum duos et viginti. Quam quidem in funibus vastitatem enormiter absurdam, quis est qui non videat? Aliter igitur, et ex vero rationem Geometres inibit, considerans funes veluti corpora, quae cylindri vocantur, quos didicit ex elementis, in tripla ratione consistere diametrorum sive basis. Funis igitur quinque digitorum in diametro ad funem alium, constructione, materiaque similem, cujus sit diametros digitorum decem, rationem certe duplam habebit, sed triplicatam, quae quidem fit octupla. Hoc autem si quis, Euclide monstrante, non capiat, numeratione sic inveniet. Ponamus exempli causa in utroque ex funibus positam longitudinem esse ad suam cujusque diametron triplam, sive quadruplam, vel potius aequalem, et ad faciliorem calculum, bases ipsorum fingamus esse quadratas. Crassitudinem minoris, quae est digitorum 5, in se ducito, fiunt 25, multiplica in suam longitudinem digitorum 5, fiunt in corpus digiti cubi 125. Eadem autem forma procedens invenies

in fune majori digitos cubos 1000. Quorum est octupla ratio ad solidum minoris, quod est digitorum 125. Sed erunt fortasse qui calculum etiam hujusmodi, aut non admittant, aut non intelligant, quorum alterum ab altero pendet. Quibus ut etiam quoquo modo satisfaciam, experimentum facile docebo. Duos funes, materia, formaque similes, prout jam descripti sunt, ad libram constitue, et re ipsa comperies pensionem majoris octuplo superare minorem. Robur autem funium ponderis rationem sequitur. Datis igitur lapidum missilium ponderibus ad investigationem foraminum cubicatione procedes, hoc modo. Cum lapis duapondo foramen habeat digitorum quinque, quaeritur, ad lapidem quatuor pondo quot digitorum debeat esse foramen? Cubica 5, hoc est, duc in se, postea in productum, fit cubus 125. Cum itaque videas, ad pondo 2 diametron foraminis, dari quae sua cubicatione producat 125, ratione sequitur, ut ad pondo 4, quod est duplum 2, talis diametros adhibeatur, quae sua etiam cubicatione compleat numerum 250, qui duplus est cubi 125. Sed quia 250 non est cubus ipsius quod quaeritur, ad diametron latus perfecte dari non potest in numeris, cum non sit in rerum natura. Superest igitur, ut huic propinquum numerum logistico more disquiras. Quem invenies esse majorem, quam 6, quod est latus cubi 216, majorem etiam quam $6\frac{1}{4}$, minorem autem quam $6\frac{1}{3}$. Ex his particulis $\frac{1}{3}$ et $\frac{1}{4}$ sumpto dimidio, quod est $\frac{7}{24}$, junctoque ad 6, numerum habebis $6\frac{7}{24}$, adeo veritati propinquum, ut inde nullus, de quo sit curandum, error fieri possit. Nam cubus lateris $6\frac{7}{24}$ est $249\frac{775}{15824}$. Dicemus itaque in balista, quae quatuor pondo saxum mittere debet, foramen in ejus capitulo fieri debere digitorum sex, et digiti septem vigesimis quartis. Hoc autem Vitruvius notis numeralibus exprimit in hunc modum: si quatuor pondo digitorum sex, et digitorum septem, quod esse corruptum evidenter apparet, ita tamen ut calculi nostri vestigia supersint. Sed pergamus reliqua, inquirentes lapidis decem pondo foramen. Cum igitur hoc pondus ad duapondo sit quincuplum, ita et cubum foraminis ipsius ad cubum foraminis alterius quincuplum esse oportet. Neque enim aliter instituta proportio constat. Propterea jam positum cubum 125 multiplico in 5, fit 625. Poteris etiam ad haec logisticae regulam adhibere dicendo: si pondo 2 fit 10, quid 125? Operare multiplicando 125 in 10, et productum 1250 partiens in 2, idemque, quod prius, invenies, scilicet 625. Hujus cubicum latus ad verum accedens proxime est $8\frac{11}{20}$, unde provenit cubus $625\frac{211}{5000}$. Inventum est igitur ad lapidem pondo decem aptandum esse foramen digitorum octo, cum undecim vigesimis. Quae

quidem particula digiti scmissem excedit una vigesima. Et sic ad omne datum pondus investigari rationibus cubicis foramina possunt. Sed in positis ab auctore, deceptis primo et ultimo, non nisi secundum propinquitatem inventio procedit. Quod et intelligentiae difficultatem, et operationi molestiam affert. In multis tamen numeri foraminum perfecte conveniunt. Utpote, si detur lapis pondo sexdecim, foramen erit digitorum decem. Quoniam cubus lateris 10, qui est 1000, ad cubum lateris 5, qui est 125, rationem habet, quam pondo sexdecim ad duapondo, id est octuplam. Item ad pondo 54, foramen erit digitorum quindecim: ad pondo 128 digitorum viginti, hoc est pedis unius, cum quadrante: ad pondo 250, quod est maximum Vitruvii, pedis unius cum novem digitis. Datis autem quibuslibet foraminum numeris, omne etiam pondus ipsorum in numeris dabitur absolute, quorum aliquot exempla subjiciam. Esto foramen in balista digitorum sex, cujus lapidem oporteat invenire: accipe duos cubos laterum 5 et 6, qui sunt 125 et 216, et ita ratiocinarc: si 125 fit 216, quid pondo 2? operare secundum Regulam, multiplicans 216 in 2, et productum partiens in 125, provenietque $3\frac{57}{125}$. Dicemus igitur foramini digitorum sex, deberi lapidem tria pondo, cum particula $\frac{57}{125}$, quae quidem paulo major est quincunce. Et hoc modo datis foraminibus, lapidum gravitatem semper habebis: ut in semipedali foramine, lapis erit pondo $8\frac{24}{125}$: in semipedali et unius digiti pondo $11\frac{83}{125}$: in pedali, pondo $65\frac{67}{125}$: in palmo pedali, pondo 128: in sesquipedali, pondo 221 $\frac{25}{125}$: in bipedali pondo $524\frac{36}{125}$. Ceterum ut corrupti numeri ponderum Vitruvii restituantur, diligenti calculo repetitos, in hunc qui sequitur, modum recensui. Quae balista dua pondo saxum mittere debet, foramen erit in ejus capitulo digitorum quinque: si pondo quatuor, digitorum sex, cum digiti septem vigesimis quartis: decem pondo, digitorum octo, cum undecim vigesimis: viginti pondo, digitorum decem, cum quadraginta novem sexagesimis quartis: quadraginta pondo digitorum tredecim, cum novem decimis sextis: sexaginta pondo, digitorum quindecim, cum sexdecim tricesimis: octoginta pondo, digitorum septemdecim, cum una decima: centum viginti pondo, digitorum undeviginti, cum tribus quintis: centum sexaginta pondo digitorum $21\frac{1}{20}$: centum octoginta pondo, pedis unius, et digitorum sex, cum tribus octavis: ducenta pondo, pedis unius, et digitorum septem, cum quadrante: ducenta decem pondo, pedis unius, et digitorum septem, cum quinque octavis: ducentum quinquaginta pondo, sesquipedis, et digiti. Hos itaque depravatos Vitruvii numeros veritati geometricae restituimus, digitorum parti-

culas minutius fortasse, quam res exigat, prosequuti. Ceterum res tota scienter magis, et expedite lineis agetur. Quod etiam innuit Eratosthenes in epistola ad Ptolemaeum regem, inventum suum organicos ad problema cubi duplicandi inter cetera commendans, quod ad incrementa sit utile balistis et catapultis. Δεῖ γὰρ (inquit) ἀνάλογον ἅπαντα αὐξηθῆναι, καὶ τὰ πάχη, καὶ τὰ μεγέθη, καὶ τὰς κατατρήσεις, καὶ τὰς σχοινοκίδας, καὶ τὰ ἐμβαλλόμενα νευρὰ, ταῦτα δὲ ἔδυνατὰ γενέσθαι ἄνευ τῆς τῶν μεσῶν ἐυρέσεως. Hoc est: oportet enim omnia proportionaliter augeri et crassitudines, et magnitudines, et foramina, et schoinocidas, et nervos immisos; quae sine mediarum inventionione fieri non possunt. Nec aliud quicquam Eratosthenes in hac re prosequitur. Quomodo autem talis inventio linearum habeatur, non ex ipsius institutione docebo, cum non nisi per organon fiat, sed ea forma, quam libello nuper edito monstravi. Esto in balista, quae duapondo saxum mittere debet, diameter foraminis linea BC (Tab. I.* fig. 2). Oportet jam invenire diametron foraminis in balista, quae quatuor pondo saxum mittere debet. Extendatur linea BC in D, ita ut sit CD dupla ipsius BC, et linea BD secta per aequalia in signo G, centro quidem G, spatio vero GB describatur circulus BEDF, et ex centro G ipsi BD pros orthas erigatur linea GE, et in peripheria ED, pauxillum extra E, sumpto signo agatur intra circulum linea recta ECF, et ex linea CD abscindatur ipsi CF aequalis CH, et connectantur HE et FB. His ita descriptis, si fuerit linea BF ipsi EH parallela, dico quod duae lineae FC et CE, inter duas lineas BC et CD sunt continue proportionales, hoc est, sicut se habet BC ad CF, ita CF ad CE, et CE ad CD. Demonstrationem problematis hic ego non repeto. Erit itaque linea CF diametros foraminis in balista, quae quatuor pondo saxum mittere debet, quam oportuit invenire. Ad calculum autem si fiat examen, fueritque linea BC digitorum quinque, erit linea CF pauxillo major ea mensura, quam supra posui, scilicet digitorum sex, cum digiti septem vigesimis quartis, sed discrimine tantillo, ut nec etiam circino scrupulose quaerenti deprehendi possit. Et haec de ratione foraminum per lineas indicasse sufficiat. De reliqua autem balistae structura nihil adhuc exploratum satis habemus. Interea tamen locus hic proportionum restitutus, quod est rei fundamentum, grandem fenestram ad intelligentiae lucem *μηχανικῶν* studiosis aperiet.

ZIEGLERI JACOBI LANDAVI

HEMICYCLIUM BEROSI

DE QUO MENTIONEM FECIT

VITRUVIUS

LIB. IX. CAP. IX.

HEMICYCLIUM BEROSI

EX

JACOBI ZIEGLERI

LANDAVI TRADITIONE.

Hemicyclii meminit Vitruvius libro IX. *Hemicyclium* (inquit) *excavatum ex quadrato, ad enclimaque succisum, Berosus Chaldaeus dicitur invenisse.* Istud ego, cum propter Berosi nobilitatem, tum ad hunc Vitruvii locum illustrandum, tradere institui. Describatur in abaco linea (Tab. I.* fig. 3.) ABC; ejus sumatur punctum B, unde educatur perpendicularis tanquam aequatoris semidiameter BD; ex hac resecetur BE proceritas indicis: inde ejiciatur recta EF, aequidistans ipsi BA, et centro E describatur quarta coluri solstitiorum, contingens signa FD: ex D sumatur arcus DH in distantia tropica; item ex H veniat perpendicularis HG super DE, et centro G, distantia autem GH scribatur semicirculus KHM. Is dividatur in partes aequas sex, et posita regula super binas similes partes aequidistantes ipsi KGM, notentur sectiones in arcu DH. Per eas, et E centrum exeant rectae super BC, extremaque per HE notetur signo L: est BL tota latitudo concepti hemicyclii. Definienda etiam est longitudo ex assumpta mensura sciotheris BE. Is dividatur in partes aequas tres: deinde extrinsecus in abaco ducatur linea; super ea assumantur partes sex aequilatationis BE, quibus adjiciatur ipsius una trium, et fines notentur signis A, B. Haec est rata longitudo: dividatur in partes aequas XXIII: demum aptetur lamina aerea crassa et perpolita, sicque inargentetur: fient designationes in ea et umbrae multo illustriores. Per hujus totam longitudinem ducatur media linea (Fig. 4.) ABC: secetur media in B, indeque educatur perpendicularis DBE. Post accipiatur distantia BL in superiore schemate, et transferatur in laminam ex B versus D et E. Sic transferantur reliqua puncta: hoc, proximum ipsi L, alterum proximum B. Ex his sectionibus ducantur aequidistantes VI ipsi ABC: earum denominatio interim differatur: post

id ex sectionibus XXIII super linea altera AB accipiatur extensio unius talium, et eum ea aequilataione dividantur secundum totam longitudinem aequidistantes duae ex BL distantia ductae, facto utrinque initio ex DBE: secundum id concipiatur per eanoniceam operationem sphaerae apud Proelum quantitas diurna diei solstitialis in horis et partibus aequinoctialibus in climate susepto. Sit haec exempli causa horarum XV. Ergo super una divisarum sumantur utrinque ex linea DBE sectiones VII et semis, et notentur fines, similiter assumatur quantitas diurna diei brumae horae IX pro exemplo superiori: et ex eadem linea DBE sumantur utrinque super reliqua divisa partes III et semis. Bini fines line, et hinc ex DBE assumpti jungantur recta veniente oblique super aequidistantes ipsi ABC. Hac habent rationem portionum horizontis, quantum ipsius comprehenditur a tota declinatione eelipticae apud signa orientis et occidentis. Tandem punta similia super aequidistantibus jungantur reetis parallelis ipsi mediae DBE. Super etiam portionibus horizontis reseetur tota exterior longitudo metalli. Super supremo margine portionum horizontis scribantur indieia signorum zodiaei, super ABC hic γ , illie $\underline{\omega}$, super prolixiore $\overline{\omega}$, et super breviora $\nearrow \zeta$, et super reliquis signa reliqua ad priorum ordinem. Gastigetur quoque latitudo laminae videlicet, lineis eancri et capricorni, dueantur extrinsecus aequidistantes, super his resecentur exteriora laminae. Basis dicetur ubi cancer: statuatur lamina in basin. Linea media DBE inscribitur XII, quae ad dextram contratuentis I, quae ad sinistram XI: sic sequentes reliquae ex ordine harum describentur. Factis his necessariis designationibus, reducat lamina ad absolutam rotunditatem, hoc est Hemicyclium Berosi. Addatur gnomon: is assumatur par ipsi BE, unde venerunt ex quarta FD parallelae inter BL; figatur ad angulos rectos superficiei hemicyclii in communi sectione B. Hujus examen est, super duas sectiones lineae γ et $\underline{\omega}$ cum horizonte utrinque extendatur regula; ad hujus lineam, quae per medias sectiones crit, pertingat summus apex indicis: deinde super harum comunni sectione, assumatur distantia aequa inter utrumque finem super horizonte. Sic index correctus firmetur: tandemque sistatur Hemicyclium super quadrato ad enelina succiso. Ejus rei causa statuatur elima, ad quod hujus usum paratum volumus. Esto istud secundum rationem proximitatis dierum prius assumptam graduum XLII. (1) Ei acci-

(1) EI ACCIPIATUR IN QUADRANTE EFD PAR ARCUS DV, ET JUNGANTUR RECTAE FL, ET EL] Lineae FL et EL deerant in Ziegleri schemate: eas lineas ex conjectura fetime certa nos addidimus,

itemque litteras V ac L, quibus (ut textus omnino requirere videbatur) indicarentur et arcus DV, et vertex anguli ELF.

piatur in quadrante superiore (Fig. I.) EFD par arcus DV, et jungantur rectae FL, et EL, recto angulo existente F. (1) Est cuneus EFL norma, secundum quam quadratum ad enclima succisum corrigatur. Ei cuneo (2) paretur extrinsecus in materia solida triangulus (3) par secundum latera EF, quae basis, FL, qui cathetus, et LE, quae subtensa recte dicitur: demum statuatur (4) quadratum dictum superius, qui sit perfectus cubus, magnitudinis ejus, ut large capiat ambitum hemicyclii. (5) Hujus basis sit (Fig. 5.) A, planum huic aequidistans B, at frons notetur c, postica D, laterum unum E, alterum F. (6) Omnia signa in mediis umbilicis superficierum: (7) per eas medias, super mediis signis ABcD, ducantur quatuor rectae se se mutuo per summa capita excipientes; haec, uno nomine, dicetur linea cardinis. (8) Basi ejus quadrati stanti in planicie aequali, aptetur secundum latera E, F triangulum ELF, sic ut basis EF basi cubi in una planicie respondeat. (9) Angulus autem F, in angulum summum conveniat, hic ubi tres superficies concurrunt lateris, posticae, et basis. Sic aptato triangulo (10) ducantur per plana E, et F cubi lineae: secundum has

(1) EST CUNEUS EFL NORMA, SECUNDUM QUAM QUADRATUM AD ENCLIMA SUCCISUM CORRIGATUR] VOX *Cuneus* ab nostro auctore adhibetur tamquam vox *triangulus*. Ille autem cuneus, sive triangulus, dicitur *norma*, quoniam adhibendus est (non secus ac norma ad formandum rectum angulum) ad succidendam partem quadrati (sive cubi, de quo dicitur inferius) ut idem quadratum sit correctum ad *enclima*; hoc est convenientem habeat inclinationem: *enclima* enim significat idem, atque inclivum.

(2) PARETUR EXTRINSECUS IN MATERIA SOLIDA TRIANGULUS] Pro *materia solida* intelligi debet vel crassior charta, ver assereculum, vel quidpiam simile: ut enim norma usui est pro typo formandi anguli, regula pro typo ducendae rectae lineae; ita ille triangulus *ex solida materia* usui esse debet pro typo partis succidendae, hoc est, auferendae a cubo.

(3) PAR SECUNDUM LATERA] Nimirum ut latera hujusce alterius trianguli ex solida materia formati, sint aequalia lateribus trianguli EFL.

(4) QUADRATUM DICTUM SUPERIUS, QUI SIT PERFECTUS CUBUS] Ad hunc cubum repraesentandum nos adjecimus (ex conjectura) figuram III.

(5) HUIUS BASIS SIT A etc.] Cubus habet, ut notissimum est, sex quadratas facies: jubet auctor, singulas facies singulis literis A, B, C, D, E, F, notari.

(6) OMNIA SIGNA IN MEDIIS UMBILICIS SUPERFICIERUM] Centra sex quadratorum, sive sex superficierum cubi, auctor appellat umbilicos: hic autem vult, sex illa centra signari, quasi diceret, *sex superficierum quadratarum cubi* sex centra A, B, c, D, E, F, signentur.

(7) PER EAS MEDIAS etc.] Verba haec ita interpretor: *per medias eas superficies cubi, nimirum per puncta A, B, c, D, ducantur quatuor rectae lineae, e a, an, nu, ue, inter se se mutuo convenientes, per summa capita, hoc est, convenientes suis extremitatibus, e, a, n, u: haec linea e a n u, ex quatuor illis formata, dicetur linea cardinis.*

(8) BASI EJUS QUADRATI STANTI IN PLANICIE AEQUALI etc.] Hoc est: *Constituto (Fig. III.) cubo super planum horizontale, aptetur, secundum ejus cubi latera, sinistrum E, dextrum F, aptetur, inquam, illud triangulum ex solida materia, quod praeparatum jam fuit aequale triangulo (Fig. I.) ELF. Apteturque ita, ut ejusdem trianguli basis EF respondeat lineae (Fig. III.) pq basis cubi: et sint linea basis cubi, et linea basis trianguli, in eodem illo plano horizontali.*

(9) ANGULUS AUTEM F IN ANGULUM SUMMUM CONVENIAT etc.] Pro angulo summo auctor indicare videtur angulum solidum posticum *p*; formatum ab angulis trium superficierum; scilicet superficierum E lateris cubi, superficierum D partis posticae cubi, et superficierum A basis cubi. Ad latus E sinistrum, ope trianguli ex solida materia, formabitur (ut jam indicavimus) triangulum *qpm*; ad latus vero F dextrum, ope ejusdem trianguli, formabitur triangulum *gzt*. Notandum hic est, nostrum auctorem non satis attendisse quantitatem anguli *qpm*, sive *gzt*: sed inde non fit, ut intelligi nequeant ea, quae hactenus explicavimus.

(10) DUCANTUR PER PLANA E, ET F CUBI LINEAE etc.] Nimirum super plano E ducatur linea *qm* respondens lineae EL trianguli; itemque super plano F ducatur linea *gz* respondens eidem li-

utrinque lineas resecetur quadratum super residuo ad basim: (1) ducatur per mediam planiciem declivem linea cardinis ex finibus quae ex A, et D ad margines perveniunt, super eam mediam ejiciatur perpendicularis super latera EF. (2) Ei declivi superficiei, succisaeque ad enclima, imponatur Hemicyclium, sic ut sectiones eae horae XII, rectae instent super linea cardinis, illae vero ex VI utrinque super orthogonalibus: index vero exeat rectus super reliqua parte cardinis. Sic correctum Hemicyclium confirmetur. Usus ejus sciotherici est, ut linea ipsius cardinis statuatur in planicie, in lineam ejus nominis ductam in planicie ad artificium quod describit Vitruvius libro primo. Frons autem *c* respiciat austrum. Haec ita perstringere breviter volumus; et, ne multa desiderentur, (3) adposuimus Schema, quò reliqua exemplo repraesentemus.

neae EL trianguli. Tum cuneus ille, jam designatus ab duobus triangulis *qpm*, *gzt*, et ab lineis *mt*, *qg*, resecetur a cubo, et remanebit *planicies declivis*, hoc est, planum *qmtg*.

(1) DUCATUR PER MEDIAM PLANICIEM DECLIVEM LINEA CARDINIS etc.] Constituitur, ducendas esse in plano *qmtg* lineas GH, *oe* sese intersecantes ad rectos angulos in centro R.

(2) EI DECLIVI SUPERFICIEI, SUCCISAEQUE AD ENCLIMA, IMPONATUR HEMICYCLIUM etc.] Postremo hoc loco jubet auctor, figurae secundae *Hemicyclium*

ita super figurae tertiae *declivem superficiem qmtg*, succisam ad *enclima*, imponi, ut figurae illius lineae DE, et AC congruant cum hujus figurae lineis *oe*, GH; et illius centrum B cum hujus centro R; quo ex centro index (sive Horologii Solaris Gnomon) exeat rectus.

(3) ADPOSUIMUS SCHEMA] Fortasse Schema illud, quod hic indicatur (incuria autem Editorum Operis Ziegleri fuit praetermissum) simile erat ejus, quod nos ex conjectura adjecimus.

LEO BAPTISTA ALBERTI

D E P I C T U R A

LIBRI TRES

LEONIS BAPTISTAE ALBERTI
 D E P I C T U R A

LIBER PRIMUS

RUDIMENTA

De Pictura his brevissimis commentariis conscripturi, quo clarior nostra sit oratio, a Mathematicis ea primum, quae ad rem pertinere videbuntur, accipiemus. Quibus quidem cogitis, quoad ingenium suppeditabit, picturam ab ipsis naturae principiis expone-
 mus. Sed in omni nostra oratione spectari illud vehementer peto, non me ut Mathematicum, sed veluti Pictorem hisce de rebus loqui. Illi enim solo ingenio, omni sejuncta materia, species et formas rerum metiuntur. Nos vero, quod sub aspectu rem esse positam volumus, pinguiore idcirco, ut ajunt, Minerva scribendo utemur. Ac recte quidem esse nobiscum actum arbitramur, si quoquo pacto in hac plane difficili, et a nemine, quod viderim, alio tradita literis materia, nos legentes pictores intellexerint. Peto igitur, nostra non ut puro a Mathematico, sed veluti a Pictore tantum scripta, interpretentur. Itaque principio novisse oportet, Punctum esse signum, ut ita loquar, quod minime in partes queat dividi. Signum hoc loco appello quicquid in superficie ita insit, ut possit oculo conspici: quae vero intuitum non recipiunt, ea nemo ad pictorem nihil pertinere negat. Nam ea solum imitari studet pictor, quae sub luce videantur. Puncta quidem, si continenter in ordine jungantur, lineam extendent. Eritque apud nos linea signum, cujus longitudo sane in partes dividi possit: sed erit usque adeo latitudine tenuissima, ut nusquam findi queat. Linearum alia recta, alia flexa. Recta linea est signum a puncto ad punctum directe in longum protensum. Flexa est quae a puncto ad punctum non recto gressu, sed facto sinu fluxerit. Lineae plures quasi fila in tela, si adactae cohaereant, superficiem ducent. Est namque superficies extrema corporis pars, quae non profunditate aliqua, sed latitudine

tantum longitudineque, atque perinde suis qualitatibus cognoscatur. Qualitatum aliae ita superficiei inhaerent, ut nisi prorsus alterata superficiei minime semoveri, aut sejungi queant.

Aliae vero qualitates hujusmodi sunt, ut eadem facie superficiei manente, ita sub aspectu tamen jaceant, ut superficies viscentibus alterata esse videatur. Perpetuae autem superficierum qualitates geminae sunt. Una quidem quae per extremum illum ambitum, quo superficies clauditur, notescat, quem quidem ambitum nonnulli horizontem nuncupant. Nos, si liceat, Latino vocabulo similitudine quadam appellemus oram: aut, dum ita libeat, fimbriam. Eritque et ipsa fimbria aut unica linea, aut pluribus lineis perfinita. Unica, ut circulari, pluribus aut altera flexa, altera recta, aut etiam quac pluribus rectis flexisque lineis ambiatur. Circularis quidem linea est ipsa ora, quae totam circuli arcum complectitur et continet. Circulus vero est forma superficiei, quam linea, veluti corona, obambit. Quod si in medio aderit punctum, omnes radii ab hoc ipso puncto directe ad coronam ducti, longitudine inter se aequales sunt. Idem vero punctum centrum circuli dicitur. Linea recta, quae bis coronam circuli secuerit, perque centrum recta ibit, diameter circuli apud Mathematicos vocatur. Nos hanc ipsam nominemus centricam, sitque hoc, apud nos, loco ab ipsis Mathematicis persuasum, quod ajunt, Limbum secantem lineam nullam acuos angulos a corona circuli signare, nisi quae recta ipsum centrum attingat. Sed ad superficies redeamus. Ex his enim quae recensui, facile intelligi potest, ut tractu fimbriae immutato, ipsa superficies et faciem et nomen quoque pristinum perdat, atque quae triangulus fortasse dicebatur, nunc tetrangulus, aut plurium deinceps angulorum nuncupabitur. Dicitur quidem fimbria mutata, si linea aut anguli non modo plures, sed obtusiores, longioresve, vel acutiores, brevioresve, quoquo pacto fiant. Is locus admonet, ut de angulis non nihil recenseamus. Est enim angulus extremitas superficiei a duabus lineis se invicem secantibus confectus. Angulorum tria sunt genera: rectum, obtusum atque acutum. Angulus rectus unus est ex quatuor angulis, qui a duabus rectis lineis, sese mutuo secantibus, ita conscribitur, ut cuivis reliquorum trium sit aequalis: hinc est, quod ajunt: omnes recti anguli inter se sunt aequales. Obtusus angulus est qui recto major est. Acutus is est, qui recto minor est. Iterum ad superficiem redeamus. Docuimus quo pacto una per fimbriam qualitas superficiei inhaereat. Sequitur, ut altera superficierum qualitas referatur, quae est, ut ita loquar, tamquam cutis, per totum superficiei dorsum distenta. Ea in tres

divisa est. Nam alia uniformis et plana: alia tuberosa, et sphaerica: alia incurva et concava dicitur. Quarto loco his addendae sunt superficies, quae ex praedictis compositae sunt. De his postea, nunc de primis. Plana superficies ea est, quam in quavis parte sui recta superducta regula aequae contingat: huic persimilis erit superficies purissimae et quiescentis aquae. Sphaerica superficies dorsum sphaerae imitatur. Sphaeram definiunt corpus rotundum, in omnes partes volubile, cujus in medio punctum inest, a quo extremae omnes illius corporis partes aequae distant. Concava superficies ea est, quae interius extremum, sub ultima, ut sic dixerim, cute, sphaerae subjacet, uti sunt in testis ovarum intimae superficies. Composita vero superficies ea est, quae una dimensione planitiem, altera aut concavam aut sphaericam superficiem imitetur, quales sunt interiores fistularum, et exteriores columnarum pyramidumve superficies. Itaque et ambitu et dorso inhaerentes qualitates, cognomenta superficiebus, ut diximus, imposuerunt. At vero qualitates quae non alterata superficie, non tamen semper eundem aspectum de se exhibent, duae item sunt. Nam aut loco aut luminibus mutatis, variatae intuitibus videntur. De loco prius dicendum, postea de luminibus. Ac perscrutandum quidem est, quonam pacto, mutato loco, ipsae superficiei inhaerentes qualitates immutatae esse videantur. Equidem haec ad vim oculorum spectant. Nam, intervallo sitive mutato, aut minores aut majores, aut omnino non ejusdem, quam hactenus fuerant, fimbriae, aut item colore auctae vel fraudatae superficies appareant, necesse est. Quas res omnes intuitu metimur. Id quidem, qua ratione fiat, perscrutemur. Exordiamurque a Philosophorum sententia, qui metiri superficies affirmant radiis quibusdam quasi visendi ministris, quos idcirco visivos nuncupant, quod per eos rerum simulachra sensui imprimantur. Nam ipsi iidem radii inter oculum atque visam superficiem, intenti suapte vi, ac mira quadam subtilitate, perniciosissime congruunt, aera, corporaque hujusmodi rara et luce pervia penetrantes, quoad aliquod densum et non penitus opacum offendant, quo in loco cuspidate ferientes, e vestigio haereant. Verum non minima fuit apud priscos disceptatio; a superficie, an ab oculo ipsi radii erumpant. Quae disceptatio sane difficilis, atque apud nos admodum inutilis praetereatur. Ac imaginari quidem deceat; radios, quasi fila quaedam prorsus tenuissima, uno capite, quasi in manipulum, rectissime colligata, una simul per oculum interius, ubi sensus visus considerat, recipi: quo in loco non secus atque truncus radiorum adstent: a quo quidem exeuntes in longum lassati radii, veluti rectissima virgulata, ad oppositam su-

perficiem effluent. Sed hos inter radios nonnulla differentia est, quam tenuisse pernecessarium arbitror. Differunt quidem viribus et officio. Nam alii fimbrias superficierum contingentes, totas quantitates superficierum metiuntur. Hos autem, quod quidem ultimas partes librando volitent, extremos radios appellemus. Alii quidem radii ab omni dorso superficierum, seu recepti, seu fluentes, intra eam pyramidem, de qua paulo post suo loco dicemus, suum quoque officium peragunt. Nam coloribus et luminibus imbuuntur iisdem, quibus ipsa superficies refulgeat. Hos ergo medios radios nuncupemus. Est quoque ex radiis quidam, qui, similitudine quadam centricae, de qua diximus, lineae, dicatur centricus, quod in superficierum ita perstet, ut circa se aequales utrinque angulos reddat. Itaque tres radorum species repertae sunt: extremorum, mediorum et centri. Perserutemur igitur quid quique radii ad visendum conferant: ac primo de extremis postea de mediis, tum de centrico dicendum erit. Radiis quidem extremis quantitates metiuntur. Est enim quantitas spatium inter duo disjuncta puncta fimbriae, transiens per superficiem, quod oculus, quasi eircino, quodam instrumento, his extremis radiis metitur. Suntque tot in superficierum quantitates, quot sunt disjuncta in fimbria sese conrespicientia puncta. Nam proceritatem quae inter supremum et infimum, seu latitudinem quae inter dextrum et sinistrum, seu crassitudinem quae inter propinquius et remotius, seu ceteras quasvis dimensiones aspectu recognoscimus, his tantum radiis extremis utimur. Ex quo illud dici solitum est: visum per triangulum fieri, cujus basis, visa quantitas, cujusve latera sunt iidem ipsi radii, qui a punctis quantitatis ad oculum protenduntur. At illud quidem certissimum est, nisi per hunc ipsum triangulum, quantitatem nullam videri. Latera ergo trianguli visivi patent. Anguli quidem in hoc ipso triangulo duo sunt, alterutra illa quantitatis capita. Tertius vero atque primarius angulus est, is qui basi oppositus, intra oculum consistit. Neque hoc loco disputandum est, utrum in ipsa junctura interioris nervi visus, ut ajunt, quiescat, an in ea superficierum oculi, quasi in speculo animato, imagines figurentur. Sed ne omnia quidem oculorum ad visendum, hoc loco, munera referenda sunt: satis enim erit, his commentariis succincte, quae ad rem pernecessaria sint, demonstrasse. Cum igitur in oculo primarius consistat angulus visivus, regula deducta est haec: quo videlicet acutior sit in oculo angulus, eo quantitatem breviorē apparere, ex quo plane dicitur, eum sit, quod multo intervallo quantitas ad punctum usque extenuata esse videatur. Verum haec cum ita sint, fit tamen nonnul-

lis in superficiebus, ut quo illi propinquior sit visentis oculus, eo minorem; quo remotior, eo longe plurimam illius superficiei partem videat, quod ipsum in sphaerica superficie ita esse discitur. Quantitates ergo pro intervallo majores, ac minores, intuentibus nonnumquam videntur. Cujus rei qui probe rationem tenuerit, minime dubitabit medios radios aliquando fieri extremos, extremosque intervallo mutato item fieri medios. Atque idcirco intelliget, ubi medii radii sint facti extremi, illico quantitatem breviorē apparere. Contraque cum extremi radii intra fimbriam recipiantur, quo magis illi quidem a fimbria distent, eo majorem quantitatem videri. Hic igitur solitus sum apud familiares regulam exponere, quo plures radiorum videndo occupentur, eo quantitatem prospectam grandiorē existimari: quo autem pauciores, eo minorem. Ceterum hi radii extremi dentatim universam fimbriam superficiei comprehendentes, ipsam totam superficiem, quasi cavea, circumducunt. Unde illud, ajunt, visum, per pyramidem radiosam fieri. Dicendum est idcirco, pyramis quid sit. Pyramis est figura corporis oblongi, ab cujus basi omnes lineae rectae, sursum protractae, ad unam cuspidem conterminent. Basis pyramidis, visa superficies est. Latera pyramidis, radii ipsi visivi, quos extremos nuncupari diximus. Cuspis pyramidis illic intra oculum considet, ubi in unum anguli quantitatum conveniunt. Hactenus de extrinsecis radiis, ex quibus pyramis concipitur, qua omni ratione constat, multum interesse, quae intervalla inter superficiem atque oculum interjaceant.

Sequitur ut de mediis radiis dicendum sit. Radii medii sunt ea multitudo radiorum, quae ab radiis extremis septa, intra pyramidem continetur. Atque ii quidem radii id agunt, quod ajunt, Chamaeleonta animal, et hujusmodi feras metu conterritas, solere propinquarum rerum colores suscipere, ne a venatoribus facile reperiantur. Hoc ipsum medii radii exequentur. Nam a contactu superficiei, usque ad cuspidem pyramidis, toto tractu ita colorum et luminum reperta varietate inficiuntur, ut quocumque loco rumperentur, eodem loco ipsum inhaustum lumen atque eundem colorem expromerent. Ac de his mediis radiis re primum ipsa cognitum est, eos multo intervallo deficere, aciemque hebetiorem agere: demum id cur ita sit, ratio reperta est. Nam cum iidem ceterique omnes radii visivi luminibus et coloribus imbuti, atque graves aërem pervadant, sitque aer ipse nonnulla crassitudine suffusus, fit ut multa pars oneris, dum aërem percurrunt, fessos radios dejiciat. Idcirco recte ajunt, quo major distantia sit, eo superficiem subobscuriorem et magis fuscā videri. Restat ut de centrico radio di-

camus. Centricum radium dicimus eum, qui solus ita quantitatem feriat, ut pares untrunque anguli angulis sibi cohaerentibus respondeant. Equidem et quod ad hunc centricum radium attinet, verissimum est hunc esse omnium radiorum acerrimum et vivacissimum. Neque negandum est, quantitatem numquam videri majorem, quam cum centricus in eam radius institerit. Possent plura de centrici radii vi et officio referri. Tantum hoc non praetermittatur, hunc unicum radium, quasi unita quadam congressione, a ceteris radiis constipatum foveri, ut merito dux radiorum plane ac moderator dici debeat. Reliqua vero, quae ad ostentandum ingenium pertinuisent magis quam ad ea, de quibus dicere instituimus, praeterantur. Multa etiam de radiis suis locis accommodatius dicentur. Hoc autem loco sit, quantum commentariorum brevitatis postulat, satis ea retulisse, ex quibus dubitet nemo, hoc ita esse, quod quidem satis demonstratum puto, intervallo scilicet centricique radii positione mutatis, illico superficiem alteratam videri. Nam ea quidem ut minor, aut major, aut denique pro linearum et angulorum inter se concinnitate, immutata apparebit. Centrici ergo positio, distantiaque, ad certitudinem visus plurimum conferunt. Est quoque tertium aliquid, ex quo superficies difformes et variae intuentibus exhibeantur. Id quidem est luminum receptio. Nam videre licet in sphaerica atque concava superficie, si unicum tantum assit lumen, una parte subobscuram, alia clariorem esse superficiem: ac eodem intervallo, centricaque positione pristina manente, modo ea ipsa superficies diverso quam prius lumine subjaceat, videbis fuscas illic esse partes, eas quae sub diverso antea lumine sitae clarebant, atque esse easdem claras, quae prius obumbratae erant. Tum etiam, si plura circumstent lumina, pro luminum numero et viribus variae sui locis maculae candoris et obscuritatis micabunt. Haec res experimento ipso comprobatur. Sed hic locus admonet, ut de luminibus et coloribus aliqua referamus. Colores a luminibus variari palam est, siquidem omnis color non idem conspectu est in umbra, ac sub radiis luminum positus. Nam umbra fuscum colorem, lumen vero clarum et apertum exhibet. Dicunt Philosophi: posse videri nil, quod ipsum non sit lumine coloreque vestitum. Maxima idcirco inter colores et lumina cognatio est ad visum agendum, quae quanta sit, hinc intelligitur, quod lumine pereunte, colores ipsi quoque obscurescendo sensim pereunt. Redeunteque luce, una et ipsi cum viribus luminum colores conspectui restaurantur. Quae res cum ita sit, videndum est ergo de coloribus primo: dehinc investigabimus colores, quemadmodum sub luminibus varientur. Missam

faciamus illam Philosophorum disceptationem, qua primi ortus colorum investigantur. Nam quid juvat pictorem novisse quonam pacto ex rari et densi, aut ex calidi et sicci, frigidi humidique permistionibus color extet? Neque tamen eos philosophantes aspernor, qui de coloribus ita disputant, ut species colorum esse numero septem statuunt, album atque nigrum, duo colorum extrema. Unum quidem intermedium, tum inter quodque extremum atque ipsum medium binos, quod alter plus altero de extremo sapiat, quasi de limite ambigentes, collocant. Pictorem sane novisse sat est, qui sint colores, et quibus in pictura modis iisdem utendum sit. Nolim a peritioribus redargui, qui dum philosophos sectantur, duos tantum esse in rerum natura integros colores asserunt, album et nigrum, ceteros autem omnes ex duorum permistione istorum oriri. Ego quidem, ut pictor, de coloribus ita sentio, permistionibus colorum alios oriri colores pene infinitos. Sed esse apud pictores colorum vera genera, pro numero elementorum, quatuor, ex quibus plurimae species educantur. Namque est igneus, ut ita loquar, color, quem rubeum vocant. Tum et aeris, qui coelestis, seu caesius dicitur: aquae, color viridis. Terra vero cinereum colorem habet. Ceteros omnes colores veluti diaspri et porphyrii lapidis ex permistione factos videmus. Genera ergo colorum quatuor, quorum sunt pro albi et nigri admixtione species admodum innumerabiles. Nam videmus frondes virentes gradibus deserere viriditatem, quoad albescat. Id ipsum videmus in ipso aere, ut circa horizontem plerumque albente vapore suffusus, sensim ad proprium colorem redeat. Tum et in rosis hoc videmus, ut aliae plenam et incensam purpuram, aliae genas virgineas, aliae candidum ebur imitentur. Terrae quoque color, albi et nigri admixtione, suas species habet. Non igitur albi permixtio genus colorum immutat, sed species ipsas creat: cui quidem per similem vim niger color habet. Nam nigri admixtione multae colorum species oriuntur; quod quidem pulchre ex umbra, qua ipse color patebat, alteratur. Siquidem crescente umbra coloris, claritas et albedo deficit. Lumine vero insurgente, clarescit et fit candidior. Ergo pictori satis persuaderi potest, album et nigrum minime esse veros, sed colorum, ut ita dixerim, alteratores. Siquidem nihil invenit pictor quo ultimum luminis candorem referat, praeter album, solumque nigrum, quo ultimas tenebras demonstret. Adde his, quod album aut nigrum nusquam invenies, quod ipsum non sub aliquo genere colorum sit.

Sequitur de vi luminum. Lumina alia syderum, ut solis et lunae, et luciferae stellae, alia lampadum et ignis. At inter haec ma-

gna differentia est. Nam lumina syderum admodum pares corporibus umbras referunt. Ignis vero majores quam ipsa corpora sunt. Atqui fit umbra, cum radii luminum intercipiuntur. Radii intercepti, aut alio flectuntur, aut in se ipsos recipiuntur. Flectuntur, veluti cum a superficie aquae radii solis in lacunaria exiliunt: fitque omnis radiorum flexio angulis inter se, ut probant Mathematici, aequalibus. Sed haec ad aliam partem picturae attinent. Radii flexi eo colore nonnulla ex parte inbuuntur, quem in ea a qua flectuntur superficie invenerint. Hoc ita videmus fieri, cum facies perambulantium in pratis subvirides apparent. Dixi ergo de superficiebus: dixi quo pacto visendo ex triangulis coadificetur pyramis. Probavimus quam maxime intersit intervallum, centricique radii positionem ac luminum receptionem certam esse. Verum cum uno aspectu, non unam modo, sed plurimas quoque superficies intueamur: postea quam de singulis superficiebus non omnino jejune conscripsimus, nunc investigandum est, quemadmodum conjunctae sese superficies efferant. Singulae quidem superficies ut docuimus, propria pyramide suis coloribus et luminibus refertae gaudent: quod cum ex superficiebus corpora integantur, totae corporum prospectae quantitates, superficiesve, unicam pyramidem referunt, tot minutis pyramidibus gravidam, quot eo prospectu superficies radiis comprehendantur. Haec cum ita sint, dicet tamen quispiam, quid tanta indagatio pictori ad pingendum afferet emolumenti? Nempe ut intelligat, se futurum artificem plane optimum, ubi optime superficierum discrimina et proportionem notarit. Quod paucissimi admodum noverunt. Nam si rogentur, quid in ea, quam tingunt, superficie conentur assequi, omnia rectius possunt quam quid ita studeant respondere. Quare obsecro nos audiant studiosi pictores. Quae enim didicisse juvabit, ea a quovis praeceptore discere numquam fuit turpe. Ac discant quidem, dum lineis circumeunt superficiem, dumque descriptos locos implent coloribus, nihil magis quaeri, quam ut in hac una superficie plures superficierum formae repraesententur. Non secus ac si superficies haec, quam coloribus operiunt, esset admodum vitrea et perlucida hujusmodi, ut per eam tota pyramis visiva veris visendis corporibus permearet, certo intervallo, certaue centrici radii et luminis positione, eminus in aere suis locis constitutis. Quod ipsum ita esse, demonstrant pictores, dum sese ab eo quod pingunt amovent, longiusque consistunt, natura duce hujus ipsius cuspidem pyramidis quaeritantes; unde omnia rectius concerni commetirique intelligunt. Sed cum haec sit unica seu tabulae, seu parietis superficies, in quam pictor plures et varias una pyramide comprehensas super-

ficies pyramidesque studet effingere, necesse erit aliquo loco sui pyramidem hanc visivam perscindi, ut istic quales fimbrias et colores intercisio dederit, tales pictor lineis et pingendo exprimat. Quae res cum ita sit, pictam superficiem intuentes intercisionem quamdam pyramidis vident. Erit ergo pictura intersectio pyramidis visivae secundum datum intervallum, posito centro, statutisque luminibus, in datam superficiem, lineis et coloribus arte, repraesentata. Jam vero quoniam picturam diximus esse intersectionem pyramidis, omnia idcirco perscrutanda sunt, ex quibus nobis intercisionis partes omnes sint notissimae. Nobis ergo novissimus sermo habendus est de superficiebus, a quibus pyramides pictura intercidendas manare demonstratum est. Superficierum aliae prostratae jacent, ut pavimenta aedificiorum, et certae superficies aequae a pavimento distantes. Aliae in latus incumbunt, uti sunt parietes et ceterae superficies parietibus collineares. Inter se autem aequae distare superficies dicuntur, cum intermedia inter eas distantia, omni loco sui eadem est. Collineares superficies illae sunt, quas eadem continuata recta linea omni parte sui aequae contingit: uti sunt superficies quadratarum columnarum, quae rectum in ordinem ad porticum adstant. Haec illis quae supra de superficiebus diximus addenda sunt. His vero quae de radiis cum extrinsecis tum intrinsecis et centrico, atque his quae supra de pyramide visiva recensuimus, addenda est illa Mathematicorum sententia, ex qua illud probatur: quod si linea recta duo alicujus trianguli latera intersectet, sitque haec ipsa secans, et novissime triangulum condens, linea alterae lineae prioris trianguli aequae distans, erit tunc quidem is major triangulus huic minori lateribus proportionalis. Haec Mathematici. At nos quo clarior pictoribus sit nostra oratio, latius paulo rem explicabimus. Intelligendum est quid apud nos sit hoc loco proportionale. Dicimus proportionales esse triangulos, quorum latera et anguli inter se eandem admodum rationem servant: quod si alterum trianguli latus sit in longitudine bis quam basis atque semis et alterum ter, omnes hujusmodi trianguli, seu sint illi quidem majores hoc, seu minores, modo eandem laterum ad basim, ut ita loquar, convenientiam habeant, erunt inter se proportionales. Nam quae ratio partis ad partem sui extat in majori triangulo, eadem in minori extabit. Ergo trianguli, qui ita se habeant, omnes apud nos inter se proportionales dicentur. Hoc quoque ut apertius intelligatur, similitudine quadam utemur. Est quidam homo pusillus, homini maximo proportionalis ad cubitum; ubi eadem fuerit proportio palmi et pedis ad reliquas corporis sui partes, in hoc, puta

Evandro, quae fuit in illo, puta Hercule, quem Gellius supra alios homines procerum et magnum fuisse conjectatur. Neque enim etiam fuit alia in membris Herculis proportio, quam fuerit in Anthei gigantis corpore. Ut enim utrisque manus ad cubitum, et cubiti ad proprium caput, et ceterorum membrorum symmetria pari inter se dimensione congruebant, ita hoc ipsum in nostris triangulis eveniet, ut sit aliqua inter triangulos commensuratio, per quam minor cum majori, ceteris in rebus, praeterquam in magnitudine, conveniat. Haec autem si satis intelliguntur, statuamus Mathematicorum sententia, quantum ad rem nostram conducit: Omnem intercisionem alienjus trianguli, aequae distantem a basi, triangulum constituere, illi suo majori triangulo, ut illi loquuntur, similem, uti vero nos, proportionalem. Etenim quae inter se proportionalia sunt, in his omnes partes respondent. In quibus vero diversae et non congruentes partes adsunt, hae minime proportionales sunt. Partes trianguli visivi sunt praeter lineas, etiam ipsi radii: qui quidem erunt in proportionalibus picturae quantitibus spectandis numero veris, pares: in non proportionalibus vero illis, erunt non pares. Nam altera istarum non proportionalium quantitas, aut plures occupabit radios, aut pauciores. Nosti ergo quemadmodum minori triangulus aliquis majori proportionalis dicatur. Et meministi ex triangulis pyramidem visivam constitui. Ergo omnis noster sermo de triangulis habitus, ad pyramidem traducatur. Ac persuasum quidem apud nos sit, nullas quantitates visae superficiei, quae aequae ab intercisione distent, in pictura alterationem aliquam facere. Nam sunt illae quidem aequae distantes quantitates, in omni aequae distantia intercisione suis correspondentibus proportionales: quae res cum ita sit, sequitur illud, quod non alteratis quantitibus, ex quibus area completur, quibusve fimbria commetitur, nulla fimbriae alteratio in pictura succedit, atque illud manifestum est, omnem pyramidis visivae intercisionem, a visa superficiei aequae distantem, illi perspectae superficiei esse comproportionalem. Diximus de superficibus intercisioni proportionalibus, hoc est, superficiei pictae aequae distantibus. Verum cum plurimae pingendae superficies non aequae distantes assint, de his nobis investigatio diligens habenda est, quo omnis ratio intercisionis explicetur. Etenim longum esset, perdifficileque atque obscurissimum, in his triangulorum pyramidisque intercisionibus omnia ex Mathematicorum regula prosequi. Idcirco nostro more, ut pictores, dicendo procedamus. Referamus brevissime aliqua de quantitibus non aequae distantibus, quibus perceptis facilis erit, omnis non aequae distantis

superficie, cognitio. Quantitatum ergo non aequae distantium aliae radiis visivis collineares, aliae radiis aliquibus visivis aequae distantes sunt. Quantitates radiis collineares, cum triangulum non efficiant, radiorumque numerum non occupent, locum idcirco nullum intercisione adipiscuntur. At in quantitibus radiis visivis aequae distantibus, quanto, qui major est angulus ad basim trianguli, erit obtusior, tanto ea quantitas minus radiorum excipiet, atque idcirco intercisione minus obtinebit spatii. Superficiem quantitibus contegi diximus: at cum in superficiebus non raro eveniat, ut in ea sit quantitas aliqua aequae ab intercisione distans: ceterae vero ejusdem superficie quantitates, non aequae distent: eam ob rem fit, ut quae in superficie adsunt aequae distantes quantitates, hae solae, in pictura, nullam alterationem faciant. Quae vero quantitates non aequae distant, hae quanto angulum, qui in triangulo sit ad basim major, obtusior habebunt, tanto plus alterationis accipient. Denique his omnibus addenda illa philosophorum opinio est, qua affirmant: si coelum, sydera, maria, montes, animantiaque ipsa, atque deinceps corpora omnia dimidio quam sint minora, superis ita volentibus, redderentur: fore ut nobis quaeque videantur nulla ex parte, ac nunc diminuta apparent. Nam magnum, parvum, longum, breve, altum, infimum, arctum, latum, obscurum, tenebrosum et hujusmodi omnia, quae cum possint rebus adesse, et non esse, ea philosophi accidentia nuncuparunt: hujusmodi sunt, ut omnis earum plena cognitio fiat comparatione. *Æneam*, inquit *Virgilius*, totis humeris supra homines extare. At is, si *Polyphemo* comparetur, *Pygmaeus* videbitur. *Euryalum* pulcherrimum fuisse tradunt, qui, si *Ganymedi* a Deo rapto comparetur, fortassis deformis videatur. Apud *Hispanos* pleraeque virgines candidae putantur, quae apud *Germanos* fuscae et atrii coloris haberentur. *Ebur* argentumque colore alba sunt, quae, si *cygno*, aut *niveis* linteis comparentur, subpallentia videantur. Hac ratione in pictura tersissime et fulgentissime quidem superficies apparent, cum illic albi ad nigrum eadem, quae est in rebus ipsis luminati ad umbrosam, proportio sit. Itaque comparationibus haec omnia discuntur. Inest enim in comparandis rebus vis, ut quid plus, quid minus, quidve aequale adsit, intelligamus. Ex quo magnum esse dicimus, quod sit hoc parvo majus: maximum, quod sit hoc magno majus: lucidum, quod sit obscuro clarius: lucidissimum, quod sit hoc claro lucidius. Fit quidem comparatio ad res in primis notissimas. Sed cum sit homo, rerum omnium, homini notissimus, fortassis *Protagoras*, hominem inquiens modum et mensuram rerum omnium esse, hoc ipsum in-

telligebat, rerum omnium accidentia, hominis accidentibus recte comparari, atque cognosci. Haec eo spectant, ut intelligamus, in pictura quantulacumque pinxeris corpora, ea pro illic picti hominis commensuratione grandia, aut pusilla videri. Hanc sane vim comparationis pulcherrimae, omnium antiquorum prospexisse Thimantes mihi videri solet, qui pictor, ut ajunt, Cyclopem dormientem parva in tabella pingens, fecit juxta Satyros pollicem dormientis amplectentes, ut ea Satyrorum commensuratione dormiens, multo maximus videretur. Hactenus a nobis ferme omnia dicta sunt, quae ad visendi vim, quaeve ad intercisionem cognoscendam spectant. Sed quia non modo quid sit, atque ex quibus constet intercisio, verum etiam quemadmodum eadem fiat, ad rem pertinet, dicendum est de hac intercisione, quam arte pingendo ea exprimitur. De hac igitur, ceteris omissis, referam quid ipse dum pingo efficiam. Principio in superficie pingenda, quam amplum libeat quadrangulum rectorum angulorum inscribo, quod quidem mihi pro aperta fenestra est, ex qua historia contueatur, illicque quam magnos velim esse in pictura homines, determino: hujusque ipsius hominis longitudinem in tres partes divido: quae quidem mihi partes sunt proportionales cum ea mensura, quam vulgus brachium nuncupat. Nam ea trium brachiorum, ut ex symmetria membrorum hominis patet, admodum communis humani corporis longitudo est. Ista ergo mensura jacentem infimam descripti quadranguli lineam, in quot illa istiusmodi recipiat partes, divido: ac mihi quidem haec ipsa jacens quadranguli linea, est proximiori transversae et aequae distantis, in pavimento, visae quantitati proportionalis. Post haec unicuique punctum, quo sit visum, loco intra quadrangulum constituo, qui mihi punctus eum locum occupet, ipsum ad quem radius centricus applicet, idcirco centricus punctus dicatur. Condecens hujus centrici puncti positio est, non altius a jacenti linea, quam sit illius pingendi hominis longitudo. Nam hoc pacto aequali in solo, et spectantes, et pictae res adesse videntur. Posito puncto centrico, protraho lineas rectas a puncto ipso centrico ad singulas lineae jacentis divisiones, quae quidem mihi lineae demonstrant, quemadmodum pene usque ad infinitam distantiam quantitates transversae successurae intervallo sub aspectu coarctantur. Hic essent nonnulli, qui unam ab divisa aequae distantem lineam intra quadrangulum ducerent, spatiumque quod inter utrasque lineas adsit, in tres partes dividerent. Tum huic secundae aequae distantis lineae, aliam item aequae distantem, hac lege adderent, ut spatium, quod inter primam divisam, et secundam aequae distantem lineam est, in tres par-

tes divisum, una parte sui excedat spatium id quod sit inter secundam et tertiam lineam, ac deinceps reliquas lineas adderent, ut semper sequens inter lineas esset spatium id antecedens subsesquialterum, ut verbo Mathematicorum loquar. Itaque sic illi quidem facerent, qui etsi optimam quamdam pingendi viam sequi affirmant, eosdem tamen parum errare censeo: quod cum casu primam aequae distantem lineam posuerint, tametsi ceterae aequae distantes lineae ratione et modo subsequantur, non tamen habent quo sit certus cuspidis ad bene spectandum locus. Ex quo non modici in pictura errores facile succedunt. Adde his quod istorum ratio admodum vitiosa esset, ubi centricus punctus aut supra aut infra picti hominis longitudinem adstaret: cum etiam, res pictas nullas veris rebus conformes, nisi certa ratione distent, videri posse, nemo doctus negabit. Cujus rei rationem explicabimus, si quando de his demonstrationibus picturae conscribemus, quas a nobis factas amici, dum admirarentur, miracula picturae nuncuparunt. Nam ad eam ipsam partem haec quae dixi omnia maxime pertinent: ergo ad rem redeamus. Haec cum ita sint, ipse idcirco optimum hunc adveniendi modum. In ceteris omnibus eandem illam et centrici puncti et lineae jacentis divisionem, et a puncto linearum ductiones ad singulas jacentis lineae divisiones prosequor. Sed in transversis quantitibus hunc modum servo. Habeo arcolam, in qua describo lineam unam rectam; hanc divido per eas partes, in quas jacentis linea quadranguli divisa est. Deinde pono sursum ab hac lineae punctum unicum tam alte quam est in quadrangulo centricus punctus a jacente divisa quadranguli linea distans, ab hocque puncto, ad singulas hujus ipsius lineae divisiones singulas lineas duco. Tum quantum velim distantiam esse inter spectantis oculum, et picturam, statuo, atque illic statuto intercisionis loco perpendiculari, ut ajunt Mathematici, linea intercisionem omnium linearum, quas ea invenerit, efficio. Perpendicularis quidem linea ea est, quae aliam rectam lineam dividens, angulos utrinque circa se rectos habeat. Igitur haec mihi perpendicularis linea suis percisionibus terminos dabit omnis distantiae, quae inter transversas aequae distantes pavimenti lineas esse debeant: quo pacto omnes pavimenti parallelos descriptos habeo, qui quidem quam recte descripti sint, indicio erit, si una eademque recta continuata linea, in picto pavimento coadjutorum quadrangulorum diameter sit. Est quidem apud Mathematicos diameter quadranguli recta quaedam linea, ab angulo ad sibi oppositum angulum ducta, quae in duas partes quadrangulum dividat, ita ut ex quadrangulo duos triangulos efficiat.

His ergo diligenter absolutis, unam item superduco transversam, aequae a ceteris inferioribus distantem lineam, quae duo stantia, magni quadrati, latera secet, perque punctum centricum permeet. Haec mihi quidem linea est terminus, atque limes, quem nulla non plus alta, quam sit visentis oculus, quantitas excedat. Eaque, quod punctum centricum pervadat, idcirco centrica dicitur. Ex quo fit, ut qui picti homines in ulteriori parallelo steterint, iidem longe minores sint, quam qui in anterioribus adstant: nec tamen esse ceteris minores, sed semotiores apparent; quam rem quidem a natura ipsa ita ostendi palam est. Nam in templis perambulantium hominum capita, videmus fere in altum aequalia nutare, pedes vero eorum, qui longius absint, forte ad genu anteriorum respondere. Haec omnis dividendi pavimenti ratio maxime ad eam picturae partem pertinet, quam nos compositionem, suo loco, nominabimus. Et huiusmodi est, ut verear ne ob materiae novitatem, ob hancque commentandi brevitatem, parum a legentibus intelligantur. Nam ut ex operibus priscis facile intelligimus, eadem fortassis apud majores nostros, quod esset obscura, et difficillima, admodum incognita latuit. Vix enim ullam antiquorum historiam apte compositam, neque pictam, neque fictam, neque sculptam reperies. Qua de re haec a me dicta sunt breviter, et, ut existimo, non omnino obscure. Sed intelligo qualia sint: ut cum in his nullam eloquentiae laudem adipisci queam, cum eadem qui primo aspectu non comprehenderit, vix ullo umquam vel ingenti labore apprehendat. Subtilissimis autem et ad picturam bene pronis ingeniis haec, quoquomodo dicantur, facillima sane et pulcherrima sunt: quae quidem rudibus, et a natura parum ad has nobilissimas artes pronis, etiam si ab eloquentissimis dicantur, admodum ingrata sunt. A nobis vero eadem, quod sine ulla eloquentia brevissime recitata sint, fortassis non sine fastidio leguntur. Sed velim nobis dent veniam, si dum in primis volui intelligi, id prospexi, ut clara esset nostra oratio, magis quam compta et ornata. Quae vero sequentur, minus, ut spero, taedium legentibus afferent. Diximus ergo de triangulis, de pyramide, de intercisione, quae dicenda videbantur, quas res tamen consuevi apud familiares prolixius, quadam geometrica ratione, cur ea ita essent, demonstrare, quod his commentariis, brevitatis causa, praetermittendum censui. Hic enim sola prima picturae artis rudimenta recensui. Eaque idcirco rudimenta nuncupari volumus, quod ineruditis pictoribus prima artis fundamenta jacerint. Sed huiusmodi sunt, ut qui eadem probe tenuerit, is cum ad ingenium, tum ad cognoscendam picturae defini-

tionem, tum etiam ad ea, de quibus dicturi sumus, non minimum profuisse intelligat. Neque sit qui dubitet, futurum pictorem numquam bonum eum, qui, quae pingendo conetur, non ad unguem intelligat. Frustra enim arcu contenditur, nisi quo sagittam dirigas destinatum habeas. Ac velim quidem apud nos persuasum esse, eum solum fore pictorem optimum, qui optime cum fimbrias, tum superficierum qualitates omnes notasse didicerit. Contraque eum futurum numquam bonum artificem affirmo, qui non diligentissime, quae diximus, omnia tenuerit. Idcirco nobis haec de superficiebus et intercisione dicta pernecessaria fuere. Sequitur ut pictorem instituamus, quemadmodum, quae mente conceperit, ea manu imitari queat.

LEONIS BAPTISTAE ALBERTI

D E P I C T U R A

LIBER SECUNDUS

QUI PICTURA INSCRIBITUR

Sed quoniam hoc perdiscendi studium forte nimis laboriosum juvenibus videri potest, idcirco hoc loco ostendendum censeo, quam sit pictura non indigna, in qua omnem operam et studium consumamus. Nam habet ea quidem in se vim admodum divinam: non modo quod ut de amicitia dicunt, absentes pictura praesentes esse faciat, verum etiam defunctos longa post saecula viventibus exhibeat, ut summa cum artificis admiratione, ac visentium voluptate, cognoscantur. Refert Plutarchus, Cassandrum unum ex Alexandri ducibus, quod simulachrum jam defuncti Alexandri intueretur, in quo regis majestatem cognovisset, toto eum corpore trepidasse; Agesilaumque Lacaenam, quod se esse admodum deformem intelligeret, suam recusasse a posteris effigiem cognosci, eaque de re neque pingi a quoquam, neque fingi voluisse. Itaque vultus defunctorum per picturam quodammodo vitam praelongam degunt. Quod vero pictura Deos expresserit, quos gentes venerantur, maximum id quidem mortalibus donum fuisse censendum est. Nam ad pictatem, qua Superis potissimum conjuncti sumus, atque ad animos integra quadam cum religione detinendos, nimium pictura profuit. Phidias in Elide Jovem fecisse dicitur, cujus pulchritudo non parum receptae religioni adjecerit. Jam vero ad delicias animi honestissimas, atque ad rerum decus quantum conferrat pictura, cum aliunde tum hinc maxime licet videre, quod nullam ferme dabis rem usque adco pretiosam, quam picturae societas non longe cariorem, multoque gravissimam efficiat. Ebur, gemmae, et istiusmodi cara omnia, pictoris manu fiunt pretiosiora. Aurum quoque ipsum picturae arte elaboratum, longe plurimo auro penditur. Quin vel plumbum metallorum vilissimum, si Phidiae aut Praxitelis manu in simulachrum aliquod deductum sit, argen-

to rudi atque inelaborato esse pretiosius fortasse putabitur. Zeuxis pietor suas res donare coeperat: quoniam, ut idem ajebat, pretio emi non possent. Nullum enim pretium existimabat inveniri, quod satisfaceret huic, qui pingendis aut fingendis animantibus quasi alterum sese inter mortales Deum praestaret. Has ergo laudes habet pictura, ut ea instrueti, cum opera sua admirari videant, tum Deo se pene simillimos esse intelligant. Quid, quod omnium artium, vel magistra, vel sane praeceipuum pietura ornamentum est? Nam architectus quidem epistylia, capitula, bases, columnas, fastigiaque et hujusmodi ceteras omnes aedificiorum laudes, ni fallor, ab ipso tantum pietore sumpsit. Pictoris enim regula et arte, lapieida, sculptor, omnesque fabrorum officinae, omnesque fabriles artes diriguntur, denique nulla pene ars non penitus abjeetissima reperietur, quae pieturam non speetet: ut in rebus quicquid assit decoris, id a pietura sumptum audeam dicere. Sed hoc in primis honore a majoribus honestata pictura est, ut eum ceteri ferme omnes artifices, fabri nuncuparentur, solus in fabrorum numero pictor non esset habitus. Quae cum ita sint, consuevi inter familiares dicere, picturae inventorem fuisse, Poetarum sententia, Nareissum illum, qui sit in florem versus. Nam eum sit omnium artium flos pictura, tum de Nareisso omnis fabula pulchre ad rem ipsam perapta erit. Quid est enim aliud pingere, quam arte superficiem illam fontis amplecti? Censebat Quintilianus priseos pietores solitos umbras ad solem circumscribere, ac demum additamentis artem exerevisse. Sunt qui referant Philoelem quemdam Ægyptium et Cleanthem, neseio quem inter primos hujus artis repertores fuisse. Ægyptii affirmant sex milibus annorum apud se pieturam in usu fuisse, priusquam in Graeciam esset translata. E Graecia vero in Italiam dicunt nostri, venisse pieturam post Marcelli victorias ex Siellia. Sed non multum interest aut primos pictores, aut pieturae inventores tenuisse, quandoquidem non historiam picturae, ut Plinius, sed artem novissime recenseamus. De qua hae aetate nulla scriptorum veterum monumenta, quae ipse viderim, extant. Tametsi ferunt Euphranorem Hischimum nonnihil de symmetria et coloribus scripsisse, Antigonumque et Xenocratem de picturis aliqua literis mandasse, tum et Apellem ad Perseum de pietura conscripsisse. Refert Laertius Diogenes, Demetrium quoque philosophum ob pieturam commendatum fuisse. Tum etiam existimo, cum ceterae omnes bonae artes monumentis literarum a majoribus nostris commendatae fuerint, pieturam quoque a nostris Italis non fuisse scriptoribus neglectam. Nam fuere quidem antiquissimi in Italia Etrusci, pingendi arte omnium peri-

tissimi. Censet Trismegistus vetustissimus scriptor, una cum religione sculpturam et picturam exortam. Sic enim inquit ad Asclepium: Humanitas memor naturae et originis suae, Deos ex sui vultus similitudine figuravit. Et quis negabit omnibus in rebus, cum publicis, tum privatis, profanis, religiosisque, picturam sibi honestissimas partes vendicasse? ut nullum artificium apud mortales tanti ab omnibus existimatum inveniam. Referuntur de tabulis pictis pretia pene incredibilia. Aristides Thebanus, picturam unicam centum talentis vendidit. Rhodum non incensam a Demetrio rege, ne Protogenis tabula periret, referunt. Rhodum ergo unica pictura fuisse ab hostibus redemptam, possumus affirmare. Multa praeterea huiusmodi collecta sunt, quibus apte intelligas, semper bonos pictores in summa laude et honore apud omnes fuisse versatos, ut etiam nobilissimi ac praestantissimi cives philosophique et reges, non modo pictis rebus, sed pingendis quoque, maxime delectarentur. L. Manilius, civis Rom., et Fabius, homo in urbe nobilissimus, pictores fuerunt. Turpilius eques Rom. Veronae pinxit. Sitedius praetorius et proconsul, pingendo nomen adeptus est. Pacuvius Poeta tragicus, Ennii Poetae nepos ex filia, Herculem in foro pinxit. Socrates, Plato, Metrodorusque, Pyrroque Philosophi pictura claruerunt. Nero, Valentinianusque atque Alexander Severus imperatores, pingendi studiosissimi fuere. Longum esset referre, quot principes, quotve reges huic nobilissimae arti dediti fuerint. Tum etiam minime decet omnem pictorum veterum turbam recensere; quae quidem quanta fuerit, hinc conspici potest, quod Demetrio Valerio, Phanostrati filio, 360 statuae, partim equestres, partim in curribus et bigis ferme intra 400 dies, fuere consummatae. Ea vero in urbe in qua tantus fuerit sculptorum numerus, utrum et pictores non paucos fuisse arbitrabimur? Sunt quidem cognatae artes eodemque ingenio pictura et sculptura nutritae. Sed ipse pictoris ingenium, quod in re longe difficillima versetur, semper praeferam. Verum ad rem redeamus. Ingens namque fuit et pictorum et sculptorum illis temporibus turba, cum et principes, et plebei, et docti atque indocti, pictura delectabantur. Tunc inter primas ex provinciis praedas, signa et tabulas in theatris exponebant: eoque processit res, ut Paulus Aemilius, ceterique non pauci Romani cives, filios inter bonas artes ad bene beateque vivendum picturam edocerent: qui mos optimus apud Graecos maxime observabatur, ut ingenui et libere educati adolescentes, una cum literis, Geometria et Musica, pingendi quoque arte instruerentur. Quin et foeminae etiam haec pingendi facultas honori fuit. Martia Varronis filia,

quod pinxerit apud scriptores, celebratur. Ac fuit quidem tanta in laude et honore pictura, ut apud Graecos caveretur edicto, ne servis picturam discere liceret, neque id quidem injuria. Nam est pingendi ars profecto liberalibus et nobilissimis animis dignissima, maximumque optimi et praestantis ingenii apud me semper fuit indicium illius, quem pictura vehementer delectari intelligerem. Tametsi haec una ars et doctis et indoctis aequae admodum grata est. Quae res nulla fere alia in arte evenit, ut quod peritos delectat, imperitos quoque moveat. Neque facile quempiam invenies, qui non majorem in modum optet se in pictura profecisse. Ipsam denique naturam pingendo delectari manifestum est. Videmus enim naturam, ut saepe in marmoribus Hyppocentauros, regumque barbatus facies effigiet. Quin et ajunt in gemma Pyrrhi novem Musas, cum suis insignibus distincte a natura ipsa fuisse depictas. Adde his quod nulla ferme ars est, in qua perdiscenda ac exercenda omnis aetas, et peritorum et imperitorum, tanta cum voluptate versetur. Liceat de me ipso profiteri, si quando me animi voluptatisque causa ad pingendum confero, quod facio sane persaepeius, cum ab aliis negotiis otium suppeditat, tanta cum voluptate in opere perficiendo insisto, ut tertiam et quartam quoque horam elapsam esse, vix possim credere. Itaque voluptatem haec ars affert, dum eam colueris; laudem, divitias, ac perpetuam famam, dum eam bene excultam feceris. Quae res cum ita sit, cum sit pictura optimum et vetustissimum ornamentum rerum, liberis digna, doctis atque indoctis grata, majorem in modum hortor studiosos juvenes, ut, quoad liceat, picturae plurimam operam impendant. Proxime eos moneo, qui picturae studiosissimi sunt, ut omni opera et diligentia prosequantur ipsam perfectam pingendi artem tenere. Sit vobis, qui pictura praestare contenditis, cura in primis nominis et famae, quam veteres assecutos videtis. Ac meminisse quidem juvabit, semper adversam, laudi et virtuti, fuisse avaritiam. Quaestui enim intentus animus, raro posteritatis fructum assequetur. Vidi ego, plerosque in ipso quasi flore perdiscendi illico decidisse ad quaestum, et nec divitias, nec laudem ullam inde fuisse adeptos: qui si ingenium studio auxissent, in laudem facile conscendissent, quo in loco et divitias et voluptatem accepissent. Itaque de his satis hactenus. Ad institutum redeamus. Picturam in tres partes dividimus, quam quidem divisionem ab ipsa natura compertam habemus. Nam cum pictura studeat res visas repraesentare, notemus quemadmodum res ipsae sub aspectum veniant. Principio quidem cum quid aspiciamus, id videmus esse aliquid quod locum occupet.

Pictor vero hujus loci spatium circumscribet, eamque rationem, du-
 cendae fimbriae, apto vocabulo circumscriptionem appellabit. Pro-
 xime intuentes dignoscimus, ut plurimae prospecti corporis superfi-
 cies inter se convenient; hasque superficierum conjunctiones arti-
 flex suis locis designans, recte compositionem nominabit. Postremo
 aspicientes, distinctius superficierum colores discernimus; cujus rei
 repraesentatio in pictura quod omnes ferme differentias a lumini-
 bus recipiat, percommode apud nos receptio luminum dicitur. Pi-
 cturam igitur circumscriptio, compositio, et luminum receptio per-
 ficiunt. De his ergo sequitur, ut quam brevissime dicamus, et pri-
 mo loco de circumscriptione. Circumscriptio quidem ea est, quae
 lineis ambitum fimbriarum in pictura conscribit. In hac Parrha-
 sium pictorem, eum cum quo est apud Xenophontem Socratis ser-
 mo, pulchre peritum fuisse tradunt. Illum enim lineas subtilissime
 examinasse ajunt. In hac vero circumscriptione illud praecipue ser-
 vandum censeo, ut ea fiat lineis quam tenuissimis, atque admodum
 visum fugientibus, cujusmodi Apellem pictorem exerceri solitum, ac
 cum Prothogene certasse referunt. Nam et circumscriptio aliud ni-
 hil quam fimbriarum notatio est, quae quidem si valde apparenti
 linea fiat, non margines superficierum in pictura, sed rimulae ali-
 quae apparebunt. Tum cuperem aliud nihil circumscriptione, nisi
 fimbriarum ambitum prosequi. In qua quidem vehementer exercen-
 dum affirmo. Nulla enim compositio, nullaque luminum receptio,
 non adhibita circumscriptione, laudabitur. At sola circumscriptio
 plerumque gratissima est. Circumscriptioni ergo opera detur, ad
 quam quidem bellissime tenendam, nihil accommodatius inveniri
 posse existimo, quam id velum, quod ipse inter familiares meos
 sum solitus appellare intercisionem. Cujus ego usum nunc primum
 adveni. Id istiusmodi est. Velum filo tenuissimo, et rare textum,
 quovis colore tinctum, filis grossioribus in parallelas portiones qua-
 dris quot libeat distinctum, telarioque distentum: quod quidem in-
 ter corpus repraesentandum atque oculum constituo, ut per veli ra-
 ritates pyramis visiva penetret. Habet enim haec veli intercisio,
 profecto commoda in se non pauca: primo quod easdem semper
 immotas superficies referat; nam positus terminis illico pristinam py-
 ramidis cuspidem reperies, quae res absque intercisione sane per-
 difficillima est. Et nosti quam sit impossibile aliquid pingendo re-
 cte imitari, quod non de se perpetuo eandem pingenti faciem ser-
 vet. Hinc est quod pictas ab aliis res, cum semper eandem faciem
 servant, facilius quam sculptas aemulantur. Tum nosti quam in-
 tervallo ac centri positione mutatis, res ipsa visa alterata esse ap-

pareat. Itaque hanc non medioerem, quam dixi utilitatem, velum praestabit, ut res semper eadem e conspectu persistat. Proxima utilitas est, quod fimbriarum situs et superficierum termini, certissimis in pingenda tabula locis, facile constitui possint. Nam cum istoe in parallelo, frontem: in proximo, nasum: in propinquo, genas: in inferiori, mentum, et istiusmodi omnia, in locis suis disposita intucaris: itidem in tabula aut pariete, suis quoque parallelis divisa, illico bellissime omnia colloearis. Postremo hoc idem velum, maximum, ad perficiendam picturam, adjumentum praestat, quando quidem rem ipsam prominentem, et turgidam in istae planitie veli conseriptam, et depictam, videas. Quibus ex rebus quantam ad facile et recte pingendum utilitatem velum exhibeat, satis et iudicio et experientia intelligere possumus. Nec eos audiam, qui dicunt minime conducere pictorem his rebus assuefieri, quae et si maximum ad pingendum adjumentum afferant, tamen huiusmodi sunt, ut absque illis vix quicquam per se artifex possit. Non enim a pictore, ni fallor, infinitum laborem exposcimus, sed picturam expectamus, eam quae maxime prominens, et datis corporibus persimilis videatur. Quam rem quidem non satis intelligo, quonam pacto unquam sine veli adminiculo possit quispiam vel mediocriter assequi. Igitur intereisione hac, id est velo, ut dixi, utantur hi qui student in pictura proficere. Quod si absque velo experiri ingenium deletet, hanc ipsam parallelorum rationem intuitu consequantur, ut semper lineam illic transversam, ab altera perpendiculari perfectam imaginetur, ubi prospectum terminum in pictura statuunt. Sed cum plerumque inexpertis pictoribus fimbriae superficierum dubiae et incertae sint, veluti in vultibus, qui non decernunt, quo potissimum loco tempora a fronte discriminentur, edocendi idcirco sunt, quonam argumento eam rei cognitionem assequantur. Natura id quidem pulchre demonstrat. Nam ut in planis superficieribus intuemur, ut suis propriis luminibus et umbris insignes sint, ita et in sphaericis atque coneavis superficieribus quasi in plures superficies easdem diversis umbrarum et luminum maculis, quadratas videmus. Ergo singulae partes elaritate, et obscuritate differentes, pro singulis superficieribus habendae sunt. Quod si ab umbroso, sensim deficiendo ad illustrem colorem, visa superficies continuarit, tunc medium, quod inter utrumque spatium est, linea signare oportet, quo omnis colorandi spatii ratio minus dubia sit. Restat ut de circumscriptione aliquid etiam referamus, quod quidem ad compositionem quoque non parum pertinet, idcirco non ignorandum est, quid sit compositio in pictura. Est autem compositio ea pingendi ratio, qua

partes in opus pieturae componuntur. Amplissimum pictoris opus historia: historiae partes, corpora: corporis pars membrum: membri pars est superficies. Etenim cum sit circumscriptio ea ratio pingendi, qua fimbriae superficierum designantur cuique, et superficierum aliae parvae, ut animantium, aliae ut aedificiorum, et Colossorum, amplissimae sint; de parvis superficiebus circumscribendis ea praecepta sufficiant, quae haetenus dicta sunt. Nam ostensum est, ut eadem pulchre velo metiamur. In majoribus ergo superficiebus circumscribendis, nova ratio reperienda est. Qua de re quae supra in rudimentis a nobis de superficiebus, radiis, pyramideque atque intercisione, exposita sunt, ea omnia menti repetenda sunt. Denique meministi quae de pavimenti parallelis, et centrico puncto, atque linea disserui. In pavimento ergo parallelis inscripto, alae murorum, et quaevis huiusmodi, quas incumbentes nuncupavimus superficies, coaedificandae sunt. Dicam ergo breviter, quid ipse in hac coedificatione efficiam. Principio ab ipsis fundamentis exordium capio. Latitudinem enim et longitudinem murorum in pavimento describo. In qua quidem descriptione illud a natura animadverti, nullius quadrati corporis rectorum angulorum, plusquam duas solo incumbentes junctas superficies, uno aspectu posse videri. Ergo in describendis parietum fundamentis, id observo, ut solum ea latera circumeam, quae sub aspectu pateant. Ac primo semper a proximioribus superficiebus incipio, maxime ab his, quae aequae ab intercisione distant. Itaque has ego ante alias conscribo, atque quam velim esse harum ipsarum longitudinem ac latitudinem, ipsis in pavimento descriptis parallelis, constituo. Nam quot ea velim esse brachia, tot mihi parallelos assumo. Medium vero parallelorum ex utriusque diametri mutua sectione accipio. Itaque hac parallelorum mensura pulchre latitudinem atque longitudinem surgentium a solo moenium conscribo. Tum altitudinem quoque superficierum lineae non difficillime assequor. Nam quae mensura est inter centricam lineam, et eum pavimenti locum, unde aedificii quantitas insurgit, eandem mensuram tota illa quantitas servabit. Quod si voles istanc quantitatem ab solo esse usque in sublime quater, quam est hominis pieti longitudo, et fuerit linea centrica ad hominis altitudinem posita, erunt tunc quidem ab infimo, quantitatis capite, usque ad centricam lineam, brachia tria. Tu vero qui istam quantitatem vis usque ad brachia XII. excrescere, ter tantumdem, quantum est a centrica usque ad inferius quantitatis caput, sursum versus edueito. Ergo ex his quae retulimus rationibus pingendi probe possumus omnes angulares superficies cir-

cumscribere. Restat ut de circularibus superficiebus suis fimbriis conscribendis enarremus. Circulares quidem ex angularibus extrahuntur. Id ipse sic facio. Areolam quadrangulo aequilatero rectorum angulorum incircuo, hujusque quadranguli latera in partes ejusmodi divido, in quales partes inferior in pictura quadranguli linea divisa est. Lineasque a singulis punctis, ad sibi oppositos punctos divisionum ducens, parvis quadrangulis aream replco, illicque circulum, quam velim magnum, superinscribo, ut mutuo sese circulus et parallelae lineae secent. Omnesque sectionum punctos loco adnoto, quae loca in suis parallelis pavimenti descripti in pictura consigno. Sed quia esset extremus labor, minutis, ac pene infinitis parallelis totum circulum multis, ac multis locis, percidere, quoad numerosa punctorum consignatione fimbria circuli continuaretur. Idcirco ipse cum octo, aut quot libuerit, percisiones notaro tum ingenio, eum circuli ambitum pingendo ad ipsos signatos terminos duco. Fortassis brevior esset via, hanc fimbriam ad umbram lampadis circumscribere: modo corpus, quod umbram efficiat, certa ratione lumen exciperet, et suo loco interponeretur. Itaque diximus ut parallelorum adjunctis, majores superficies angulares, et circulares, circumscribantur. Absoluta igitur omni circumscriptione, sequitur ut de compositione dicendum sit. Repetendum idcirco est quid sit compositio. Est autem compositio ea pingendi ratio, qua partes in opus picturae componuntur. Amplissimum pictoris opus, non Colossus, sed Historia est. Major enim est ingenii laus in historia, quam in Colosso. Historiae partes corpora, corporis pars membrum est. Membri pars est superficies. Primae igitur operis partes, superficies: quae ex his, membra: ex membris corpora, ex illis historia, ex qua ultimum illud quidem et absolutum pictoris opus perficitur. Ex superficierum compositione illa elegans in corporibus concinnitas, et gratia exstat, quam pulchritudinem dicunt. Nam hic vultus, qui superficies alias grandes, alias minimas illuc prominentes, istuc intus nimium retrusas, et reconditas habuerit, quales in vetularum vultibus videmus: erit quidem is aspectu turpis. In qua vero facie ita vinctae aderunt superficies, ut amoena lumina in umbras suaves defluant, nullaeque angulorum asperitates extent, hanc merito formosam et venustam faciem dicemus. Ergo in hac superficierum compositione, maxime gratia et pulchritudo perquirenda est. Quonam vero pacto id assequamur, nulla admodum mihi visa est via certior, quam ut naturam ipsam intueamur, diuque ac diligentissime spectemus, quemadmodum natura mira rerum artifex, in pulcherrimis membris superficies composuerit. In qua imitanda,

omni cogitatione et cura versari, veloque, ut diximus, vehementer delectari oportet. Dumque superatas a pulcherrimis corporibus superficies, in opus relaturi sumus, semper terminos prius destinemus, quo lineas certo loco dirigamus. Hactenus de superficieum compositione. Sequitur ut de compositione membrorum referamus. In membrorum compositione danda in primis opera est, ut quaeque inter se membra conveniant. Ea quidem tunc convenire pulchre dicuntur, cum et magnitudine et officio et specie et coloribus et ceteris, si quae sunt huiusmodi, rebus ad venustatem et pulchritudinem respondeant. Quod si in simulachro aliquo caput amplissimum, pectus pusillum, magnus perampla, pes tumens, corpus turgidum adsit, ea sane compositio erit aspectu deformis. Ergo quaedam circa magnitudinem ratio tenenda est. In qua quidem commensuratione juvat in animantibus pingendis, primum ossa ingenio subtercolare. Nam haec quod minime inflectantur, semper certam aliquam sedem occupant. Tum oportet nervos et musculos suis locis inhaerere. Denique extremum carne et cute ossa et musculos vestitos reddere. Sed hoc in loco fortassis adierunt quidam objicientes, quod supra dixi, nihil ad pictorem carum rerum spectare, quae non videantur. Recte illi quidem, sed veluti in vestiendo prius nudum subsignare oportet, quem postea vestibus obambiendo involvamus, sic in nudo pingendo, prius ossa et muscoli disponendi sunt quos moderatis carnibus et cute ita operias, ut quo sint loco muscoli non difficile intelligatur. At enim cum has omnes mensuras natura ipsa explicatas, in medium exhibeat, tum in eisdem, ab ipsa natura, proprio labore recognoscendis, utilitatem non modicam inveniet studiosus pictor. Idcirco laborem hunc studiosi suscipiant, ut quantum in symmetria membrorum recognoscenda studii et operae posuerint, tantum sibi ad eas res quas didicerint memoria firmandas, profuisse intelligant. Unum tamen admoneo, ut in commensurando animante aliquod illius ipsius animantis membrum sumamus, quo cetera metiamur. Vitruvius architectus hominis longitudinem pedibus dinumerat. Ipse vero dignius arbitror, si cetera ad quantitatem capitis referantur. Tametsi hoc animadverti, ferme commune esse in hominibus, ut eadem et pedis, et quae est a mento ad cervicem capitis, mensura intersit. Itaque uno suscepto membro, huic cetera accommodanda sunt: ut nullum in toto animante membrum adsit longitudine aut latitudine ceteris non correspondens. Tum providendum est, ut omnia membra suum, de quo agitur, officium exequantur. Decet currentem manus non minus jactare quam pedes. At philosophum orantem malo in om-

ni membro sui modestiam, quam palaestram, ostendat. Daemon pictor Hoplicitem in certamine expressit, ut illum sudare tum quidem diceres, alterumque arma deponentem plane, ut anhelare videretur. Fuit et qui Ulyssem pingeret, ut in eo non veram, sed fictam et simulatam insaniam agnoscas. Laudatur apud Romanos historia, in qua Meleager defunctus asportatur, et qui subsunt, angii, et omnibus membris laborare videantur. In eo vero qui mortuus sit, nullum adsit membrum, quod non demortuum appareat: scilicet omnia pendent, manus, digiti, cervix: omnia languida decidunt. Denique omnia ad exprimendam corporis mortem congruunt; quod quidem omnium difficillimum est. Nam omni ex parte otiosa in corpore membra effingere, tam summi artificis est, quam viva omnia, et aliquid agentia reddere. Ergo hoc ipsum in omni pictura servandum est, ut quaeque membra summi id, de quo agitur, officium ita peragant, ut ne minimus quidem articulus, pro re, vacet munere; adeo, ut mortuorum membra, ad unguem usque, mortua, viventium vero omnia viva esse videantur. Vivere corpus tum dicitur, cum motu quodam, sua sponte, agitur. Mortemque ajunt esse, ubi membra vitae officia, hoc est motum et sensum, amplius ferre nequeunt. Ergo quae corporum simulachra pictor, viva apparere voluerit, in his efficiet, ut omnia membra suos motus exequantur. Sed in omni motu venustas et gratia sectanda est. Ac maxime hi membrorum motus vivaces et gratissimi sunt, qui aera in altum petunt. Tum speciem quoque diximus in componendis membris spectandam esse. Nam perabsurdum esset, si Helenae, aut Iphigeniae manus seniles et rusticanae viderentur. Aut si Nestori pectus tenerum, et cervix lenis: aut si Ganymedi frons rugosa, crura athletae: aut si Miloni, omnium robustissimo, latera levia et gracilia adderemus. Tum etiam in eo simulachro, in quo vultus sint solidi, et succi pleni, ut ajunt, turpe esset lacertos et manus macie absumptas agere. Contraque qui Achemenidem, ab Ænea in insula inventum, pingeret facie, qua eum fuisse Virgilius refert, nec cetera faciei convenientia sequerentur, esset is quidem pictor perridiculus, atque ineptus. Itaque specie omnia convenient oportet. Tum, colore quoque inter se correspondeant, velim. Nam quibus sint vultus rosei, venusti, nivei, his pectus ac cetera membra fusca et truculenta minime conveniunt. Ergo in compositione membrorum, quae de magnitudine, officio, specie et coloribus tenenda sunt, diximus satis. Nam rei pro dignitate omnia subsequantur oportet. Et, Venerem aut Minervam saga indutam, minime convenit. Jovem, aut Martem veste muliebri indecenter vestires. Castorem

et Polluceem prisci pictores pingendo curabant, ut cum gemelli viderentur, in altero tamen pugilem naturam, in altero agilitatem discerneres. Tum et Vulcano claudicandi vitium apparere sub vestibus volebant. Tantum illis erat studium pro officio, specie et dignitate, quod oportet exprimere. Sequitur corporum compositio, in qua omne pictoris ingenium et laus versatur. Quam quidem ad compositionem nonnulla, in compositione membrorum dicta, pertinent. Nam officio et magnitudine corpora omnia in historia conveniant oportet. Si enim Centauros in coena tumultuantes pinxeris, ineptum esset, in tam efferrato tumultu, aliquem vino sopitum accubare. Tum etiam vitium esset, si homines pari distantia, alii aliis multo majores: ut si canes, equis pares, in pictura adessent. Neque parum etiam vituperandum est, quod plerumque video, pictos in aedificio homines, quasi in scrinio reclusos, in quo vix sedentes, et in orbem coacti recipiantur. Corpora igitur omnia, et magnitudine et officio, ad eam rem de qua agitur, conveniant. Historia vero quam merito possis et laudare et admirari ejusmodi erit, quae illecebris quibusdam sese ita amoenam et ornatam exhibeat, ut oculos docti atque indocti spectatoris, diutius quadam cum voluptate, et animi motu, detineat. Primum enim quod in historia voluptatem afferat, est ipsa copia et varietas rerum. Ut enim in cibis atque in Musica semper nova et exuberantia, cum ceteras fortassis ob causas, tum nimirum eam ob causam delectant, quod ab vetustis et consuetis differant. Sic in omni rerum varietate animus et copia admodum delectatur. Ideirco in pictura, et corporum et colorum varietas amoena est. Dicam historiam esse copiosissimam, illam, in qua suis locis permixti aderunt senes, viri, adolescentes, pueri, matronae, virgines, infantes, cicures, catelli, aviculae, equi, pecudes, aedificia, provinciaeque: omnemque copiam laudabo, modo ea ad rem de qua illic agitur, conveniat. Fit enim ut cum spectantes lustrandis rebus morentur, tum pictoris copia gratiam assequatur. Sed hanc copiam velim cum varietate quadam esse ornatam, tum dignitate et verecundia gravem atque moderatam. Improbo quidem eos pictores, qui quo videri copiosi, quove nihil vacuum relictum volunt, eo nullam sequuntur compositionem, sed confuse et dissolute omnia disseminant, ex quo non rem agere, sed tumultuare, historia videtur: ac fortassis qui dignitatem in primis in historia cupiet, huic solitudo admodum tenenda erit. Ut enim in principe, majestatem affert verborum paucitas, modo sensa et jussa intelligantur, sic in historia competens corporum numerus, adhibet dignitatem, varietas gratiam affert. Odi solitudinem in histo-

ria, tamen copiam minime laudo, quae a dignitate abhorreat. Atque in historia id vehementer approbo, quod a Poetis tragicis atque comicis observatum video, ut quam possint paucis personatis fabulam doceant. Meo quidem iudicio nulla erit usque adeo tanta rerum varietate referta historia, quam novem aut decem homines non possint condigne agere, ut illud Varronis huc pertinere arbitrer, qui in convivio tumultum evitans, non plusquam novem accubantes admittebat. Sed in omni historia, cum varietas jucunda est, ea tamen in primis omnibus grata est pictura, in qua corporum status atque motus, inter se multo dissimiles sunt. Stent igitur alii toto vultu conspicui, manibus supinis, et digitis micantibus, alterum in pedem innixi: aliis adversa sit facies, et demissa brachia, pedesque injuncti, singulisque singuli flexus et actus extent: alii consideant, aut in flexo genu morentur, aut prope incumbant, sintque nudi, si ita deceat, aliqui: nonnulli mixta ex utrisque arte, partim velati, partim nudi assistant. Sed pudori semper et verecundiae inscribamus. Obscoenae quidem corporis, et hae omnes partes, quae parum gratiae habent, panno, aut frondibus, aut manu operiantur. Apelles Antigonis imaginem, ea tantum parte vultus pingebat, qua oculi vitium non aderat. Et Homerus, cum naufragum Ulyssem e somno excitatum, ex sylva, ad muliercularum vocem progredi nudum faceret, homini ex frondibus arboreis ramum, obscoenarum partium corporis tegumentum, dedisse legitur. Periclem referunt oblongum et deforme habuisse caput, idcirco a pictoribus et sculptoribus, non ut ceteros in aperto capite, sed casside vestito, eum formari solitum. Tum antiquos pictores, refert Plutarchus, solitos in pingendis regibus, si quid vitii erat formae, non id praetermissum videri velle, sed quam maxime possent, servata similitudine, emendabant. Hanc ergo modestiam et verecundiam in universa historia observari cupio, ut foeda aut praetereantur, aut emendentur. Denique, ut dixi, studendum censeo, ut in nullo ferme idem gestus, aut status conspiciatur.

Animos deinde spectantium movebit historia, cum qui aderunt quieti homines, suum animi motum maxime prae se ferent. Fit namque natura, qua nihil sui similibus rapacius inveniri potest, ut lugentibus colligeamus: ridentibus arrideamus: dolentibus condoleamus. Sed hi motus animi, ex motibus corporis cognoscuntur. Nam videmus, ut tristes, quod curis adstricti, et aegritudine defessi sint, totis sensibus ac viribus torpeant, interque pallentia, et admodum labentia membra, sese lenti detineant. Est quidem maerentibus pressa frons, cervix languida, denique omnia veluti defessa, et

neglecta proeidunt. Iratis vero, quod animi ira incenduntur, et vultus et oculi intumescunt, ac rubent, membrorumque omnium motus, pro furore iracundiae, in eisdem acerrime jactabundi sunt. Laeti autem et hilares cum sumus, tum solutos, et quibusdam flexionibus gratos motus habemus. Laudatur Euphranor, quod in Alexandro Paridis vultus et faciem effecerit, in qua illum et judicem Dearum, et amatorem Helenae, et una Achillis interfectorem possis agnoscere. Est et Daemonis pictoris mirifica laus, quod in ejus tabulis adesse iracundum, injustum, inconstantem, unaque et exorabilem, et clementem, misericordem, gloriosum, humilem, ferocemque facile intelligas. Sed inter ceteros referunt Aristidem Thebanum, Apelli aequalem prope, hos animi motus expressisse, quos, certum quidem est, et nos quoque, dum in ea re studium et diligentiam, quantum convenit, posuerimus, pulchre assequimur. Pietori ergo corporis motus notissimi sint oportet, quos quidem multa solertia a natura petendos censeo. Res enim perdifficilis est prope, infinitis animi motibus, corporis quoque motus variare. Tum quis hoc, nisi qui expertus sit, crediderit, usque adeo esse difficile, cum velis ridentes vultus effigiare, vitare id, ne plorabundi magis quam alacres videantur? Tum vero et quis poterit sine maximo studio et diligentia vultus exprimere, in quibus et os, et mentum, et oculi, et genae, et frons, et supercilia, in unum ad luetum aut ad hilaritatem conveniant? Idcirco diligentissime ex ipsa natura cuncta perserutanda sunt, semperque promptiora imitanda. Eaque potissimum pingenda sunt, quae plus animis, quod excogitent, relinquunt, quam quae oculis intueantur. Sed nos referamus nonnulla, quae de motibus partim fabricavimus nostro ingenio, partim ab ipsa natura didicimus. Primum reor oportere, ut omnia inter se corpora ad eam rem, de qua agitur, concinnitate quadam moveantur. Tum placet in historia adesse quempiam, qui earum quae gerantur rerum, spectatores admoneat, aut manu ad visendum advocet, aut, quasi id negotium secretum esse velit, vultu, ne eo proficiscare, truci, et torvis oculis minitetur: aut periculum, remve aliquam illic admirandam demonstret: aut ut una arrideas, aut ut simul deplores, suis te gestibus invitet: denique, et quae illi cum spectantibus, et quae inter se picti exequentur, omnia, ad agendam et docendam historiam, congruant necesse est. Laudatur Thimantes Cyprius in ea tabula, qua Colloteicum vicit. Quod cum in Iphigeniae immolatione tristem Chalcanta, tristiore fecisset Ulysses: in que Menelao, moerore affecto, omnem artem et ingenium exposuisset: consumptis affectibus non reperiens, quo digne modo tristissi-

mi patris vultus referret, pannis involvit ejus caput: ut cuique plus relinqueret quod de illius dolore animo meditaretur, quam quod posset visu discernere. Laudatur et navis apud Romam, ea in qua noster Etruscus pictor Giottus, undecim metu et stupore perculosos, ob socium, quem supra undas meantem videbant, expressit, ita pro se quemque suum turbati animi indicium vultu et toto corpore praeferentem, ut in singulis singuli affectionum motus appareant. Sed decet hunc totum locum de motibus brevissime transigere. Sunt namque motus alii animorum, quos docti affectiones nuncupant, ut ira, dolor, gaudium, timor, desiderium, et ejusmodi: sunt et alii corporum. Nam dicuntur moveri corpora plerisque modis, siquidem cum crescunt, aut minuuntur: cumque valentes in aegritudinem cadunt, cumque a morbo in valetudinem surgunt: cumque locum mutant, et hujusmodi causis, moveri corpora dicuntur. Nos autem pictores, qui motibus membrorum volumus animos affectos exprimere, ceteris disputationibus omissis, de eo tantum motu referamus, quem tum factum dicunt, cum locus mutatus sit. Res omnis quae loco movetur, septem habet movendi itinera. Nam aut sursum versus, aut deorsum, aut in dexteram, aut in sinistram, aut illuc longe recedendo, aut contra nos redeundo. Septimus vero movendi modus, is qui in gyrum ambiendo vergitur. Hos igitur omnes motus cupio esse in pictura. Adsint corpora nonnulla, quae se ad nos porrigant, alia abeant horsum, dextrorsum, et sinistrorsum. Tum ex ipsis corporibus nonnullae partes adversus conspectantes ostententur, aliquae retrocedant, aliae sursum tollantur, aliquae in infimum tendant. Sed cum in his expingendis motibus ratio plerumque et modus transgrediatur: juvat hoc loco de statu, et de motibus membrorum referre nonnulla, quae ex ipsa natura collegi, unde plane intelligatur qua moderatione his motibus utendum sit. Perspexi quidem in homine, quam, in omni statu sui, totum substituat corpus capiti, membro omnium ponderosissimo. Tum si toto corpore idem in unum pedem institerit, semper is pes, tamquam columnae basis, est ad perpendicularum capiti subjectus. Ac ferme semper eo stantis vultus porrectus est quo sit pes ipse directus. Capitis vero motus animadverti vix unquam ullam in partem esse tales, ut non semper aliquas reliqui corporis partes sub se positas habeat, quibus immane pondus regatur, aut certe in adversam partem, tamquam alteram lancem, aliquod membrum protrahat, quod ponderi respondeat. Namque idem videmus, dum quis manu extensa pondus aliquod sustentat, ut altero pede tamquam asse bilancis firmato, alia tota corporis pars ad coequandum pondus con-

tra sistatur. Intellexi et stantis eaput non plus verti sursum, quam quo oculi coelum medium contueantur, neque in alterum latus plus diverti, quam usque quo mentum scapulam attigerit. In ea vero parte corporis, qua ineingimur, vix unquam ita intorquemur, ut humerum supra umbilicum ad rectam lineam super astituamus. Tibiarum et brachiorum motus liberiores sunt, modo ceteras corporis honestas partes non impediunt. At in his illud a natura perspexi, manus ferme numquam supra eaput, neque cubitum supra humeros elevari. Neque supra genu pedem in altum attolli, neque pedem a pede plus distare quam quantum pedis unius spatium intersit. Tum spectavi si quam in altum protendamus manum, eum motum ceteras omnes ejus lateris partes ad pedem usque subsequi, ut etiam ipsius pedis calcaneus, ejusdem brachii motu, a pavimento elevetur. Sunt his simillima perplurima, quae diligens artifex animadvertet: et fortasse quae ipse haecenus retuli, usque adeo in promptu sunt, ut superflua videri possint. Sed ea idcirco non negleximus, quod plerosque in ea re vehementer errare noverimus. Motus enim nimium aeres exprimunt, efficiuntque ut in eodem simulachro et pectus et nates uno sub prospectu conspiciantur: quod quidem cum impossibile factu, tum indecentissimum visu est. Sed hi, quod audiunt, eas imagines maxime vivas videri quae plurimum membra agitent, eo histrionum motus, sprete omni pieturae dignitate, imitantur. Ex quo non modo gratia et lepore eorum opera nuda sunt, sed etiam artificis nimis fervens ingenium exprimunt. Suaves enim et gratos, atque ad rem de qua agitur, condecentes habere pietura motus debet. Sit in virginibus motus et habitudo venusta, simplici aetate compta, atque amoena, quae statum magis sapiat et dulcem quietem quam agitationem: tametsi Homero, quem Zeuxis secutus est, etiam in foeminis forma validissima plaeuit. Sint in adolescente motus leviores, jucundi, eum quadam significatione valentis animi et virium. Sint in viro motus firmiores, et status eeleri palaestrae admodum ornati. Sint in senibus omnes motus tardi. Sintque ipsi status defessi, ut corpus non pedibus modo ambobus sustineant, sed et manibus aliquo inhaereant: denique pro dignitate cuique sui motus corporis, ad eos, quos velis exprimere, motus animi referantur. Tum denique maximarum animi perturbationum maximae in membris significationes assint necesse est. Atqui haec de motibus ratio in omni animante admodum communis est. Non enim convenit bovem aratorem his motibus uti, quibus Bucephalum generosum Alexandri equum. At celebrem illam Inachii filiam, quae in vacca conversa sit, fortassis eurrentem, ereeta

cervice, levatis pedibus, intorta cauda, perapte pingemus. Haec de animantium motu breviter excursa sufficiant. Nunc vero quoniam et rerum inanimatarum eos omnes quos dixi motus in pictura necessarios esse arbitror, quoniam illa pacto moveantur dicendum censeo. Sane et capillorum, et jubarum, et ramorum, et frondium, et vestium motus in pictura expressi delectant. Ipse quidem capillos cupio eos omnes quos retuli septem motus agere. Etenim vertantur in gyrum, nodum conantes, atque undent in aera, flammam imitantes, modoque sub aliis crinibus serpant, modo sese in has atque has partes attollant: sintque item ramorum flexus et curvationes partim in sublime arcuatae, partim introcedant, partim ut funis intorqueantur. Idque ipsum in plicis pannorum observetur, ut veluti ex trunco arboris rami in omnes partes emanent, sic ex plica succedant plicae, ut puta in suos ramos: in hisque iidem quoque omnes motus expleantur, ut nulla panni extensio adsit, in qua non iidem ferme omnes motus reperiantur. Sed sint motus omnes, quod saepius admoneo, moderati et faciles, gratiamque potius quam admirationem laboris exhibeant. Jam vero cum pannos motibus aptos esse volumus, cumque natura sua panni graves, et assiduo in terram cadentes, omnes admodum flexiones refugiant, pulchre idcirco in pictura Zephyri, aut Austri facies perflans inter nubes ad historiae angulum ponetur, qua panni omnes adversi pellantur. Ex quo gratia illa aderit, ut quae corporum latera ventus feriat, quod panni vento ad corpus imprimantur, ea sub panni velamento prope nuda appareant. A reliquis vero lateribus panni vento agitati, perapte in aera inundabunt. Sed in hac venti impulsione illud caveatur, ne ulli pannorum motus contra ventum surgant, neve nimium refracti, neve nimium porrecti sint. Haec igitur de motibus animantium et rerum inanimatarum dicta, valde a pictore servanda sunt: tum etiam ea omnia diligenter exequenda, quae de superficialium membrorum, corporumque compositione recensuimus. Itaque duae a nobis partes picturae absolutae sunt, circumscriptio et compositio. Restat ut de luminum receptione dicendum sit. In rudimentis satis demonstravimus, quam vim lumina ad variandos colores habeant. Nam manentibus colorum generibus, modo apertiores, modo restrictiores colores pro luminum, umbrarumque pulsu fieri edocuimus, albumque et nigrum, colores eos esse, quibus lumina et umbras in pictura exprimamus: ceteros vero colores tamquam materiam haberi, quibus luminis et umbrae alterationes adigantur. Ergo ceteris omissis explicandum est, quoniam pacto sit pictori albo et nigro utendum. Veteres pictores, Polignotum et Thi-

mantem quatuor coloribus tantum usos fuisse, tum Aglaophon simplici colore delectatum, admirantur, ac si in tanto, quem putabat esse, colorum numero, modicum sit, eosdem optimos pictores tam paucos in usum delegisse, copiosique artificis putent, omnem colorum multitudinem ad opus congerere. Sanc ad gratiam et leporem picturae affirmo, copiam colorum et varietatem plurimum valere, sed sic velim pictores eruditi existiment, summam industriam atque artem in albo tantum et nigro disponendo versari, inque his duobus probe locandis omne ingenium et diligentiam consumendam. Nam veluti luminum et umbrae casus id efficit, ut quo loco superficies turgeant, quove in cavum recedant, quantumve quaeque pars declinet ac deflectat, appareat: sic albi et nigri concinnitas efficit, illud, quod Nitiae pictori Atheniensi laudi dabatur. Quodve artificii in primis optandum est, ut suae res pictae maxime eminere videantur; Zeuxim nobilissimum vetustissimumque pictorem dicunt, quasi principem ipsam hanc luminum et umbrarum rationem, tenuisse. Ceteris vero ea laus minime attributa est. Ego quidem pictorem nullum vel mediocre putabo, eum qui non plane intelligat, quam vim umbra omnis et lumina in quibusque superficiebus habeant. Pictos ego vultus et doctis et indoctis consentientibus laudabo, eos qui, veluti exculpti, extare a tabulis videantur: eosque contra vituperabo, quibus nihil artis, nisi fortassis in lineamentis, eluceat. Bene conscriptam, optime coloratam compositionem esse velim. Ergo ut vituperatione careant, utque laudem mereantur, in primis lumina et umbrae diligentissime notanda sunt. Atque animadvertendum quam in eam superficiem, quam radii luminum feriant, color ipse insignior atque illustrior sit. Tum ut dehinc sensim deficiente vi luminum, idem color subfuscus reddatur. Denique animadvertendum est, quo pacto semper umbrae luminibus ex adverso respondeant, ut nullo corpore superficies lumine illustretur, in quo eodem contrarias superficies, umbris obtectas, non reperias. Sed quantum ad lumina albo, et umbras nigro imitandas pertinet, admoneo: ut praecipuum studium adhibeas ad superficies eas cognoscendas, quae lumine aut umbra pertactae sunt.

Id quidem a natura et rebus ipsis pulchre perdisces. Eas deum cum probe teneris, cum levissimo albo quam parcissime suo loco intra fimbrias colorem alteres, suo contrario loco pariter nigrum illico adjunges. Nam hac albi et nigri conlibratione, ut ita dicam, surgens prominentia, fit perspicacior. Dehinc pari parsimonia additamentis prosequere, quoad, quod satis sit, assecutum te sentias. Erit quidem ad eam rem cognoscendam iudex optimus

speculum. Ac nescio quo pacto res pictae in speculo gratiam habeant, si vitio careant. Tum mirum est, ut omnis menda picturae, in speculo deformior appareat. A natura ergo suscepta, speculi iudicio emendentur. Sed liceat hic nonnulla, quae a natura hausimus, referre. Animadverti quidem, ut planae superficies uniformem, omni loco sui, colorem servent: sphaericae vero et concavae colores variant. Nam istae clariores, illae obscuriores. Alio vero loco, medii coloris species servatur. Haec autem coloris in non planis superficiebus alteratio, difficultatem exhibet ignavis pictoribus: sed si, ut docuimus, rectae simbriae superficies pictor conscripserit, luminumque sedes discriminarit, facilis tum quidem erit colorandi ratio. Nam levissimo quasi rore primum usque ad discriminis lineam, albo aut nigro eam superficiem, ut oporteat, alterabit. Dehinc aliam, ut ita loquar, irrorationem citra lineam, post hanc aliam citra hanc, et citra eam aliam superaddendo assequetur, ut cum illustrior locus apertiori colore perinctus sit, tum idem deinceps color, quasi fumus, in contiguas partes diluatur. At meminisse oportet, nullam superficiem usque adeo dealbandam esse, ut eandem multo ac multo candidiorem nequeas efficere. Ipsas quoque niveas vestes exprimendo, citra ultimum candorem longe residendum est. Nam habet pictor aliud nihil, quam album colorem, quo ultimos tersissimarum superficiesum fulgores imitetur: solumque nigrum invenit, quo ultimas notis tenebras referat. Idcirco in albis vestibus pingendis, unum ex quatuor generibus colorum suscipere opus est, quod quidem apertum et clarum sit: idque ipsum contra in nigro, fortassis pallio pingendo, alium extremum, quod non longe ab umbra distet, veluti profundi et nigrantis maris colorem, sumemus. Denique vim tantam haec albi et nigri compositio habet, ut arte et modo facta, aureas argenteasque ac vitreas splendidissimas superficies demonstrat in pictura. Ergo vehementer vituperandi sunt pictores, qui albo intemperanter, et nigro indiligenter utuntur. Ideo ipse vellem apud pictores album colorem longe carius, quam pretiosissimas gemmas, coemi. Conduceret quidem album et nigrum ex illis unionibus Cleopatrae, quos aceto colliquabat, constare, quo eorum avarissimi redderentur. Nam et lepidiora opera, et ad veritatem proximiora essent, neque facile dici potest, quantam esse oporteat distribuendi albi in pictura parsimoniam, atque modum. Hinc solitus erat et Zeuxis pictores redarguere, quod nescirent quid esset nimis. Quod si vitio indulgendum est, minus redarguendi sunt, qui nigro admodum profuse, quam qui albo paulum intemperanter utantur. Natura enim ipsa in dies atrum et horridum opus usu pingendi odis-

se discimus. Continuoque quo plus intelligimus, eo plus ad gratiam et venustatem manum delinitam reddimus. Ita natura omnes aperta et clara amamus. Ergo qua in parte facilior peccato via patet, eo obstruenda est magis. Haec de albi et nigri usu dicta hactenus. De colorum vero generibus etiam ratio quaedam adhibenda est. Sequitur ergo ut de colorum generibus nonnulla referamus, non id quidem, quemadmodum Vitruvius architectus, quo loco rubrica optima, et probatissimi colores inveniantur: sed quonam pacto selecti, et valde pertriti colores in pictura componendi sint. Ferunt, Euphranorem priseum pictorem, de coloribus nonnihil mandasse literis. Ea scripta non extant hac tempestate.

Nos autem, qui hanc picturae artem, seu ab aliis olim descriptam, ab inferis repetitam, in lucem restituimus, sive numquam a quoquam tractatam, a superis deduximus, nostro, ut usque fecimus, ingenio, pro instituto rem persequamur.

Velim genera colorum et species, quoad id fieri possit, omnes in pictura quadam cum gratia et amoenitate spectari. Gratia quidem tunc extabit, cum exacta quadam diligentia colores coloribus aderunt: ut si Dianam agentem choros pingas, huic nymphae virides, illi propinquae candidos, proximae huic purpureos, alteri croceos amictus dari convenit. Ac deinceps istiusmodi colorum diversitate certe induantur, ut clari semper colores aliquibus diversi generis obscuris coloribus jungantur. Nam ea quidem conjugatio colorum, et venustatem a varietate, et pulchritudinem a comparatione illustriorem refert. Atqui est quidem nonnulla inter colores amicitia, ut juncti alter alteri gratiam et venustatem augeant. Rubens color, si inter coelestem et viridem medius insideat, mutuam quiddam utrisque suscipiat decus. Niveus quidem color, non modo inter cinereum atque croceum positus, sed pene omnibus coloribus hilaritatem praestat. Obscuro autem colores, inter claros, non sine insigni dignitate assident. Parique ratione inter obscuros clari belle collocantur. Ergo quam dixi varietatem colorum, in historia pictor disponet. At sunt qui auro immodice utantur, quod aurum putent quamdam historiae afferre majestatem: eos ipse plane non laudo, quin et si eam velim Didonem Virgilii expingere, cui pharetra ex auro, in aurumque crines nodabantur, aurea cui fibula vestem subnectebat, aureisque frenis vehebatur, omniaque splendebant auro; eam tamen aureorum radiorum copiam, quae undique oculos visentium perstringat, potius coloribus imitari enitar, quam auro. Nam cum major in coloribus sit artificis admiratio, et laus, tum etiam videre licet, in plana tabula auro posito, ut pleracque

superficies, quas claras et fulgidas repraesentare oportuerat, obscurae visentibus appareant. Aliae fortassis quae umbrosiores debuerant esse, luminosiores porrigantur. Cetera quidem fabrorum ornamenta, quae picturae adjiciuntur, ut scilicet circumsculptae columnae, et bases et fastigia, non sane vituperabo, si ex ipso argento atque auro solido, vel admodum purissimo fuerint. Nam et gemmarum quoque ornamentis perfecta et absoluta historia dignissima est. Hactenus picturae partes tres brevissime transactae a nobis sunt. Diximus de circumscriptione minorum et majorum superficierum. Diximus de compositione membrorum, atque corporum. Diximus de coloribus, quantum ad pictoris usum pertinere arbitrabamur. Omnis igitur pictura a nobis exposita est, quam quidem in tribus his rebus consistere praediximus: circumscriptione, compositione, et luminum receptione.

LEONIS BAPTISTAE ALBERTI
 D E P I C T U R A

LIBER TERTIUS

PICTOR INCIPIT

Sed cum ad perfectum pictorem instituendum, ut omnes, quas recensuimus, laudes assequi possit, nonnulla etiam supersint, quae his commentariis minime praetereunda censeo, ea quam brevissime referamus. Pictoris officium est, quaevis data corpora ita in superficie lineis et coloribus conscribere atque pingere, ut certo intervallo, certaue centrivi radii positione constituta, quaeque picta videas, eadem prominentia, et datis corporibus persimillima videantur. Finis pictoris, laudem, gratiam et benevolentiam, magis quam divitias ex opere adipisci. Id quidem assequetur, dum ejus pictura oculos, et animos spectantium tenebit, atque movebit. Quae res quonam argumento fieri possint, diximus cum de compositione atque luminum receptione supra disceptavimus. Sed cupio pictorem, quo haec possit omnia pulchre tenere, in primis esse virum et bonum, et doctum bonarum artium. Nam nemo nescit quantum probitas, vel magis quam omnis industriae aut artis admiratio, valeat ad benevolentiam civium comparandam. Tum nemo dubitat benevolentiam multorum artificii plurimum conferre ad laudem, atque ad opes parandas. Siquidem ex ea fit, ut nonnumquam divites benevolentia, magis quam artis peritia moveantur, ac lucra ad hunc potissimum modestum et probum deferant, spreto alio peritioris sane, sed fortassis intemperanti. Quae cum ita sint, moribus egregie inserviendum erit artificii, maxime humanitati et facilitati, quo et benevolentiam, firmum contra paupertatem praesidium, et lucra, optimum ad perficiendam artem auxilium, assequatur. Doctum vero pictorem esse opto, quoad ejus fieri possit, omnibus in artibus liberalibus, sed in eo praesertim Geometriae peritiam desidero. Assentior quidem Pamphilo antiquissimo et nobilissimo pictori, a quo

ingenui adolescentes primo picturam didicere. Nam erat ejus sententia, futurum neminem pictorem bonum, qui Geometriam ignorarit. Nostra quidem rudimenta, ex quibus omnis absoluta et perfecta ars picturae depromitur, a Geometra facile intelliguntur. Ejus vero artis imperitis neque rudimenta, neque ulla picturae rationes, posse satis patere arbitror. Ergo Geometriam pictoribus minime negligendam affirmo. Proxime non ab re erit, si Poetis atque Rhetoribus delectabuntur. Nam hi quidem multa cum pictore habent ornamenta communia.

Neque parum illi quidem multarum rerum notitia copiosi literati ad historiae compositionem pulchre constituendam juvabunt, quae omnis laus praesertim in inventione consistit. Atqui ea quidem hanc habet vim, ut etiam sola inventio sine pictura delectet. Laudatur dum legitur illa calumniae descriptio, quam ab Apelle pictam refert Lucianus. Eam quidem enarrare, minime ab instituto alienum esse censeo, quo pictores admoneantur, ejusmodi inventionibus fabricandis advigilare oportere.

Erat enim vir unus cujus aures ingentes extabant, quem circa duae adstabant mulieres, Inscitia, et Suscipio. Parte alia ipsa Calumnia adventans, cui forma mulierculae speciosae, sed quae ipso vultu nimis callere astu videbatur: manu sinistra facem accensam tenens: altera vero manu per capillos trahens adolescentem, qui manus ad coelum tendit. Duxque hujus est vir quidam pallore oblitus, deformis, truci aspectu, quem merito compares his, quos in acie longus labor confecerit, hunc esse Livorem, merito dixere. Sunt et aliae duae Calumniae comites mulieres, ornamenta dominae componentcs, Insidiae et Fraus. Post has pulla et sordidissima veste operta, sese dilanians, adest, Poenitentia, proxime sequente pudica et verecunda Veritate. Quae plane historia, etiamsi dum recitatur animos tenet, quantum censes eam gratiae et amoenitatis ex ipsa pictura eximii pictoris, exhibuisse? Quid tres illae juvenculae sorores, quibus Exiodus imposuit nomina: Aglaja, Euphrosyne, atque Thalia, quas pinxere implexis inter se manibus, ridentes, soluta et perlucida veste ornatas? Ex quibus liberalitatem demonstratam esse voluere: quod una sororum det, alia accipiat, tertia reddat beneficium. Qui quidem gradus in omni perfecta liberalitate adesse debent. Vides quam hujusmodi inventa magnam artificii laudem comparent? Idcirco sic consulo, Poetis atque Rhetoribus, ceterisque doctis literarum, sese pictor studiosus familiarem atque benevolum dedat. Nam ab ejusmodi eruditissimis ingeniiis, cum ornamenta accipiet optima, tum in his profecto inventionibus juva-

bitur, quae in pietura non ultimam sibi laudem vendicent. Phidias egregius pietor fatebatur, se ab Homero didicisse, qua potissimum majestate Jovem pingeret. Nostris, sic arbitror, nos etiam Poetis legendis, et copiosiores et emendatiores futuros, modo discendi studiosiores fuerimus, quam lueri. Sed plerumque non minus studiosos, quam cupidos, quod viam perdiscendae rei ignorent, magis quam discendi labor frangit. Idcirco quonam pacto in haec arte nos eruditos fieri oporteat, ordiamur. Caput sit: omnes discendi gradus ab ipsa natura esse petendos. Artis vero perficiendae ratio diligentia, studio et assiduitate comparetur. Velim quidem eos qui pingendi artem ingrediuntur, id agere, quod apud scribendi instructores observari video. Nam illi quidem prius omnes elementorum characteres separatim edocent. Postea vero syllabas, atque subinde dictiones componere instruunt. Hanc ergo rationem et nostri in pingendo sequantur. Primum ambitum superficierum, quasi pieturae elementa, tum et superficierum connexus, dehinc membrorum omnium formas, distincte ediscant, omnesque quae in membris possint esse differentias, memoriae commendent. Nam sunt illae quidem neque modicae neque non insignes. Aderunt quibus sit nasus gibbosus. Erunt qui gerant simas nares, recurvas, patulas: alii buccas fluentes porrigunt: alios labiorum gracilitas ornat, ac deinceps quaeque membra aliquid praecepuum habent, quod eum plus aut minus adfuerit, tunc multo totum membrum variet. Quin etiam videmus ut eadem membra pueris nobis rotunda, et, ut ita dicam, tornata atque levia, aetatis vero aeeessu asperiora, et admodum angulata sint. Haec igitur omnia pieturae studiosus, ab ipsa natura accipiet, ac secum ipse assiduo meditabitur, quonam pacto quaeque extent: in eaque investigatione continuo oculis et mente persistet. Spectabit namque sedentis gremium, et tibias, ut dulces in proelivum labantur. Notabit stantis faciem totam, atque habitudinem. Denique nulla erit pars, cujus officium et symmetriam, ut Graeci ajunt, ignoret. At ex partibus omnibus non modo similitudinem rerum, verum etiam in primis ipsam pulchritudinem diligat. Nam est pulchritudo in pietura res non minus grata, quam expetita. Demetrio pictori illi priseo ad summam laudem defuit, quod similitudinis exprimendae fuerit curiosior, quam pulchritudinis. Ergo a pulcherrimis eorporibus omnes laudatae partes eligendae sunt. Itaque non in postremis ad pulchritudinem habendam, percipiendam atque exprimendam, studio et industria contendendum est. Quae res tametsi omnium difficillima sit, quod non uno loco omnes pulchritudinis laudes comperiantur, sed rariae illae qui-

dem ac dispersae sint, tamen in ea investiganda ac perdiscenda omnis labor exponendus est. Nam qui graviora apprehendere, et versare didicerit, is facile minora poterit ex sententia. Neque ulla est usque adeo difficilis res, quam non studio et assiduitate possis perficere. Sed quo sit studium non futile et cassum, fugienda est illa consuetudo multorum, qui suoapte ingenio ad picturae laudem contendunt, nullam naturalem faciem ejus rei oculis aut mente coram sequentes. Hi enim non recte pingere discunt, sed erroribus assuefiunt. Fugit enim imperitos ea pulchritudinis Idea, quam peritissimi vix discernunt. Zeuxis praestantissimus et omnium doctissimus et peritissimus pictor facturus tabulam, quam in templo Lucinae apud Crotoniates publice dicaret; non suo confusus ingenio temere, ut fere omnes hac aetate pictores, ad pingendum accessit, sed quod putabat omnia, quae ad venustatem quaereret, ea non modo proprio ingenio non posse, sed ne a natura quidem petita, uno posse in corpore reperiri. Idcirco ex omni ejus urbis juventute delegit virgines quinque, forma praestantiores, ut quod in quaque esset formae muliebris laudatissimum, id in pictura referret. Prudenter his quidem: nam pictoribus nullo proposito exemplari, quod imitentur, ubi ingenio tantum pulchritudinis laudes captare enituntur, facile evenit, ut eo labore non quam debent, aut quaerunt, pulchritudinem assequantur, sed plane in malos, quos vel volentes vix possunt dimittere, pingendi usus dilabantur. Qui vero ab ipsa natura omnia suscipere consueverit, is manum ita exercitatum reddet, ut semper quicquid conetur naturam ipsam sapiat. Quae res in picturis quam sit optanda videmus. Nam in historia si adsit facies cogniti alicujus hominis, tametsi nonnullae praestantioris artificii emineant, cognitus tamen vultus omnium spectantium oculos ad se rapit. Tantam in se, quod sit a natura sumptum, et gratiam et vim habet. Ergo semper quae picturi sumus, ea a natura sumamus, semperque ex his quaeque pulcherrima et dignissima deligamus. Sed cavendum, ne, quod plerique faciunt, ea minimis tabellis pingamus. Grandibus enim imaginibus te velim assuefacias, quae quidem quam proxime magnitudine ad id, quod velis efficere, accedant. Nam in parvis simulachris maxima vitia maxime latent. In magna effigie etiam minimi errores conspicui sunt. Scripsit Galienus, vidisse se in anulo sculptum Phaethontem quatuor equis vectum, quorum frena et omnes pedes et pectora distincte videbantur. Concedant pictores hanc laudem sculptoribus gemmarum, ipsi vero majoribus in campis laudis versentur. Nam qui magnas figuras fingere aut pingere noverit, is perfacile atque optime

unico tractu ejusmodi minuta poterit. Qui vero pusillis his monilibus manum et ingenium assuescerit, facile in majoribus aberrabit. Sunt qui aliorum pictorum opera aemulentur, atque in ea re sibi laudem quaerant, quod Camalidem sculptorem fecisse ferunt, qui duo pocula caelavit, in quibus Zenodorum ita aemulatus est, ut nulla in operibus differentia agnosceretur. At pictores maximo in errore versantur, si non intelligunt, eos, qui pinxerint, conatos fuisse tale simulachrum repraesentare, quale nos ab ipsa natura depictum in vello intuemur: vel si juvat opera aliorum imitari, quod ea firmiorem, quam viventes, patientiam ad se ostendendam praestent, malo mediocriter sculptam, quam egregie pictam rem imitandam proponas. Nam ex pictis rebus, solum ad aliquam similitudinem referendam, manus assuefacimus. Ex rebus vero sculptis et similitudinem et vera lumina deducere discimus. In quibus quidem luminibus colligendis, plurimum confert, pilis palpebrarum aciem intuitus subopprimere, quo illic lumina subfusca, et quasi intercisione depicta videntur. Ac fortassis conducet fingendo exerceri, quam peniculo. Certior enim et facilior est sculptura, quam pictura. Neque umquam erit quispiam, qui recte possit eam rem pingere, cujus omnes prominentias non cognoscat. Prominentiae vero facilius reperiuntur sculptura, quam pictura. Etenim sit hoc ad rem non mediocre argumentum, quod videre liceat, quam omnifere in aetate mediocres aliquos fuisse sculptores invenias: pictores vero pene nullos non irridendos, ac prorsus imperitos reperies. Denique sive picturae studeas sive sculpturae, semper tibi proponendum est elegans et singulare aliquod exemplar, quod et spectes et imiteris; in eoque imitando diligentiam celeritati conjunctam ita adhiberi oportere censeo, ut numquam peniculum aut stylum ad opus admoveat pictor, quin prius mente, quid factururus, et quomodo id perfecturus sit, optime constitutum habeat. Tutius est enim errores mente levare, quam ex opere abradere. Tum etiam dum ex composito agere omnia consueverimus, sit ut Asclepiodoro longe praeiores artifices reddamur, quem quidem omnium velocissimum pingendo fuisse ferunt. Nam redditur ad rem peragendam promptum, accinctum, expeditumque ingenium, id quod exercitatione agitata calet. Eaque manus velocissima sequitur, quam certa ingenii ratio duxerit. Si qui vero sunt pigri artifices, hi profecto idcirco ita sunt, quod lente et morose eam rem tentent, quam non prius menti suae studio perspicuam effecere. Dumque inter eas erroris tenebras versantur, meticolosi ac veluti obcaecati peniculo, ut caecus bacillo, ignotas vias et exitus praetentant ac perquirunt.

Ergo numquam nisi praevio ingenio, atque eodem bene erudito, manum ad opus admoveat. Sed cum sit summum pietoris opus historia, in qua quidem omnis rerum copia et elegancia adesse debet, euraudum est, ut non modo hominem, verum et equum, et canem, et alia animantia, et res omnes visu dignissimas, pulchre pingere, quoad per ingenium id liceat, discamus: quo varietas et copia rerum, sine quibus nulla laudatur historia, in nostris rebus minime desideretur.

Magnum id quidem atque vix ulli antiquorum concessum, ut omni in re non dico praestaret, sed vel medioeriter esset doctus, tamen omni studio enitendum censeo, ne nobis negligentia nostra ea desint, quae et laudem afferunt permagnam, si assequantur, et vituperationem si negligantur. Nicias Atheniensis pictor diligentissime pinxit mulieres. At Zeuxim muliebri in corpore pingendo plurimum aliis praestitisse ferunt. Heraclides navibus pingendis claruit. Serapion nequibat hominem pingere, ceteras plane res pulcherrime pingebat. Dionysius nihil nisi hominem poterat. Alexander, is qui Pompeii porticum pinxit, quadrupedes omnes, maximeque canes, egregie faeiebat. Aurelius, quod semper amaret, solum Deas in earumque simulacris amatos vultus, exprimere gaudebat. Phidias in Deorum majestate demonstranda, quam in hominum pulchritudine, elaborabat. Euphranori dignitatem Heroum simulare cordi admodum erat, in eaque re ceteros antecelluit. Itaque cuiusque non aequa facultas fuit. Proprias enim dotes natura singulis ingeniis elargita est, quibus non usque adeo contenti esse debemus, ut quid ultra possimus intentatum relinquamus, sed et naturae dotes industria, studio atque exercitio colendae augendaeque sunt. Praeterea nihil, quod ad laudem pertineat, negligentia praetermissum a nobis videri debet. Ceterum eum historiam picturi sumus, prius diutius exeogitabimus, quonam ordine, et quibus modis eam componere pulcherrimum sit. Modulosque in chartis coniecientes, tum totam historiam, tum singulas ejusdem historiae partes commentabimur, amicosque omnes in ea re consulamus. Denique omnia apud nos ita praemeditata esse elaborabimus, ut nihil in opere futurum sit, quod non optime, qua id sit parte locandum, intelligamus. Quoque id certius teneamus, modulos in parallelos dividere juvabit, ut in publico opere euneta, veluti ex privatis commentariis dueta, suis sedibus collocentur. In opere vero perficiendo eam diligentiam adhibebimus, quae sit conjuncta celeritati agendi, quam neque taedium a prosequendo deterreat, neque cupiditas perficiendi praecipitet. Interlaxandus interdum negotii la-

bor est, recreandusque animus, neque id agendum quod plerique faciunt, ut plura opera assumant, hoc ordiantur, hoc inchoatum atque imperfectum abjiciant. Sed quae coeperis opera ea omni ex parte perfecta reddenda sunt. Cuidam, cum imaginem ostenderet, dicenti: *Hanc modo pinxi*: respondit Apelles: te quidem tacente id sane perspicuum est, quin et miror, non plures hujusmodi abs te esse pictas. Vidi ego aliquos tum pictores atque sculptores, tum Rhctores et Poetas, si qui, nostra aetate, aut Rhctores aut Poetae appellandi sunt, flagranti studio aliquod opus aggredi, qui postea dum ardor ille ingenii deferbuit, inchoatum ac rude opus deserunt, novaque cupiditate aliud agendi ad novissima sese conferunt: quos ego homines profecto vitupero. Nam omnis qui sua posteris grata et accepta fore opera cupiunt, multo ante meditari opus oportet, quod multa diligentia perfectum reddant. Siquidem non paucis in rebus ipsa diligentia grata non minus est, quam omne ingenium.

Sed vitanda est superflua illa, ut ita loquar, superstitio eorum, qui dum omni vitio sua penitus carere, et nimis polita esse volunt, prius contritum opus vetustate efficiunt, quam absolutum sit. Protogenem soliti erant vituperare antiqui pictores, quod nesciret manum a tabula amovere. Merito id quidem: nam conari sane oportet, ut pro ingenii viribus, quantum sat sit, diligentia rebus adhibeatur. Sed in omni re plus velle quam vel possis, vel deecat, pertinacis est ingenii, non diligentis. Ergo moderata diligentia rebus adhibenda est, amicique consulendi sunt: quin et in ipso opere exequendo omnes passim spectatores recipiendi et audiendi sunt. Sic enim pictoris opus multitudini gratum futurum est. Ergo multitudinis censuram et iudicium tum non aspernetur, cum adhuc satisfacere opinionibus liceat. Apellem ajunt post tabulam solitum latitare, quo et visentes liberius dicere, et ipse honestius vitia sui operis recitantes, audiret. Nostros ergo pictores palam et audire saepius et rogare omnes quid sentiant volo, quandoquidem id eum ad certas res, tum ad gratiam pictori occupandam valet. Nemo enim est qui non sibi decorum putet, suam in alienis laboribus sententiam proferre. Tum minime verendum est, ne vituperatorum et invidorum iudicium laudibus pictoris quicquam possit decerpere. Perspicua enim ac celeberrima est pictoris laus, dicacemque testem ipsum bene pictum opus habet. Ergo omnes audiat, secumque ipse rem prius pensitet atque emendet. Deinde eum omnes audierit, peritioribus pareat. Haec habui quae de pictura his commentariis referrem. Ea si ejusmodi sunt ut pictoribus commodum atque utili-

tatem aliquam affcrant, hoc potissimum laborum meorum praemium expecto, ut faciem meam in suis historiis pingant, quo, illos memores beneficii et gratos esse, ac me artis studiosum fuisse posteris praedicent. Si vero expectationibus eorum minime satisfeci, non tamen, quod tantam aggredi rem ausi fuerimus, vituperent. Nam si, quod laudis est conari, id perficere nostrum ingenium nequivit, meminerint tamen, solere in maximis rebus laudi esse, id voluisse quod difficillimum esset. Aderunt fortasse qui nostra vitia emendent, et in hac praestantissima et dignissima re, longe magis quam nos possint esse pictoribus adjumento; quos ego, si qui futuri sint, etiam atque etiam precor, ut hoc munus alacri animo ac prompto suscipiant, in quo et ipsi ingenium exercent suum, et hanc nobilissimam artem excultissimam reddant. Nos tamen hanc palmam praeripuisse ad voluptatem ducimus, quandoquidem primi fuerimus, qui hanc artem subtilissimam literis mandare studuerimus. Quod quidem sane difficillimum inceptum si pro expectatione legentium perficere nequivimus, in eo natura magis, quam nos inculpanda est, quae hanc legem rebus imposuisse visa est, ut nulla sit ars, quae non a mendosis admodum initiis exordium sumpserit. Simul enim ortum atque perfectum nihil esse ajunt. Qui vero nos sequentur, siqui aderunt studio et ingenio, quam nos, praestantiores, hi fortasse artem picturae perfectam atque absolutam reddent.

CLARISSIMO VIRO DOCTORI MEDICO

AC MATHEMATICO EXCELLENTISSIMO

JACOBO MILICHIO

THOMAS VENATORIUS

S. D.

Leonis Baptistae Alberti Libros tres de Pictura inscriptos, Clarissime Doctor, statim ut natus essem, consilium cepi ut quam ocissime in lucem ederentur: ne ipse solus possiderem eos perpetuo, sed multis subinde facerem tanti boni perfruendi commoditatem. Arbitratus sum enim, cum de Pictura nullum hodie, quod ego quidem sciam, extet scriptum, quod nostram hanc, publicandi hosce libros voluntatem probaturi ac laudaturi essent studiosi bonarum artium omnes. Si enim excellenti virtuti ex Philosophorum sententia laus debetur et gloria: nostra haec voluntas, qua mereri cupimus de omnibus non nisi optime, laude sua careret? Certe ipse jam pridem mecum statui, bonum virum a bona voluntate, magis quam ab actione ulla alia, denominandum esse. Actiones enim omnes a voluntate sive bona sive mala sit nomen accipiunt. Quare qui veterum scripta habent, nisi huc voluntate sua rapiantur, ut communia facere cupiant ea quam plurimis, boni viri qui dici queant, non video. Quia enim sibi et Musis dumtaxat se vivere dicunt, quid aliud quam male vivere sese testantur? Et sua tantum quaerere, quid est aliud, quam aliorum invidere commodis, ac totum hoc amplissimumque mortalium genus publica, si ita fieri possit, spoliare salute? Quocirca illi mihi recte boni viri dici videntur, qui quae habent nondum publicata doctorum virorum scripta in lucem edunt: nimirum publica privatis longe anteferentes. Literatae enim literae, nisi patenti loco conspicuae sint, tenebras induunt: nec ulla ex eis, dum latent, ad nos redditura est utilitas. Etsi autem non omnes scriptores eas actionum rationes, de quibus vivendi praecepta posteris reliquerunt, plene sunt assequuti, tamen quemadmodum et ipsis et aliis vivendum esset, magna cum laude conscribere conati sunt: quod etiam

conatus in praeclaris rebus laudem mereatur. De pictura, deque nostris studiis loquor: magna enim et praeclara vel longissime dis-
siti, vel repentes etiam, persequi non desistimus. Quod sequuntum
video auctorem horum librorum, non quidem lenocinio tantum ver-
borum, sed revera, quoad homini mortali possibile fuit, exprime-
re vultus arte conatus est optimos. In memoriam venit mihi Al-
bertus Durerus civis meus, pictorum saeculi sui facile princeps,
qui πρότυπα aut ἔκτυπα, ut Graeci vocant, formans, aliis doctissimis
quibusque satisfaciebat semper: at quod conatus fuisset tamen, pro
concepti prius a sese in mente ἀρχετύπον magnificentia, satisfacisse
sibi nunquam. Nos, quod hic scribinus, ita loquentem cum mul-
tis aliis et bonis et doctis viris audivimus. Vidimus illum ipsum
Durerum sculptoribus praescribere lineamenta quaedam, quae ipse
deinde penicillo adjutus, difficulter assequabatur. Non raro enim
quae animo concipimus, majora sunt, quam ut ea manus mortalis
in oculos humanos pro dignitate transfundere possit.

Auctor noster quae scripsit non sunt parva: eaque si pro re-
rum magnitudine praestare potuit universa, ipse profecto rari, et
felicis, adeoque magna ex parte absoluti pictoris munere functus
est. Non ego hic numeraturus sum onnia, quam bene ab eo scri-
pta, neque tamquam in trutina, ponderaturus sum singula, quae
magna, quaeve sint exigua: hoc contentus retulisse, quod primo
Libro rudimenta, ceu gradus quosdam, futuro pictori, tradit; ubi
hoc potissimum agitur, ut homo modus sit et mensura rerum om-
niium. In secundo Libro, qui Pictura inscribitur, praeter alia nul-
ta, hoc agit, quod solus inter artifices pictor in fabrorum nume-
ro non sit habendus: et quod tria sint quae Picturam perfectam
reddant: Circumscriptio, Compositio et Luminum receptio. Ultimi
libri titulus est Pictor. In eo libro pictoris quod sit officium co-
piose equidem describit. Et quod potissimum Poetarum, Rhetorum
aliorumque doctorum virorum favorem sibi conciliare debeat, ut
bonus evadat pictor. Hactenus haec. Nunc quemadmodum non si-
ne paedagogo in publicum concedunt ingenui pueri, ita mihi vi-
sum est non sine patrono publicare hosce de Pictura libros, qui
profecto non a servili aliquo aut inamoeno, sed plane libero et in-
genuo conscripti sunt ingenio. Igitur sub tui nominis potissimum
patrocinio eos in lucem edimus, cum quod scimus te Pictura ma-
xime delectari, tum quod Mathematicarum rerum peritus, de Pi-
ctura sententiam et scribere et dicere possis magis quam alii mul-
ti. Vale, et me tibi commenda.

Ex Norimberga, xvi. Calend. Junii, Anno c1o Ixxl.

DE SCULPTURA

EXCERPTA EX DIALOGO

POMPONII GAURICI

DE SCULPTURA

EXCERPTA MAXIME ANIMADVERTENDA

EX DIALOGO

POMPONI GAURICI

NEAPOLITANI

Statuarum quidem usum priscis omnibus saeculis fuisse tum Graecorum tum etiam Barbarorum historiis manifestissimum. Earum autem fingendarum rationem plerique natam arbitrantur, ut scilicet eorum qui praeclarum aliquod facinus peregissent, aut in vita quid utile invenissent, memoria perduraret, ceterique ad eos aemulandos ejusdem honoris, quo majus dari nihil posse videbatur, spe raperentur. Quae causa Ciceroni fuit, ut Octavio, Lepidoque statuas in foro decerneret: nonnulli vero ex mortuorum aut eorum qui abfuturi erant desideriis, ut pleraque apud Ægyptios, id primum coepisse tradiderunt, utcumque sive virtus, sive amor in causa fuerit, sive potius utrumque.

Sculptorem autem omnibus artibus quantum fieri poterit instructum, ac plane litteratum cuperem, qui scilicet plurimarum rerum et fabularum et historiarum notitiam habeat, laudis deinde ac gloriae studiosissimum. Liberalem praeterea et minime sordidum, qualem superioribus annis *Donatellum* Florentinum fuisse accepimus. Fertur enim ab iis qui eum noverunt, Pecuniolam omnem in Cistella semper habuisse, ita ex officinae tigno suspensam, ut, quando vellet, et quantam quisque vellet, accipere atque uti frui suo jure potuisset. Prudentem etiam minimeque ineptum, qui scilicet certam quamdam in omnibus rebus rationem esse intelligat. Nam cum omnes, verbi gratia, statuae, pedestres fiant aut equestres, aut stantes aut sedentes, aut incumbentes, publicis in locis, aut privatis, togatorum hominum aut laureatorum, erit diligens in singulis adhibenda ratio, qui ornatus, quidve rem quamque deceat. Etenim accommodanda sunt omnia ad personarum, locorum, tem-

porum ac rei naturam. Nec plus id doctrina quam exercitatione comparabitur. Praeterea, quam maxime εὐ φαντασίωτος esse debet, qui videlicet dolentis, ridentis, aegrotantis, morientis, periclitantis et ejusmodi infinitas animo species imaginetur: quod etiam Poetis ipsis et oratoribus quam maxime necessarium. Nec tamen nisi quatenus ipsa rei natura patietur. Ad haec κατὰ λεπτικὸς, hoc est, qui omnium, quas exprimere voluerit rerum, conceptas animo species contineat, reddatque. Abesse quidem ab eo omnis debet κολακεία, hoc est, ne quid formae supra veritatem adjiciatur. Quae eum ceteris in rebus improbe fiat, tum vero in Sculptura improbissime, ut quae non unum semel eblandiens fallat, sed frustetur perpetuo cunctos. Ad summam, nisi quis praeter dexteritatem ingeniosissimus sit, ad Sculpturam venire neminem permittamus.

Fieri quidem statuas ex diversa, uti et nunc, materia, semper consuevisse notissimum: ex ligno, ex ebore, ex argilla, ex gypso, ex lapidibus, ex metallis. Qui ligno eboreve statuas conficient, desectores vocentur. Qui argilla, graeco vocabulo πλασται, a nobis fictores nominabuntur: qui gypso, si placeat, γυψογράφοι, qui lapidibus, eos video a quibusdam λιθογράφοις appellari: quorum praecipuum ac peculiare marmor, marmorarii, itemque a scalpendo scalptores: qui metallis, γλύπται, a nobis Sculptores. Exeussores enim aerarios, quos Graeci χαλκῆσες vocant, eos dicemus, quaeumque vasa aut quid tale fabricantur. Statuariorum vero appellatione, quos ἀγαλματοποιεῖς illi appellant, generaliter omnes continebuntur, qui quovis pacto statuas effingent.

Statuaria igitur omnis in quinque distincta est species. Quum ligno eboreve tractabitur, ab abscindendo τομικὴ dicitur. Quum argilla, quoniam figulorum est, πλαστικὴ nominabitur. Quum gypso, quod eo typos imitatur, παραδειγματικὴν, nos exemplariam appellare poterimus. Quum lapidibus, ubi scalpello utimur, a percussione κατὰ λεπτικὴν sive Scalpturam. Quum vero metallis, γλυφικὴν, hoc est, Sculpturam. Cujus quidem ratio duplex. Nam aut cera fabricantur, et a deducendo ἀγωγικὴν: aut informantur, et a fundendo χωνικὴν nuncupabimus. Hae autem inter sese omnes ita junetae connexaeque sunt, ut eunctas novisse videri poterit, qui unam earum aliquam noverit. Sola namque circa quam versantur materia differunt, arte vero ipsa atque intentione conveniunt.

Ac primum περὶ ἀγωγικῆς. Neque vero exspectetis a me, ut dicam, quo in cera quove in creta sit temperamento utendum, aut quam in omnibus diligentiam adhibendam. Nunc enim τὰ πρὸς τὸν πρακτικὴν. Quum autem voletis, ego vos ad officinam vocabo. Cera tamen ad

id quod volumus medicabitur, quam commodissime παρασάσφαλτον, quam alii ex vocabulo Graecam, alii ex loco Hispanam picem vocant, si prius oleo aut pauculo sevo colliquata fuerit, quarta portione. Medicabitur et ceteris resinis, praecipue Terebintho Piceae et Lentisci. Nonnulli eam quae deraditur e navibus picem probant, et qua ferum vernicatur. Sed hoc non nisi in iis quos manere voluerimus typos. Terebinthina autem, piceque et Armenio rectius usos eo plurimum in signis veteres animadverti. Quod si duricies expetatur in sigillis, cera Punica ubi delicuerit cerussae pulvisculum hibat, ferme ad aequale pondus. Ea sic et niveum candorem aemulabitur et marmoreum nitorem praestabit. Α'γωγική igitur, quam nos Ductoriam vocemus, duabus hisce consumitur rebus, γραφική et ψυχική. Graphicen vero, quam nostri in Pictore et Sculptore designationem vocaverunt (nam lineationem, quae γραμμική dicitur, Architecto damus), usque adeo necessariam Sculptori indicavit Donatellus; sic enim accepimus, ut plerumque discipulis dicere solitus fuerit, uno se verbo Sculptoriam artem eis omnem traditurum, quum dicebat: *Designate*. Et profecto, id est, totius Sculpturae caput et fundamentum. Ea vero duabus etiam hisce rebus maxime constat, συμμετρία, quae nondum sibi Romanum nomen invenit, nisi fortasse latinam linguam augentes, ut ait Cicero, commensurationem dixerint: et δεικτική, quam perspectivam appellant.

De Symmetria igitur nunc pauca dicamus. Qua in re, illud a Philosophia non alienum considerandum, hominem ipsum quem praecipue dimetiendum suscepimus materia constare et forma. Formam hic nunc eam intelligamus speciem, qua hunc ab illo discernimus. Materiam vero corpus ipsum. Corpus autem omne in tres dimensiones partiri, in longitudinem, amplitudinem, profunditatemque. Formam vero ipsam lineamentis comprehendendi. Quare de corporis Symmetria primum, mox de lineamentis. Mensuram igitur, hoc enim nomine symmetriam intelligamus, cum in ceteris omnibus, quas natura progenuit, rebus, tum vero in homine ipso admirabilissimam et contemplari et amare debebimus. Ita enim undique dimetitis partibus compositum est nostrum corpus, ut nihil plane aliud quam harmonicum quoddam omnibus absolutissimum numeris instrumentum esse videatur. Sed age, hominem, longe aliter quam Architectus, vivum stantemque dimetiamur, scilicet in novem de longitudine portiones. Ita enim hominem solers natura formavit, ut faciem summo loco spectandam proponeret, ceteraque totius corporis partes commensum inde susciperent. Constat autem ipsa tribus pariter dimensionibus, una erit a summo frontis, qua capilli na-

scuntur hic ad intercilia, altera hinc ad imas nares, ultimas ab naribus ad mentum. Prima sapientiae, secunda pulchritudinis, tertia bonitatis sedes. Hac autem ipsae per se, ut ajunt, multiplicatae, integram, quanta erit humani corporis statura, reddent, novem portiones. Prima erit facies ipsa. Secundam faciet portionem pectus. Ab summo stomacho ad umbilicum tertia; ab hoc ad imum femur quarta: duas continebunt, coxendices ad poplitem; totidemque ab hoc ad nodum crura. Pars autem haec infima, quae est a nodo ad unam plantam, gutturque hoc, quod est ab summo pectoris ad summum gulae, atque hic semicirculi arcus, qui fit a summa fronte ad summum verticem, unam aliam efficient portionem. Nam horum juncturae, nodi poplitesque, tamquam interfinia nullis suam cedunt proprietatem. Constabit igitur humanae staturae longitudo portionibus, ut dictum est, novem. Quamquam alii octo, alii, quod rarius est, est enim tamquam in Musice dissonum ferme, septem, alii, quod et rarum etiam est, decem fecerint. Nos medium, et quod in plerisque omnibus mortalibus frequentius erat, secuti sumus. Ac de adulto loquimur viro, non de pueris infantibus, quorum in longitudinem mensura omnis non nisi quatuor constat faciebus. Nam de humana per singulas aetates Symmetria, quae in prima, media atque ultima pueritia, item adolescentia, juventute et senectute deprehendatur, certi nihil nunc afferre possemus. Brachiorum autem alterutri, pariter lacerti, sesquialteram continebunt portionem, manus unam aliam. Quamquam sint qui metiantur sic: ab humeris extrinsecus ad juncturas articulorum, ab ascellis vero intrinsecus ad confinia palmae ac digitorum, facies tres, alterutri autem articuli, una. Quomodocumque id parum refert, modo brachiorum tota longitudo septem contineatur faciebus, ut dispessae manus rectam ipsam corporis longitudinem definire inveniantur. Pedes autem ita ab extremis talis ad extremum unguem producuntur, ut eandem bis ter et uno altero, tribus fere digitis minus, cometiuntur. Paulo explicatius haec a Scamozzio traduntur in hunc modum.

Quia (ut recte dicit Aristotel. *Metaphys.* 10. c. 3. et 5. cap. 12.) in omni genere oportet esse mensuram primam et principalem omnium, quae pertinent ad unum genus: in mensurando corpore humano sumitur aut palmus, aut facies. Et licet satis diversae sint opiniones de proportione, ut octo, aut etiam decem facierum in altitudine, tamen maxime conveniens forma virilis aestimatur ix. facierum. Cujus opinionis fuerunt quoque excellentes Pictores. Et dividitur in hunc modum. A vertice capitis ad radices capillorum

est pollex unus aut tertia pars faciei, sed quia est pars excrementosa, non comprehenditur in tali altitudine.

A principio capillorum usque ad mentum	pars 1.
A mento ad jugulum gulae	pars 0 $\frac{1}{2}$
A jugulo ad mammillas	pars 1.
A mammillis ad umbilicum	pars 1.
Ab umbilico ad penem	pars 1.
Et hoc est dimidium altitudinis corporis stantis crecti in pedes.	
A pene usque ad medium femorum	pars 1.
A medio femorum ad genua	pars 1.
A genibus ad medium surarum crurum	pars 1.
A medio surarum ad collum pedum	pars 1.
Et ab hoc ad plantas pedum	pars 0 $\frac{1}{2}$

Ita ut in totum fiant partes ix. aut pollices xxvii.

Porro latitudo ejusdem corporis consistentis brachiis apertis, hoc modo mensuratur.

A medio jugulo gulae ad punctum humerorum	pars 1.
Ab humeris ad cubitum brachii	pars 1 $\frac{1}{4}$
A cubito ad nodum manus	pars 1 $\frac{1}{4}$
A nodo ad extremum manus sinistrae	pars 1.

Quae sunt partes $4\frac{1}{2}$ et tantundem a parte dextra. Quae in univrsum faciunt partes ix. aut pollices xxvii., ut ante dictum.

Observavi praeterca femora tam esse grossa quam caput, et tantum ventriculum crurum, quantum collum; duplum crassitudinis colli, quantum circumferentia summitatis capitis usque ad mentum. Itidem longitudo manus, et palmus Romanus communis, est tanta quanta altitudo faciei. Porro longitudo et latitudo manus conjunctae aequant longitudinem pedis: ita ut latitudo par sit utrisque: et tam crassum est brachium ad juncturam manus, quantum stringere potest manus apertura duorum primorum digitorum: facto autem centro in certa parte palmae manus, circumferentia tanget omnes extremitates digitorum bene diductorum: atque ita dici potest de multis aliis proportionibus et correspondentiis hujus corporis, et ipsius membrorum; quae praeterimus.

Consideranda vero et ipsa inter se partium *ἀναλογία*, quam alibi proportionem, hic, ni fallor, proprie commensum diximus. Quanta est longitudo ab interciliis ad summas nares, tanta crit productio menti ab jugulo. Quantaque est ab summis naribus ad mentum, tanta ab jugulo ad imam gulam. Hoc est, semiportione. Quantum est superioris labri intervallum ab ore ad nares inias, tantundem erit summarum narium prominentia ab labro, tantundemque

et oculorum ab interciliis ad interiores angulos concavitas. Praeterea in manibus, quod est extrinsecus ab summo ungue indice ad juncturam hanc unam, continebitur semiportione: ac rursus hinc ad eam qua brachio colligatur manus, alia. Sic et intrinsecus ab summo ungue medio. Primus autem hic radiis articulus major correspondebit fronti. Secundus cum onychio ad extremum unguis naso. Primus item medii, huic quod est a naribus ad mentum; ejusdem secundus, huic quod est ab imo mento ad inferioris labii supremum; ejusdem onychius, huic quod est ab ore ad inferiora narium. Indicis eodem ab supremo labri superioris. Major pollicis articulus coaequabitur huic quod est a mento ad summum labii inferioris. Minor huic quod est a nare ad idem. Onychiorum autem articulorum omnium dimidiatam sibi partem occupabunt ungues. In latitudinem vero frons, ab hac media, quam et discriminatricem appellare possumus, linea hinc inde ad prima hic tempora definietur, sua bis longitudine. Ab interciliis ad extremos oculorum angulos, atque hinc ad primas aures; harumque longitudo tantundem. Id vero spatium quod est inter utramque extremitatem oculorum, ex duabus iisdem dimensionibus, in tres partes distinctum, duas oculi, unam sibi intermedius usus vindicavit. Oris latitudo, si per summum labii metiamur, respondebit fronti nasove: sin circino; illi spatium, quod est pollicis articulo majore definitum, ab labio superiore ad mentum. Pectoris latitudo faciebus continebitur duabus, spatium inter utramque mammillam una. Earumque certus situs ab inferiore gula, ejusdem dimensus circino apprehendetur. Palmaris autem plantarisque latitudo definiiri semper inveniatur semiportione. In altitudinem vero quae sola circumlacione comprehenditur, ex supra dictis mensura captabitur hoc modo. Capitis per medium frontem altitudo, portionum est trium. Item et summae coxendicis, per occipitium a summa fronte ad cervicem, duarum. Itemque et infimae coxendicis colli, duarum. Pectoris per alas ad tergum, quinque. Ventris per medium, quatuor. Lacertorum, coxarum, crurum, pollicis, ceterorumque articulorum summa circumferentia nunquam plus eorundem longitudine membrorum. Extremum brachii propter juncturas manuum, portione, propter nodum tibiae, etiam quarta. Altitudo autem haec, quae est ab imo talorum ad summum pedis, respondebit longitudini, quae est istinc ab summo pedis ad extremum unguem: colli circumlacio; ei parti quae est ab summo pectoris ad umbilicum.

Porro intelligendum, quatuor prorsus esse ordines statuarum; pariles, magnas, majores, maximas. Pariles quidem fient, quum ejus

qui exprimitur staturam undique repraesentabimus. Dantur hae sapientibus et benemeritis viris. Magnae fient, quum infra sesquialteram statura continebitur, quae et Augustae dicuntur, quod Regibus, Augustisque Imperatoribus dicarentur. Majores dieentur, quando ad alteram excreverint. Ponuntur hae solae Heroibus. Maximae vero fient, quando ter geminabitur humani corporis statura, itemque rursus ac rursus. Quae quidem statuac vel a specubus, uti ego opinor, vastaque intus inanitate: id enim est *καλοσσόν*: vel, ut alii, ab noxia radiorum effusione, quae fieri solet ejusmodi moles intuendo, vel ab auctore ipso Colossi sunt denominatae. Diebantur autem ejusmodi statuac Diis Opt. Max. Accidit autem saepissime, ut rem ipsam e diverso minorem faciamus. Hoc etiam erit diligenter considerandum. Nam aut erunt parvae, aut minores, aut minimae, hoc modo. Secetur, verbi gratia, quae novem consistat dimensionibus, humana statura, in partes tres, eae mox singulae in trinas. Parvae infra hanc portionem constabunt, quae est ad sex, minores quae est ad tria, minimae quae ad unum. Respondebuntque inferiora haec superioribus inter se, sic: Primum hoc minimae partis spatium, spatio, quod est minoris, quarto; et quod est majoris, septimo; secundum quinto et octavo. Tertium sexto et nono. Horumque rursus partes partibus. Quod si identidem fiat, quantumvis colosseam vastitatem pedali jam mensu definiverimus, hoc modo. Utrumque vero sive majorem sive minorem ipsam rem feceris, asservata etiam qualitate, semel fiet in hunc modum. Esto hoc gymnicum Athletae corpus; ducantur nunc lineae hinc a planta in directum huc usque, una dimensione, item huc usque altera, item huc usque et altera. A summo autem vertice ad hujus extremum haec. Si intra hoc primum spatium referri eandem oporteret, sic, quum a parilitate cadat, parvus dicetur. Si intra hoc secundum (nam ferme usque ad medietatem descivit), minor. Si intra hoc tertium, minimus: hoc videlicet spatio minutissima quaeque finiuntur. Ducentur item ex diverso in directum ambae ad eandem dimensionem lineae. Si proximior hoc intus adaugeretur spatio magnus. Si hoc altero, major: sin et hoc postremo, maximus dicetur. Praeterea ducatur ab inferiore hoc majoris spatii angulo, per summum apicem, triplici ejusdem in directum mensu; sic ter geminabitur. Qua quidem ratione pueros, adolescentes, senes, quod autem mirum videri non poterat, eosdem ipsos magnos, parvos, majores, minores, maximos, ac minimos efficiemus. Hujus autem diversitatis ratio opinor haec est, ut minores fierent vel inopia; vel transportandi commoditas effeet: ut vero in centum et amplius

aliquando cubitos accrescerent, opulentia atque excellentior personae dignitas. Æquum enim est, ut qui animo et auctoritate praececellunt, corporis etiam dignitate ceteros praestare videantur.

Illae autem ipsae statuac, quae Diis fiunt, sive adaucta, sive et retenta humani habitus aequabilitate, a Graecis εἰδωλα, proprie a nobis simulachra nominantur. Quae Heroibus, illa ζόνα. Puto tamen initio sic vocatas omnes, maximeque numinum Ægyptiorum. Quae Regibus ἀνδριάντας. Quae sapientibus, δέικελα, quae autem benemerentibus viris, βρέτεια vocarunt. Nam ἐκμαγεία, quemadmodum et in pictura εἰκόνας, de vultu opinor sunt, deque membris ipsis expressae similitudines, quas nos imagines appellamus. Nam in reliquis frustra ullam inuenimus appellationem, nisi forte unico vocabulo effigies dixerimus. Figura enim ea est, quae in plano designatur, linea, circulus, hominis atque equi circumscriptio, quod ab illis σχῆμα nuncupatur. Ἀγάλματα quidem olim Homeri temporibus dicebantur quaevis templorum ornamenta, quae spectantium animos afficerent, unde et nomen quod vulgo etiam remansit habuere. Posterius vero generaliter et ipsae statuac, quod ex iis potissimum ornamenta constarent. Quae vero infra humani habitus staturam fiunt, universae omnes signa vocantur: unde et sigilla, quae intra hanc minimam erunt portionem, cubitalis palmarisve altitudinis, vel etiam quantum fieri poterunt tantillae, hoc est, parva signa.

Postquam de Symmetria diximus, dicendum nunc de Lineamentis. Lineamenta autem sunt rectae congruarum linearum ductiones, ad uniuscujusque speciem demonstrandam. Linearum vero aliae extremae, quae et ambientes dicuntur, quam extrema complectimur. Aliae vero intermediae, quum res medias significari membrorumque juncturas distingui volumus. Ambientium autem ducendarum ratio ex actionum varietate multiplex, ac pene infinita. Possem ego totum hunc aestivum, quantus est, diem consumere, demonstrando uti isti aridiorem ex triangulo, pleniorum ex quadrangulo faciem constare doceant, uti intra horum fines reliquum omne corpus sic intercludi oportere disputent. Recte quidem, ut qui Platonis Timaeum perdidicerint, sed ab hac nostra dicendi certissime serie aliquanto remotius. Compertum enim habemus, lineamenta omnia ex ipsa corporum Symmetria, ex optice, et ex physiognomia sumi. De Symmetria dictum: mox vero de reliquis, si prius ducendorum lineamentorum rationem a me pridie in picturis excogitatam monstravero. Corporum quidem omnium latitudinem (nam longitudo fit semper: altitudo autem umbris luminibusque significatur). Si depressa sint, ut pectus, tergum, liber sua descriptione: sic si

rotunda, ut caput, collum, brachia, coxae, crura, digiti, columnulae, et ejusmodi, ex tertia sitae in circumferentiam dimensionis parte finiri, hoc ut videtis pacto. Nam quemadmodum in chartarum typis noctu atque interdiu ex lucernae solisque umbra circumscriptiones fieri possent, ostendere ineptissimum.

Physiognomonica est certa quaedam observatio, qua ex iis quae corpori insunt signis, animorum etiam qualitates denotamus. Solent enim, ut in proverbio est, artificem instrumenta, dominum qualis sit domus ostendere. Vix autem explicari potest, quantum statuario usum praestet Physiognomonica: *Quae variis observationibus constat, quas hic referre nihil attinet, quia plane diversae sunt disciplinae.*

Perspectiva etsi ferme tota pictorum esse videatur, ad sculptorum quoque munus refertur quam commodissime. Ea duplex, altera ad Physiologiam, altera ad Γραμμικὴν pertinet. Priore quidem illa rationes traduntur, cur in conspicuis ita perspectus afficiantur, ac quemadmodum triplex illa speciendi ratio fiat, ex directo, ex reflectione, ac refractione radiorum. Quae quia remotior est ab hoc instituto, de ea hic non agam. Posterior item duplex: nam vel ad totum opus, vel singulas pertinet partes. Quae ad totum opus pertinet, prior; ac visu primum dijudicatur: quae vero ad partes, eas sibi res tantummodo considerandas proponit quae perspectioni occurrent. Prioris autem quae latius sese effundit ratiocinatio, sumetur sic. Omne corpus quocumque statu constiterit, in aliquo necesse est esse loco. Locus igitur primum designabitur, quod planum vocant: facies autem quam directissimum, sic. Ad perpendicularum medianam lineam demittito, hinc inde semicirculos circumducito, per eorum intersectiones lineam ipsam aequoriam trahito. Ne quis vero fiat in collocandis deinde personis error, fieri oportere demonstrant hoc modo. Esto jam in hac quadrata, nam ejusmodi potissimum utimur, tabula haec inquiruntur lineae. At quantum ab hac plani definitrix distare debet? aut ubi corpora collocabimus? Qui prospicit, nisi jam in pedes despexerit, prospiciet a pedibus, unica sui ad minimum dimensione. Ducatur itaque quot volueris pedum linea haec: mox deinde hic longius attollatur alia in humanam staturam, sic: ex hujus ipsius vertice ducatur ad extremum aequorea linea, sic: itidem ad omnium harum portionum angulos sic. Ubi igitur a media aequorea perpendicularis haec, cum ea quae a vertice ad extremum ducta fuerat, se junxerit, plani finitricis lineae terminus hic esto; quod si ab aequorea ad hanc finitricem, ab laterali ad lateralem, absque ipsarum angulis ad angulos, pluri-

mas hoc modo perduxeris lineas, descriptum etiam collocandis personis locum habebis: nam et cohaerere et distare uti oportuerit his ipsis debebunt intervallis. Atque ad hunc modum disseruerint. Nos nostro more forsitan distinctius. Sculptoriae perspectivae pars, quam ad totum opus pertinere diximus, triplex; nam triplex omnino speciendi legitimus ordo. In rectum, quum videlicet intra extremas hasce verticis ac pedum lineas visus dirigitur, cujus ratio proprie, uti arbitror, *ὀπτική* nominata. In sursum, quod ad usque medium horizonta supra caput attollitur, quae *ἀνοπτική* dicta. Et deorsum, quum infra pedes tantumdem dimittitur, quae *καθεσπτική* nuncupata. In quibus omnibus quid oporteat diligenter considerandum. Ille enim perspectus, qui fit in rectum, non nisi ad priores pervenire poterit personas aut per intervalla earum ad secundas, atque interdum etiam ad tertias. Quoniam vero hoc ipso perspectu, quae primo sese offerunt res, paulo plus quam ex dimidio prospectantibus occurrunt, itidem et istae in tabula extare primo loco debebunt, sic. Contractius secundae hoc celsiore, propter rationem distantiae in plano, sic. Contractius vero et tertiae, vix summam hinc superficiem mittent, quod ipsum in vetustissimis plerisque monumentis observatum animadvertimus. Ea namque oculorum lex est: priora se magis ostendent, longinquiora compressus videantur. Si igitur hinc distarint personae, ab his quae in prima hic constiterint acie, prominebit exterius planum, sic. Sin cohaerebunt hic a tergo posterioris, nihil id ita oportebit. Quum vero suspicitur, atque in alto aliquid loco significare volumus, verbi gratia, hominem in summa specula, considerandum est, qua distantia, quave id altitudine ab hoc ipso suspensionis centro fuerit, et quantum illinc radiorum unumquodque suscipiat. Nam hic proprius, istae remotius, hoc majus, illud minus esse convenit hoc pacto. Sed quid hoc est, aciem nostram cum attollitur, superas etiam domos Deorum scandere; cum dirigitur, 40 mill. pass. ulterius non progredi, sed in convexum terminari; cum vero demittitur, inferius pedes non transire, et tamen, quae sub pedibus sunt, nos terrena semper spectare; in quamcumque vero deferatur partem, centesimo passu hebetari? Sin autem despicietur, quando is est frequentior multoque difficilior prospectus, majorem et curam et diligentiam adhibendum nobis erit. Quare quoties voluerimus multiplicem rem ullam prospectantium oculis subijcere, ad hanc ipsam despiciendi rationem decurretur: ac quae primo in quam velis partem se offerunt, proximior hic loco statuemus: quae deinde intermedio, hic conspectiore: quae postremo, hic celsiore: eum in modum, ut spatii quaeque

suis interdistincta, suo ordine dignoscantur. Constat enim tota haec in universum Perspectiva dispositione, ut intelligamus, quacumque ratione spectetur, quantum ab alio aliud distare aut cohaerere debeat, quot necessariae sint ad illam rem significandam personae, ne aut numero confundantur, aut raritate deficiat intellectio. Intelligendum est autem, in recto perspectu tabulam ipsam pro pariete, in sursum pro aethere, in deorsum pro terra accipi oportere, quamquam inter se una semper egeat alterius, ex qua sola Perspectivae rationis hujus lex tota dignosci poterit.

Altera vero perspectivae pars quae singulas considerat rerum partitiones, est quidem illa vulgaris, pictorumque pueris usitatissima. Sic tamen ut summam assecutus videri possit, quisquis eam recte tenuerit. Est autem nihil aliud haec perspectiva, nisi quae; dum in reddendis rerum omnium (utcumque parvae fuerint) similitudinibus versatur, non ita tamen videri faciat. Id vero ex mentita potissimum longitudinis mentione, sive hominum, sive aedificiorum, aut cujusvis alterius alicujus corporis, quom ab sua rectitudine prospectari desierit, sive rotundam, sive triangularem, quadrangularemve, aut quamvis aliam lateralem habuerit formam. Nam continuo ad concisionum (quas decurtationes vocant) difficillimas rationes deveniendum, nostra tamen quantum fieri poterit demonstratione facillimas. Rotundas igitur omneis rerum omnium formas concisione praestabimus, sic: esto hic circulus, haec rota, hoc age potius speculum. Efficiatur primum ex eo quadrangulus: sic: mox undique de lateribus, et de angulis ducantur quae intersecantur in centro lineae, sic. Deinde, productis ab hoc uno latere duabus his lineis, eodem spatio circulo fiat hic triangulus: quo ex dimidia parte dissecta totidem rursus ducantur; et haec, quot in priore circulo lineae, simili ratione. Qua igitur haec intersecantur, centrum erit hujus alterius: hoc pacto. Esto praeterea, si voluerimus idem in latus spectari, sic: ducantur de iisdem ambobus lateribus, diametri spatio, in directum lineae; nam haec tamquam compressura cogetur: hoc modo. Similique etiam ratione ducantur per latera, perque angulos, lineae, quo quidem spatio videbitur angustari totum, sic, centro adhuc in intersectione servato. Triangulares autem, quadrangulares, lateralesque omnes (nam una ferme omnium ratio) diversiores in hunc fient modum. Esto hic liber (Homcrus est, nostrae deliciae, quem numquam temere a me longius abesse patior) esto, uti apparet, in pluteo rectus; recta etenim primo esse omnia oportebit, quaecumque in aliam erunt status rationem transitura, sic. Ducantur de omnibus quatuor angulis in longum parallelae li-

neae paulo et sursius et dcorsius, ut libuerit: age, sic. Singuli autem et heic anguli suis contineantur lineis, sic: videtis ut jam resupinavit? Spectetur idem et a tergo, in hunc modum. Altitudo haec, ipsaque latitudo (non enim, dum sic apparuerint, quicquam de iis comminuitur) erit hujusmodi; aequabilis autem heic superior paginarum planities, perductis paululum ab latitudine lineis in sursum, sic. Item et haec inferior, ad eandem rationem status, sic. Nonne praesentata vobis species videtur? Quin et apertius, ut hinc sit Ilias, illinc Odyssea, sic. Ducantur de singulis angulis in longum, eodem (ut diximus) paralleli modo, sic. Suis mox unusquisque descriptus finiatur lineis, sic: quam prope eadem oculis in hanc alteram commutata nunc est forma illa prior? Sed jam altero contenti exemplo erimus. Esto hic M. T. Ciceronis, vel C. Caesaris facies, ad perpendicularum discriminatrice linea nullam declinans in partem, sed perrectissimo contuitu perspiciens in hanc M. Antonii, vel M. Catonis, hoc modo, ut reliquum jam corpus, cuius haec eadem est ratio, dimissum fecerimus. Punctus autem quo terminatur frons, Aristotelico more sit *a*; in interciliis oculorum heic sit *b*; in extremis heic naribus *c*; heic in mento sit *d*; vertex *e*; gula inferior *g*: mutetur inde prospectus, et ad medium usque horizonta tollatur, dirigaturque acies in signum hoc ubi sit littera *s*, hoc modo. Ducatur nunc linea directa a *b* ad *s*, sic. Reliquae itidem hae suo intervallo similiter, sic. En ut perpendicularis quae modo fuerat, nunc obliqua. Quin et ceterae partes intra suas continebuntur lineas, sic. Simili etiam modo et hanc alteram M. Catonis in despectum, suspectum, aspectum, ex dimidio, sexquiuoculo, vultuve toto, diverterimus in mille varietates.

Status unde dictae statucae, alii sunt recti, alii flexi, alii vero et obliqui. Recti status ii sunt, qui sua natura constabunt, nullamque omnino vergent in partem, ut quom astamus. Flexi sunt qui primum a rectitudine declinaverint, ut quom proni supinive accumbimus. Obliqui vero, quom aliquo facies avertetur, membraque ad actionem distorquentur. Quorum omnium certissima ratio his ipsis continebitur finibus, quos hic effectus comprobavit. Omne quidem corpus, nisi extrema sese undique contineant, librenturque ad centrum, collabatur ruatque necesse est. Stantibus itaque sic nobis pede in uno, si quo motabit corpus, declinaritque a recta linea caput plus pede, necessum concidere. Quod in iis videri manifestissimum potest, quos Graeci *σχινοειδεις*, nostri haud minus inepte funambulos dixere. Illorum enim corpora sic librantur, ut si quam in partem inclinarint, jam jam ecce casuros speremus. Sin vero

vortatur in dextram facies, perpendiculararem ipsam ab extremo narium lineam; dextri pedis, quo semper inniti solemus, exteriorem nodum non progredi. Aut si in sinistram, interiorem sinistri vix attingere: sinistrum vero pedem non longius ab dextro ire quam pedis unius spatium. Motuum vero (neque enim quae a principibus Philosophiae, ipsòque Platone nostro dicta de statu motuque sunt, repetenda nobis hoc ipso in loco duximus) quidam sunt primi, ut quom incipimus moveri. Quidam medii, quom intra initium finemque versantur. Quidam ultimi, quom ad finem fere pervenerint, necdum firmantur: si enim firmarentur, status quidem dicendi essent, non motus. Quare et illi status laudantur, qui vel a motibus facti videbuntur, vel in motus transierint. Motus praeterea aut sunt faciles, aut violenti. Faciles motus sunt, qui remisse nulloque fiunt conatu, veluti quom deambulatur. Violenti sunt, qui vires conatusque vehementiores exprimunt, veluti quom accurritur, quom trahitur, pelliturque huc versus et illuc. Ejusmodi sexcentae sunt varietates. Alii fiunt huc illud, in rectum, alii in dextram, alii in sinistram: alii feruntur in sursum, alii in deorsum. Est autem uti status et motus, ita et otium. Otium vero alterum est liberale, illiberale alterum. Liberale est, veluti quom philosophos mortem commentantes (uti apud Aristophanem Socrates est) in cista suspenderit. Illiberale vero jam dudum in omnium pictorum consuetudinem venit, praecipueque solitum fieri a Mantenio nostro, ubi negligentes famuli modo accumbunt, modo dominorum imperia deoscitantes expectant, modo inertes, stupidique manent. Quod opportune factum si fuerit, jocunditatem simul atque ex varietate gratiam afferet. Sed enim superioris Perspectivae species potissimum duae: *σαφήνεια*, quom spectantium oculi quadam afficiuntur perspicuitate: et *ἐυκρίνεια*, cum ex ornatu quaeque suo ac decore placent. Posterioris autem tres: *ἐνάργεια*, quando ex ea re quodque praecesserit, quodque fit, evidentissime representatur: *ἐμφασις*, quom quid ex ea ipsa re futurum jam sit commonstratur: *ἀμφιβολία*, quoties dubium fit, quae in medio locata res est, huc potius an illuc referri oporteat.

Altero vero Ductoriae pars, quam *ψυχικόν*, hoc est animationem vocavimus, sola quidem *μιμήσει* continebitur, hoc est, imitatione. Cujus tanta (ut mihi videtur) vis est, ut vel solam eam posse sculptori satis esse affirmarim. Ecquid tam multa? Quam angustissimis ecce terminis sculpturam finivimus? Quam facilem ecce viam commonstravimus? certam, brevem, antiquissimam, et quae sola Lysippum eo usque perduxit, ut ab alio se effingi etiam edicto ve-

tuerit Alexander. Credendum est enim, ostensam hanc sibi ab Eupompo pictore, ac vere Eupompi viam tenuisse semper, neque ab ea unquam divertisse. Ille etenim quaerenti Lysippo, quem potissimum artificem sequeretur, commonstrata multitudine, respondisse fertur, naturam eam imitandam, non artificem. Nos quoque hortamur, admonet facimusque identidem omnes, qui Corinthii, non Tuscanici esse cupiunt, ubi corporis circumscriptionem fecerint, remque ad gestus, symmetriamque perduxerint, naturam ipsam diligenter inspiciant, habeantque et elegantissima et pulcherrima corpora, nam (quod Zeusis Crotoniatis docuit) perfectam in uno corpore pulchritatem haud facile invenias. Si nudos inquam fecerint, nuda, et quos voluerint gestus aptissime imitantia; unde singulorum membrorum, juncturarum, nervorum, venarum, rugarumque partitionem ad suum opus deducere possint. Scio quid ridetis; argutiusculi estis plus quam speraram. Alia quidem apparent in Herculis (quoniam Hylae non licet) tergo, lacertis, pectore, cruribus, ac toto denique corpore, hydram conficientis: alia cum Anthaeo luctantis: alia tauro cornua dissipantis: alia aliter agentis; dulciter tamen, ac non uti ab eo factum est, qui Coloneum ad Pauli nuper posuit. Ille enim ita (ut ajunt) cruditer equum imitatus est, ut non aliud quam denudati equi facies videatur. Sed satis quidem (ut arbitror) a nobis dictum est de ea parte quam maximam putavit Donatellus designationem, ac rusticioribus verbis: quae tamen si pensitentur, dexteraque adjiciatur, sane quam pulcherrimum opus efficient.

Chemice (infamis illa omnibus usitatissima saeculis ars a fundendo dicta, quae circa metallorum exaltationem versatur) in duas a nobis dividetur partes: in formarum confectionem, et in metallorum informationem. Formas autem nunc eas intelligimus, quae speciem de cera suscipiant, contineantque, ac postremo tandem fideliter reddant: in quibus cretae potissimum natura consideranda, ne siet tenax, ne terrea, ne turpis. Mollitur deinde, subigiturque tomento, vel ventre equino, pari portione, quoad neutrius discretio fiat, additis interdum cineribus, latericiove pulvere: desiccatur, eraditur, excribratur: rursus perfusa aqua lutescat, neque durius, neque mollius. Dicerem quid prima, quid secunda, quidve tertia sit illinitio-
ne observandum quemadmodum postremo ferreis vinculis cogendae, quemadmodum decoquendae, humandaeque sint formae: nisi consulto vos haec ipsa videre quam audire malim. Atque equidem puto, vos in officinis istorum, qui bellicas murorum machinas atque aera sonantia fundunt, interfuisse. In metallis vero ipsis informandis

diligentior prorsus erit ratio adhibenda: ne, chemistarum elogio, operam simul et carbones perdidisse videamus. In qua quidem re summum erit metallorum naturam cognoscere, atque, ubi deliquerint, ebullierintque, informare. Neque vero est quod physiologica nunc adducam, vosque ego doceam quae sit auri, argenti, aeris, stagni, ac ceterorum natura, quidve ex horum confiat permixtura. Equidem nolo noctuam Athenas, aut videri Chemicæ sciens. Intelligendum tamen, aes temperari solere multis modis: alia enim utuntur temperatura campanarii, alia et nos: quae scientia defuit Donatello. Numquam fudit ipse, campanariorum usus opera semper. Illorum temperatura, vicenae interdum, et ex qualitate aeris, triginae librae stagni in centenas aeris. Nostra vero aut statuaria, aut tabularis, aut sigillaria. Statuaria haec, duodenae stagni in centenas libras aeris, tertia parte collectanei. Plumbum quidem ipsum aeri non admiscetur, additur tamen plerumque ad colorem nigri plumbi portio decima, argentarii vero (id enim est albo nigroque pariter) vicesima colorem contrahet, quem dixerunt graecanicum: plumbi nigri duodecima addita Cyprio, purpureum. Tabularis haec: denae librae stanni in centenas aeris. Sigillaria vero haec: funditur aes collectaneum longo usu perdomitum, simul et orichalcus pari portione, in singulas libras additis interdum binis unciis stanni, interdum (si rutilus quaeratur color) tertia. Nam si albus, sic. Collectaneum aes depurgatum fundito: arsenici, nitrique, defumatorum, ternas uncias in binas ejus aeris libras frustillatim conjicito: obturatum in vase percoquito, postremum infundito: dealbescet sic in speciem argenti. Si post Noricas fornaces nobis ferrum eliquaretur, commodius plurima fieret colorum in aere diversitas. Ac scite quidem Aristonidas, quum vesani Athamantis filium praecipitare volentis furorem, et mox praecipitato illo residentis poenitentiam vellet exprimere, ferrum et aes miscuit, ut, ejus rubigine per nitorem aeris relucente, rubor exprimeretur verecundiae. Plerique tamen inventi, qui affirmarent, si ferri scobem subtilissime delimatam, arsenico pariter salique permixtam, ardentissimis fornacibus diem totum calcinatam feceris, adeo permolliri, ut argento atque aere facilius colliquari possit, rursusque obdurari, si candens intingatur aqua frigida. Liquatum aes emendatur sale, tartaroque. Ebulliet, ipsoque in actu depurgabitur a scoria, injectis laciniis lini ceratis oleatisque. Ebullitionis autem permaturae signum nonnulli dixerunt esse furfur injectum, si peraccendi statim non effumando videatur. Plerique dum scoriam fecerit expectant. Frustra vero speraris ullo quovis artificio recte informari metallum posse, nisi

jam decoctissimae prius formae suas, uti quotve oportebit, spiramentorum emissuras habuerit. Sed haec audiendo aut parum pro, sunt aut nihil. Igitur ad officinam. Ac, si qua id ratione verbis explicari posset, non de ullo melius quam de Poeta eognoseeretis-quom sie ait:

. *Striduntque cavernis*
Stricturae chalybum, ac fornacibus ignis anhelat.
 . . . *Fluit aes rivis, aurique metallum,*
Vulnificusque calybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clypeum informant.

Sed quoniam saepius per imprudentiam evenit, medio ut jactu metalla defecerint (multum enim facit ne id ipsum accidat, si scierimus quota metalli cujusque portio eorrespondeat argillae, ligno, ac cerae); ponam hoc loco quae invēni ab aliis tradita. Singulis libris argillae respondebunt novem acris. Ligni faginci XIII. Cerae vero VI, Aëris albi VIII, unciae, et semis. Cypri IX drachmae, III. Orichalci IX, unciae II ac semis. Stagni VIII, unciae X, drachmae III. Argenti XI, unciae VI. Plumbi XII, unciae IX. Auri XIX, unciae tres; ut drachmae novem efficiant unciam unam. Nonnulli, in quadratas formas eubitalis undique mensionis, III. mill. pondo aeris dixerunt infundi oportere. Sed quisque sibi homo prudens rem omnem eertam faciet experimento, antequam fundat. Si tamen meminerimus, semper meliorem esse conditionem eorum quibus res supersunt, quam quibus desunt, multoque semper oportunius hoc esse ut demi possit, quam ut addi oporteat. Nam quid ego dicam de commissuris? Stultissimum quidem existimo, ubi res semel integra fieri poterit, in frustra disjungere, ut iterum jungas. Si tamen ita necesse fuerit, mihi quidem eas in triangulorum speciem fieri in hunc modum ∴. plaeret: nam et pertinacius haerebunt, et dissolventur temere nunquam.

Sed nunc ad commodissimam Sculpturae speciem *ἐκτύπωσις*, quae dici a nobis efformatoria potest, transeamus. Tractatur autem ea quadrifariam: siquidem ereta, gypso, cera et pulvisculo conformamus. Creta sic: argillam ipsam fictilem accipito. In aquam colliquefacito. Quod subsederit tenuius ad solem, ad furnum arcfacito. In pulverem redigito. Excibratum paulo durius impastato. Mox, quod volueris sigillum, ei semel imprimito, et siceatum figlina concoquito. Ita capillum etiam efformabis. Gypso sic. Ajunt in Cypro et Thebis fodi, sed nil refert, dum Bononiensis Appenninus (mirum quam in ea urbe gypsum abundat) dum et Alpes in nobis sufficient. Ejus autem triplex est species: Marmorosa, Glebosa, et

Aluminosa. Marmorosa quidem utilior, et scalpitur ad statuas, et suo more decoeta pertinacior: mirabilem ea nobis usum praestitit nuper ad laeum Sebinum, quem nunc aceolae ab oppido, quod ab ejus, uti arbitror, portorio nomen aeeperat, Gypseum, uti et ab ardea Benaem; etiam corrupte vocant. At quanta me nova voluptate affecerunt illi laeus, et ejus provineiae quam quidem oppidulatum peragraram jueunda felicitas. In Ethruria quoque ex eo gypso toreumata mirati sumus, quum ex alabastrite viderentur; tantus erat lapidis illius nitor splendorque. Aluminosa vero si pelluerit, ad id quod volumus longe commodior: nam de altera nihil oportet: Deoquitur furno lente calido, teritur pilis ligneis, excribraturque: statim ut tepescente aqua permaduerit, superinfunditur. Ubi peraruerit, tolletur: quod fieri salva re numquam poterit nisi prius oleo illitum, aut plus semicirculo fuerit occupatum: nam primum hoc, deinde et illud efformabimus, quoad integram rem habebimus: continebunt autem sese frustula firmiss, si, quod erat prius exeavatum, inveniatur a posteriore, ut in commissuris. Emendabitur autem hujusmodi formula ad ceream rursus plumbeamve effigiem, hoc pacto: desiccat rursus, sed fumo calidiore. Quoties oportuerit, in tepescentem aquam (si sis ceram immissurus) immergito. Si cavitas placuerit, post paululum, ubi infusa fuerit, effundito. Si vero plumbum, proderit eam optime desiccare; plumbumque ipsum nigrum albo, quod Marehisitam vocant, et antimoniio, temperari XII. portione. Cera autem efformabimus sic. Liquefiat primum: mox ad eam rationem quam diximus superfundatur; vel (si commodius fiet) in eam ipsa res commergatur, emergaturque; donec amictu vestita fuerit crassiore, frequentius. Descetetur aere tenuissima, adaperiatur, jungaturque. Ad soliditatem infunditur gypsum: ad cavitatem vero, quae sola in his admirationem habet, etiam (uti docuimus) cerea, sed si prius illam humor circumflexerit liquidus. Cujus quidem inventi ratio, etsi in uno prius architecto quondam constiterit, jure tamen (quando illa eum ipso deperierat) mihi debetur. Cavitas vero ipsa, ubi eretatum fuerit extrinseus (accipito tamquam de Gn. Flavio rem secretissimam), replebitur argilla quam edocuimus, tomento et equino ventre subaeta, mixtis pulvere latericio, interdum molari, interdum vitreo, si ve etiam adustarum formarum, calce viva, eimeribusve. Pulvisculus vero qui optimus sit, diu quaeritari a multis solitum. Is autem aut Nativus est, aut Faeticus. Nativus, qui per se nascitur, qualem nos nuper in agro Cremonensi deprehendimus. Faeticus vero, qui fit de ea materia quae vim ignis omnem sustinere ac pati possit. Quare

non unus habetur. Alii enim ex pumice, alii ex ossibus deustis, alii ex scobe ferri, alii ex colliquato in fornacibus latere, alii ex Smirillo, alii ex rebus aliis; ego vero omnes modis omnibus expertus, aptissime utor vel ferrugineo vel latericio. Ferrugineus fiet sic. Accipitur scoria siue etiam scobes ferri subtiliter delimitata. Purgatur impubis pueri urina acetove. Semimestri spatio perfunditur, aduritur fornacibus, teriturque pilis, itemque id rursus ac rursus, dum ad eam tenuitatem pervenerit, qua tactum effugiet. Mox quando opus erit, humectatur aceto aquave salsa. Latericius autem sic: Lateres ardentissimis colliquati fornacibus simili modo teruntur. Simili etiam modo minutissimus pulvis factus inebriatur, conformatur stationibus, aduoveturque prunae ut nihil humoris permaneat, denique perignescat. Quod si puerilem tantum urinam ebiberit, nullo fere opus erit igni, vix pauculo calore; candensque (hoc naturae miraculum) considerate infusum metallum non ampullescet. Non parum autem contulisse iudicabitur (antequam metalli jactus fiat) candelae fumus subjectus, praesertim si res ita subtiliter celatae fuerint, ut facile injuriam pati posse videantur. Dicerem quidem, hoc satis esse, nisi exornandus quoque nobis esset et finis. Constat autem finis perfectione: perfectio ipsa omnis efficitur extremorum dimotione, et pulchritudinis inductione. Atqui extrema (ut in ceteris rebus) sunt excessus, et carentia. Excessus scalpello tolluntur et lima. Carentia vero medicabitur adjectione et adjunctione. Adjectione hoc modo: terebratis crebro lateribus, inducatur, uti oportuerit, cera; cretetur deinde: mox et, emissa cera, et argilla decocta, infundatur sui generis metallum. Adjunctione vero, quom adglutinamus, sic: colliquatur (ut mos est) fictili vasc orichalcus, additurque singulis, ejus libr. uncia arsenici; teritur deinde in mortario aenco; qui pulvis permixtus boraci, inspergitur commissuris, apponiturque igni ad eliquationem. Conglutinantur plerumque aere, stagno et pice, inductis ferro candenti. Pulchritudo autem omnis perfecta videbitur laevatura, et coloratione. Laevatura, quom delimitationis asperitatem tollimus coelo, nitoremque superinducimus pumice, stylo, chalybeove dente, quem bronitorium vocant. Coloratione vero, quom suum cuique parti colorem damus, idque vel jacto ipso ex scientia chymices quam praemonstravimus, vel post jactum hoc modo: albus color praecipuus argento, sic: deducitur argentum optimum in bracteolas tenuissimas, malagmaturque vivo: deinde cum aqua nitri et aluminis ferro superinducitur stylo; mergitur oleo fervescenti ad assationem; imponitur prunae candenti; ebullitur in aceto, sale, lotio, tartaroque; laevaturque rursus bronitorio. Aureus color ipso fit

praecipuus auro, eadem ratione qua et albus argento, nisi quod in oleo perfrigi non oportet: id vero si temperatura caruerit, stagno: aliter enim res agetur ipsorum bracteis. Fiunt et hujusmodi colores multis aliis modis; qui quoniam nec ita perpetui nec meliores, ne curaverimus. Croceus autem proveniet in praetextis color, si perextersum sigillum candenti superimponatur laminae, quoad eum ipsum videbitur colorem contraxisse; frigescatque paulatim. Viridis, si perhumectetur aceto salso. Niger, aut ex liquidae picis vernicatione, aut ex palearum, si prius emaduerit, suffumatione. Hi quidem nunc sat erunt, dum captabimus et reliquos; nam ipsi oculorum ac pupillarum colores de India Muranoque petendi: sed de India sane in sua illa Minerva Phidias; de Murano nos, et commodius, et fortasse etiam melius.

Est autem caelatura (ut uno verbo expediam) quom de plana superficie exsculpimus effigiunculas excavando, in quacumque id fiat, Regi, materia, quae persistat eadem semper. Neque imagines plus quam ex dimidio prominere videantur. Potissimum tamen metallica auro atque argento in scyphis, ad similitudinem hujus, quod circum supraque complexu terram continet, cavi coeli, quod a Pacuvio dictum; uti Plemmyrium undosum a Vergilio: sed alterum ornatu dedit appellationem huic parti; alterum oblectu, decurtationi. Species ejus: Anaglyphice, quando exsculpitur ut extent imagines: Diaglyphice, quando insculpitur ad impressuram: Encolaptice, quando laminae cudendo efformantur. Quae maxime ad aurifices pertinent. Item et Toreutice, quom vasa, fibulas, candelabra, et ejusmodi anciidimus, latine (ut video) proprie dicta politura: nam quom nostri a *τόρνος* rotundum fecissent, quemadmodum ab *ἄρπαξος* rapacem, et a *μορφή* formam; quom deinde *τερνεύειν* vellent: non rotundare (quod ita oportebat aliam significationem habere), sed ab ipsis verticibus, in quibus circumvolvitur tornus, polire dixerunt, *τερνεύειν* ipsum reddentes, quod plerumque ad elegantiam referri solitum, idque et posteriores tornare. In hac plerosque nobilissimos honestissime versatos scimus: nam quantum hoc, quam muscas consecratos, nostris principibus praestitisset? Item et *Ἐγκουσιική*, quam inustoriam appellabimus (quaecumque ea olim fuerit pingendi ratio cera in parietibus), postquam nec apud Graecos ipsos Grammaticos satis constat, et jampridem exerceri desuevit. Dehinc eam intelligamus, quae ipso tractatur encausto quod Smalton vocant, usitatissimam; quom videlicet argentum, aes, vitrumque pingimus, id enim pantochromaton, hoc modo: Teritur subtilissime in pulverem, superfunditur deinde aqua, styloque in pingendam partem inducitur, postremo ad eliquationem aduritur.

Plastice, sic: Fiunt de argilla in eum quem diximus morem effigies: arcescunt, figlina decoquantur. Postremo (quoniam id membratim) conglutinatur colla e viva calce et albumine ovorum, continuo statim. Inducuntur et novissime colores linaceo nuceove olivo. Quamquam nec pictoribus debere coeperint in Ethruria Plastae; encausto enim devitrant.

Proplastiche autem dicitur, quom futuri operis formam Plastes creta fingit: veluti quom sculptor cera: protypus, et architectus ligneo modulo. Maximo haec olim in usu; nihil fere moliebantur, nisi ex Proplastiche; ex ea enim et futura deprehenduntur errata, et nullo priusquam fiant incommodo castigantur; multoque aliter, quam isti nostri opinantur, ipsa res citius expeditur, proposito jam exemplari quod imiteris.

Tomice vero simplicissima omnium species, ut quae ipsa tantummodo sectione, glutino, et picturatione perficiatur. Glutinum autem ejus ichtiyocolla: Item calx, mastiche, caseusque, pari portione, simul omnibus contritis.

Paradigmaticae itidem. Exprimuntur creta cerave liquenti effigies, gypsum mox infunditur, deinde calda aqua: ubi dissolutum saponem feceris, ad marmorei nitoris gratiam inebriatur. Defectus autem gypso rursus addito castigatur.

Colaptice itidem scalpello perficitur, lima, terebroque, ad nitorem postremo ipsum lympa et punice. Glutinum vero, si quid forte acciderit, hoc, mansam mastichen, atque in ceræ modum perdomitam, statim adapplicato. Item et sic: Picem, armenium, ceram admisceto, et concalfactis frontibus admoveto. Sed quo res expeditior fiat, in colaptice haec observanda: Lapidem dimetiri in longum septempeda perpendiculari; quam discriminatricem appellavimus: linea medietatem defini: ex intersecatu semicircularum planum designari. Hinc atque inde pedali mensione corpus in latum defini: circino et oris et oculorum posituram deprehendi, altero pede statuto in perpendiculari, et altero ad extrema perducto. Sed in Academiam hanc nostram ἀγεωμέτρητος nemo. Harum autem originem sane quondam olim de Ægyptio sacerdote Solon acceperit: nobis quidem semper puellulis non licet. Plasticen tamen ipsam Chaldaeus Moses antiquissimam est testatus: haud equidem inepte, cujus auctor Deus ipse primus extiterit. Neque vero aliter videri debet, quam, optimum eum fuisse plastam, qui hos tam admirabiliter mundos ita formavit. Tanta vero plastices hujus auctoritas, ut eam nonnulli sculpturae matrem appellarint. Fertur et a Dibntiade Sicyonio Corinthi adinventae, deamantis filiolae beneficio.

LUDOVICI DEMONTIOSII

COMMENTARIUS

DE SCULPTURA

LUDOVICI DEMONTIOSII
 C O M M E N T A R I U S
 DE
 S C U L P T U R A

Rerum similitudines exprimere, et quicquid orbis complectitur imitari, ars adeo nobilis quondam fuit, ut ea quae dignata esset posteris tradere, nobilitare posset: quae fictorum, et pictorum propria laus semper fuit, dubia adhuc inter eos palma. Fictorum vero duo sunt genera. Unum eorum qui signa faciunt, quae quaqua-versus spectentur, naturae opus acmulantur. Alterum est eorum, qui quantum cujusque corporis uno aspectu cerni potest, id tamquam in tabula sibi imitandum proponunt. Sed ne hi quidem eodem genere versantur: aut enim opus eminet e tabula, aut intus refugit: de quibus singulatim dicemus. Sed materia etiam artifices distinguit. Alii enim ex molli materia signa faciunt, alii ex fusili, alii ex dura, et fuere quondam in singulis generibus clari artifices. Sed omnium antiquissimi fuerunt plastae, qui mollem, et ductilem materiam tractarunt: a rudibus initiis progressi. Scribit enim Plinius, Dubitiadem Sicyonium figulum primum eam artem invenisse, Corinthi filiae opera, quae capta amore juvenis, illo abeunte peregre, umbram ex facie ejus ad lucernam in pariete lineis circumscripsit, quibus pater ejus impressa argilla typum fecit, et, cum ceteris fictilibus induratum igni, proposuit: cumque servatum in Nymphoeo, donec Corinthum Mummius everteret. Addit tamen, esse qui Samo primos omnium plasticen invenisse Rhaedum, et Theodorum tradant, multo ante Battiadas Corintho pulsos. Demaratum vero ex eadem urbe profugum, qui in Hetruria Tarquinium Priscum Regem Populi Romani genuit, comitatos fictores Euchira, et Eu-grammum: ab iis Italiae traditam Plasticen. Sed cur pigeat reliqua ejus loci ad verbum exscribere? cum ejus diligentiae tota hujus antiquitatis cognitio accepta ferenda sit, nec quicquam elegantius, aut

magis distincte dici possit. Pergens igitur sic ait: Dibutiadis inventum est rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere. Primusque personas regularum extremis imbricibus imposuit, quae inter initia protypa vocavit. Postea idem ectypa fecit. Hinc et fastigia templorum orta, propter hunc plastae appellati. Hominis autem imaginem gypso e facie ipsa primus omnium expressit, ceraque in eam formam gypsi infusa emendare instituit Lysistratus Sicyonius, frater Lysippi, de quo diximus. Hic et similitudinem reddere iussit; ante enim quam pulcherrimas facere studebant. Item et de signis effigiem exprimere invenit. Crevitque res in tantum, ut nulla signa statuave sine argilla fierent. Quo apparet, antiquiorem hanc fuisse scientiam, quam fundendi aeris. Plastae laudatissimi fuere Damophilus, et Gorgasus: iidemque pictores, qui Cereris aedem Romae ad circum maximum utroque genere artis suae excoluerunt; versibus inscriptis Graece; quibus significarunt, a dextra, opera Damophili esse; a parte laeva, Gorgasi. Ante hanc aedem Tuscanica omnia in aedibus fuisse, auctor est M. Varro. Ex hac cum reficeretur, crustas parietum excisas tabulis marginatis inclusas esse. Item signa ex fastigiis dispersa. Fecit et Chalcothenes opera cruda Athenis, qui locus ab officina ejus Ceramicos appellatur, M. Varro tradit, sibi cognitum Romae Posim nomine, a quo factas Romae uvas, item pisces, ita ut non aspectu discerneres a veris. Idem magnificat Archesilaum L. Luculli familiarem, cujus proplasmata pluris venire solita artificibus ipsis, quam aliorum opera. Ab hoc factam Venerem genitricem in foro Caesaris, et, priusquam absolveretur, festinatione dedicandi positam. Deinde ei a Lucullo H S LX. signum Felicitatis locatum, cui mors utriusque inviderit. Octavio Equiti Romano cratera facere volenti exemplar e gypso factum talento. Laudat et Pasitelem, qui plasticen matrem statuariae, sculpturaeque, et caelaturae esse dixit. Et cum esset in omnibus his summus, nihil nunquam fecit antequam finxit. Praeterea elaboratam hanc artem Italiae, et maxime Hetruriae. Turianumque a Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priscus effigiem Jovis in Capitolio dicendam. Fictilem fuisse, et ideo miniari solitam. Fictiles in fastigio templi ejus quadrigas; de quibus saepe diximus. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiae nomen in urbe retinet. Hae enim tum effigies Deum erant laudatissimae. Haec sunt verba Plinii: in quibus nescio an lector mendum animadverterit. Ego sane locum suspectum habeo, ut ita legitur. Primusque personas regularum extremis imbricibus imposuit, quae inter initia protypa vocavit. Postea ectypa fecit. Hinc et fastigia templorum orta.

Propter hunc plastae appellati. Utrumque hoc falsum est, inde fastigia templorum orta, et a Dibutiade plastas appellatos. Et falso hoc auctori ascribitur. Aliud enim significare voluit. Nempe, Dibutiadem primum fastigiis templorum fictilia signa imposuisse. Extremae enim imbrices fastigio incumbunt, a quibus per colliquias stilleidiorum aqua in compluviū deijcitur. Qua igitur imbrices fastigio incumbebant, ibi signa collocabat Dibutiades, et qui postea sequuti sunt. Plinius lib. xxxvi. cap. 5. Pantheum decoravit Diogenes Atheniensis, et caryatides in columnis templi ejus probantur inter pauca operum, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Inde igitur quod plastes primus fastigia ornasset, obtinuit ut fastigia ornata figuris plastae dicerentur. Locus igitur paucis mutatis sic legendus est. Primusque personas regularum extremis imbricibus imposuit, quae inter initia protypa vocavit, postea idem eetya fecit. Hinc fastigia templorum ornata, propter hunc plastae appellati. Sic enim lectio perspicua erit. Unde hoc discemus, quod alibi nusquam reperitur, fastigia signis ornata plastas vocari: cujusmodi est illud fastigium aedificii recentioris in Capitolio: quod ornamenti genus, beneficio Plinii, nostra opera restituti, posthac exprimi poterit uno verbo. Hoc volebam, lector nescius ne esset. Sed quia imbrices, et imbricata, sunt conjugata, rogat Vitruvius ut se aspiciam. Vitii enim aliquid esse, ubi de imbricato opere loquitur lib. ii. c. 8. Et sane toto eo capite perleeto unius tantum literulae mutatione locum laborare animadverti: male enim *incertum* pro *insertum* legitur in duobus locis. Nolim lectorem pigeat integrum caput perlegere, quum breve admodum sit. Structurarum, inquit, genera sunt haec, reticulatum, quo nunc omnes utuntur, et antiquum, quod insertum dicitur: ex his venustius est reticulatum, sed ad rimas faciendas ideo paratum, quod in omnes partes dissoluta habeat eubilia, et coagmenta. Inserta vero cementa, alia super alia sedentia, inter seque imbricata, non speciosam, sed firmiorem quam reticulata praestant speciem. Haetenus locus satis indieat, structurae genus insertum dici, quum cementa alia in alia inseruntur, inter se velut imbricata. Cementa enim sic posita efficiunt imbrices speciem, in quam pars quaedam tertii cimenti inseritur, ut in lateritia structura fieri videmus. Inde structurae genus insertum dicebatur. Sed unde digressi sumus, ad plasticen redeamus, quam non immerito Pasiteles matrem statuarum, sculpturae, et caelaturae esse dixit, quippe quae ab ea tamquam a surculo prodeant, ut idem Plinius alio loco docet, de Zenodoto illo scribens, qui Arvernīs immane illud Mercurii simula-

chrum immenso pretio per annos decem finxit pedum eccc: nisi potius quadraginta pro quadringentorum legimus, quum error ex vocum similitudine facile obrepere potuerit. Lector enim seeum putet molis inmensam altitudinem. Imo proeuldubio ita legendum est, ut dico: ex verbis enim Plinii apparet, simulachrum illud artis experimentum dumtaxat fuisse, et tanquam meditationem majoris cujusdam operis. Ait enim, quum artem satis ibi approbavisset, Romanum accitum a Nerone, destinatum illius Princeipis simulachrum colosseum fecisse cx pedum longitudine. Quis enim credat, quum Arvernus quadringentorum pedum simulachrum fecisset, de hoc altero longe minore cogitasse postea Neronem? At quem Principem? tumidum, vanum, prodigum. Sed et colossus ille Rhodiorum septuaginta cubitorum tantum fuit; qui terramotu prostratus, jaeens etiam miraculo fuit. Profecto non est librariis pronior in errorem lapsus, quam ubi occurrunt numeri, qui tum notarum, tum etiam vocum similitudine saepe fallunt. Ejusmodi multa scripturae vitia detersimus in iis quae edituri sumus de notis numerorum. Quod igitur scribit Plinius omnem amplitudinem statuarum ejus generis vicisse Zenodorum, de simulachro Neronis intelligendum est, quod colossus illum Rhodiorum superabat, quum fuerit Neronianus longitudinis pedum cx, Rhodius vero Lxx. cubitorum, qui cv. pedes tantum efficiunt. Omnes igitur statuas molis magnitudine superavit destinatum illud Neronis simulachrum; quod Plinius se vidisse testatur, simul admiratum non modo ex argilla similitudinem insignem, verum et ex parvis admodum sureulis, quod primum operis instar fuit. Potuit igitur sola plastiee spectantium oculos tenere, et in admirationem adducere. Nec mirum: colossorum enim audacia primum in argilla spectata fuit, et ars in ea tota perspecta, ut nihil amplius, praeter aeris fusionem, et emendationem, accedere posset. Imo nec marmoris manus audeat admovere artifex, nisi prius, quod totius operis instar sit, ex argilla proplasmata formaverit: interdum plura, ut quod in singulis maxime probaverit, id sibi imitandum proponat. Atque ita ex iis surculis surgit opus. Recte enim Pasiteles plastieen matrem statuariae et sculpturae esse dixit. Quocirca cum in his omnibus summus esset, nihil umquam fecit antequam finxisset; et multi alii egregii pietores id ipsum factitarunt felici admodum successu. In torenmate enim videre licet, quemadmodum extremae lineae figurarum desinant, quid lateat, quid cerni possit, quomodo umbrae sint a lumine dividendae, quae partes corporis recedant, quae emineant. Quod denique natura fietori est, id factor est pictori. Nee piguit nobiles artifices terram mani-

bus tractare; si quidem olim fictiles Deorum imagines fuerunt laudatissimae. Fuit Jovis in Capitolio a Tarquinio dicata, fictiles in fastigio templi quadrigae, fictilis Hercules, qui a materia nomen in urbe sortitus est. Quin et fastigia templorum in urbe fuere crebra, mira caelatura, et arte. Ceterum Dubitiades ille, qui primus hominis imaginem gypso e facie ipsa expressit, ceraque in eam formam infusa emendare instituit, artem aperuisse videtur; hoc enim erat huic rei caput. Sed nec tantum excipiendis formis utile fuit gypsum; quin etiam exscalpendis caelaturis materia admodum oportuna semper visa est, sed fragilis. Usus ejus in Gallia frequens est, et quondam fuisse nomen indicat: *plastre* enim proculdubio a *plastiche* dicitur. Plinius auctor est, antiquos statuas bitumine pinxisse, et Deorum dumtaxat simulachra primum fieri solita. A Diis, inquit, ad homines statuarum honos translatus est, si qua illustri causa perpetuitatem mererentur. Primo sacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiae, ubi omnium qui vicissent statuas dicari mos erat: eorum vero qui ter ibi superavissent, ex membris ipsorum similitudines expressas, quas iconicas vocabant. In Italia statuarum usus antiquissimus est. Argumento est Hercules ab Evandro sacra-tus, ut fertur, in foro Boario, triumphalis vocatus. Regum enim statuae in Capitolio fuerunt, ut Tarquinii Prisci. Sibyllae etiam tres juxta rostra fuerunt. Ejusdem antiquitatis erat Actii Navii. Parcior primum earum usus, quum nec Bruto, qui reges expulerat, posita fuerit. Postea vero cujusque arbitrato. Ab exteris quoque poni coeptae iis in quorum clientelam recepti essent, vel qui eos laborantes sublevassent. Denique etiam hostium positae statuae: ut Hannibalis tres in Urbe, omni discrimine sublato. Sed quae in foro erant, sublatae fuerunt omnes a P. Cornelio Scipione, et M. Popilio Censoribus, praeter eas quae Senatus, aut populi sententia statutae essent. Pedestres Romae in auctoritate fuere longo tempore, tametsi Equestrium origo Romae antiqua est: quo etiam honore foeminae decoratae fuerunt; Cloeliae enim statua equestris erat. Huic primum, et Horatio Coclitii publice dicatas existimat Plinius. Non ejusdem antiquitatis fuerunt bigatae, eorum qui praetura functi curru vecti essent per circum; et quadrigatae eorum qui triumphassent: quod etiam ab Imperatoribus deinde usurpatum fuit. Quo exemplo Titus exscalptus est in arcu triumphali Romae, et M. Aurelius in tabula marmorea, quae est in Capitolio. Augustus solus sejugibus, sicut et Elephantis spectari voluit. Graeci nihil velabant. Romani togam addebant, qua etiam honoris causa statua Cloeliae virtutis ergo ornata est. Fuit et Q. Marci Tremuli equestris toga,

ut Romuli, sive tunica; et ea quae Camillo in rostris ante aedem Castrorum dicata fuit. Fuere et nudae, tenentes hastam, ab ephoborum gymnasticis exemplaribus. Militare erat thoracas addere: loricata Caesari dictatori in foro dicata est. Fuere etiam, sed inferioris antiquitatis, et lupercorum habitu, et quaedam penulis indutae. Tripedanae vero primum statuae ponebantur; haec scilicet mensura honorata tunc erat: deinde majores factae sunt. Demum coevecta est artificum audacia, ut colossas imagines instar montium facerent, immenso pretio. Primum quidem Diis tantum; ejusmodi fuit in Capitolio Apollo xxx. cubitorum, cl. talentis factus. Fuit in campo Martio Jupiter a Claudio Caesare dicatus. Fuit et Tarenti xl. cubitorum, opus Lysippi. Quos omnes superavit magnitudine colossus ille Rhodiorum Soli dicatus, quem Chares Lydius xii annis effecit, ccc talentis: cujus altitudo fuit lxx cubitorum. Fuere centum alii minores in eadem urbe. Praeter hos Deorum quinque, quos Briaxis fecit. Fecit et Zenodorus in Galliae civitate Arvernensium Mercurium quadragenum pedum: sic enim legendum esse docuimus. At tametsi hujusmodi statuae propriae essent Deorum, eo discrimine sublato principes iisdem honorari voluerunt: quinimo, ut jam ostendimus, statuas omnes, quot olim fuisse traduntur, magnitudine superavit illud ingens simulachrum Neronis, quod insaniac modum imposuit, non arti, quae etiam ultra has metas progressura erat si Principis itidem vesania potuisset. Alii contra exilibus operibus laudem quaesierunt, ut Myrmecides; cujus quadrigam cum agitatore cooperuit alis musca; et Callicrates, cujus fornicarum pedes, atque alia membra, pervidere non erat. Theodorus etiam cum se ex aere fudisset, praeter similitudinem mirabilem, hoc etiam in eo opere commendabatur, quod dextra limam teneret, laeva tribus digitis quadrigulam tantae parvitatibus, ut totam eam currumque et aurigam integeret alis simul facta musca. Pomponius Gauricus in libro de Sculptura annotavit, statuas quae intra humani habitus mensuram fierent, signa vocari: cubitales autem, aut cubito minores, sigilla: pariles, quum ejus qui exprimitur staturam referunt: magnas vero quae intra sesquialteram rationem staturae erant: maximas, quae parilium triplae, aut eo majores essent. Addit Philander pariles dari solitas benemeritis, ac sapientibus viris, magnas vero Regibus et Imperatoribus, maximas autem Diis et Heroibus; quamvis eas Reges et Imperatores usurparint. Sed viderit Gauricus an huic observationi fidem adstruere possit, quum aperte dicat Plinius, primum tripedaneas statuas in foro positas benemeritis, quod ea mensura honorata tunc esset, quum et

ejus mensurae quaedam adhuc in urbe spectentur Deorum signa antiqua, ipsius etiam Jovis in palatio Illustrissimi Cardinalis Medicis, et celebriora signa Deorum quae hic nobis videre contigit. Excedunt quidem communem hominum mensuram, ita suadente ratione optices, ut in loco superiore collocata parilia videri possint, cum aliquid semper distantia intercipiat. Sed Antinoi qui est in Vaticano, eadem statura est atque Apollinis. Statuae autem Alexandri Bucephalum domantis quae sunt in monte Quirinali, majores sunt omnibus signis Deorum gentilium, quae in Urbe extant. Dearum enim statuae fere omnes quas hic vidi, non longe distant a communi mulierum mensura. Contra Sabinae quae sunt in eodem palatio, duplo, aut eo amplius hanc mensuram excedunt, ut et Niobe quae ibidem spectatur. Itaque nescio unde ea venerint in mentem Gaurico. Hoc vero non praetereundum, quod Philander annotavit. Statuas quae Diis fiunt, vocari *εἰδωλα*, quae heroibus, *ζόανα*; quae regibus, *ἀνδριάντας*; quae sapientibus, *δέικελα*; quae benemeritis viris, *βρέτες*. Alia est differentia statuarum, quam nosse operae pretium est. Aut enim naturae varietatem persequitur artifex, aut quod in natura perfectum est. Ille rem imitatur ut est; hic difficiliter quiddam persequitur. Quamquam enim perfecti una tantum est species, in ea assequenda praecipua laus est. Fugit enim imperitum vulgus, nec oculis investigari potest, nisi ratione praeunte: mille enim species objicit persequenti, omnes indiscretae fere similitudinis, quarum fucus non nisi a ratione deprehenditur. Haec formas omnes ad symmetriae normam exigit, ut cujusque fuerint sexus, aetas, dignitas, mores. In aliis forma quadrata probatur, in aliis gracilis; in quibusdam torosa, in aliis tenera; in quibusdam obesa, in aliis exhausta. Nec omnes eadem positura decet, non idem vultus, unde infinita propemodum varietas formarum prodit. Ad quas discernendas opus est artifice exercitatissimo, arte instructo, et iudicio praestanti. Formae igitur a natura praescriptae fuerunt fictori, materia non item. Ejus enim indifferens semper fuit electio, cum ex qualibet tractabili materia nobilia opera facta fuerint, ut ex argilla, ex metallo, ex ebore, ex lapide, ex ligno. Ex metallis, aes maxime opportunum visum est, et quia parabile, et quod facile tractari possit. Ad statuarum usum temperabatur tertia parte aeris collectanei, additis plumbi argentarii pondo duodenis ac selibra in centenas aeris: ita temperatum regulare dicebatur. Fuit et alia temperatura tenerior, formalis dicta, injecta igitur plumbi decima portione, et argenti vicesima. Temperabatur etiam ternis, aut quaternis libris plumbi argentarii, idque in olla; unde ollaria tempera-

tura. Æginetieum a temperatura nomen et laudem invenit, quamquam ibi non nasceretur, maxime vero Maeronis operibus nobilitatum, quod eo uteretur, ut Deliaeo Polycletus. Color etiam metalli hac temperatura mutabatur in eum qui Graecanicus dietus est. Sed et praeclarissimae Urbis exeidio maxime nobilitatum est aes, quod capta et incensa Corintho easus miseuit, tanta circa id prisecorum affectatione, teste Plinio, ut plerique elegantiores ementito nomine pro Corinthiis statuas ostentarent artificum qui ante captam Corinthum decessissent. Ejus quatuor genera discernit. Candidum ad argenti colorem proxime accedens. Alterum auri specie nobile. Tertium in quo nullum praevaleret, aequali omnium temperamento. Et quartum jecinoris colorem referens, vilius Corinthio, sed Deliaeo et Æginetico pretiosius. Sed nec argento, et auro puro pepererunt artifices. Fuit enim Romae argentea Augusti statua, eum et longo ante tempore in triumpho Pompeii Pharnacis quoque argentea translata fuisset. Et item alia Mithridatis Eupatoris. Signa item aurea Minervae, Martis et Apollinis fuerunt. Auream statuam nulla inanitate, qualis nec ex aere ulla antea visa, rebus Parthicis diripuit Antonius. Auream sibi Gorgias Leontinus primus omnium Delphis in templo posuit. Sed tamen argento et auro nulli artifices inelaruerunt, aere et marmore multi. Marmoris varias species enumerat Plinius, quarum descriptiones lector ex eo petere poterit. De artis hujus origine idem Plinius auctor est cum Olympiadum origine coepisse. Primos autem omnium inelaruisse Dipoenum et Scyllum Cretenses, Olympiade circiter L ambos Apollinis oraculo nobilitatos. Cum enim iis Sycionii Deorum quorundam simulacra locavissent, injuria questi infecto opere abierunt. Sed eum protinus Sicyonios fames et sterilitas invasissent, consulentibus oraculum ecquis finis malorum futurus esset, Apollo respondit, si Dipoenus et Scyllus Deorum simulachra perfecissent. Post hoc Bupalus et Anthermus Chii Olymp. LX. claruerunt, adeo sibi suae artis conscii, ut iis quae in Delo fecere subjicerent, non vitibus tantum censeri Chium, sed et filiorum Anthermi operibus. Romae etiam temporibus Augusti signa eorum celebrabantur. Et tamen ars indies exolebatur, ut demum eam Phidias Olymp. LXXXIII. aperuisse, ac demonstrasse dicatur, Polycletus vero consummasse, ac erudiisse Olympiade LXXXVII. Idque vel in eo maxime apparuisse, quem artifices canonem vocabant, lineamenta artis ab eo petentes, velut a lege quadam. Hic etiam primus exegitavit ut uno crure signa insisterent. Sed et hic corpora fecit quadrata, et omnia pene eodem exemplo. Sequutus deinde Myron, de quo Plinius his verbis:

Primus hic multiplicasse varietatem videtur, numerosior in arte quam Polycletus, et Symmetria diligentior: et ipse tamen corporum tenuis curiosus animi sensus non expressit, capillumque et pubem non emendatius fecit quam rudis antiquitas. Lysippi propriae videntur argutiae corporum in minimis quoque custoditae. Haec Plinii verba ostendunt artem ad summum nondum pervenisse. Itaque et Myronem a Pythagora Rhegino superatum fuisse dicit, et a Leontio. Mirum cum jam artem Phidias aperuisset, et demonstrasset, Polycletus consummasset, Myron et ipse plura contulisset, nondum tamen Symmetriae partes impleri potuisse, non sensus animi exprimi, nec capillum satis accurate. Primus enim post eos Leontius capillum diligentius expressit, et nervos, et venas. Lysippus vero, praeterquam quod capillum diligentius imitatus est, plurimum artem et ipse provexit, capita minora faciendo quam antea solerent, et corpora graciliora, siccioraque, per quae proceritas signorum major videretur. Euphranor primus dignitatem heroum expressisse videtur, et usurpasse Symmetriam, qui floruit Olymp. cur. cum Praxitele. Haec si ut propria recentiores isti vindicent, mirum in quo antiqui tantopere excellere potuerint. In quibus est Phidias nulli veterum postponendus. Si enim haec omnia ignoraverit, ne inter mediocres quidem artifices censi debuit, nec ejus opera probabilia videri. Sed ut sua cuique laus tribuatur, aequo hic lectore opus est. Enimvero cum docere vellet Plinius artem ad summum pervenisse, nec ullum tamen artificem reperire posset, qui omnes numeros implevisset, recenset in quo singuli maxime claruerint. Hic Symmetriae studiosior, ille varietate foecundior, animi sensus alius expressit, alius in capillis exprimendis superavit, cum in singulis his alii paulo negligentiores, operis tamen universitate praestarent. Et sane infelicis ingenii est in omnibus vinci; contra in omnibus excellere plusquam humani. Perfectae igitur et consummatae artis exempla sunt haec, non artificum invicem justa comparatio, ut sciat lector quid in singulis aemulari debeat, non quid in singulis damnare. Nec tamen in omnibus adeo insudabit, ut nihil umquam satis absolutum putet: numquam diligentiae finem faciens, ut Callimachus ille semper calumniator sui, nescius modum adhibere diligentiae, ob id Cakizotechnos appellatus. Cujus operibus alioqui laudandis, gratiam omnem diligentia nimia abstulit. Quo vitio etiam Sillanion laboravit, alioquin et ipse clarus artifex, sed suorum operum iniquus iudex, qui crebro etiam perfecta signa frangebat, sibi ipsi non satisfaciens. Quod etiam vitium Apelles modeste in Protogene notavit; in ceteris omnia sibi cum illo paria esse dicens,

aut illo meliora. Sed me jam longius digressum Apollonius et Tauriscus revocant insignes artifices ambo, nec raptim transcurrendi: quorum adhuc exstat, imo vivit, opus nobilissimum in palatio Illustrissimi Cardinalis Farnesii, ut vel ex Plinii descriptione facile manus agnoscantur, Zethus et Amphion, et taurus, vinculumque ex eodem lapide, a Rhodo advecta, artis et naturae certamen. Ejusdem etiam Apollonii exstat in Vaticano corpus, capite, brachiis et tibiis truncatum, ex marmore: quod fragmentum nulli cedit operum antiquorum quae extant hodie Romae. Basi nomen auctoris inscriptum est. Laocoontem autem illum quis saltem fama non novit? quod etiam dum in Vaticano artis miraculum ostentatur, spectantibus horrorem incutiens, artis statuariae cum Poetica certamen, et utriusque cum ipsa natura, palma dubia. Quantum enim Virgilius carmine, tantum isti marmore contendunt. Stupendum opus, ex uno lapide, parens, et liberi, horrendi draconum nexus, patris angustiae, liberorum gemitus expressi. Opus, inquit Plinius, omnibus et picturae et statuariae artis praefendum, quod de consilii sententia fecerunt summi artifices Agesander et Polydorus, et Athénodorus Rhodii. Sunt etiam in eodem septo alia probatissima signa. Apollo ille arcum tenens emissa sagitta, et Antinous eximiae pulchritudinis. Primores illos artifices alii sed obscuriores aemulati sunt. Phidiam Alcamenes, Critias, Nestocles, Hegeas; Scopam Briaxis, Timotheus, Leochares, qui pariter cum illo Mausoleum caelaverunt, ut manus etiam certarent. Telephanes, alioqui obscurus, aequabatur Polycleto, Myroni, atque Pythagorae, artificum suffragiis. Cephisodorus, Praxitelis filius, rei et artis ejus haeres. Comparabantur etiam artifices operum indiscretis manibus; ut in templo Apollinis Sosiani Nioben cum liberis morientem, Scopas an Praxiteles fecisset. Et Janum patrem in suo templo dicatum ab Augusto. Par haesitatio fuit de Cupidine fulmen tenente. Praxitelis Venus illa Gnidia in primis ejus operibus commendabatur. Fuit et Scopae Venus in templo Bruti Callaici Gnidiae illi praefata. Certavere etiam Phidias et Praxiteles; cujus certaminis praefata extant monumenta Romae in monte Quirinali, duae statuac Alexandri Bucephalum domantis, alterum opus Phidiae, alterum Praxitelis. Non praeterendus est Diogenes Atheniensis, qui Pantheum Agrippae egregiis operibus decoravit, inde vicissim et ipse non parum ornamenti consequutus. Ejus inter cetera probabantur Caryatides in columnis templi ejus, et signa in fastigio posita, de quibus alias dicemus.

DE CAELATURA

Caelatura altera sculpturae species sequitur, medium quiddam inter picturam, et statuariam, ut Plinius adnotasse videtur, cum, in vasis argenteis suorum temporum luxum arguens: Nullum, inquit, genus officinae; diu probando, nunc Furiana, nunc Clodiana, nunc Gratiana. Etenim tabernas mensis adoptavimus; nunc Anaglypta, in asperitatemque excisa circa linearum picturas, quaerimus. Rectae Plinius: nam Anaglypta, et in asperitatem excisa, pictura lineari primum adumbrantur, ut quicquid picturae terminis includitur, intumescat. Illud igitur pictoris, hoc fictoris est. Caelaturam pictura lineis circumscribit: has inter corporis dimidiatum ambitum imitatur caelatura, ab eminentioribus primum incipiendo, quae longius a superficie tabulae recedunt; ab iis ad depressiora et minantia manus acclivis delabatur, ad planam usque tabulae superficiem, molliter in extremas lineas desinente summa operis: ut quod fugit, potius existimare, quam desiderare contingat. Sed argento et auro caelando compendiarum artis ratio excogitata est. In laminas ducto primum metallo, styli cuspede paulum retusa ex altera parte tabulae forma procuditur, ut in aversam partem surgat opus; diversa prorsus ratione ab ea quam modo explicavimus: hic enim a depressioribus ad eminentiora paulatim surgit artificis manus; in illa contra ab eminentioribus ad depressiora. Utroque genere veteres argento caelasse comperio. Anaglypta primum in asperitatem excidendo, ut ex Plinio ostendimus: idque ad vasa et pocula, et si qua fuerunt ejusmodi. Vel laminas in operimenti usum tenuando crustarum instar; unde et Teucro, de quo idem Plinius xix. cap. lib. xxxiii. meminit, crustarii nomen inditum est ab artificio. Hoc operis genere milites vaginas et baltheos ornabant, cum ebur fastidiri coeptum esset. Sed et hujus ornamenti duplex genus fuit: Deliacum, ex tenuibus crustis, altera parte cavis, altera turgentibus. Punicum, quod solido opere fiebat; nulla subtus inanitate. Lectos vero mulierum inquit auctor jampridem totos operiri argento, et triclinia quaedam, quibus argentum addidisse primus traditur Carvilius Pollio Eques Romanus; non ut operiret, aut Deliaca specie faceret, sed Punica. Ceterum cum auro et argento nullo discrimine veteres caelaverint, miratur Plinius auro inclaruisse neminem, argento plurimos. Laudatus est in primis Mentor. Hunc proxime aemulati sunt Acragas,

Boethus, et Mys. Proximi ab his fuere Calamis et Antipater: quippe Satyrum in phiala gravatum somno collocavisse, verius quam caelavisse dietus est Stratonicus. Laudatus etiam Cysicenus Tauriscus. Item Ariston, et Eunius Mitylenaei, Heataeus, Praxiteles, alius ab illo qui inter sculptores. Posidonius Ephesius, Laedus Stratiates, Zopyrus, qui Areopagitas et iudicium Orestis fecit, pondo XII. aestimatum, et Pithias, cujus binae unctae XX. venierunt, et Teucer erustarius, qui eam famam habuit. Praeter hos Ariston, idem statuarius. Lesloeles, Prochorus, Pithodius, Polignotus, pictores. Marmore Scopas, Briaxis, Timotheus et Leochares caelarunt. Diogenis esse suspicior quae sunt in porticu Panthei. Ligno divinus ille Alimedon elaruit, famam aeternam Virgilii versibus consequutus. Sed et statuarii omnes caelarunt. Nam Phidias scuto Minervae quam fecit Athenis vel maxime laudatur, in quo, referente Plinio in eodem loco, praelium Amazonum caelavit, intumescente ambitu primo; ejusdem concava parte Deorum et gigantum dimicationem, in soleis vero Lapitharum, et Centaurorum. In basi genesim Deorum. In numismatibus etiam priseorum manus veneramus, aetates etiam artificum discernimus, artis progressum et interitum notamus. Nam, ut de Romanis loquar, vetera illa consulum numismata inter artis initia quam rudem admodum speciem prae se ferunt. Ab Augusto vero integro saeculo ars elaruit. Rursum ignorantiae caligine demersa gratiam omnem amisit. Quamquam Plinius longe ante sua tempora caelaturam exolevisse scribat, cum laudatos illos artifices recensens, Teuerum erustarium ultimum faciat, et jam suis temporibus scribat artem sola vetustate censeri solitam, usque adeo attritis caelaturis, ut figura discerni non posset, operis tantum auctoritas constaret.

DE GEMMARUM SCALPTURA

Gemmis imagines caelantur, aut scalpuntur. Caelatae dicuntur, si e plana superficie opus emineat; scalptae contra si opus refugiat: cujus tamen forma excipi possit cera, vel alia facili materia. Utroque genere veteres inelaruisse, vel quae adhuc supersunt eorum opera testantur. Ex gemmis achates maxime semper oportuna visa est caelaturae, propter eorum varietatem, qui arte naturam informante incurrunt plerisque locis tam apposite quo trahit eos ingenium artificis, ut asciti potius quam innati videantur, natura etiam ipsa in his colorum varietatibus disseminandis ita in-

terdum ludente, ut picturam vicissim aemulari videatur, ut in gemma illa Pyrrhi, in qua novem Musae, et Apollo citharam tenens, spectabatur, non arte, sed sponte ita discurrentibus maculis, ut Musis quoque singulis sua redderentur insignia. Sunt etiam interdum in achate variae zonae transitu colorum mirabiles: ex quibus aliae atque aliae superficies caelatae dant varios colores. Gemmis scalptis, annulis inclusis veteres signabant, ut Augustus Sphinge, postea imagine Alexandri Magni. Augusti vero imagine principes post eum signarunt; Mecoenas rana, Sylla Jugurthae traditione, Pompejus triumphis. Magi vero scalpturas quasdam reconditoris, ut ajunt, sapientiae ostentant. Alii vero ad oblectationem tantum hujusmodi gemmas in dactyliotheis etiam nunc asservant. Adamas suis opibus tantum commendari voluit; non arte, non figura ulla ascititia, hac quoque parte indomitus. Hodie talis futurus, nisi artificum solertia in adamantem ipsum adamantem acuisset: quo invento indomita illa naturae vis, ferri et ignis contemprix, suis viribus excisa est. Itaque artificum manibus tandem parere didicit; adeo nihil labor improbus pervincere non potest. Olim innotuerat, alio adamante perforari posse: hoc levi vulnere cognitum est posse etiam domari. Omnium qui olim caelarunt, scalpseruntve, probatissimus habitus est Pyrgoteles, Alexandri Magni judicio, qui vetuit ab alio se in gemma scalpi quam a Pyrgotele: quo praejudicio primam laudem apud posteros omnium suffragiis adeptus est. Proximi a Pyrgotele fuere Apollonides et Cromius. Vidimus Amethyston unciali magnitudine, Apollonidis manu scalptam: in ea effigiem Dianae, opus adeo partibus absolutum, ut nihil supra. Artificis nomen adscriptum est, tam exilibus literis, ut fere visum effugiant. Est ea gemma Horatii Tiguri, insignis et ingenio et animi candore viri. Famam etiam habuit Dioscorides, qui Divi Augusti imaginem expressit, qua postea Principes signabant. Similem, si non eandem, caelaturam habet Heroaldus medicus Regius, naturae pariter et artis bonus existimator. Vidi etiam Mercurium ejusdem Dioscoridis manu exscalptum ex Sarda gemma, cui artificis nomen adscriptum est. Ejus mihi copiam fecit idem qui et Dianae illius Apollonidis. Postea coepit ars in pejus ruere, nec quisquam exinde repertus est qui priscos illos sit aemulatus.

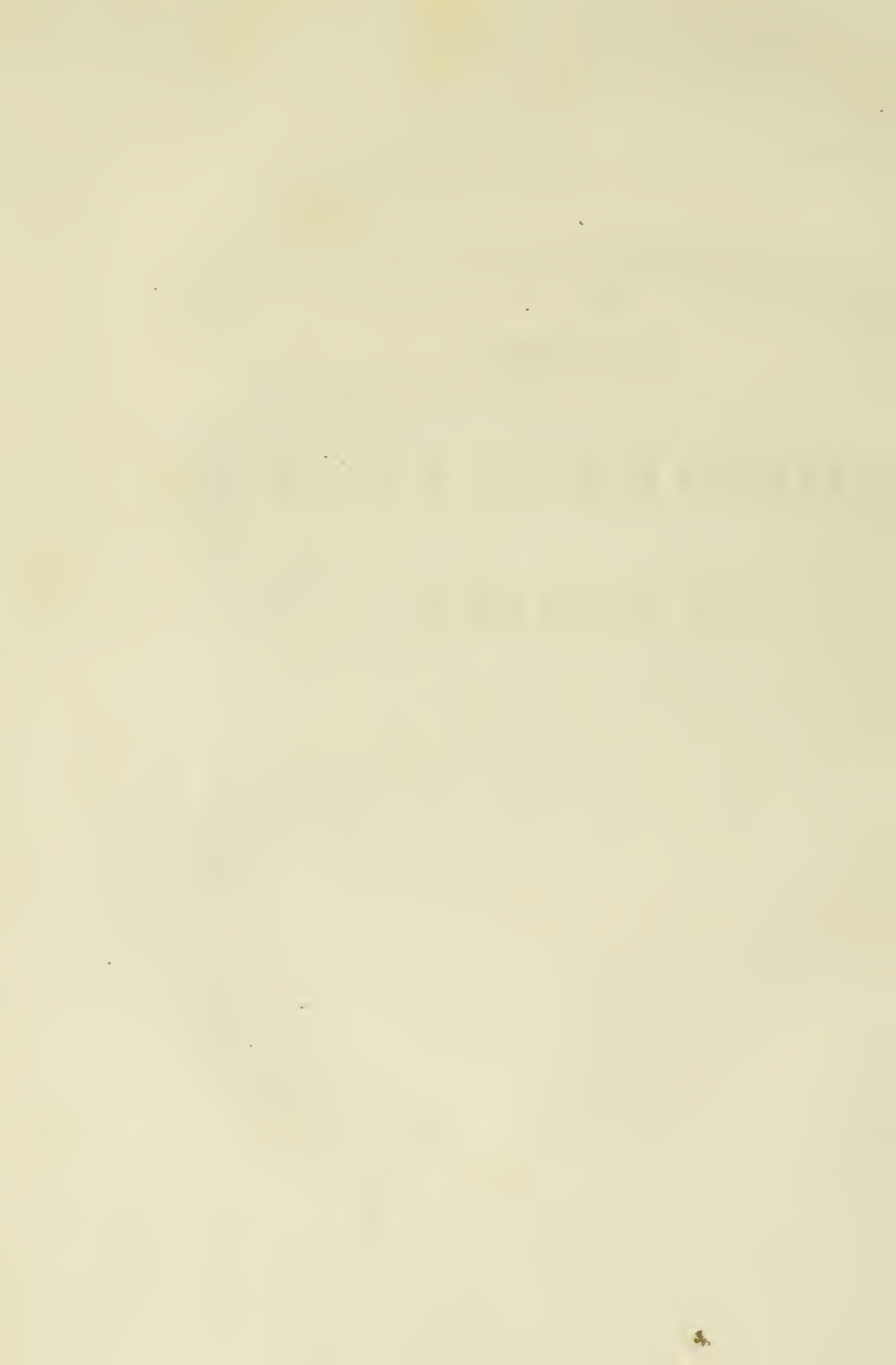
ILLUSTRISSIMO ET REVERENDISSIMO

*D. AMNAE**DUCI DE GIOIOSA FRANCIAE PARI ET AMMIRALIO*

LUDOVICUS DEMONTIOSIUS S.

De Sculptura et Pictura, germanis artibus, scripsi Romae, id est, in harum artium celeberrimo Gymnasio, non ut artem docerem, quam nemo unquam tam bene verbis illustraverit, atque recensiones isti penicillo; quorum manus cum veterum solertia certare judicaverit, qui Michaelis Angeli, Raphaelis, et aliorum opera, contulerit cum iis quae Plinius de veterum illorum arte prodidit. Tametsi quaedam in ea lateret praestantia, quam nemo unquam scribendo potuit exprimere; Apelles uno verbo Venerem appellabat, qua una praestabat ceteris pictoribus. Aliane fuerit ab ea, quam Raphael ille Urbinas, et alii nonnulli hujus saeculi clari pictores, sua arte complexi sunt, nihil ausim asserere. Horum exstant opera, illorum leguntur, et leguntur plerisque locis corrupte. Quocirca ut juste comparatio fieri posset et temporum, et artificum, visum est antiquae artis lineamenta, quae exstant apud eum auctorem jam pene fugientia, restituere: labes, quas quibusdam locis temporum injuria asperserat, hac veluti spongia detergere: ac denique hanc tabulam, instar tot nobilium operum, quae jamdudum tempus absumpsit, observantiae et obsequii erga te mei tibi monumentum dicare.

EJUSDEM
COMMENTARIUS
DE PICTURA

DE PICTURA

De Pictura arte illa nobili dicendum est, quae tam felici successu poesim aemulata est, ut pariter oculos atque illa aures tenuerit; affectus utraque movens, utraque parem semper sibi licentiam arrogans. Hujus artis initia sunt incerta. Ægyptii sex millibus annorum antiquiorem faciunt quam Graeci, vana antiquitatis jactatione. Graeci alii Sicyone, alii apud Corinthios primum inventam esse praedicant, rudibus primum initiis: nempe umbra hominis lineis in parietibus circumscripta, unde prima lineamenta ducere, uno verbo adumbrare dicimus. Hujus inventionem adscribunt alii Philocli Ægyptio; alii Cleanthi Corinthio. Sed primi, teste Plinio, exercuere Heridices Corinthius, et Thelephancs Sicyonius, sine ullo colore: jam tamen spargentes lineas intus, quae magis admoverent quam ostenderent. Ideo et quos pingerent adscribebant. Cleophanes Corinthius primus invenit eis colorem addere testa trita, et jam tum pictura in duo genera discretta est, in linearem videlicet, et coloratam. Sed linearis vacua est, aut plena. Vacua, quae extremis tantum lincis constat. Hujus sunt dispositio et symmetria, et tertia, quae nomen Latinum non habet, optice, quam Plinius mensurarum nomine significavit. Dispositio est partium singularum situs, et recta collocatio. Symmetria commensus partium sibi invicem. Optice earumdem pro varietate situs, et positurae, dissimilis et inaequalis declinatio. De dispositione et mensuris Plin. cap. 10. lib. xxxv. ubi de Apelle sic scribit: Fuit autem non minoris simplicitatis, quam artis; nam cedebat Amphioni de dispositione, Asclepiodoro de mensuris: hoc est, quantum quid a quo distaret. Sed adduci non possum ut credam auctorem ita scripsisse, quinimo quaedam hic transposita esse puto, aut ei falso adscripta. Nam quantum quid a quo distaret, ad partem illam graphices, quam Plinius, proprio nomine distinguens a ceteris, dispositionem appellat, referendum non est. Exempli gratia, in Architectura dispositio linearis ostendit, quo quidque loco ponendum sit, quantum item quid a quo distare debeat: ut, quo intervallo columnae sint collocandae, quo item reliqua. Deinde ad Symmetriam omnia sunt exigenda:

haec pro quantitate aedificii ostendit partium singularum commensurum. Demum totius aedificii mensurae ad opticeam revocandae sunt: nec jam una mensura est, sed infinitae in unum punctum coeuntes, a quo totius optices ratio pendet. Haec ita habere ex Plinio ostendo, cum trium harum partium graphices diversis locis meminerit. Quod si mensuram a dispositione sejungamus, nec euret amplius dispositio quantum quid a quo distare debeat, siscitari velim quae sint dispositionis partes? Nam si aedificium aliquod delineandum sit, occurrit primum illud, quantum singulae partes invicem distare debeant. Si quis figuram hominis instituat, eadem cura sollicitat agredientem. Tribuamus hoc mensuris; quid tandem dispositioni supererit? Mensura nomen generis est, et dispositioni, et symmetriae pariter inserviens. Sed quatenus speciem distinctam constituit, ex propriis mensuris constat, coeuntibus lineis in punctum. Et sane, si mensuras in genere intelligamus, eas Geometria sibi vindicabit: nec est eorum architectura eas sibi arroget. Sed quid diutius hic moror? disponere, quid aliud est quam suis locis singula statuere? Symmetriae proprium est partium mensuras persequi. Sed eum opticeae Latinum nomen non haberet, mensuras Plinius pro ea usurpavit. Cum igitur locus sic haberet: non cedebat Amphioni de dispositione, hoc est quantum quid a quo distaret; Asclepiodoro de mensuris. Quidam qui haec non noverat, hanc interpretationem ad mensuras referendam esse duxit, existimans, appositius mensuris, quam dispositioni convenire. Quocirca ut membrum luxatum in suos artus redeat, locum ita legemus: Non cedebat Amphioni de dispositione, hoc est quantum quid a quo distaret; Asclepiodoro de mensuris, etc. Symmetria, altera graphices pars est, quae summam venustatem operi conciliat. De hac non semper convenit inter artifices. Quippe cum natura in symmetria corporum non sibi semper constet, quaerendum fuit, quaenam ex omnibus maxime probanda esset. Neque enim ejusque iudicio standum fuit. Vulgus enim quod rectum est probat, sed non desiderat exquisitam illam pulchritudinem, ejus unius amore flagrat peritus artifex. Itaque vel si nusquam reperiatur, eam sibi nihilominus ob oculos proponit, et ejus speciem amat: tum ejus pulchritudinis partes invicem componit, ut solent virgines hinc inde lectis floribus coronam nectere. Sic olim Zeuxis, Agrigentinis facturus tabulam, virgines earum nudas inspexit, et ex iis quinque elegit, ut quod in singulis laudatissimum esset, pictura redderet. Hanc pulchritudinem Lysippi iudicio nemo umquam satis accurate expressit. Aliquando enim interrogatus quem sequeretur anteedentium, dixisse fertur,

demonstrata hominum multitudine, ipsam naturam imitandam esse, non artificem. Nec tamen naturam in uno laudavit, sed speciem quamdam pulchritudinis, quae ex universa multitudine colligi posset. Quocirca dicere solebat, ab aliis homines factos quales essent, a se quales viderentur. Apelles sibi diffidens admoneri volebat: proponebat enim in pergula opera absoluta, ipse latens auscultabat, si qua forte vulgus improbaret. Symmetriam primus in Pictura servasse fertur Parrhasius. Tertia graphices pars, optice. Plinius inopia Latini sermonis ei nomen non tribuit, sed quae sint ejus partes satis explicat, ubi de Parrhasio, cap. 10. lib. xxxv.: Confessione, inquit, artificum in lincis extremis palmam adeptus est. Haec est in Pictura summa subtilitas; corpora enim pingere, et media rerum, est quidem magni operis, sed in quo multi gloriam tulerint: extrema corporum facere, et desinentis Picturae modum includere, rarum in successu artis invenitur. Ambire enim debet se extremitas ipsa, et sic desinere ut promittat alia post se, ostendatque etiam quae occultat. His verbis Plinius opticen descripsit, tamen locum non prorsus bene habere suspicor: nam verba illa extrema, corporum facere, et desinentis Picturae modum includere, rarum in successu artis invenitur; sic malim legere: Extrema corporum facere, et desinentis picturae modo illudere, rarum in successu artis invenitur. Nam desinentis picturae modum includere quid sit, nescio; sed desinentis picturae modo spectantibus illudere, hoc artis est. Hoc ut praestet artifex, primum observare debet, quantum quid a quo distet, totius operis in plano configuratione. Obscuris deinde lineis sursum ad perpendicularum erectis ad propositi puncti mensuram eas omnes exigere, habita imprimis ratione quantum quacumque a puncto distet. Unde patet, in hac graphices parte praecipuum esse usum mensurarum, sive prima operis in plano configuratio spectetur, sive operis adumbrata species (illam Ichnographiam Graeci dicunt, hanc Sciagraphiam, Hermolaus Barbarus Scenographiam), vel si opus sit recedentes operis partes extremis lineis terminare: in quo prima laus est, quantum ad integrum corporis ambitum deest, id sensim ita oculis subducere, ut desinentis picturae modo, ars spectantibus illudat. Artifici dictum sat est de graphice nobilissima picturae parte. In qua nescio an quicquam utilius juventuti proponi possit, quo erudiatur. Et Graeci in hac sententia fuerunt. Quocirca, inquit Plinius, accedente Pamphili egregii pictoris auctoritate effectum Sicyone primum, deinde etiam in tota Graecia, ut ingenui pueri ante omnia graphicen, hoc est, picturam in buxo docerentur, recipereturque ea ars in pri-

mum gradum liberalium. Semper quidem honos ei fuit, ut ingenui eam exercerent, mox ut honesti, perpetuo interdicto ne servitia docerentur. Haec sunt verba Plinii, cujusdam imperiti glossemate interpolato, qui graphicen picturam interpretatus est, speciem pro genere accipiens. Quocirca hanc interpretationem, ut Plinio indignam, rejicimus. Graphice plena fit lineis intra figuram descriptis. Primi omnium Aridices Corinthius, et Telephanes Sicyonius lineas intus sparserunt. Ars deinde exsculta fuit, nostris quidem temporibus usque adeo, ut picturae coloratae effectus in exprimendis umbris, et luminibus, aemuletur. Ostendit enim contracta, et projecta, cava et intumescencia; et quicquid denique colores praestare possunt, id ipsum praestat graphice. Nunc de pictura colorata videndum est. Hujus tria genera constitui possunt, unicolor, bicolor, tricolor. Primi generis auctor fuisse perhibetur Cleophanes Corinthius, qui primus invenit figuram testa trita colorare; quae prima artis incunabula fuerunt. Qui deinde sequuti sunt, cinnabari pinxerunt, et Ephesio minio, quod derelictum est, quia curatio magni operis erat, et quia nimis acre, ut ait Plinius. Ideoque transiere ad rubricam, et sinopidem. Spargebantur autem intus lineae, in quibus praecipua laus erat. Sed et pluribus etiam coloribus seorsum positis monochromata pinguntur: quo genere picturae pinguntur etiam nunc folia lusoria variis coloribus, idque membranis fenestratis. Nihil enim interest sive unus, sive plures colores adhibeantur, modo sint distincti, et puri. Nam hoc picturae genus inter monochromata censendum esse, Plinii verba ostendunt, quae sunt cap. xi. lib. xxxv. Pingunt, inquit, et vestes in Ægypto, inter pauca mirabili genere; candida vela postquam attrivere illinentes, non coloribus, sed colorem sorbentibus medicamentis. Hoc cum fecere, non apparet in velis, sed in cortinam pigmenti ferventis mersa post momentum extrahuntur picta. Mirumque, cum sit unus in cortina color, ex illo alius atque alius fit in veste, accipientis medicamenti qualitate mutatus. Hoc cum Plinius inter picturae genera recenseat, certum est ad monochromata referendum, cum ex sigulis coloribus constet. Ad bicolorem enim, ac tricolorem non possunt. Puris etiam coloribus pingunt occidentales Indi, cujusmodi liber unus extat in bibliotheca Vaticana. Pictura bicolor effecit umbrarum adjectione, ut corpora intumescere viderentur, et quasi solidescere. Hujus nusquam memini Plinium mentionem facere; a monochromate enim transit ad picturam numeris omnibus absolutam. Cum tamen nostris temporibus multa sint hujus operis exempla, in quibus nullo adjecto lumine, nihil ad graphicen praeter umbram accedit, et ha-

bet tamen Pictura venustatem. Hoc fere genere pictores vultus primum in charta imitantur, quo deinde exemplo plus accurate perficiunt. Bicolorem hanc picturam eo dico, quod ad monochromata referri non possit, cum huic praeter colorem extensum in tabula, accedat umbra, color alius a subjecto. Sed nec ad tricolorem picturam referri potest, quia in hac, ut dicemus, lumen ab umbra tono discernitur. Quocirca tertiam speciem necesse fuit constituere mediam inter monochromata, et picturam tricolorem. Tandem, inquit Plinius, se ars ipsa distinxit, et invenit lumen atque umbras, differentia colorum alterna vice sese excitante. Tricolorem hic picturam ostendit. Est enim hic color extensus in tabula instar subjecti, medius inter umbram et lumen, sensim ad utrumque porrectus. Haec tria corpus plenum et solidum faciunt. Sed in sociandis coloribus adhibenda est cura circa transitus colorum, ut molliter coeant indiscretis commissuris. Huc pertinet illud nobile certamen inter Apellem et Protogenem valde celebratum. Tametsi pauci admodum intelligant de quo inter nobiles illos artifices certatum fuerit. Quod certamen sic a Plinio describitur, ut illis temporibus vulgatissimum. Scitum est, inquit, inter Protogenem, et eum (de Apelle loquitur), quod accidit. Ille Rhodi vivebat. Quo cum Apelles adnavigasset, avidus cognoscendi opera ejus fama tantum sibi cogniti, continuo officinam petiit. Aberat ipse, sed tabulam magnitudinis in machina aptatam picturae anus una custodiebat. Haec Protogenem foris esse respondit, interrogavitque a quo quaesitum diceret. Ab hoc, inquit Apelles, abreptoque penicillo lineam ex colore duxit summae tenuitatis per tabulam. Reverso Protogeni quae gesta erant indicavit. Ferunt artificem protinus contemplatum subtilitatem, dixisse, Apellem venisse; non enim cadere in alium tam absolutum opus. Ipsum tunc alio colore tenuiorem lineam in ipsa illa duxisse, praecepisseque abeuntem, si rediisset ille, ostenderet, adjiceretque, hunc esse quem quaereret. Atque ita evenit. Revertitur enim Apelles, sed vinci erubescens, tertio colore lineas secuit, nullum relinquens subtilitati locum. At Protogenes victum se confessus, in portum devolavit, hospitem quaerens. Placuitque sic eam tabulam posteris tradi, omnium quidem, sed artificum praecipuo miraculo. Addit Plinius: Consumptam eam constat priore incendio domus Caesaris, in Palatio avide ante nobis spectatam, spatiosiore amplitudine nihil aliud continentem, quam lineas visum effugientes: inter egregia multorum opera inani similem, et eo ipso allicientem, omnique opere nobiliorem. Recte Plinius, si audita tantum retulisset. Sed cum addat, antequam incendio consumpta es-

set tabula, eam se avide contemplasse, spatiosiore amplitudine nihil aliud continentem quam lineas visum effugientes, pace tanti viri dixerim, si totus Argus fuisset, si totus Lynceus, lineas videre non potuisset quae nusquam erant. Vir in ceteris diligentissimus, hallucinatus est vulgi praejudicio. Cum enim fama esset, de lincis institutam disputationem inter nobiles illos artifices, et opus adhuc exstaret in ea tabula, eas videre visus est: alioqui se parum perspicacem crediturus. Sed qui de lineis in initum fuisse certamen a claris illis artificibus dixerant, id aliorum intelligebant, atque isti acceperint. Certum est enim, in Pictura colorata nullum esse prorsus linearum usum. Imo vitio dari, si lineae appareant. Extremae enim lineae, qua parte umbra desinit, ei prorsus adhaerent, et cum ea confunduntur. Quae vero intus sparguntur, ne ipsae quidem ab umbra separantur. Sed nec qua lumen pictura recipit lineas ullas cernere est. Quod si ad graphicen spectemus, ne hic quidem video cur haec subtilitas linearum tantopere commendetur in pictore: cum artificum iudicio pictura linearis eo nomine nunquam laudetur; sed id tantum spectetur, an graphice rerum effigies sint adumbratae. Nec interest, tenuioribus lineis an crassioribus. Imo de industria lineamenta crassioribus primum lineis adumbrantur. Vidi enim multa auctographa peritissimorum artificum, qui hoc felicissimo saeculo floruerunt, Michaelis Angeli Buonaroti, Raphaelis Urbinate, Salviati, Polydori, Parmensis, Titiani, aliorumque nobilium artificum, sed neminem animadverti affectasse unquam subtilitatem illam linearum. Itaque videndum est, quod hujus celebris certaminis subjectum fuerit, et quod tantum artis specimen, ut eo viso, manus fama tantum cognitae subito dignoscerentur. Sed lectorem picturae quadantenus peritum opto, aut qui saltem doceri velit. Huic ego rem, ut est, paucis exponam. Primum nosse operae pretium est, in pictura absoluta colores singulos tribus differentiis tanquam gradibus distingui, luce, umbra et splendore. Sine luce nihil omnino cerni potest. Haec quaquaversus solidum opacum feriat, umbram in parte opposita circumscribit. Inter lucem et umbram splendor spectatur; in lumine color dilutus est, in umbra saturatus, in splendore coloris species cernitur; in majori luce non discernitur, nec item in umbra intensa, sed opus est lumine moderato. In luce enim intentissima color omnis candidus apparet. Quocirca in transfiguratione Christi omnia apparebant spectantibus Apostolis candida, propter lucis intentionem. Contra si lux remissior sit, ne tunc quidem discernitur color. Quo fit ut ad ignis aut lunae splendorem rubeus color fulvus videatur, viridis ceruleus. Si

vero umbra intensior sit, omnia nigra videbuntur: adeo nisi moderato lumine species discerni nequit. Haec Plinius optime exposuit in illo cap. 5. lib. xxxv. Tandem, inquit, se ars ipsa distinxit, et invenit lumen atque umbras, differentia colorum alterna vice sese excitante. Deinde adjectus est splendor alius hic quam lumen, quem, quia inter hoc et umbram esset, appellaverunt tonum; commissuras vero colorum et transitus, harmogen. Haec Plinius. Cleonides auctor est, tonum quatuor significare, phthongum, intervallum, locum vocis, et ejusdem tenorem. Et hodie etiam Musici indifferenter pro his quatuor usurpant. Quoquomodo accipiamus, recte veteres splendorem appellaverunt tonum: est enim splendor in pictura idem quod phthongus in Musica; et quemadmodum in Musica proxima vocum solida intervalla per tonos progrediuntur, sic per hos etiam tonos colorum species. Praeterea ut in Musica locus vocis dicitur tonus, sic in pictura ubi coloris species refulget tonum dicemus. Denique etiam tenorem utrobique recte appellabimus, ubi mox inter acutum et grave sustinetur, et ubi color pariter inter lucem et umbram subsistet. Ceterum in Musica tonus a tono semitonio distinguitur; in pictura color a colore harmoge. Semitonium est transitus et commissura colorum. Harmoge igitur in pictura instar semitonii est. Adde, quemadmodum tonus in Musica in aequales partes dividi non potest, sic nec coloris splendorem ab extremis aequali interstitio distare; sed umbram aliquanto latius excurrere instar semitonii majoris: ut in corpore sphaerico optica ratione demonstrari solet. Haec cum Plinius optime novisset, miror, eum non intellexisse, qua de re institutum fuisset certamen inter nobiles illos artifices, tametsi tabulam vidisset. Nam in lineis exprimendis certasse falsum ostendimus, cum et Plinius dicat penicilli opus fuisse. Atqui penicilli usus nullus est in graphice. De sectione igitur lineae contenderunt, hoc est, de scissura et transitu colorum: de commissura illa, quam Plinius Harmogen appellat. Enimvero digna res est in qua pictor excellere studeat, non in lineae ductu; quam si quis paulo subtiliorem pingere studeat, ne Apelles quidem ipse semel dividere possit. In harmoge vero, ut colorum, sic artis et artificis splendor elucet. Ut enim Musicum eum laudabimus, qui recte modulabitur distinctis intervallis, sic pictor qui colorum gradus pulchre distinxerit et transitus eorum notaverit, ille quod summum est in arte assequutus erit. Cur igitur Apelles abrepto penicillo ex artis suae specimine a Protogene agnosci vellet, non figuram expressit, sed harmogen in colore notavit. Protogenes artem agnovit, sed artificis negligentiam notavit, alio subinde

colore interjecto: transitum qui duriusculus erat molliens. Æmulatione arti lenocinata est: erubescens enim Apelles vinci, commissuram ipsam secuit alio interjecto colore, adeo tenui, ut nihil supra. Ita de systemate picturae dividendo certarunt summi artifices. Digna certe cura in quam toto pectore incumberent. Plinius igitur in his parum exercitatus, cum tabulam avide contempleretur, videre visus est lineas, tametsi visum effugientes fateatur, quia scilicet nullae prorsus erant. Ex his apparet, colores singulos in Pictura absoluta tribus gradibus distingui, tono, luce et umbra, quorum bini harmonice sociantur. Idcirco hanc tricolorem picturam dixi. Sed Plinius duo picturae genera tantum agnoscit, monochroma, et varium. Illi monochroma est, cum unus tantum color tabulae inducitur, umbra tamen, et lux, suis locis sparguntur. Quo picturae genere claruit hoc saeculo in Italia Polydorus, cujus extant multa praeclara opera Romae, foecundi admodum ingenii partus. Vidi etiam miniaturam ejusdem generis, tam accurate perfectam, ut in transitu colorum nihil desiderari posset. Idcirco hoc picturae genus ad tricolorem picturam retuli. Bicolorem enim picturam dixi, cui ad colorem extensum in tabula nihil praeter umbram accederet. Unicolorem vero, in qua colores singuli puri seorsum ponuntur. Itaque cum tria sint nobis picturae genera, unicolor, bicolor, tricolor; Plinius de tricolore tantum agit; cujus duae sunt illi species, monochroma et varium, cui nomen non tribuit. Idem Plinius nobis auctor est, veteres quatuor coloribus dumtaxat pinxisse, ex albis melino, ex silaceis Attico, ex rubris sinopide Pontica, ex nigris atramento. Sed silaceus ille cujusmodi fuerit, nemo satis explicavit. Philander purpureum et luteum in ultimo interpretatur. Sed tamen neutrum hoc loco significari potest: cum ex quatuor illis coloribus quibus veteres illa nobilia opera factitarunt, unum oporteat esse coeruleum. Certum enim est, in pictura minimum opus esse his quatuor coloribus, albo, nigro, rubro et coeruleo. Quorum mixtura ceteri omnes componuntur: ex albo et nigro cineraceus, ex rubro et nigro fulvus, ex rubro et coeruleo viridis: ex hoc et rubro luteus: ex albo et coeruleo caesius: et ex his rursus alii innumeri. Hujus foecunditatis causa est, quod ex quatuor illis primigeniis bini quam longissime distent. Album scilicet a nigro, rubrum a coeruleo; quo fit ut intermedios omnes sua facultate comprehendant, nec extra cadere possit color unus. Novimus quidem ex sile fieri colorem luteum, et purpureum: sed cum *Attici* adjectione colorem coeruleum semper significat: cujus penuria factitio utebantur, maxime ad tectoria opera. Quomodo autem fieret, docet Vitruvius cap. 14. lib. VII.

Tectores, inquit, cum volunt sile Atticum imitari, violam aridam conjicientes in linteum, et inde manibus exprimentes, recipiunt in mortarium aquam ex violis coloratam, et ex ea, cretriam infundentes, et eam terentes, efficiunt silis Attici colorem. Sed, inquit Philander, Plinius lib. xxxiii. cap. ult. non silis, sed coerulei eam fraudem refert. Locus Plinii quem citat sic habet. Coerulei synceri experimentum in carbone ut flagret. Fraus viola arida decocta in aqua, succoque per linteum expresso in ereariam. Sed Vitruvius docet eam esse fraudem silis Attici. Itaque silis Attici et coerulei eadem ratio. Sed sil limus est, coeruleum arena; utriusque color est idem. Porro cum hi duo auctores dicant idem, et alter alterum explicet, Philander eos tamquam per gladiatorum invicem committit. Nec interim animadvertit hac interpretatione, coeruleum esse ex picturae elementis. Sed homini parum in pictura versato, tametsi alias erudito, fas fuit haec ignorare, nisi pollicitus esset ex professo se de coloribus scripturum. Ceterum Plinius, qua est diligentia, cum de coloribus sermonem instituit, pretia eorum, ut tunc erant, posteris tradere voluit. Sed numeri corrupti sunt notarum similitudine. Primum ubi de sile sic scribit cap. xii. lib. xxxiii. Sil, inquit, proprie limus est. Optimum ab eo quod Atticum vocatur. Pretium in libras xxxii. legendum putat. Budaeus existimat, ubi numi genus non exprimitur sestertium numum intelligendum esse. Itaque hic sestertios xxxii. legendum putat. Ego vero existimo, ex tribus notis denarii, primam denarium numum significare, ut et alias saepe, quamquam interdum linea transversa decussim scinderet. Sed de his fusius cum de notis numerorum scriberemus, quae aliquando lectori impertimus, cum in eum usum condita sint a nobis. Hunc igitur locum Plinii ita legemus cum distinctione numi, pretium in lib. x. xxii. hoc est sine contractione, pretium in libras denarii duo et viginti. Eodem capite: Ex coeruleo fit quod lomentum vocatur: perficitur lavando, terendove, et hoc est coeruleo candidius. Pretium ejus xxiii. coerulei xviii. Notarii lapsus etiam hic ita restituendus est: denarii xii; coerulei denarii octo. Quod item sequitur: Nuper accessit et Nestorianum, ab auctore appellatum. Fit et Ægyptium levissima parte, pretium ejus xl. in lib. lego denarii l. In lib. paulo post: Non pridem apportari et Indicum est coeptum, cujus pretium xvii in libras. Lego, denarii septem in libras. Ita legendum esse ex Plinio ostendo: cum sinopidi pretium statuat in libras denarios tredecim expresso genere numi, cap. 6. lib. xxxv. Si enim sinopis rubricae genus tredecim denariis aestimabatur, quomodo sil et coeruleum non pluribus fere sestertiis vende-

retur? Praeterea solet Plinius si denariorum numerus rotundetur, per denarios pretium exprimere, potius quam per sestertios: ut in eo loco, quem proxime adseripsi de sinopide. Igitur in proximo exemplo denarios octo potius dixisset, quam xxxii sestertios. Adde, cum coerulei pretium xxiii in libras aestimarit, quomodo uno tantum sestertio pretium abfuerit a sex denariis, eum summa rotundata non est? non enim solent pretia rerum constitui ita preeise, ut numi sestertii ratio habeatur in majuscula summa. Est et aliud, inquit, genus lomenti, quidam tritum vocant, quinque assibus aestimatum. Hic quoque non satis emendate legitur *quinque assibus pro quinque denariis*. Sed haec, ut jam pollicitus sum, latius alias explicabuntur. Quod vero sequitur eodem loco, postquam indici pretium ostendit: Ratio in pictura ad ineisuras, hoc est umbras ab lumine dividendas. Haec etiam lectio parva adiectione quantum mutata est a prima? Haec enim, ab lumine, non sunt auctoris, sed cujusdam qui nesciebat quid esset umbram ab lumine dividere. Itaque putavit auctorem ineisuram hic posuisse pro tono: proinde addidit de suo, ab lumine: infelici tamen successu; nam hae additione luminis, hinc loco tenebras offudit. Tonus, ut dixi, umbram dividit ab lumine: seissura aliud est quam tonus. Non enim dividit umbram ab lumine, sed umbram ipsam; et hoc est proprie scindere, illud dividere. Sit exempli gratia figura oris exprimenda: duetur primum linea, quae labium superius ab inferiore dividat; deinde ab eminentiore parte labiorum incipiendo, ad interiorum partem umbra intendetur, ut utriusque labii intensior umbra designat in lineam illam, quae dividit labium superius ab inferiore, et umbram ab umbra, non umbram a lumine, ut falso existimavit ille, si Diis placeat, paraphrastes Plinii. Pro coloribus etiam veteres interdum res coloratas usurparunt: ut in opere vermienlato, ejus primum usus fuit in pavimenti lithostrotis. His primus famam dedit, qui, auctore Plinio, Pergami statuit quem vocant asaroton oeeon. Quoniam purgamenta coenae, quaeque everri solent veluti relieta, fecerat parvis ex testulis tintis in varios colores. Ut autem noseatur quam elegans fuerit hoc genus picturae, addit eodem loco: Mirabilis ibi columba bibens, et aquam umbra capitis infuseans. Aprieantur aliae, seabentes sese in cantlari labro. Ex humo, inquit, pavimenta in cameras transiere, et e vitro fieri coeperunt. Claudii temporibus inventum est, interrasso marmore, vermiculatisque ad effigies rerum et animalium crustis, pingere innatis marmoris coloribus. Huc pertinet querimonia illa auctoris, luxum, et delicias exprobrantis suo saeculo. Non placent, inquit, jam abaci, nec spatia

montis in cubiculo delitescencia; coepimus et lapidem pingere. Sed et hujus loci sententiam unius literae adjectio mutavit cum *lapidem* perperam, pro *lapide* legatur. Non enim heic de lapidum pictura loquitur, sed de pictura, quae fiebat lapideis tessellulis. Lapidem vero pingere Neronis temporibus inventum fuit, et maculas quae non essent in crustis inscrendo, unitatem variare: ut ovatus esset Numidicus, ut purpura distingueretur Sinnadicus, qualiter illos nasci optarent delitiae.

Fuit et alia pingendi ratio, quam encausticen appellabant, quod pictura inurerentur. Idque duobus modis, cera, et ebone cestro, id est, viriculo. Hodie utraque ratio ignoratur. Si tamen est conjecturae locus, ego priori illo encausti genere hac ratione picturam inustam fuisse crediderim. Ceram primum induratum medicamentis: ex ea deinde factas fuisse tabulas, in quibus formae eorum quae pingenda essent incidbantur. Tum, quemadmodum in vermiculato opere, in eas formas cavas ceris inditis varii colores figuris inducebantur, nullis apparentibus commissuris. Hoc in eo genere praestantissimum erat, quod cerae pictae carnis similitudinem feliciter aemularentur, quam si dilutis coloribus pictae fuissent. In ebone vero cestro, id est viriculo, pingebant. Cestrum Pollux styli genus interpretatur; unde conjicio ita veteres ebori picturam inussisse, ut quod pingendum esset graphice primum in ebone adumbrarent. Deinde servata ratione luminum, et umbrarum, eboris candore ad lumina uterentur, tonum vero, et umbram, pictis ceris exprimerent. Huic generi picturae ea erat gratia, quod cum in ceris nitor quidem splendeat, ad lumina splendidiore colore opus fuit, qualis in eboris candore cernitur. Ea fuit igitur optima colorandi ratio, ut colorem umbra paulo dilutiore condirent, a tono vero ad intentissimum colorem progrediendo picturae lumen darent ex ipso ebone. Omnibus enim coloribus bene est cum albo, nitentibus vero optime cum candore. Hic candor maxime in picturis muliebribus laudabatur. Nam et annulare candidum erat, quo muliebres picturae illuminabantur. Id fiebat ex creta, admixtis vitreis gemmis ex vulgi annulis, unde et annulare dictum fuisse, auctor est Plinius. Itaque et hoc incausti genere veteres utebantur ad pingendas mulierum effigies. Lala Cyzicena cum et penicillo pingeret, pinxit et cestro in ebone, imagines mulierum maxime. Inde conjicio eum fuisse usum eboris in encaustice. Imo ita fuisse, qualibet sponsione libens asseruerim. Tertium encausti genus accessit, resolutis igni ceris, penicillo: quod pi-

cturae genus in navibus nec sole, nec sale, ventisve corrumpebatur. Ideo non tantum classibus familiare fuit, sed et navibus onerariis. De encaustices auctoribus verba Plinii apponam. Ceris, inquit, pingere, ac picturam inurere, quis primus excogitaverit, non constat. Quidam Aristidis inventum putant; postea consummatum a Praxitele. Sed aliquanto vetustiores encausticae picturae extitere, ut Polygnoti, et Nicanoris, et Archesilai, Pariorum. Lysippus quoque Æginae picturae suae inscripsit, *Εγκαύσει*: quod profecto non fecisset, nisi encaustica inventa jam tum fuissent. Pamphilus quoque, Apellis praeceptor, non pinxisse tantum encausta, sed etiam docuisse traditur. Pausiam vero Sicyoniorum primum in hoc genere nobilem. Hactenus de Encaustice.

Nunc videndum est qui pingendo famam olim adepti sint, et quid unusquisque eorum ad artem exornandam contulerit. Tuum est, Plini, recensere, qui magnam eorum partem ab interitu vindicasti: quique eorum opera intercidere non es passus. Fecerat hoc Varro pari diligentia, atque pietate, septingentorum artificum nominibus, figuris etiam aliquo modo expressis. Sed durae temporum vices hoc illi meritum, artificibus famam, nobis vero memoriam eorum inviderunt. Atticus etiam id ipsum praestiterat. Quando igitur eorum scriptis frui datum non est, eos tantum ex Plinio percurram, qui suis inventis artem excoluerunt. Non vos igitur silendi estis, Aridices et Telephanes, qui primi testa trita colorare coepistis, et lineas quasdam intus spargere, politiores haud dubie futuri, si in meliora tempora incidissetis. Sequutus est deinde Eumarus, qui primus in pictura marem a foemina discrevit. Hujus deinde inventa excoluit Cimon Cleoneus, qui catagrapha invenit, hoc est, obliquas imagines, et varie formare vultus, respicientes, suspicientes et despicientes. Articulis etiam membra distinxit, venas protulit, praetereaque in veste et rugas, et sinus expressit. His successit Polygnotus, qui primus mulieres lucida veste pinxit, capita earum mitris versicoloribus operuit, plurimumque picturae primus contulit. Siquidem instituit os adaperire, et vultum ab antiquo rigore variare. De eodem Plin. cap. 19. lib. xxxv. Hujus est, inquit, tabula in porticu Pompeii, quae ante curiam ejus fuerat, in qua dubitatur ascendentem cum clypeo pinxerit an descendentem. Hic locus obscurior paulo est, nec forte difficilius fuit in ea tabula judicare, ascendentem cum clypeo Polygnotus pinxisset, an descendentem, quam hic conjicere quid voluerit auctor his verbis significare. Cum appareat, voluisse eum reconditum artificium notare. Et certe ita est. Hac enim descriptione videre videor figuram ita posi-

tam, ut accedenti et retrocedenti, alia atque alia videretur. Omnes figurae ita positae sunt ut radiis rectis aspiciendae sint, aut obliquis. Rectis e regione tabulae. Obliquis vero aut ex eodem plano, sed a latere: aut ex diverso plano, inferiore, vel superiore. Si de loco inferiore figura suspicienda sit, accedenti ad tabulam figura descendere videbitur, recedenti ascendere. Contra, si de loco superiore despici velit, quo longius a tabula recedet oculus, figura descendere videbitur, quo propius accedet, ascendere, et ratio optices ita cogit fatcri. Polygnotus igitur in Pictura solers, novam rationem excogitavit, qua illuderet spectatori. Figuram enim ea arte pinxit, ut pars superior tanquam de superiore loco videretur, inferior ex inferiore, una et eadem figurae positura diversa ejusdem artis exempla complexus. Ut si in partem superiorem oculus intenderetur, recedendo figura descendere videretur: contra ascendere, si in inferiorem partem intueretur. Hoc puto voluisse Plinium laudare in Polygnoto, quem nihilominus primis picturae temporibus inclusit: cum nondum lumina artis apparuissent, quae postea in Apollodoro refulserunt, qui primus gloriam penicillo contulit. Unde et picturae secundam aetatem inchoabimus, a nonagesima tertia Olympiade, cum antea nulla Pictura admodum oculos tenuerit. Hic Apollodorus primus species exprimere instituit. Hunc sequutus Zeuxis picturae portas intravit, quas Apollodorus aperuerat. Fecit Penelopen, in qua mores ejus pinxisse videbatur. Sed de pulchritudinis specie absoluta nondum inter artifices constabat. Itaque et ipse grandior in capitibus articulisque judicabatur. Quocirca fluctuans adhuc, cum pulchritudinis speciem nondum animo contemplatus esset, facturum Agrigentinis tabulam, quam in templo Junonis publice dedicarent, virginibus eorum inspectis, ex iis quinque elegit, ut quod in quaque laudatissimum esset, Pictura redderet. Aequales ejus et aemuli fuere Timantes, Androcides, Eupompus et Parrhasius. Primus hic symmetriam picturae dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venustatem oris. Sed in extremis lineis omnium artificum consensu laudem adeptus est, in mediis corporibus pingendis non aequè laudabatur. Maxime tamen nobilitatus fuit certamine illo. Zeuxidem superavit, ingenua ipsius Zeuxidis confessione, quod is uvis pictis aves tantum fefellisset, sed Parrhasius artificem ipsum flagitantem remoto linteo ostendi picturam, cum tamen in ea tabula nihil praeter linteum pictum esset. Ea tunc penicilli laus fuit, rerum species accurate pingere. Ipse vero Parrhasius a Timante superatus est in Ajace, armorumque judicio. Unde moleste se ferre dicebat, quod Ajax iterum ab indigno vi-

ctus esset. Hic Timantes artem viros pingendi artificio suo complexus est. Addidit praeterea argutias picturae, cum in ejus operibus plus semper intelligeretur, quam pictum esset. Exemplis Plinius rem illustravit. Ejus, inquit, et Iphigenia, qua astante ad aras peritura, cum moestos piuxisset omnes, praecipue patrum, et jam tristitiae omnem imaginem consumpsisset, patris ipsius vultum velavit, quem digne non poterat ostendere. Addit de Cyclope dormiente in parva tabula, cujus magnitudinem exprinere cupiens, pinxit juxta satyros thyrso pollicem ejus metientes. Iisdem fere temporibus floruit Pausias Sicyonius. Is, inquit Plinius, eam picturam primus invenit, quam postea imitati sunt multi, aequavit nemo. Ante omnia cum longitudinem bovis ostendere vellet, adversum eum pinxit, non transversum, unde et abunde intelligitur amplitudo. Deinde cum omnes qui volunt eminentia videri, candicantia faciant, coloremque condiant nigro, hic totum bovem atrii coloris fecit, umbraeque corpus ex ipsa dedit, magna prorsus arte, in aequo exstantia ostendens, et in confracto solida. Sed in his postremis verbis malim *in contracto*, quam *in confracto*. Nam in eo exemplo duo Plinius adnotare voluit. Primum quod umbrae corpus dederit, non aliunde petito lumine quam ex ipsa umbra. Alterum quod in figura contracta solidum corpus ostenderit. Euxenides Aristide discipulo inclaruit, ut Eupompus Pamphilo, ut hic Apelle. Eupompus ea fuit auctoritate, ut picturam, cujus duo erant genera, Hellanicum et Asiaticum, in tria dividerit. Atticum, Jonicum et Sicyonium, ab auctore sic dictum, cum esset Sicyonius. Pamphilus omnibus literis eruditus ad severiorem normam picturam revocavit. Si quidem sine arithmetica et geometria, negabat artificem perfici posse. Jam tot artificum manibus exulta ad suum finem pervenerat Pictura, nec tamen adhuc species illa pulchritudinis in ea refulserat, nondum eam inviserat Venus, donec Apelles eam picturae conciliavit Olympiade cxi. Itaque cum eadem aetate praestantissimi pictores essent, omnium opera admirabatur, laudabat ingenue. Cedebat Amphioni de dispositione, Asclepiodoro de mensuris; de Protogone dicere solitus, omnia sibi cum illo paria esse, aut illi meliora, deesse tamen omnibus iis illam Venerem dicebat, quam Graeci Charita vocant; cetera omnia contigisse, sed hac sola sibi neminem comparandum. Honesta quidem oratio, sed qua sibi tamen in Pictura principatum arrogabat: hac enim laude summam artis complexus, ceteris omnibus aliquid deesse notabat, sibi uni omnia contigisse. Haec illa est idea pulchritudinis, numeris omnibus absoluta, quam nemo praeter eum assequi potuit. Enphraur

dignitates heroum expressit, Aristides animum pinxit, et mores, Parrhasius animi perturbationes. Sed aliud quiddam fuit ab his omnibus Venus illa, quae Apellis opera commendabat. Mirum sane, potuisse artificem oculis subicere, quod lingua eloqui non posset: nec posse quemquam verbis complecti, quod exigua tabella caperet. Idem etiam pinxit quae pingi non possent, tonitrua, fulgura, fulgura. Imagines adeo indiscretae similitudinis, ut quidam ex facie hominis addivinans, quos metoposcopus vocant, ex iis dixisse feratur aut futurae mortis annos, aut praeteritae. Tam certo successu similitudines expressit, ut Ptolemaeo Regi, cum eum nominare non posset a quo invitatus venisset, accepto carbone e foculo imaginem in pariete delineaverit, agnoscente rege vultum protinus ex inchoato. Unum, inquit Plinius, imitari nemo potuit, quod absoluta opera illinibat atramento ita tenui, ut id ipsum repercussu claritatis colorum vim excitaret, custodiretque a pulvere et sordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed haec postrema verba non satis intelligo. Quid enim hoc sibi vult, *ad manum intuenti demum appareret?* quae demum hic latet praestantia, quae propria fuerit Apellis? Ego vero putarim hac claritate effectum fuisse, ut numen quoddam appareret intuenti. Itaque sic malim legere: *Absoluta opera illinibat atramento ita tenui, ut id ipsum repercussu claritatis, colorum vim excitaret, custodiretque a pulvere, et sordibus, ac numen intuenti demum appareret.* Lectoris esto iudicium. Porro praestantiam artificis vel hoc unum testabitur, quod inchoatam Venerem Cois nemo inventus est qui ad praescripta lineamenta operi succederet, morte praerepto eo antequam absolvisset. Est in rebus humanis quadam prodire tenus, et definitus crescendi modus, quem Apellis arte sua inclusit. Itaque nemo postea inventus est, qui artem provexerit. Fuere postea nonnulli, qui deteriora sequuti, picturam ad res humiles revocando, laudem tamen in eo genere meruerunt; ex quibus fuit Pyreicus, qui tonstrinas, et sutrinās pinxit, asellos, osonia, et similia. Laudatus fuit et Ludius Divi Augusti aetate. Hic primus, inquit Plinius, instituit amoenissimam parietum picturam, villas, et porticus, ac topiaria opera, lucos, nemora, colles, piscinas, euripos, amnes, littora, qualia quis optaret: varias ibi obambulantium species, aut navigantium, terraque villas adeuntium asellis, aut vehiculis. Item piscantes, aucupantesque, aut venantes, aut etiam vindemiantes. Sunt in ejus exemplaribus nobiles palustri accessu villae succollantium specie: mulieres labantes trepidaeque feruntur. Plurimae praeterea tales argutiae, facetissimi salces. Idemque subdialibus maritimas urbes pingere in-

stituit, blandissimo aspectu, minimoque impendio. Sed nulla gloria artificum est, nisi eorum qui tabulas pinxere; eoque venerabilior apparet antiquitas. Haec Plinius. Ceterum non exemplis tantum illustratae fuerunt hae nobilissimae artes, sed et clarissimorum viro-
rum scriptis. Ex Latinis scripserant Atticus, et Varro: hic nomini-
bus septingentorum artificum insertis suis voluminibus. Ex Graecis
Antigonus, et Xenocrates, et Pasiteles fitor, quinque editis libris
nobilium operum, quae essent toto orbe. Euphranor Isthmius pi-
ctor composuit libros de symmetria et de coloribus. Apelles libros
edidit de sua arte, quibus saltem fata parcere debuerant, tot aliis
nobilibus ejus operibus absumptis.

CLAUDIUS SALMASIUS

IN SOLINUM pag. 5.

Narrat Plinius lib. xxxv. cap. 13. Apellem cum Rhodum adnavigasset, cognoscendi Protogenis causa qui ibi agebat, ad ejus domum ventitasse: quem cum domi non offendisset, arrepto penicillo lineam ex colore duxisse summae tenuitatis per tabulam, quae forte in machina prostabat, quamque anus asservabat, ut Protogenes sic intelligeret a quo quaesitus esset: reversum Protogenem et lineam contemplatum non dubitasse quin Apelles venisset, ipsumque alio colore in eadem illa linea aliam multo subtiliorem duxisse, eamque postea tertio colore ab alia linea sectam ab Apelle, sic ut nullum amplius relinqueret subtilitati locum. Tabulam illam avide a se spectatam refert ibidem Plinius, cum miraculo essent lineae pene visum effugientes. Negat Moniocosius (*Demontiosius*) lineas dici de coloritia pictura: negat certamen fuisse inter Apellem et Protogenem de linearum subtilitate: lineas linearumque adeo tenuitatem in pingendo nihil facere, nec necessariam esse contendit: negatque omnino Plinium vidisse quod viderit. Ad ea quae ille pluribus et subtilius quam verius contendit, paucis ego responderim. Primum omnia illa quae Plinius in ea historia narranda persecutus est, ex Graccorum Latinorumque commentariis hausisse, et eorum auctorum, qui non tantum de pictura scripserunt, sed et ipsi nobilissimi pictores extiterunt, ut Apelles et Melanthius. Quare si Plinius erravit, alii ante ipsum similiter erraverint necesse est. Deinde falsum prorsus est, linearum nomen picturae quae coloribus inducitur, minime convenire. Sane si lineas pictura coloraria non habet, nec ulla erunt corporum vultusque lineamenta, quorum formas pingendi ars aemulatur: quid enim aliud *lineamentum* quam lineae ductio? *lineamenta* porro vultus et corporis, lineis imitatur et exprimit pictura: quarum aliae extremitates corporum circumscribunt, quae extremae lineae dicuntur: aliae media corpora per partes exprimunt et delineant, quae interiores et mediae appellantur. Hinc pictura ipsa *linearis* appellata, quae primo sine coloribus lineas intus spargebat, postea etiam colores lineis induxit. Primis enim picturae incunabulis umbram hominis lineis circumducebant, nullas intus lineas ad exprimenda lineamenta duce-

bant. Plinius lib. xxxv. cap. 3. *Graeci autem alii Sicyone, alii apud Corinthios repertam, summis umbra hominis lineis eircumducta. Itaque talem primam fuisse. Secundam singulis coloribus; et monochromaton dietam postquam operosior inventa erat. Inventam linearem dicunt a Philoele Ægyptio vel Cleanthe Corinthio. Primi exerevere Ardiees Corinthius et Telephanes Sicyonius sine ullo etiannum colore, jam tamen spurgentes lineas intus. Ideo et quos pingerent adscribere institutum. Primus invenit eas colorare testa, ut ferunt, trita, Cleophantus Corinthius. Vides linearem picturam eam dici quae ad hominem exprimendum non solum ejus umbram lineis circumscribit et adterminat, quod primi picturae inventores faciebant, sed quae intus etiam lineas spargens, lineamenta corporea effingit. Quae et initio quidem sine colore absolvebatur, postea coloribus expedita est, et colorum usu percrebrescente ars perfecta et iconici homines pingi caepti. Linearis igitur Pictura proprie de coloria et lineae in eo pingendae genere dictae, tam extremae quam internae. In lineis extremis, et circumcaesura corporum finienda, palmam Parrhasio veteres dederunt. Plin. lib. xxxv. cap. x. Quid in re nota pluribus opus est? linea non est in Pictura idem quod in Geometria, sine latitudine longitudo; sed est penicilli ductus; unde *lineamentum*. Lineas sive lineamenta vultus et corporis *tractus* appellamus, ut et in Pictura. Horatius, *Nulla dies abeat quin linea ducta supersit*, quod proverbium ex Apelle natum, *eui perpetua consuetudo fuit, numquam tam occupatam diem agendi, ut non lineam ducendo exereeret artem*. Γραμμὴν ἔλκειν Graeci dicunt de pictoribus: nam et γράφειν, a quo γραμμὴ factum, proprie Graecis pingere est, et γραφεῖς pictores, et γράμμα opus pictum. Inde et lineare pro exprimere et effingere Apulejo lib. x. *ut adhaerens presule membrum voluptatis graphice linearet*. Plinius: *Apelles inchoaverat et aliam Venerem Cois, superaturus etiam illam suam priorem: invidit mors peraeata parte: nec qui succederet operi ad praescripta lineamenta inventus est*. Quintilianus in eadem re exponenda *linearum* nomine usus est, non repertum scilicet qui praescriptas ab Apelle lineas posset absolvere. Inde *omnibus lineis absolutum opus*, de consummatissimo: quod ex Pictura tractum. Dioscorides: τὸ δὲ κιννάβαρι τῆτο κομίζειν μὲν ἀπὸ Λιθύης, πιπράσκειν δὲ πολλῆ, καὶ τασσῶν ἔστιν, ὡς μόλις ἐξαρκεῖν τοῖς ζωγράφοις εἰς τὴν ἐν ταῖς γραμμαῖς ποικίλιαν. Vides varietatem linearum in Pictura coloria dici, ἀκριθεῖ εὐγραμμίων Graeci etiam appellant, de re perquam scite et exquisite picta. Quod autem negat Demontiosius lineam ex colore ductam alia tenuiore linea secari posse, penitus eum ratio fugisse videtur. Quis enim ne-*

scit delicata et suspensa manu ductum penicillum longe subtiliorem lineam efficere, quam si idem pressiore nisu per tabulam trahatur? Hoc si verum est, quid ni et subtilior linea per minus tenuem duci queat, eamque dividere? linearum porro subtilitas non tantum requiritur in extremitatibus circumscribendis, sed etiam in multis aliis interioribus lineamentis effigiandis. Qui subtilitatem et minutias capillamenti exacte repraesentare volet pictor, annon linearum tenuitate cum ipso capillo certare opus habebit? Nihil sane tenuius aut delicatius capillo. Jam vero illud quale est, quam frivolum, quod illos pictores non de subtilitate linearum certasse vult, sed de commissuris et transitu colorum, quem *harmogen* dicebant? Sed nos manum tandem de tabula, ne ultra crepidam.

CLAUD. SALMASIUS in *Solinum* pag. 1044.

Artes diversae *τορευτική* et *τορευτική*: vocabula tamen ipsa adeo similia, in multi etiam e Veteribus, ut omittam Neotericos, artes eas et opera confuderint. Glossae: *τορευω*, caelo, torno: imo *torno* est *τορευω*: *caelo* *τορεύω*. Hesychius: *Τορευεί, γλύφει. Τορευταί, γλυπταί*: imo *τορευταί γλυπταί* sunt proprie, non *τορευταί*; sculpunt enim *τορευταί* vel caelatores, torno terunt *οι τορευταί*. Et lata inter utrumque artificium differentia. *Η τορευία* in ligno praecipue operatur: caelatura vel *τορευτική* in argento et aliis metallis. Inde *Toreuma* vox Latinis usitata de vasculo argenteo caelato proprie sumitur. Plinius de vitro haec scite distinxit: *aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo caelatur*, hoc est, *άλλο τορεύεται*. Caelata proprie dicuntur vasa aurea vel argentea, in quibus signa vel sigilla intus aut extra eminentia expressa sunt, quae sola caelo fieri, non torno possunt exigi. Sane *γλύφανον* est caelum. Latine scalprum ad verbum: nam *γλύφειν* est scalpere. Scalprum tamen de caelo, quo operantur argentarii, vix Latini dicunt, ac ne vix quidem. *Ανάγλυφα* eminentibus sigillis expressa; *κατάγλυφα* vero quae depressis sulcis et imaginum cavatis lacunis sculpta sunt. At *γλυπτά* de utrisque, Latinis quoque sculpta et sculptilia. Quintilianus sculpturam a caelatura materie tantum distinguit lib. III. cap. 21. *Et caelatura, quae auro, argento, aere, ferro, opera efficit: nam sculptura lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas, praeter ea quae supra dixi, etiam complectitur*. Sane sculptor marmoris dicitur, non caelator. Rursus hic distinguunt scalpturam a sculptura. Quas gemmas sculpi notat Quin-

tilianus, figuras in his extantes fieri et ectypas intelligit, ut in ebo-
 re, ligno et marmore quod sculpsitur. At de his quae ad signandum
 cavantur, *Sculptura* proprie ut diceretur, usus loquendi obtinuit,
 licet origine et significatione idem sit quod *Sculptura*. Loquendi
 consuetudine ac usu, quo nihil est *τυραννικώτερον*, res in totum diver-
 sa. *Scalptas gemmas et scalpturam* gemmarum in antiquis libris
 fere semper legere est, non *sculptas*. Haec *Sculptura* deprimit figu-
 ras, et cavando artem suam exercet. Unde et *cavatores* proprie ap-
 pellantur et *cavitarii*, et recentioribus *καθιδάριοι*. *Gravatores* hodie
 appellamus, voce a *cavatores* detorta, vel a *graphatores*. Graeci
 quoque *γλάφειν*, a quo *Scalpo*, *καλᾶναι* exponunt et *βαθῦναι*. Omnes gem-
 mae quae *σφραγίδων* usum praebebant, hoc modo scalptae. Hinc *σφρα-
 γίδας* pro gemmis annulorum apud Graccos *κατ' ἐξοχήν* dictae. *Ectypa
 gemma* Senecae non quae scalpta et incisa erat depressis figuris;
 sed quae eminentem et expressam haberet imaginem. Ars haec cae-
 latura dicebatur, quae extantes figuras ostendebat et extra materiei
 corpus prominentes, interdum totas, interdum dimidiatas. In argen-
 teis et aureis vasis apud veteres locum ac auctoritatem suam ma-
 xime tenuit, sed praecipue in argenteis. *Πρότυπα* vocabantur, cum ve-
 lut adfixae imagines unum tantum latus ostenderent, *περιφανῆ* et *ἐκφανῆ*
 quum totae et apparentes ex omni parte emerent. Illud vocamus
en bosse; istud *en relief*. Ab iis diversa *ἐκτυπα*, prominentia (nimi-
 rum a prostypis), prominentia nempe et extra conspicua: vel certe
προτύπα vocantur quae vulgo vocamus *en demie bosse*, *ἐκτυπα en bos-
 se*; quod verius; typis nempe ac figuris extantia, cui contraria sunt
τὰ ἐντυπα, quae intus depressa sunt et incisa; unde *ἐντύπωμα* de gem-
 mis signatoriis dixit Clemens; quae cavatae sunt. Porro videntur
 hujus artis Torcuticae duo modi methodique fuisse: una quae ar-
 gentum in ipso corpore Scyphi excideret et sigillis eminentibus ex-
 sculperet: altera quae sigilla seorsim facta argento vel auro inclu-
 deret atque illigaret, per illam artem, quam *ἐμπαιτικὸν* vocarunt. *Ana-
 glypta* illa vel *anaglypha* proprie dicebantur. Plinius: *Nunc Ana-
 glypta, in asperitatemque excisa, circa linearum picturas quaeri-
 mus*. Vas ipsum argenteum in asperitatem excisum ac sigillatum cae-
 labatur, figuris extantibus, unde *anaglyphon* dicebatur. Vasa lignea
 eo modo sculpebantur. De hoc modo caelandi capienda haec ver-
 ba Plinii: *Acragantis in templo Liberi patris in ipsa Rhodo Bac-
 chae centaurique caelati in scyphis*. Item quae sequuntur: *post hoc
 celebratus est Calanus et Antipater, quique Satyrum in phiala
 gravatum somno collocavisse verius quam caelasse dictus est, Stra-
 tonicus*. In corpore phialae ex eodem argento caelatus fuit ille Sa-

tyrus. Ad hoc artificium referendae *corymbiatae* patinae, et *hederaciae* et *filicatae*, a genere caelaturae sic dictae, quae hederas et corymbos, filicemque herbam in scypho exprimeret exsculptis figuris. Alterum genus fuit quo sigilla ipsa illigabantur vasis, aliquando aurea argenteis, et argentea aureis. *Emblema* in hoc genere nomen locumque habuit. Ars ipsa proprie dicta ἐμπαισιική, ἀπό τῆς ἐμπαίειν καὶ ἐμβάλλειν, quod immitteret, et includeret, illigaretque sigilla vasis et scyphis.

FINIS.

LEXICON

VITRUVIANUM

A

ABACUS. Lib. iv. c. 7. Ital. *Abaco*. Gall. *Tailloir*. A veteribus usurpatur de variis rebus; uti de mensa tabulave Algoristarum seu Ratiocinatorum, quam veteres dixere Pythagoricam: item de Abecedaria, quae Graecis ἀβάνιον et Ἀβᾶξ. Est quoque repositorium, quod Itali *Credientiam* vocant, in quo scyphi et pocula disponebantur, unde Delphica est Abacus in quo semper paria vasorum ponebantur. Non tamen tantum paria sed et disparia ponebantur in Abaco; Varro de L. L. vii. *Itaque sicut Abacum argento ornari videmus, ut alia paria sint, alia disparia, ita in oratione. Ut in Horatii illo Abaco.*

.... *Et lapis albus*

Pocula cum cyatho duo sustinet.

Cyathus est impar, pocula paria. Vitruvius autem hanc vocem usurpat pro tabula illa quadrata, resimatis tamen lateribus, qua summum Capitulum Corinthiae columnae integitur; quam quidem Leo Albertus apposite operculum quo echinus, crateris iustar, operitur, appellat; Itali dadum, quadrumve dicunt, etsi plerique omnes Latino utantur vocabulo: inquit Baldus. Agit de illo Vitruvius lib. iv. cap. 1. *Abaci latitudo ita habeat rationem, ut quanta fuerit altitudo, bis tanta sit diagonios ab angulo ad angulum etc.* Ad quem locum ita Philander: si unam columnae crassitudinem quadrato clausam, circulo cinxeris, eumque ipsum alio quadrato includas, quae ad angulos ducuntur lineae duplo majores erunt imi scapi diametro, eaque justa erit abaci latitudo, qui sinuatur nonnullis hoc modo. Collocant eum ad regulam expoli-

tum, latum quoquoersus quantum diximus, et quam magna est frontis linea describunt parium laterum triangulum. Quo autem spacio superatur ea latitudine crassitudo scapi imi, id dividentes in partes quatuor circini crure in angulo imo constituto, alterum mobile ad tertiam usque earum, quae superant crassitudinem scapi diductum, per frontis angulos ita circumagunt ut ablatis tribus et retenta una sinuetur delumbeturque et fornicetur nona fere suae latitudinis parte: atque ubi linea circinationis latera trianguli tanget, eum putant esse cornuum abaci terminum. Quidam, facto triangulo, quem diximus, ab angulis extremis in interiorem partem recedentes hinc atque hinc parte decima octava, collocato circini centro uno in angulo trigoni imo, altero per eas recessiones ducto circinant, eumque esse cornuum terminum ajunt. Nonnulli frontem Abaci ab extremis angulis totam dimetientes in partes novem, ex iis partem unam in medio collocant, reliquis octo propendentibus: in quarum infima circinum constituunt, diducuntque ad nonam illam, hinc atque hinc agentes ad lineam frontis, terminantque cornua, ubi circinus tangit lineam frontis. Omnium sinuandi ratio non displicet, sed videntur mihi in cornuum finitione errare, et qui extra quadratum petunt et qui in quadrato secant: neutro enim modo abaci latitudo habitura est veram rationem, etiamsi quod praescribit Vitruvius, quanta fuerit altitudo, bis tanta sit Diagonios linea. Illo enim finito atque deformato quoquoersus parium laterum quadrato, additur aliquid, isto demitur. Ego

nihil praeter sinuationem fieri oportere existimo, cornuaque in angulum definire, quamvis in veterum monumentis nullum posse ostendi ejusmodi putem. Adeo quae supersunt, diversa sunt a praeceptis Vitruvianis. Quae tamen ad hanc diem extant capitula, cornua fere habent ex postremorum sententia terminata. Hactenus Philander. De Abaco (inquit Baldus) sed alio sensu, noster auctor lib. vii. cap. 4. *In his vero*, (de tricliniis hybernis mentio) *supra Podia, Abaci ex atramento sunt subigendi et poliendi, cuneis silaceis seu miniaciis interpositis.* Quem locum perperam exponens Barbarus, ait: *Abacos ibi fuisse ad sessum habiles, quos vulgus voce trunca bancos appellat.* Nos re diligenter perspecta, censemus de quadratis intelligendum pictis, quibus nostri (compartimentos, repartimentosve dicunt) variis interpositis coloribus, parietes ornant. Philander idem sentit cum Barbaro, et rejicit sententiam Capellae lib. Geometr. *Abacus res est pingendis designandisque opportuna formis, hoc est eodem interprete, mensula hyalini pulveris respersione colorata, ubi vel lineares ductus, vel circulares flexus vel triangulares anfractus radio describuntur.* Sed Baldi sententia, meo judicio praeferenda, agit enim Vitruvius de tectoriis parietum.

ABATON. Lib. ii. c. 8. Ital. *Inaccessibile.* Gall. *Inaccessible.* Intelligendum non est, locum ideo Abaton dictum quod aspectum impediret, uti innuere videtur Vitruvius; sed ideo, quod factus esset inaccessus, et nulli pervius: quo vocabulo Adytum quoque Graeci significant, locum nempe impenetrabilem.

ABIES. Lib. ii. cap. 9. Ital. *Abete.* Gall. *Sapin.*

ABSCEDENS. Lib. vii. Praef. Ital. *Allontanandosi.* Gall. *Ce qui recule.*

ABSTANTIA. Lib. ix. cap. 4. Ital. *Distanza.* Gall. *Distance.* Quod ajunt

Solem, cum longius absit, abstantia quadam etc. Vocabulum Latinis infrequens, inquit Baldus, est autem a verbo *Absto.* Horat. de Arte poetic.

Ut pictura poesis erit, quae si propius stes,

Te capiet magis, et quaedam si longius abstes

ACANTHIUS. Lib. iv. cap. 1. Ital. *Acanto.* Gall. *Acanthe.*

ACCESSUS. Lib. x. cap. 19. Ital. *Macchina per salive.* Gall. *Machine montante.* De accessu, qui *επιβαθρα* graece dicitur etc. ante vocat Ascendentem machinam. Judicat autem Lipsius debuisse dicere ascensum, et locum esse corruptum. Baldus. Philander: suspicor fuisse machinam, quae occulto quodam artificio et expeditis machinationibus in sublime cresceret et in eam altitudinem educta, qua opus erat, retinaculis sisteretur. Poterant et tabulata excitari cochleis, quo pacto in torculari prelum tollimus atque deprimimus. Nisi dictum interpretari velimus de machina quam Tollenonem Vegetius appellavit lib. iv. c. 21. Sed Baldus: *erat dubio procul Epibathra, obsidionalis machina scansoria, per quam, ut ait Vitruvius, ad murum, pede plauo, erat transitus.*

ACERVATIM. Lib. ii. c. 8. Ital. *Alla rinfusa.* Gall. *Pêle-mêle, confusement.*

ACIDAE VENAE FONTIUM. Lib. viii. c. 3. Ital. *Vene d'acque acetose.* Gall. *Fontaine dont l'eau est aigre.*

ACRITUDO. Lib. ii. cap. 9. Ital. *Sapore amaro.* Gall. *Amerume.*

ACROASIS. Lib. x. cap. ult. Ital. *Udienza.* Gall. *Audience.* Callias Rhodum cum venisset, *Acroasim* fecit. Baldus. Graeca vox *ἀκρόασις*. Auditorium dicere potuit: Auditorium sibi comparavit. Cic. *facit et saepe ipsa sibi audientiam, disertis senis compta oratio et nitida.* Quem locum Gaza ita reddit Graece *ἀκρόασις αὐτῷ ἐξεργάζεται.*

ACROBATICAE MACHINAE.

Lib. x. c. 1. *Est autem unum genus scansorium, quod graece Acrobaticum dicitur.* Baldus: est autem βρατειν εἰς τὰ ἄκρα summa loca conscendere. Putat Turnebus a Vitruvio genus quoddam bellicarum machinarum describi, quae altissimis tignis in terra defixis, et ad eam altitudinem, quae urbis muros superet, erectis, speculatoreu aut exploratoreu ita attollunt in fastigium scandentem, ut velut in specula collocatus ex edito spectet in obsidione, quid oppidani adversus obsessores parent. Idem fere sentit Barbarus, et in Telene Tollenoneve (secutus, ut videtur, Vegetium (conquiescit. Ego verbis Vitruvii examinatis aliter sentio, ait enim, *Scansoria ratio non arte, sed audacia gloriatur, et catenationibus, et transversariis, et plexis colligationibus, et erismatum fulcturis, continetur.* Tum subdit: *Scansorium autem est, cum machinae ita fuerint collocatae, ut ad altitudinem tignis statutis, et transversariis colligatis, sine periculo scandatur ad apparatus spectationem.* De machinis ego seu aedificiis illis pegmatibusve intelligo, quae nostri vulgo *castella* nominant, quibus rotatis pedibus, ut commode transferantur, in dealbandis pingendisve templorum fornicibus, passim utuntur.

ACROBATICON. Lib. x. c. 1. Ital. *Salitoja.* Gall. *Machine pour monter.*

ACROLITHON. Lib. 11. c. 8. Ital. *Petra eminente.* Gall. *Pierre éminente.* Nomen a sublimitate, latine dices, summum saxum. *Colossi statuiam,* ait Barbarus, *fanum illud habebat: quam iccirco ἀρόλιον dixere, quia in summa arce posita erat.* Nomen puto inditum non a summitate arcis, ut ille arbitratur, sed ab altitudine ipsius Colossi.

ACROTERIA. Lib. 111. c. 3. Ital. *Acroterj.* Gall. *Acrotéres.* Acroterium, quod graece ἀκρωτήριον, latine summi-

tas, *extremum cacumen, pinnaculum.* Nollem, quosdam Interpretes locum hunc ad statuas trahere, quae in angularibus aedificiorum prominentiis, templorum maxime, statuuntur. Acroteria arulae sunt stylobataeve, quae in summis fastigiis collocata sigilla et statuas sustinent; cui veritati tum Philander tum Barbarus adstipulantur. Ideo autem ἀκρωτήρια, quod ἐπὶ τῷ ἄκρου, id est in summitate, sistantur.

ACTOR. Lib. v. Praef. Ital. *Attore.* Gall. *Acteur.*

ACTUS. Lib. viii. c. 7. *Inter actus ducentos non est inutile castella collocari etc.* Philand. Actus longitudinis habet pedes centum et viginti, auctoribus Columell. lib. v. cap. 1. et Plin. lib. xviii. cap. 3. et duplicatus in longitudinem jugerum faciebat.

ACUMEN NORMAE. Lib. 111. c. 3. Ital. *Punta della squadra.* Gall. *Poincte de l'équerre.*

ADJECTIO. Lib. 1. c. 6. Ital. *Aggiunzione.* Gall. *Remplage,* itemque Ital. *aggiunta.* Gall. *Renflement.*

ADITUS. Lib. 1. cap. 2. Ital. *Ingresso.* Gall. *Entrée.*

ADMINISTRATIO AQUAE. Lib. x. c. 6. Ital. *Distribuzione dell' acqua.* Gall. *Distribution de l'eau.*

ADUMBRATIO. Lib. 1. c. 2. Ital. *Disegno ombreggiato.* Gall. *Dessein ombré.*

AEDES IN ANTIS. Ital. *Tempio tra i Pilastr.* Gall. *Temples entre les Pilastres.*

AEDES SACRAE. Lib. 111. c. 5. Ital. *Tempi.* Gall. *Temples.*

AEDIFICATIO. Lib. 1. c. 3. Ital. *Fabbricazione.* Gall. *Construction des batimens.*

AEDIFICIA PUBLICA ET PRIVATA. Lib. 1. Praef. Ital. *Edificj pubblici e privati.* Gall. *Edifices publics et privés.*

AEOLIPYLAE. Lib. i. c. 6. Ital. *Eolipile.* Gall. *Æolipiles.* Æolipylae sunt

pilae quaedam aereae cavae, foramine angustissimo, per quod, aqua repletis, et ad ignem admotis, resoluta humore, ventus efflat. Nomen a vi. Æolipylae Æoli portae de quibus Virg. Æn. l. 2. *quia data porta ruunt.*

AERILATATIO. Lib. ix. cap. 5. Ital. *Equidistanza.* Gall. *Distance égale.*

AERIPONDIIUM. Lib. x. cap. 8. Ital. *Contrappeso.* Gall. *Contre-Poids.* Æquipondium in alteram partem eapi per puncta tangendo etc. Baldus. Quod Latinis aequipondium, idest, pondera aequans, Graecis a forma non ab effectu dueto nomine, *σφαίρωμα.* Nostri Marcum (a Germanis, ut arbitror, voce mutuata, quibus *Mercken* notare denotat) ab officio appellant, librarum siquidem et unciarum numerum punctuatim distinguit. Alii Romanum nominant origine mihi incerta.

AERARIUM. Lib. v. cap. 2. Ital. *Erario.* Gall. *Tresor public.*

AERARIUM METALLUM. Lib. vii. e. 9. Ital. *Miniera di Rame.* Gall. *Mines de cuivre.*

AERUCA. Lib. vii. c. 12. Ital. *Verderame.* Gall. *Vert de gris.*

AERUGO. Lib. vii. e. 12. Ital. *Verderame.* Gall. *Vert de gris.*

AESULUS. Lib. ii. e. 9. Ital. *Ischio.* Gall. *Petit chéne.* Æsculus vero, quod est omnibus principiis temperata, habet in aedificiis magnam utilitatem. Arbor glaudifera Plin. l. xvi. e. 6. Jovi saera, graee a foliorum latitudine *πλατύφυλλος*, Robusta, quod testatur Virg. Georg. 2.

Æsculus in primis, quae quantum vertice ad auras

Æthereas, tantum radice in tartara tendit.

Horatius Carm. 3. 10. rigidam adpellat. *nec rigida mollior Æsculo,*

Nec Mauris animo mitior anguibus.

An ab esu sortita nomen, quod Servio placet, videant Grammatici; quer-

cui in aedificiis adversaria: hinc admonet Vitruv. l. vii. c. 1. *ne Æsculini asses quernis admisceantur.* Nostri voce detorta *Ischiium* dicunt, et inde nomen agri nostri pago Ischietum, quasi dicas Æseuletum.

AESTIMATIO. Lib. 10. *Praef.* Ital. *Apprezzo.* Gall. *Devis.*

AESTIVA. Lib. vii. cap. 3. 5. Ital. *Stanze di state.* Gall. *Appartemens d'été.*

AESTUARIUM. Lib. viii. cap. ult. Ital. *Sfiatatojo.* Gall. *Soupirail.*

AGGER. Lib. i. e. 5. Ital. *Terrapieno.* Gall. *Terrasse, rempart.* Agger dicitur quaevis terrae alteriusve rei congestio, eoaervatio. Virg. *Et fossas aggere complent.* Hinc *aggere cingere.* Nostri Architeeti in munitionibus vocabulo a Latino detorto, *argines* dieunt, Veneti nomine veteri propiore *Argeres*, quasi *Aggeres.* Milites nostri Vitruvianos hosee *aggeres* dieunt *Terraplentos.* Argines vero Padi aceolae vocant illam terrae aggestionem, qua agros finitimos a fluminis eruptione defendunt. De militari *aggere*, ad morem antiquum, videas omnino Lipsium lib. de machinis 2. Dial. 3.

AGGERI. Lib. ii. cap. 3. Ital. *Maneggiarsi.* Gall. *Se corroyer.*

AGRAMMATOS. Lib. i. e. 1. Ital. *Ignorante de la Grammatica.* Gall. *Ignorant de la Grammaire.* Graeca vox *ἀγγραμματος*, illiteratus, litterarum rudis, *γραμματή* siquidem littera.

AGRESTES RES. Lib. 6. cap. 10. Ital. *Cose di campagne.* Gall. *Choses qui viennent de la campagne.*

AHENUM. Lib. v. e. 10. Ital. *Caldajo.* Gall. *Chandron.*

ALAE TEMPLI. Lib. vi. c. 4. Ital. *Ale del Tempio.* Gall. *Aîles du Temple.*

ALBARIUM. Lib. vii. cap. 2. Ital. *Stucco bianco.* Gall. *Stuc blanc.*

ALBARIUM OPUS. Lib. vii. e. 2. Ital. *Stucco.* Gall. *Stuc.* De tectoriis.

Cum a pavimentorum cura discessum fuerit, tunc de albariis operibus explicandum. Tectoria quae pura calce inducebantur, ubi parietes pingendi non essent, ab ipsa albedine, Albarii operis dicebantur, et inde Albarii, tectoriorum hujusmodi artifices seu inductores. Hac de re Plinius lib. xxxv. c. 16. *eadenque lacte diluta, et tectoriorum albaria interpellantur.* Idem l. xxxvi. cap. 23. *Contra in albario opere, ut macerata calx ceu glutinum haereat.* Graeci opus ejusmodi *κονίαμα* et *ἐπίχυσιν* dicebant, unde Theophrastus de causis plant. lib. iv. *κονιάτων καὶ ἀκονιάτων οἴκημα*, inductam vel non inductam dixit opere albario domum. Hinc *κονιάτας* dixere Albarios ipsos, quos Theodosius et Valentinianus Cod. lib. x. de excusat. artif. Albinos etiam vocavere. Ceterum *κονίαν* opus albarium facere, calce pura parietis illinire. Hinc Matth. 23. quod latine legitur *sepulchra dealbata*, graece *τὰ φοι κεκονιαμένοι* Nostri artifices illos dicunt *imbiancatores*, hoc est albarios, qui Tiburtinum lapidem in calcem redactum et maceratum, penicillo parietibus inducunt.

ALIAS-ALIAS. Lib. ix. c. 6. Ital. *In un tempo-in un altro.* Gall. *Tantôt-tantôt.*

ALLIGARE. Lib. ii. c. 3. Ital. *Collegare.* Gall. *Enlier.*

ALLIGATIO. Lib. viii. c. 7. Ital. *Legatura.* Gall. *Lien.*

ALNUS. Lib. ii. c. 9. Ital. *Alno.* Gall. *Aune.*

ALTERNIS. Lib. x. c. 21. Ital. *A viceuda.* Gall. *Tour à tour.*

ALVEOLATUS. Lib. iii. c. 3. Ital. *Accanalato.* Gall. *Ressemblant à un canal.*

ALVEUS. Lib. 5. *Praef.* Ital. *Tabolino.* Gall. *Tablier.*

ALVEUS BALNEORUM. Ital. *Piscina dei bagni.* Gall. *Bassin des bains.*

ALUMEN. Lib. ii. c. 6. Lib. viii. c. 3. Ital. *Allume.* Gall. *Alum.*

ALUMINOSI FONTES. Lib. viii. cap. 3. Ital. *Acque aluminose.* Gall. *Fontaines alumineuses.*

AMARITAS. Lib. ii. cap. 9. Ital. *Amarezza.* Gall. *Amertume.* Hoc nomen *Amaritas* notavimus non ut ignotum, sed ut insolens. Animadvertendum tamen, quod *pouderitatem* et *pulcritatem* dixere Veteres.

AMAXOPODES, vide *Hamaxopodes.*

AMBULATIO. Lib. vii. c. 5. Ital. *Passeggio.* Gall. *Promenoir.*

AMBULATORIA TURRIS. Lib. x. cap. 19. Ital. *Torre ambulatoria.* Gall. *Tour roulante.*

AMPHIPROSTYLOS. Lib. iii. c. 1. Ital. *Tempio Amphiprostilo.* Gall. *Temple Amphiprostyle.* Graeca vox *ἀμφιπρόστυλος* idem sonat ac si diceret *utrinque prostylum*, hoc est, utrinque antecolumnatum; siquidem prostylos aedes porticum habebat in fronte tantum, amphiprostylos autem ad eundem modum et in postico; *ἀμφι* utrinque denotat, unde amphitheatrum, utrinque theatrum. Ex duplici enim theatro amphitheatrum.

AMPHIRREUSIS. Lib. x. cap. 4. Ital. *Rota.* Gall. *Roue.* Ita axis includatur, habens in medio tympanum amplum, quod nonnulli rotam appellant. Graeci autem *ἀμφιρέουσι*, alii *περιτρέχου* vocant. Tympanum ergo fuerat in machina tractoria, idque amplum, quo loco succulae utebantur in tollendis ponderibus colossicoteris. Nomen a gyratione et circulatione, quam significant ipsa verba *ἀμφιρέειν*, *περιτρέχειν*, quamquam primum illud nusquam memini legere, certe hinc factum est *ἀμφιρέουσι* circumfluum, Hesiodo insulae epitheton, quo usus etiam una dempta littera Sophocles in Ajace, teste Barbaro. In aliquibus vetustis codicibus legitur *ἀμφιείσις*, *περιείσις* indumentum, circumpositio, prima lectione iudice alteri praeferenda. Est autem *ἀμφιρέειν* circumfluere, *περιτρέχειν* vero circumcurrere.

AMPHITHALAMUS. Lib. vi. c. 10. Ital. *Gabinetto dirinupetto al talauo*. Gall. *Cabiet vis à vis de la chambre à concher*. In prostadis autem dextra ac sinistra cubicula sunt collocata, quorum unum thalamus, alterum amphithalamus dicitur. Philand. Ubi ancillae. Neque enim longius abesse oportet, quam ut vocatae extemplo audire possint, et praesto ad iubentis imperia esse.

AMUSIUM. Vide Amussium.

AMUSSIUM. Lib. 1. cap. 6. Ital. *Piavo ben polito e ben livellato*. Gall. *Plan fort polie, e bien dressé au niveau*.

AMUSOS. Lib. 1. c. 1. Ital. *Iguorante la Musica*. Gall. *Igouraut de la Musique*. Vocabuli potestate servata, dices sine *Mnsis*, a *Mnsis alienus*, *agrestis*, *illiberalis*, *indoctus*; Vitruvio est sine Musica, qua mente, idest, pro non Musico, vel Musicae experte.

ANALEMMA. Lib. ix. c. 4. *Analemma est ratio conquisita Solis cursu et umbrae crescentis a bruma, observatione iuuenta, e qua per rationes Architectonicas, circinique descriptiones est iuventus effectus in mundo*. Analemmata (inquit Salmas. in Solinum pag. 739.) longe ante Horologia, et ab Horologiis diversa. Analemmatum formae umbrae aequinoctialis magnitudinibus designabantur, non Brumalis aut Solstitialis, nec ad rationem Brumae aut Solstitii referebantur. Idem Vitruvius: *Itaque longe aliter distant descriptiones Horologiorum, locorum mutationibus. Umbrarum enim magnitudinibus designantur analemmatum formae, ex quibus perficiuntur ad rationem locorum et umbrae gnomonum, horarum descriptiones*. Vides ex Analemmatum formis perfici ad locorum rationem, et umbrae Gnomonum, Horologiorum descriptiones. Ergo aliud Horologium, aliud analemma. Ex analemmatis designatione sumebatur Horologii

describendi ratio: quod et alio loco repetit, hoc modo: *Ita habebitur Analemmatos deformatio*. Cum hoc ita sit descriptum et explicatum, sive per hibernas lineas, sive per aestivas, sive per aequinoctiales, ant etiam per menstruas in subjectionibus rationes horarum erunt ex Analemmatis describendae. Veteres Astronomi qui aequinoctiorum ac solstitiorum rationem ope gnomonicorum ac sciothericorum organorum indagarunt, Horologiis et horarum observatione ad eam rem usi non sunt, sed solis analemmatis. Horologia quippe tunc in usu non fuerunt, ut nondum reperta. Anaximander Lacedemone *Ἡλιετρόπιον* constituit, in quo per gnomonem solstitia et aequinoctia designabantur. Non fuit hoc Horologium sed Analemma. In Analemmatis sola umbrarum magnitudo prout crescerent decrecerentve, spectabatur. Per umbrae quippe momenta sola crescentis, ac decrecentis, non per horarum observationem, nec Horologiorum rationem est inventus effectus in mundo, quem dicit Vitruvius. At in Horologiorum descriptionibus, neutiquam magnitudinis umbrarum habita est ratio, nec considerata earum decrementa aut augmenta, sed horarum tantum numeratio et umbrae per lineas decurrentis ad horas monstrandas indagatio. Ex umbrae quidem magnitudinibus, ut erant in Analemmatibus notatae, sumebantur rationes horarum brumalium, aestivarum, aequinoctialium, ut menstruarum, quae in Horologiis describerentur, sed ex Horologiis numquam per umbrae mensuram collectae sunt et observatae etc.

ANALOGIA. Lib. iii. cap. 1. Ital. *Analogia*. Gall. *Analogie*. Ea autem (de symmetria loquitur) *paritur a proportione, quae graece ἀναλογία dicitur*. Audiamus Quintilianum lib. institutionum primo. *Analogiam praecipue quam proxime ex graeco transferentes in latinum proportionem vo-*

caverunt. Cic. haud aliter l. de univers. quae graece analogia, proportio latine dici potest.

ANAPORICA horologia. Lib. ix. cap. 9. *Fiunt etiam alio genere Horologia hyberna, quae anaporica dicuntur.* Baldus: Anaphorica scribere oportuit. De Anaphoris Ptolem. lib. ii. mag. composit. denotat verbum elevationem, sursum scansionem, quod ipsum signorum emersionem et perpetem ascensionem significat. Censet quispiam anaporica, sive anaphorica dicta horologia, quod in fronte haberent tum horas, tum circulos, menstrua spatia finientes, et tympanum in quo pingebatur mundus, signiferque circulus, descriptioque et duodecim coelestium signorum figurae et spatia signorum, non quidem aequalia, sed majora et minora. Quibus verbis videtur sensisse enarrator ille, anaporica ista similia fuisse plani sphaerii Claudiani, in qua rete converso ascensiones ac descensiones coelestium signorum fiunt et dignoscuntur. Haec ille. Quid sit ἀνάπορα vide apud Salmas. in com. de Ann. Climact. et Astrolog. vet.

ANATONA. Lib. x. c. 15. *Si capitula altiora, quam erit latitudo, facta fuerint (quae anatona dicuntur) de brachiis demetur, ut quo mollior est tonus, propter altitudinem capituli, brachii brevitatis faciat plagam vehementiorem.* Lib. i. cap. i. dicit non homotona, idest, non aequaliter tensa (inquit Philander) ut manibus tacti funes aequalem in utroque sonitus non habeant responsum. Τόνος est vigor.

ANATONUM CAPITULUM. Lib. x. c. 15. Ital. *Capitello più alto che non è la larghezza.* Gall. *Qui baude vers le haut.*

ANCONES. Lib. iii. cap. 3. Ital. *Mensole.* Gall. *Consoles.*

ANCONES. Lib. iv. c. 6. *Ancones,*

sive prothyrides vocentur, exculptae dextra ac sinistra praependeant ad imi supercilii libramentum praeter folium. Philand. Sunt mensulae quae capitibus suis in volutarum anfractus implicantur, ad S. majusculi et oblongi formam, et propendent ab ima corona secundum antepagmenta ad libramentum imi supercilii, Lib. viii. cap. 6. *ea habet aucones in capitibus extremis aequali modo perfectos etc.* Philand. Qui propendentes cum adjecta recta regula, normalem angulum faciunt, idest rectum, ceu flexus est cubiti qui Graecis ἀγκών dicitur. Baldus: nos mensulas more veteri, vel recentiore vocabulo *cartellos, cartociosve* dicimus.

ANCONES NORMAE. Lib. x. c. 13. Ital. *Branche della squadra.* Gall. *Branches de l'équerre.*

ANDRON. Lib. vi. cap. 10. Ital. *Audito.* Gall. *Passage.*

ANDRONES. Lib. vi. c. 10. *Inter haec autem epistylia et hospitalia, itinera sunt, quae mesulae dicuntur, quod inter duas aulas media sicut interposita. Nostri autem eas Andronas appellant. Sed hoc valde est mirandum, nec enim Graece nec Latine potest id convenire. Graeci enim ἀνδρώνες appellant oecos, ubi convivium virilia solent esse, quod eo mulieres non accedunt.* Philand. Andronas, inquit, appellant itinera inter aulas, idest atria, cum Graecis andron locus sit domicilii longitudine angustior, in quo viri plurimi morabantur, auctore Sexto Pompejo. Secundum Vitruvium autem Oeci, ubi virilia convivia fiunt. Vide Suidam et Pollucem lib. i. c. 8. Nam et virilia convivia andronas dici ait Hermolaus. Apud Aristotelem quidem certe Politic. lib. ii. legimus Solennes epulas, convivia, a Cretensibus primum, deinde a Lacedaemoniis andria vocata, quae postea hiphidicia nuncupaverint.

Patavini hodie arctiorem andronem nominant. Bald. Andronas etenim dicimus angusta illa in urbibus itinera, quae Latine angiportus appellantur. Eadem origine, eodem capite, andronitides dicuntur Peristylia, eo quod (ut idem me Vitruvius docet) in iis viri sine interpellationibus mulierum versarentur.

ANDRONITIS. Lib. vi. c. 10. Ital. *Abitazione per gli uomini.* Gall. *Appartement des hommes.*

ANGIPORTUS. Lib. 1. c. 6. Ital. *Stradette.* Gall. *Ruelles.* Angiportus, inquit Festus, *iter compendiarium in oppido, eo quod sit angustus portus, idest, aditus in portum.* Varro in Orig. *Angiportum, et id angustum ab augendo et portu.* Donatus vero in Adelphis, *angiportus, idest, angusta et curva via, quasi anguiportus, ut angitia, anguitia.* Vocabulum antiquis haud infrequens, Cic. Verr. 4. *Ut omnibus in angiportis praedonis improbissimi statuae ponantur.* Item Catullus, *Nunc in quadriviis et angiportis.* Barbarus duobus verbis rem explicat, *angiportus vicus est, vel vici caput angustum.*

ANGUIS. Lib. viii. c. 3. Ital. *Biscia.* Gall. *Serpent.*

ANGULARES PILAE. Lib. vi. c. 11. Ital. *Pilastro dei cantoni.* Gall. *Piles des extrémités.*

ANIATROLOGETOS. Lib. 1. c. 1. Ital. *Ignorante la medicina.* Gall. *Ignorant de la medecine.* Si vocabuli complicati vim spectas, graece denotat Medicinæ rationum experts.

ANIMA. Lib. x. c. 13. Ital. *Vento.* Gall. *Vent.*

ANISOCYCLA. Lib. x. c. 1. Ital. *Molla a volta a spira.* Gall. *Instrument composé de cercles inégaux.* Organa autem unius opere prudenti tractu perficiunt, quod propositum est, uti Scorpionis seu anisocyclorum versationes. Baldus. Turnebus lib. ix. cap. 20. su-

spicatur, *organa fuisse multos orbis habentia, quosdam majores quosdam minores, ut facili nisu, majorum impulsione reliqui orbis moverentur, et molitio alicujus rei fieret aut expulsio.* Budacum hujus sensus facit auctorem, quorum opinioni ne dem manum, facit, quod hic de organo. Vitruvius agit, non de machina. Barbarus ad helicam, cochleamve, quam nostrates vitem appellant, haec anisocycla refert. Cujus opinio non displiceret nisi Vitruvius ipse inter machinas, torcularium prela, collocaret. Quid si de instrumento illo intellexerit, cujus versatione Scorpiones seu manubalistae intenduntur? quod nostri molinellum dicunt: anisocycla vero ad ea manubria retulerit, quae ad circuli quidem, sed imperfecti modum inflexa rotis illis lapideis aptantur, quibus pedis pressione versatis, gladii acuuntur? Dan. *Barbarus:* Anisocycla intelligo cochleas quas nos *vidas* appellamus, constant enim ex circulis continuis, ideoque inaequalibus, unde nomen deductum est, cum enim Scorpiones tenduntur, solo opere anisocyclorum tenduntur. Anisocycla faciunt muliebres capilli cum contorquentur, unde etiam anisocycla ferrea conficiuntur in quibusdam organis, ut contracti animum, deinde remissi expellant quod in eorum capitibus est impositum.

ANNULARIA CRETA. Lib. vii. cap. 14. Ital. *Creta annularia.* Gall. *Craye annulaire.*

ANNULI CAPITULI. Lib. iv. cap. 3. Ital. *Gradetti del Capitello.* Gall. *Annelets du Chapiteau.*

ANNULUS IMI SCAPI. Ital. *Cimbria del Fusto, o Cinta del Fusto, o Gradetto del Fusto, o,* ut legitur apud Baldinuccium, in *Vocabolario del disegno* pag. 36. *Cimbria, o,* ut perperam nominatur a Barozzio in Tab. vii. *Iuo Scapo.* Gall. *Anneau par les bas du Fust, ou ceinture par le bas du Fust.*

ANNULUS SUMMI SCAPI. Ital. *Collariuo dell'alto del Fusto*. Gall. *Anneau par le haut du Fust*.

ANSA FERREA. Ital. *Arpese di ferro*. Gall. *Grampon de fer*.

ANSA. Lib. u. cap. 8. Ansas, juncturas illas, ferreas fibulasve dixit, quas nostrates fabri claves vocant, Tusci vero Arpices. Ferreas dixit, cur non potius aereas? Ferrum siquidem enormi aerugine contracta, protuberat, junctos lapides frangit, et in ipsis parietibus vitium facit.

ANTAE. Lib. iii. c. 1. Ital. *Colonne Quadre*. Gall. *Colonnes Quarées*. *Antae*, ait Festus, *sunt extremi ordines vinearum, unde nomen trahunt antae, quae sunt latera ostiorum*. Tum subdit, *Antae sunt quadraturae: unde et antae dictae sunt quadrae columnae*. Servius item in *Georgie*. 2. (vers. 417.).

Jam canit effectus extremas viuitor antes.

Antes alii extremos ordines vinearum accipiunt, alii macerias quibus vineae clauduntur: dicuntur autem antes a lapidibus eminentioribus, qui interponuntur ad maceriam sustinendam: nam proprie antes sunt, eminentes lapides vel columnae ultimae, quibus fabrica sustinetur, et appellantur ἀπό τῆς ἀντίσταθαι, idest, contra stando, ad quam etymologiam etiam extremos ordines vinearum possumus trahere, quia ante stant. Ceterum quod spectat ad laudatum Vitruvii locum, ideo prima sacrarum aedium species in Antis dicebatur, quod in fronte antas parietum haberet, qui cellam circumcludunt et inter antas in medio columnas duas. Antae, ait Barbarus, quas Graeci παραστάδας dicunt, pilae sunt adpactae, quas contrafortes vel pilastros nostri vocant, et has in angulis parietum collocari certum est. Res trita, et quae vix tot verbis egebat, ut elucidaretur. Claudemus igitur ubi dixerimus, in ostiis an-

tas ideo dici, quod ante, postes vero, eo quod post collocentur. Philander confundit antas enim antepagmentis.

ANTARII FUNES. Lib. x. c. 3. Ital. *Menali*. Gall. *Cahles*. *His explicitis, antarii funes ante laxi collocentur* etc. Philand. Aliqui codices habent *antani*, forte scribendum *ductarii*. Sunt autem qui per trochleae orbiculos trahuntur. Baldus. Labitur ille dum corrigit: Videtur enim nescire, autarios funes esse qui in summa trochlea religantur, ducendi et reducendi ponderis gratia, ut facile in sua sede collocetur, nostri *Ventos* appellant. Graecae originis vocabulum ἀντάρεια, et Varino ἡ ἐξ ἐναντίας ἄρσις, a verbo ἀνταίρειν, tollere, et, in compositione, in contrarias partes trahere. Πρότονοι, funes ejusmodi, a Graecis nautis dicebantur. Homer. *Odyss*.

Ἴσῶ δὲ πρότονες ἔρρηξ' ἀνέμοιο θύελλα.

Mali rudentes fregit venti procella.

Ubi interpres, τὰ χονία τὰ ἀντέχοντα τὸν ἰσὸν, funes sustinentes malum, κάλωνες aliter. Dan. Barbarus: Docet Vitruvius quomodo machinae erigendae sint. Qui vero vidit, qua ratione malum in navi extollatur, is facile intelliget quae a Vitruvio proponuntur. Ego facile hoc negotium absolvam. Ut machina erigatur, pedem ejus palo adhaerere facito, aut alicui rei firmac, ut illi innitatur: alteri capiti illigantur rudentes duo, ut alter ad dextram alter ad sinistram projiciatur. Rudentes hi a Vitruvio Antarrii funes dicuntur, Graeci πρότονες appellant, *sartias* nostri. Per longitudinem vero machinae protenditur funis a capite ad pedem, et in trochleas inditur duas, quarum altera ad caput machinae, altera ad pedem apponitur. A quo pede ubi palo innititur, aliquantum abest suctula, vel ergata, ad quam praedictus funis, qui per machinae dorsum protenditur, refertur. Hunc funem nostri *Codettam* dicunt et inferiorem trochleam *partecam* vocant. Involvitur

funis versatione suculae, et ita machina erigitur calce palo innitens. Interim ab antiariis funibus, qui sunt dextra et sinistra, regitur, ne in hanc vel illam partem declinet.

ANTEFIXA. Lib. x. c. 15. (vide lex. Rod.) *Antefixa latitudo foraminis* etc. Bald. Malim *antefixae*. Antefixa Festo lib. 1. sunt, *quae ex opere figlino tectis affiguntur sub stillicidio*; sed hoc nil ad rem nostram. Hic enim antefixa ad Turnebi mentem videtur esse Columella quaedam anterior in catapultae basi, quae etiam sustineat plinthium, et eo nomine dicitur, propterea quod sit ante columellam illam, quae basim ipsam sustinet. Haec ille. Antefixa dicitur ut antepagmentum.

ANTEPAGMENTA. Lib. iv. c. 6. Ital. *Stipiti*. Gall. *Piedroits*.

ANTEPAGMENTUM SUPERIUS. Lib. iv. c. 7. Ital. *Limitare superiore*. Gall. *Cinteau*. *Antepagmenta*, ait Philander, *sunt lapides utrunque ostii lateris munientes, qui et antae dicuntur*. Ertas vernacule appellat Barbarus, nos stipites dicimus, voce de media latinitate accepta. Sunt autem stipites Festo sudes terrae defixi, *fossas*, inquit Caes. 1. civil. *transversas viis perducit, atque ibi sudes stipitesque praecacutos defigit*. Sunt enim Antepagmenta arrectaria quaedam superius limen sustinentia. Ceterum Vitruvius non de arrectariis tantum intellexisse eo vocabulo, sed de transversario quoque, sive limine superiori videtur.

ANTERIDES. Lib. x. c. 17. Ital. *Barbacani*, *Speroni*. Gall. *Eperons arcuboutans contreforts*. *Anteridum* longitudo foraminum etc. Vide quae supra dicta in voce Antae. *Anterides*. Lib. vi. cap. 11. Lib. x. cap. 17. *Speroni*, *Contrafforti*. Videndae sunt *Antae*, *Erismae*, *Parastatae*, *Pilae*.

ANTHRAX. Lib. vii. cap. 8. Ital. *Zolla*, *che colla manipolazione si riduce a cinabro*. Gall. *Motte de terre*

que l'on fait devenir Minium en la préparant.

ANTIBASIS. Lib. x. cap. 15. Ital. *Contrafforte*. Gall. *Arcboutant*. *Posterior minor columna*, quae Graece dicitur *ἀντίβασις* etc. Baldus: Quae, qualisve pars vasis catapultae haec fuerit, non liquet, magni momenti fuisse nomen docet. Opponebatur enim quasi basi toti. Haec ille. *Ἀντίβασις* fit ab *ἀντίβασις*, et est quasi contractio: a quo verbo et *ἀντιβάτης*, repagulum januae, quod veluti obnuitur et resistit: quale et in catapultae fuisse haud dubium est.

ANTIBORAEUM. Lib. ix. cap. 9. *Uti gouarchen, engonaton, antiboraeum*. Horologiorum sunt cognomina. Dan. Barbarus ita putat fuisse fabricata, ut ad Asterismum et sidus aliquod, vel ad aliquas coeli partes, etiam pro nocturno horario aspectantia, respiciant, subjectis propriis analemmatis. Sed obscura sunt. Puto ego, inquit Baldus, ni me nominis decipit etymon, Antiboraeum horologium fuisse in plano aequatoris descriptum, et boreum ipsum polum respiciens.

ANTICHUNTES. Lib. v. cap. 8. Ital. *Luoghi Resonanti*. Gall. *Lieux Resonans*. Restitendum *antiechuntes*. Est enim *ἀντιχέειν* contrasonare, vel si cum Vitruvio iavis, resonare. Vide *Catechuntes*.

ANTITHALAMUS, vide *Amphithalamus*.

APOPHYGIS. Lib. iv. cap. 1. 7. Ital. *Listello*. Gall. *Congé*. *Torum insuper cum apophygi* (de Tuscanica Basi loquitur) *crassum quantum Plinius*. Philander haec affert in enarratione c. 2. lib. iii. ad ea verba: *Contracturae autem in summis columnatum hypotracheliiis*. *Hypotrachelii*, ait, nomine eam intelligo scapi partem, quae sub astragalo est apothesis, sive apophygis conflexum (nam utroque novuina appellatur, cum limbis

conflexus, qui sunt in summis et imis scapis) ubi contractura spectanda, et in dimensione columnarum dianetros intelligenda. Haec ille: a quo habemus tribus vocabulis eandem rem intelligi, apothesis, apophygm, contracturae conflexum. Sed apothesis denotare conflexum l. iv. c. 1. ad illa verba: *Praeter apothesisin.* Ibi. *Alias dicitur apophygm, refertque trochili, sive sestiae partem dimidiatae superiorem in summo scapo, in imo inferiorem.* Idem repetit l. cod. c. 7. verba exponens initio a nobis citata, *Torum in super cum apophyge.*

APOTECA. Lib. vi. c. 3. Ital. *Magazzino.* Gall. *Magasiu.* *Horrea, Apotheca.* Philander: Apothecae sunt cellae vinariae, idest, ubi vinum et servatur et venditur, quas Xenophon *είωνες*, Eupolis vero *πρωνας*, ut Jul. Pollux memorat lib. vi. c. 11. et lib. ix. vocaverunt.

APOTHESIS. Lib. iv. cap. 1. Ital. *Rastremazione.* Gall. *Congé.*

APPARATIONES. Lib. vii. cap. 5. Ital. *Anmanimento.* Gall. *Preparation.*

AQUARIUS. Lib. ix. cap. 2. Ital. *Aquario.* Gall. *Verseau.*

ARA. Lib. iv. c. 8. Ital. *Ara.* Gall. *Autel.*

ARACHNE. Lib. ix. cap. 9. *Arachnem, Eudoxus Astrologus.* Bald. Horologii specics. *Araneae forma esse poterat,* ait Barbarus, *lineis horariis circulos altitudinis Solis ostendentes trahentibus:* ab hac ego divinatione non dissentio. Araneam nos in Astrolabi matre cognoscimus. Salmas. in Solinum pag. 651. Tertullianus qui Plinium diligenter lectitarat horoscopa similiter vocat *τὰ ὠρολόγια* ut ad Pall. ejus docuimus, ubi araneorum horoscopa eleganter vocitavit telas araneorum multis lineis ac filis a centro ductis ad circumferentiam distinctas, quia ad hanc formam lineis plurifariam ductis a medio, ubi est gnomon, descripta sunt horoscopa vasa.

ARAEOSTYLOS. Lib. iii. cap. 2.

Ital. *Areostilo, o di Colonne un poco troppo lontane.* Gall. *Areostyle, ou des Colonnes un peu trop elargies.* Res clara *ἀραιός* Graecis, rari, non spissus. Hinc *ἀραιόπερος* rarus, hoc est, laxos poros, seu meatus habens. *Raricolumnium* diceret, si per elegantiam liceret. *Dispansum* genus hoc appellat Albertus, Barbarus *spatiosum.*

ARBUSCULAE. Lib. x. cap. 20. *Supponanturque singulis intervallis eorum arbusculae, quae ἀμαξόποδες dicuntur, in quibus versantur rotarum axes, conclusi laminiis ferreis.* Baldus: His paria Athenaeus lib. de Machinis ad Marcell. cujus pene Vitruvius purus interpretes, *τροχί δε γίνονται, αἰτ, ἐν αὐτῇ (χηλόνῃ) η. δι ὧν ἐνάγεται τὸ συμπαν ἔργον.* *Rotae adduntur illi octo, per quas universa machina deducitur, vertuntur autem in hamaxipodibus,* quod dixerat idem, *ἐρέφονται δὲ ἐν ἀμαξίποσιν.* Quod verbum multipliciter scribi solet, *ἀμαξήποδες, αμαξίποδες.* Graeca vox, denotat *ἀμάξης πόδα,* idest, currus pedem. Obscure Hesychius, *speciem esse hypertheriae, appositam axibus, qui circa ipsam vertuntur.* Quid sint arbusculae hamaxipodesve, quaerendum. Rotae certe non sunt, sed in quibus (ut cum Athenaco loquar et Vitruvio) versantur rotarum axes. Suntne igitur modiolii? Pernego. Differt enim ita res a re, ut vocabulum a vocabulo. Erant forte axes rotis ipsis conjuncti, ut cum ipsis rotis versentur? ne hoc; si enim axes versantur in arbusculis, arbusculae axes non sunt. Denum quid est quod subnectit Vitruvius? *Eaeque arbusculae ita sunt temperatae, ut habeant cardines et foramina, quo vectes trajecti versationes earum expediant, uti ante et post, et ad dextrum et sinistrum latus, sive oblique, ad angulos opus fuerit, ad id per arbusculas versati, progrediantur.*

ARCA. Lib. vi. cap. 3. Ital. *Arca.* Gall. *Reservoir d'eau. Displuviata au-*

tem sunt in quibus deliquitæ arcam sustinentes, sulcicilia rejiciunt. Item cap. seq. Reliquum lacunariorum et arcae supra trabes ratio habeatur. Philand. Idest cavi ipsorum laqueariorum. Quod et Baldus probat lib. v. cap. ult. *Arcæ stipitibus robustis et catenis inclusae in aquam dimittendae destinandaeque firmiter.* Philander: Id genus aquarii septi vulgus vocat cataractas. Fit autem hoc modo. Figuntur excavata et sulcata a summo ad imum tigna, pari inter se spatio. Ubi obfirmata sunt, tam longae, quam magnum est intervallum et aliquanto plus, sed pro ratione cavi crassae comparatae tabulae induntur in summis canalibus, adigunturque, ut ad infimas usque partes descendant: induntur aliae super alias, uti bene cohaereant, dum ad eam altitudinem septum erectum sit, quae erit necessaria. Post haustoriis machinis incluso septo aqua exinanitur.

ARCHITECTARI. Lib. vii. *Praef.* Ital. *Fabbricare.* Gall. *Bâtir.*

ARCHITECTI SCIENTIA. Lib. i. cap. i. Ital. *Scienza dell'Architetto.* Gall. *Science de l'Architecte.* Architectus autem a Baldo definitur ita: Ille porro hoc nobili nomine Architecti insignitur, qui structuris aedificiorum praeest, et artificibus ceteris dat mandata, et in illos summum, ut ita dicam, imperium exercet. Ex duobus concinnatum vocabulum, ἀρχι: Dux, Princeps, Praeses, et τέχνη Artifex, operarius, faber.

ARCHITECTURA. Lib. i. c. i. Ital. *Architettura.* Gall. *Architecture.* ἀρχι-τεκτονική et ἀρχιτεκτων Graeca vocabula, dudum cum aliis innumeris in Romanorum vocum familiam recepta.

ARCHITECTUS. Lib. i. c. i. Ital. *Architetto.* Gall. *Architecte.*

ARCULA. Lib. x. c. 13. Ital. *Cassetta.* Gall. *Petit coffre.*

ARCUS FERREUS. Lib. v. c. 10. Ital. *Lastra, arco di ferro.* Gall. *Verge de fer.*

AREA. Lib. i. c. 6. 7. Ital. *Suolo.* Gall. *Place d'un édifice.*

AREFACERE. Lib. ii. cap. i. Ital. *Seccare.* Gall. *Sécher.*

ARENA. Lib. ii. c. 4. Ital. *Arena di cava.* Gall. *Sable de cave.* Sic arena fossitia, arena fluviatica appellatur. Ital. *arena di fiume.* Gall. *Sable de riviere.*

ARENARIUM. Lib. ii. c. 4. Ital. *Cava d'arena.* Gall. *Sablonniere.*

ARENATUM OPUS. Lib. vii. c. 6. Ital. *Intonaco colla calce.* Gall. *Enduit, mortier de chaux et de sable.* Ita quo fundatior erit ex arenato directura, eo firmior erit ad vetustatem solitudo tectorii. Baldus. Arenatum proprie calcis et arenae (unde nomen) in mortario mixtura. Tectoria (ait Philander) aut gypso fiunt, aut pura calce; hoc vocatur Albarium opus; aut calce et arena, et dicitur arenatum. Budaeus haud ita belle, Arenatum hodie Mortarium vocamus. Aliud enim arenatum, aliud mortarium: etsi non nego, aliquando vas ipsum pro mortario usurpari. Ab arena in eo dominante dicitur, ut a marmore marmoratum. Haec ille. Vide et Salmasium in Solinum pag. 1228.

ARGENTARIAE TABERNAE. Lib. v. cap. i. Ital. *Botteghe di Bauchieri.* Gall. *Boutiques de changeurs.*

ARGENTUM VIVUM. Lib. vii. c. 8. Ital. *Argento vivo.* Gall. *Vif argent.*

ARIES. Lib. i. c. 5. Lib. x. c. 19. Ital. *Ariete.* Gall. *Belier.*

ARMAMENTARIUM. Lib. vii. *Praef.* Ital. *Arsenale.* Gall. *Arsenal.*

ARMENIUM. Lib. vii. c. 5. Ital. *Azzurro.* Gall. *Azur.*

ARMILLAE. Lib. x. cap. 6. Ital. *Anelli.* Gall. *Anneaux.*

ARPAGINETULI. Vide *Harpaginetuli.*

ARRECTARII. Lib. ii. c. 8. Lib. vii. c. 8. Ital. *Travicelli dritti.* Gall. *Montans.*

ARSENICUM. Lib. vii. c. 7. Ital. *Orpimento*. Gall. *Orpin*.

ARTEMON. Lib. x. cap. 5. Ital. *Terza taglia legata alla radice della macchina*. Gall. *Troisième mouffle attachée au pié de la machine*. Tertia trochlea. *Eam autem Graeci ἐπιγυροῦν, nostri Artemonem appellant. Vide EPAGON.*

ARUNDINES. Lib. ii. cap. i. Ital. *Canne*. Gall. *Cannes*.

ARX. Lib. ii. c. 8. Ital. *Cima*. Gall. *Sommet*.

AS. Lib. iii. c. i. Ital. *Asse*. Gall. *Asse*. Notandum, librae Vitruvianam divisionem, licet in re a communi non discrepet, in nominibus tamen et nominum rationibus distare. Vulgo latinis libra seu as, in duodecim secabatur, prout et hodie secatur, partes. Primam quod esset unica, unciam vocabant, ab unitate videlicet: duas uncias Sextantem, eo quod assis libraeve esset pars sexta. Tres quadrantem, siquidem ternarius numerus quater duodenarium metitur. Quatuor Trientem. Quinque quincuncem ab ipso nimirum numero. Sex semis, quod est dimidium, unde selibram per apocopen pro semilibram dicebant. Septem septuncem. Octo Bes, Festo Bis, quod e duplici triente; aliis des vel de es, quod ex asse triens. Novem dodrans, idest, de asse tetrans. Decem dextans, hoc est, de asse sextans. Undecim deunx, nempe de asse uncia. Assem ipsam libram. Haec ita apud illos. Vitruvio vero, As numerus senarius, quem perfectum dicebant Pythagorici. Hinc sextans uncia, sexta nempe senarii pars. Duo triens, eo quod pars tertia. Tres semissis, hoc est, dimidium assis, idest, senarii. Quatuor Bes, idest, duo de asse. Quinqué quintarium. Sex perfectum, seu as absolutus. Septem, Graeco vocabulo, Ephecton, idest, unum supra sex. Octo tertiarium, binarius siquidem qui senario superadditur, tertia pars est senarii. Graeci epitriton di-

cebant, hoc est, tertia superinducta. Novem sesquialtera, quasi alter senarius cum dimidio, quod Graeca voce ἡμισιον, idest, dimidium et totum. Decem Bes alterum, hoc est, Bes secundum. Bes primum quaternarium fuit, quod si senario addis, Bes alterum efficies, hoc est, denarium, Graeci ἐπιδευσιον, hoc est, dimoeron superius; erat autem primum dimoerum, Bes primum. Undecim quintarium alterum, nempe senarium additum. Duodecim duplum, quod Graeci appellabant eodem sensu διπλασιον, eo quod e duobus senariis constaret. Haec est itaque Vitruvii, ex Graecorum praescripto, assis integri divisio.

ASCENDENS MACHINA. Lib. x. c. 18. De repertis a Diade. *Praeterea Terebram (invenit) et ascendentem machinam*. Baldus. Latine voluit, quod Athenaeus Graece dixerat ἐπιβιβραυ. Hanc suspicatur Philander *Machinam fuisse, quae occulto quoddam artificio et expeditis machinationibus in sublime cresceret*. Vel intelligendum de Tollenone, de quo Veget. lib. iv. cap. 23. Lips. de machin. i. dial. 6. Ad scalas nauticas refert, idque, testimonio usus Heronis Mechanici, asserentis Diadem turres mobiles, terebram et scalas nauticas reperisse. Erat proculdubio epibathra, obsidionalis machina scansoria, per quam, ut ait Vitruvius, ad murum pede plano erat transitus. Has ipsas ab effectu Josephus Flavius Graece ἐπιβατηρῆς μηχανὰς appellat. Miratur porro Lipsius, nec injuria, Vitruvium in extremo capite hanc machinam *Accessum* vocitasse, cum debuisset *Ascensum*. Errorem codicis evincit, nolit velit, ipsa lectio.

ASCENSUS. Lib. iv. c. 7. Lib. v. c. 6. Ital. *Scalinata*. Gall. *Escalier*.

ASCIA. Lib. vii. cap. 2. Ital. *Caruola, pala*. Gall. *Truelle*.

ASCIARE. Lib. vii. cap. 2. Ital. *Asciare*. Gall. *Couper*.

ASPERITAS. Lib. III. c. 2. Lib. VII. cap. 5. Ital. *Contrasto*, *varietà*. Gall. *Contraste*.

ASPERITAS LUTI. Lib. II. c. 3. Ital. *Asprezza*. Gall. *Apreté*.

ASPLENEN. Lib. I. c. 4. Ital. *Erba che assottiglia la milza*. Gall. *Herbe qui consume la ratte*.

ASSA. Vide *Laconicum*.

ASSARIUM. Vide *Axis*.

ASSERES. Lib. IV. c. 2. Ital. *Assicelle*. Gall. *Lattes*, *membrures*. *Deinde insuper sub tegulas asseres, ita prominentes, uti parietes projecturis eorum tegantur*. Baldus. Asseres Festo dicti, *ab assidendo signis et parietibus*. Erant autem trientales fere, hoc est, quatuor pollices lati. Budacus ait, hos vulgo *membraturus* dici. Distant autem re asses ab asseribus, quamvis vocabulo sint affines. Asses enim tabulae sectae sunt; unde et nos eodem sensu eandem rem *Assi* vernacule appellamus. Asseres vero trabeculae sunt, quas nostri materiarii *decurrentes* nominant, quamquam de iis quoque tigillis dicatur vocabulum, quibus more nostro, in contignationibus lateres testaceos imponimus. Habemus et asseres alio sensu, a nemine quod sciverim adhuc observato, lib. VII. cap. 3. Ubi de camerarum dispositionibus, *Asseres*, ait, *directi disponantur inter se, ne plus spatium habentes pedes binos etc.* Deinde, *Hique asseres cum ad formam circinationis fuerint distributi, catenis dispositis ad contignationes, sive tecta erunt, crebriter clavis ferreis fixi, religentur*. Mox, *asseribus dispositis tum Tomice etc.* Asseres hoc loco appellavit circinata illa e tabulis pegmata, quae a caementariis nostris fabris passim (Arabica voce, nescio unde advocata) *Centani* seu *Centari*, dicuntur. Arcus siquidem pontium et fornicum ea natio Cantarath nominat, unde Almicantarath, hoc est, arcuatas in Astrolabi dorso partes circulorum agnominat:

quae per summum verticem, Zenith appellant, transeuntes, ad Horizontem pertingunt, et alias Latina voce descendentes dicuntur. Habent autem ejusmodi asseres circinati usum duplicem in concamerationibus faciendis. Si enim cocto latere fiunt, curvaturis camerarum dum materiam sustinent, dant formam, sin autem canniciae, metaxas stoeasve clavis suffixas continent, quod vel ex ipsius Vitruvii verbis palam fit. Ait enim, *Hique asseres cum ad formam circinationis fuerint distributi etc.*

ASSES. Vide *Axis*.

ASSULAE. Lib. VII. cap. 6. Ital. *Schegge*. Gall. *Eclats*. *Quibus autem locis hae copiae non sunt, caementa marmorea, sive assulae dicuntur, quae marmorarii ex operibus dejiciunt, pilis ferreis tunduntur et cribris excernuntur*. Baldus: Diminutivum ab asse, idest, tabula. Vox Plauto familiaris, omne fragmentum denotat, sed illa imprimis, quae marmorarii, ut ipsemet Vitruvius docet, ex operibus dejiciunt. Nostrates *Scaglie* appellant, Graec *σκιμδερμὸς σκύρης*. Salmasius in Solin. pag. 502. *Astula* proprie τὸ ἐκπελεκημυ. Paulinus:

.... *Vicit brevis astula flammam.*

Aliis *assula*. Festus: *fomites, sunt assulae ex arboribus, dum caeduntur, excussae*. Ita et apud Servium e Claudio: *assulae ambustae*. Hinc *assulatim dedolare viscera*, Plauto, quod *minutatim* exponit Nonius. Recte. Hinc *assulae marmoreae*, apud Vitruvium, τὰ ἐκπελεκημυα, ex marmore, dum caeditur, excussa; nec quicquam mutandum. *Assula* et *Astula* pro eodem. Sic *mersus, mertus, fissus, fistus, fixus, fictus*, et similia.

ASTRAGALUS LESBIUS. Lib. IV. cap. 6. Ital. *Astragalo*. Gall. *Astragale Lesbien*.

ASTRAGALUS. Lib. III. cap. 3. Ital. *Astragalo*. Gall. *Astragale*. Pars est Jonice spirae. Duas astragalos ha-

bet ea basis, quarum altera inferioris Trochili supercilium premit, altera superioris Trochili quadram sustinet, et annulorum aspicientibus imaginem praebent. Ad haec notandum; Astragalum modo simplicem esse apud Veteres, puramve, modo sculptura ornatam, et quae scalpebatur, ut in Jonicarum et Coriuthiarum eolumnarum summis scapis, et sub epistyliorum fascibus fiebat: baeas et verticillos filo insutos imitabatur, unde vulgo a nostris dicitur *fususolo*, qua voce nentium foeminarum verticilla appellamus. Atque hinc eenseo a Graecis factum nomen, siquidem apud illos, assieula spinae dorsi et colli (quae alias sphondyli) Astragali vocantur. Baeae autem et verticilla, eorum ossium aliquam imaginem praeserunt. Vitruv. lib. iv. cap. 6. etiam neutro genere dicit, Astragalum Lesbium. Est autem, ut Barbarus post Philandrum docet, tamquam dimidius torus, ornatus sima sculptura, quam nostri *di basso rilievo* appellant.

ASTRAGALUS LESBIUS. Lib. iv. c. 6. Ital. *Fusaruolo, Fusajuolo*. Gall. *Baguette avec des grains ou olives, chapelet*.

ASTRAGALUS SUMMI SCAPI. Ital. *Astragalo dell' alto del fusto*. Gall. *Astragale par le haut du fust*.

ASTROLOGIA. Lib. i. c. 1. Lib. x. c. 4. Ital. *Astronomia*. Gall. *Astronomie*.

ATLANTES. Vide *Telamones*.

ATRAMENTUM. Lib. vii. c. 10. Ital. *Nero*. Gall. *Noir*.

ATRAMENTUM LIBRARIUM. Lib. vii. cap. 10. Ital. *Inchiostro da scrivere*. Gall. *Encre à écrire*.

ATRIUM. Lib. vi. c. 4. Ital. *Cortile*. Gall. *Cour*. *Atriorum vero longitudines et latitudines tribus generibus formantur*. Barbarus: Atrium statim ab interiori janua introeuntibus occurrit, continetque aream, in quam collecta ex omni tecto pluvia descendit. Tectum

autem est atrium, in medio primariam januam habet etc. Habet atrium dextra ac sinistra alas, quae graee pteromata dicuntur. Quod vero atrium sit primum aedificium, quod anteriori janua introeuntibus occurrat, ostendit Vitruvius octavo hujus voluminis, eum dicit *Atria in urbe proxima januis solent esse*. Quid autem atrium tectum esset, similiter superiori capite innuit, eum dicit, *Trabes in atrii latitudine trajectas*. Quod demum atrium et eavaedium idem fere sint pari ratione inferius significabit, eum dicit: *loca esse quaedam in aedibus communia, quibus etiam invocati suo jure de populo possunt venire, idest vestibula, cava aedium, peristylia, quaeque eundem possunt habere usum*. Et sequitur: *Igitur his qui communi sunt fortuna, non necessaria magna vestibula, nec tablina, neque atria*. Ecce quod hic atria dixit et non eava aedium, ut supra. Baldus: Quid sit atrium proprie, vix liquet. Arbitramur nos, vetera atria nostrarum aedium parte illi respondere, quam vulgo *Auditum* dicimus, *Andatam, caminatamve*, quae quidem prima, post ingressum ostii, introgredientibus occurrit, eaque, non quidem subdivalis, sed tecta et eoneamerata. Et paulo post: Multi quoque pro vestibulo accipiunt, et sane inter atrium, et vestibulum grandis affinitas intereedit. Vide Salmasium in Solin. pag. 1216. et sequentibus.

ATTICURGES BASIS. Lib. iii. c. 3. Ital. *Base Attica*. Gall. *Base Attique*. Dubitabit quispiam, nec abs re, utrum Attiei ordinem Aedificaturae proprium haberent, uti Tuseaniei, Dorici, Jones, Corinthii. Negatur. Corinthiae species illa adfinis, vel teste Vitruvio, qui eum lib. iv. cap. 6. pollicitus esset, doeturum se quibus legibus ostia saerarum aedium Dorici, Joniei, Atticurgis ordinis constituenda essent, in

ipso epilogo subinfert, se *quas rationes aedium sacrarum in formationibus oporteat fieri Doricis, Jonicis, Corinthiisque operibus, quoad potuit, attigisse.* Pro Atticurge igitur, Corinthium substituit. Basim habent Attici propriam, eamque pulcherrimam, et ceteris omnibus ordinibus accommodatam, quae nunc fere ab omnibus (quod etiam factum veteri et meliori aevo, antiquitas ipsa docet) vulgo usurpatur.

AUIA REGIA. Lib. v. c. 7. Ital. *Palazzo Reale.* Gall. *Palais Royal.* Tres valvae portaeve in veteri erant Scena, quarum media ceteris, tum loco, tum opere ipso, nobilior, eo nomine quod Regum, maxime in Tragicis, repraesentaret domicilium, dicebatur. Haec ille. Porro Vitruvius post verba illa, *mediae valvae ornatus habeant aulae regiae*, statim addit, *dextra ac sinistra hospitalia.* Sed, quaeso, ornamenta *hospitalia* pro ostiis dextro ac sinistro quaenam poterant esse? Eorum sane in Vitruvii Libris nullum habemus indicium. Verum, si intelligamus, Vitruvium loqui de *Scenis pictis* in faciebus *Prismatum Scenarum*, seu *Periactorum*, sententia erit

omnino perspicua; nimirum, ante *mediae valvae* repraesentari in *Periactorum* facie *aulam regiam.*

AURIPIGMENTUM. Lib. vii. c. 7. Ital. *Orpimento.* Gall. *Orpin.*

AUTUMNALIA. Lib. vii. cap. 5. Ital. *Stanze d'autunno.* Gall. *Appartemens pour l'automne.*

AXES FORIUM. Ital. *Perni delle Porte.* Gall. *Pivots des Portes.*

AXIS. Lib. iv. c. 2. Ital. *Asse, tavola.* Gall. *Ais, planche.* In *contignationibus, tigna et axes.* Baldus: Axis quoque cardinem denotat, circa quem valvae versantur. Graeci vocant *ἄξονα*, qua voce Axis etiam dicitur, qui per coelum totum trajectus, polis terminatur. Hinc idem Vitruv. lib. iii. c. 3. Axes vultarum, ne crassiores sint quam oculi magnitudo. Quem locum exponens Barbarus, ait, *quoniam imaginamur vultam tamquam pulvinum in bacillo ... quae pars est oculi, axem vultae nominamus.*

AXIS VOLUTAE. Lib. iii. cap. 3. Ital. *Asse della Voluta.* Gall. *Bord de la Volute.*

AXON. Lib. ix. cap. 5. Ital. *Asse.* Gall. *Axe.*

B

BACCAE PIPERIS. Lib. viii. cap. 3. Ital. *Pepe*. Gall. *Poivre*.

BACILLORUM SUBACTIO. Lib. ii. c. 4. Ital. *Il battere co' mazzapic-chj*. Gall. *L' action de corroyer*.

BALLISTA. Lib. x. cap. 16. Ital. *Macchina di Guerra per lanciar pietre* etc. Gall. *Machine de Guerre pour lancer des pierres* etc. *Ballistarum rationes variae sunt, et differentes* etc. Bellieum tormentum Graeco nomine ἀπό τῆ βάλλειν, jacere. Mirabile est graeco hoc vocabulo Graecos ipsos vix usos, quod et Lipsius observavit. Libentius enim et frequentius pro Ballista machinas hasce πετροβόλας, λιθοβόλας, πετροβολικά, seu ἀφετήρια ὄργανα malebant dicere. Heron in Belopoeicis Ballistas πάλιντον ὄργανα dixit, ut a catapultis divideret, quas ἐυθύτονα appellavit. Augusti aevo (quod annotat idem Lipsius) Ballistae dicebantur, quibus lapides, catapultae, quibus tela mittebantur. Posterior aetas variavit. Vide plura apud Lipsium lib. de Machinis dialog. 3.

BALNEAE. Lib. v. c. 10. Ital. *Bagni*. Gall. *Bains*.

BALNEARIA. Lib. vi. cap. 9. Ital. *Bagni*. Gall. *Bains*.

BALTEI PULVINORUM. Lib. iii. c. 3. Ital. *Cingoli del piumaccio*. Gall. *Ceinture du ballnstre*.

BALTEUS. Lib. iii. cap. 3. Ital. *Cintura del Cuscino*. Gall. *Ceinture de l'Oreiller*. Baltei sunt Cinguli, seu corrigiae in Capitulis Jonicarum columnarum, quibus volutarum pulvilli terminantur; similitudine a militaribus balteis ducta.

BANAUSOS. Lib. x. cap. 1. Ital. *Trattoja*. Gall. *Machine pour tirer*. *Tertium* (machinarum genus) *tracto-rium*. Id autem Graeci βάνουσος vo-

cant. Bald. Factum est nomen βάνουσος, si primaevam originem quaeras ἀπό τῆ βαύνα (ita Peloponesiaci caminum dicebant) et αὔειν sufflare. Par itaque est) si quid valet nominis etymon) a principio illos tantum mechanicos. Banausos appellatos qui ignis usu opera perficiebant, postea reliquos omnes. Haec ille. Cl. Salmasius de Usuris pag. 343. Idem tamen Aristoteles lib. vii. de Repub. plebem in quatuor partes dividit, εἰς γεωργικόν, βάνουσεν, ἀγοραῖον, θηρικόν. Per βάνουσεν πληθος intelligi manifestum est omnes artifices. Cicero 1. offic. *Opifices quoque omnes in sordida arte versantur, nec enim quicquam ingenium potest officina*.

BARATHRUM. Lib. x. c. 22. Ital. *Baratro*. Gall. *Gonffre*.

BARYCAE. Lib. iii. cap. 2. Aedes sunt, quae, ob Columnarum raritatem, haud multum attolluntur; sed humiles fiunt, ac latae: βαρὺς Graecis grave est, κεφαλή caput, quasi graves et grave caput habentes. Natura autem sit, ut animalia quibus ninium grave caput, ninium non tollant, aut difficulter tollant. Dicuntur autem gravi capite non quidem simpliciter, sed infirmarum partium respectu. Infirmo enim cuiquam grave pondus est, quod robustiori videatur leve. Debiles autem erant, ut praefertur, aedes ejusmodi istae, ideo quod paucioribus et rarioribus columnis (sunt autem columnae aedificiorum crura) fuleirentur.

BARYCEPHALAE. Vide *Barycae*.

BARYCEPHALUS. Lib. iii. c. 2. Ital. *Tozzo*. Gall. *à tête large et pesante*.

BARYCUS. Lib. iii. c. 2. Ital. *Baso*. Gall. *Bas*.

BASILICA. Lib. v. c. 1. Ital. *Basilica*. Gall. *Basilique*. Fuere sane Basilicae angustioribus nostris templis haud absimiles. Erant enim porticibus et amplissimis deambulationibus instructae, et tum iudicibus, tum negotiatoribus accommodae: hinc Plauto subbasilicani, qui plurimum in Basilicis versabantur, *Subbasilicanos*, ait, *omnes abegit in forum*. Nostrates (quod notavit Andreas Palladius Lib. Architect. suae m. c. 19.) constructas veteri more Basilicas publicas Salas appellant, quales illae sunt, quae Vicetiae, Patavii, et alibi conspiciuntur. Plures habuit Roma illa vetusta Basilicas, de quibus nihil ad nos Testes habemus fide non indignos, antiquos primaevae Ecclesiae Romanae Pontifices Basilicas in Ecclesiarum usum convertisse, et hinc Basilicis, quas nunc appellant, relictum nomen. Multa hac de re Albericus de Rosate Arehidiaconus, Hugo, et quidam alii ejusdem notae viri, consarcinarunt, sed quae (quod parum ad rem nostram) consulto a nobis omittuntur.

BASIS. Lib. iv. cap. 1. Ital. *Base*. Gall. *Base*. Duplici sensu Basis a Vitruvio usurpatur, quod nec Philandrum latuit. Ait enim ad hunc locum: *Basim hic et paullo post, non tam pro planta et infima scapi parte, quam pro conflexu sive apophygi, unde crassitudo columnae judicanda est, accipit. Alioquin significat ipsam spiram quae scapo supponitur*. Vocabuli origo est ἀπό τῆ βάλειν, ingredi, insisti, conseedere. Hinc pes ipse sedimentum, pedamentum, fulcimentumve cujuslibet rei basis apposite nuncupatur. Βάσις δ' ἄν, inquit Pollux, εἴποις τήν πύδα.

BES. Lib. m. c. 1. Ital. *Besse*. Gall. *Besse*.

BESALTERUM. Lib. m. c. 1. Vide *As*.

BIFORIS FORIS. Ital. *Porta di due Partite*. Gall. *Porte a deux batans*.

BIFORUM. Lib. iv. c. 6. *Ipsaque forium ornamenta non fiant cerostrata, neque bifora, sed valvata*. Baldus: Fores quas dixere Latini, appellant nostrates *le partite della porta*. Bifores autem portas dicimus, quae duobus clauduntur foribus. Salmasius in Solinum pag. 927. Ad verbum bifora sunt διθύρα, vel συνδρομάδες θύραι. Nam revera in διθύραις duae sunt θύραι, in suis quaeque cardinibus vertentes, et in medio convenientes conniventesque ubi junguntur. Διπερυχοι etiam diei queant. Nam πύχες, et θύραι, et σαινίδες idem, tabulae scilicet quibus operitur τὸ χάσμα januae. Mendosum, ait, esse codicem pro certo habeo, et loco genuinae et antiquae lectionis *clostrata*, adulterina illa irrepsisse verba, *cerostrata, clatrata*. Mentem vero Vitruvii eam esse; non oportere in ostiis operis Atticurgi, forium ornamenta fieri clostrata nec bifora, sed valvata. Clostrata autem dixisse, quae unica constant fore, bifora quae duobus. Valvata vero quae pluribus, ut quadrifores. *Hujusmodi enim fores Atticae*, ut ait Barbarus, *ob latitudinem non patiuntur ex integro uno ligno fieri, sed oportet ut sint conduplicabiles*. Esse autem clostrum, quod haud secus diceret elaustrum, rem qua aliquid elauditur, tum ipsa vox arguit, tum honorum scriptorum auctoritas, quorum Plautus in Curcul. Act. I. Sc. m. ver. 47.

Nam sonitum et crepitum claustrorum audio.

Sed et Virg. *Aen.* Lib. vii. ver. 185.

Et cristae capitum, et portarum ingentia claustra.

Quae si quispiam referat ad repagula, audiat eundem lib. ii. ver. 258.

Inclusos utero Danaos, et pinea furtim

Laxat claustra Sinou.

quae hac in re obscura et intricata dicturiebam, dixi; vellem tam bene quam

libenter. Haec omnia Baldus; nisi quod ego Plauti, et Virgilii loca indicavi diligentius. Videtur autem Baldus voluisse opinionem suam probabilem reddere illis Virgilii verbis, *et pinea furtim laxat claustra Sinon*; sed ibi loquitur Virgilius de aperturis in equo Trojano: quid vero illae ad Foras Architectonicas, de quibus Vitruvius agit? nihil profecto. Plerique Critici sanc autumant, verbum *claustra*, ubi agitur de *foribus*, significare pessulos, repagula, hoc est, instrumenta, quibus fores clausae firmantur: nec quidem indicium ullum video, propter quod nobis suadere debeamus, *clostrata* diei, quae *unica constant fore*: multoque minus cum animadverto, perspicua voce *bifores* diei, quae duabus foribus constant.

BISCANTERIUS. Ital. *Cavaletto*. Gall. *Ferme*.

BITUMEN. Lib. II. c. 6. Ital. *Resina*. Gall. *Resine*.

BRACHIA. Lib. I. c. I. Ital. *Brac-*

ciuoli, bischeri della catapulta. Gall. *Bras de la catapulte*.

BRUMALES DIES. Lib. IX. c. 2. Ital. *I giorni più brevi*. Gall. *Les jours les plus courts*.

BUBILIA. Lib. VI. c. 9. Ital. *Stalle per gli buoi*. Gall. *Etables des boeufs*.

BUCCULAE. Lib. X. cap. 15. Ital. *Buccule*. Gall. *Les levres*. *Regularum quas nonnulli Bucculas appellant*. Baldus: Sunt isthaec Bucculae, regulae in catapultis illae, quae dextra ac sinistra ad canalem, in quo telum ponitur, affiguntur. Ideo autem, ut arbitror, Bucculae dicebantur, quod essent oseula quaedam ipsius canalis et ceu labella, quorum opera missile dextra ac sinistra, ne in ipsa epitoxide vacillaret, continebatur.

BULLA. Lib. IX. cap. 6. Ital. *Capo d'un chiodo*. Gall. *Tête d'un clou*.

BUXUS. Lib. VII. c. 3. Ital. *Busso*. Gall. *Buis*.

C

CACIZOTECNOS. Lib. IV. c. I. Variant hoc loco Vitruviani Codices, quidam *κακίζοτεχνος*, ut praefertur habent. Quidam vero *κατατεχνος*, alii *τηξίτεχνος*. Prior lectio arridet magis, vel Plinii testimonio, qui lib. XXXIV. c. 8. de nobilitatibus operum aeris et artificum minutatim agens, breve hoc sed plenum de Callimacho texit elogium. *Ex omnibus autem maxime cognomine insignis est Callimachus, semper calumniator sui, nec finem habens diligentiae, ob id Cacizotecnos appellatus*. Marmorarium facit Vitruvius, aerrarium Plinius, neuter puto erravit.

CAECIAS. Lib. I. c. 6.

CAEDERE VOLUTAS. Lib. III. c. 3. Ital. *Incavare le volutae*. Gall. *Crewser les volutes*.

CAELATUS. Lib. VII. cap. 3. Ital. *Intagliato*. Gall. *Taillé de sculptures*.

CAEMENTA. Lib. I. c. 5. Ital. *Pietra molta, Cementi*. Gall. *Moellon*. *Caementum Philandro est lapis rudis non caesus, vulgaris*. Hallucinetur, si non hallucinor. Quomodo enim lapis non caesus, si a caedendo nomen? Audiamus in Castig. Hermolaum: *Caementum est Vitruvio e, Plinio lapidis genus, quo cum alibitum Romae, utuntur, exciso monte aliquo vel effosso, important eum quotitlie jumenta; fodinas quoque ipsas rustici Campaniae caementarias adpellant*. Item Sipontinus, *a caedo caementum*. *Sunt enim caementa caesi lapides parvi, apti ad aedificandum*. Sed nec testibus indigemus, prima vox caedimentum, unde syllaba dempta, cae-

mentum. Ennius, quod notat Nonius, vocabulo sexum mutavit, et foeminam fecit, *Labat, labuntur saxa, caementae cadunt.*

CAENACULA. Lib. II. c. 8. A caenandi loco nomen; *ubi caenitabant*, ait Varro, *Caevucolum vocitabant*, eodem vocabulo, eo quod in superiori domus parte caenacula essent, superiora omnia in domibus loca *καταχρηστικῶς* appellarunt. *Caenacula*, inquit Budaeus, *sunt altiora domus, ad quae scalis seu cochleis ascenditur.* Nos vernacule loca ejusemodi *Solaria* dicimus.

CAERULEUM. Lib. VII. c. 2. Ital. *Smaltino.* Gall. *Smalte.*

CALAMUS. Lib. VII. cap. 5. Ital. *Canne.* Gall. *Roseaux.*

CALATHUS. Lib. IV. cap. 1. Ital. *Cesto.* Gall. *Corbeille.*

CALCES SCAPORUM. Lib. IX. c. 1. Ital. *Zocco delle scale.* Gall. *Patin de l'échiffre.*

CALCULI. Lib. IX. c. 6. Ital. *Pietruzze in forma d'ova.* Gall. *Pierres en forme d'oeufs.*

CALCULI CALCIS. Lib. VII. c. 2. Ital. *Pietruzze crude.* Gall. *Petites pierres moins cuites.*

CALCULOSUS. Lib. II. c. 3. Ital. *Pietroso.* Gall. *Plein de cailloux.*

CALDARIUM. Lib. V. c. 10. Ital. *Bagno caldo.* Gall. *Etuve.* Ipsa autem *caldaria, lapidariaque, lumen habeant ab accidente hyberno*, paulo post, *Athena super hypocaustum, tria sunt componenda, unum caldarium, alterum tepidarium, tertium frigidarium.*

Ad Balnea isthaec pertinent, nec obscura. Id monemus, vocem tum de loco, tum de vase dici: prima illa Vitruvii verba de loco, secunda de vase. De loco item Plin. in Epist. 5. *Frigidariae cellae connectitur media; cui Sol benignissime praesto est caldaria: magis prominet enim.* De vase Plin. alter l. XXXIV. c. 8. His recensitis, cur

nostri hodie vulgo athena *Caldaria* dicant, nemo dubitabit.

CALX. Lib. II. c. 5. Ital. *Calcina.* Gall. *Chaux.*

CAMERA. Lib. VII. c. 2. Ital. *Volta d'una camera.* Gall. *Voûte d'une Chambre.*

CAMILLUM. Lib. X. cap. 15. Ital. *Crassitudo Bucculae quae affigitur vocatur camillum, seu, quemadmodum uonuulli, loculamentum.* Bald. Camillos dixere veteres pueros, imprimis vero sacrificales, sed hi longe absunt a Vitruviano Camillo, quod verbum sane quid sibi velit ignoro, quid si mendosum dicamus Codicem, et pro Camillo Catillum restituamus; vox ipsa loculamentum favet, cavitatem notans. Catillum, ligneum vas escarium, a Catino. Sed et Paulo J. C. Catillus superior pars molae molendinariae. Haereo, suspicor, et eo quod hac de re nil certi possum statuere, indefinitam quaestionem relinquo.

CANALICUL. Lib. X. cap. 15. Ital. *Canaletti.* Gall. *Canaux.* *Canaliculi, qui graece σήριξ dicitur, longitudo etc.* Bald. Erat Canaliculus, ut ab Herone in Belopoeicis docemur, cavitas illa longa securiculata, per quam epitoxidis musculus movebatur; ab eo Canaliculo syringave, regula ipsa nomen sortiebatur.

CANALIS. Lib. VII. c. 4. Ital. *Canale.* Gall. *Canal.*

CANDELABRUM. Lib. VII. cap. 5. Ital. *Candelabro.* Gall. *Candelabre.*

CANDENS. Lib. IX. c. 1. Ital. *Luminoso.* Gall. *Luminoux.*

CANON. Lib. X. c. 13. Ital. *Capo dell'organo ad acqua.* Gall. *Partie supérieure de la machine hydraulique.*

CANONICA. Lib. I. c. 1. A Graeca voce *κανόν* fit *κανονικός*, a Regula regularis. Sensus multiplex. Quod autem ad Musicen, qua de re Vitruv.

hic agit, pertinet, Canonica eam tractat partem, quae versatur circa vocis motiones et numerorum speculationes. Est qui putet ideo Canonicam dictam, hoc est, regularem, *quod certis regulis non errabunda et vacillabunda procedat.*

CANONICA MATHEMATICA.

Ibid. Ital. *Canonica matematica.* Gall. *Canonique mathématique.*

CANONICA RATIO. Ibid. Ital.

Teoria musica. Gall. *Theorie musicale.*

CANTERII. Lib. iv. cap. 2. Ital.

Puntoni. Gall. *Forces.* Oblonga tigna sunt canterii a culmine ad extremam subgrundationem pertinentia. Nostrates materiarii *Caballos* dicunt, nec abs re. Pondera enim templorum, et universae fere contignationis, et tecti sustinent. Nec abnuit Latina dictio, quae alias castratum caballum denotat. Nos Urbinae veteri vocabulo *Biscanterios* trabearum illas dicimus, quae transtro monacho arrectariove et duobus canteriis (unde nomen) constant. Canterios Graeci *ἀμείβοντας*, hoc est, invicem respondententes seu reluctantes appellant: unde scitissime Poetarum ille Princeps Homerus *Iliad.* 24. in Patrocli funere luctantes inter se Heroas Canteriis istis seu *ἀμείβουσι* comparavit.

Ὡς δ' ὁ δ' ἀμείβοντες τέσσε γ' κλυτὸς ἦραρε τέκτων

Δώματος ὑψηλοῦ, βίας ἀνέμων ἀλεείνων.
Veluti cum reluctantes trabes, quas inclytus aptavit faber

Domui excelsae, impetum ventorum evitans.

Dicuntur et *σιεῖσται*, idest, constantes. Vide Homeri interpretes et Pollucem. Auctores quoque qui Latine de re rustica scripserunt, passim hoc usurpant vocabulum, quo sensu, noris, si principes ea in specie, Varronem, Catonem, Columellam, et ceteros consules.

CANTICUM. Lib. v. *Praef.* Ital.

Intermezzi. Gall. *Choeurs.*

CAPITULA. Lib. i. c. i. Ital. *Capitelli delle Baliste, delle Catapulte, e degli Scorpioni.* Gall. *Chapiteaux des Balistes, des Catapultes, et des Scorpions.* Pars praecipua in Balistis, Catapultis, et Scorpionibus Capitula. Sunt autem transversariae trabes, in quibus fiunt foramina, per quae trajiciuntur nervi, quibus distinentur brachia machinarum. Heron in *Belopoeicis* ab ipsis foraminibus facto nomine, *περίτρητα*, idest, perforata appellat. De Capitalibus porro columnarum non est opus dicere.

CAPITULUM PULVINATUM.

Ital. *Capitello in forma di Cuscino.* Gall. *Chapiteau en forme d'oreiller.*

CAPITULUM TRIGLYPHI.

Ital. *Capitello del triglifo.* Gall. *Chapiteau du triglyphe.*

CAPREOLI. Lib. iv. cap. 2. Ital.

Razze. Gall. *Contrefiches.* Quia capreolus vitium clavicula, Barbarus Vitruvianus capreolos, claviculas appellavit, nullo sane apud veteres et bonos auctores exemplo. Ego fortasse negaverim in trabearum capreolos a capreolis vitium mutuasse nomen. A capreolis potius feris pecudibus, quas *δερμάδια* Graeci appellant, dictos putarim. Ut enim illi incursant adversis cornibus, et renituntur, ita capreoli isti assurgentes, capita eorum cornua et frontes canteriorum ponderibus opponunt. Pro hac nostra opinione facit Graecum vocabulum *συγκύπτει*, a verbo *συγκύπτειν*, simul inclinare, pariter incumbere, conspire.

CAPRILIA. Lib. vi. cap. 9. Ital.

Stalle per le capre. Gall. *Etables pour les chevres.*

CAPSUM. Lib. x. cap. 14. Ital.

Ventre del cocchio. Gall. *Le corps du carrosse.* *Capsum Rhedae.* Baldus: *A capsendo capsium*, ait Philander, *Rhedae pars, ubi qui vectantur, sedent.* Hoc vocabulum apud veteres nulli me legisse memini, praeterquam apud hunc nostrum auctorem. Nos Ita-

li per manus accepto passim utimur, *il casso pro capso dicentes, idque ejusvis rei cui vox aptatur. Haec ille. Belgae nostri, ut pulo, vocant den Zbach.*

CARBUNCULUS. Lib. II. cap. 4. Ital. *Carbunculo.* Gall. *Carbuncle.* Oculo parum firmo locum hunc legisse videtur Albertus, qui propterea scripserit Carbunculum materiam esse quamdam terream, in montium visceribus coctam, ita ut ipsa coctione facta sit terra quidem non cocta solidior, topheo autem mollior. Quid sit proprie, quove vocabulo a nostris notetur carbunculus iste nescio, et docentem exspecto.

CARCER. Lib. V. c. 2. Ital. *Carcere.* Gall. *Prison.*

CARCHESIUM. Lib. X. c. 5. *Harum machinationum omnium, quae supra sunt scriptae, rationes, non modo ad has res, sed ad onerandas et exonerandas naves sunt paratae, aliae erectae, aliae planae, in carchesiis versatilibus collocatae.* Item c. 7. *Exemplumque protulit muri et supra id machinam in carchesio versatili constituit.* Graecum est vocabulum *καρχησιον*, quod et Latini usurparunt, sensu non mutato. Athenaeo in Dipnos. poculi genus oblongi, rotundi, et circa mediam partem compressi. De quo Nonius quoque Marcellus, qui Virgil. laudat *Aeneid.* I.

Hic duo rite mero libans Carchesia Baccho.

Ceterum quod magis ad rem nostram facit, Carchesium summa pars mali, unde idem Nonius: *Summa pars mali, id est, foramina, quae summo mali fines recipiunt:* et apud eum Lucilius: *Tertius hic mali superat Carchesia summa.* Poculum igitur illud ab imagine hujus navalis Carchesii quam praeseferebat, nomen accepisse nulli dubium, et inde quoque denominata est tractoria illa machina, de qua in citatis locis Vitruvius. Est enim trabs erecta, robusta quidem et annulis ferreis revincta, ad instar mali, in ejus su-

periore parte ferreae fibulae inserta transversa alia trabs librata continetur et facile circumvertitur: ab altera extremitate ferrei harpagones dependent, quibus onera annexa sublevantur, et machina vectibus circumversa curribus facillime imponuntur, ejus imaginem affabre expressam habemus in majusculis literis T Ψ. Peretolas hasce vulgo vocant Veneti, teste Barbaro. Carchesium porro sumnam partem mali, nautici homines hodie Gabbiam, hoc est, caveam appellant. Tractorium organum illud graphice sculptum videre est inter machinas illas multas et varias, quae Urbinatis aulae ad partem fori sedilia seu podia mirabiliter exornant.

CARCHESIUM VERSATILE. Lib. X. cap. 5. Ital. *Altaleno.* Gall. *Grue.*

CARDINATUS. Lib. X. c. 20. Ital. *Incastrato.* Gall. *A tenons.*

CARDINES (AXIS). Lib. VI. c. 1. Ital. *Punti estremi dell'asse.* Gall. *Extrémités de l'effieu.*

CARDINES FORIUM. Ital. *Gangheri.* Gall. *Pantares.*

CARDO MASCULUS ET FOEMINA. Lib. IX. cap. 6. Ital. *Perni, maschio e femina.* Gall. *Pivots.*

CARIES. Lib. II. c. 9. Ital. *Tarfo.* Gall. *Vermoulure.*

CARPINUS. Lib. II. cap. 9. Ital. *Carpino.* Gall. *Charne.*

CARYATIDES. Lib. I. cap. 1. Ital. *Cariatidi.* Gall. *Cariatides.*

CASA. Lib. II. c. 1. Ital. *Capanna.* Gall. *Cabane.*

CASTELLUM. Lib. VIII. c. 7. Ital. *Castello.* Gall. *Regard.* *Cumque venerit ad moenia (aqua videlicet rite librata) efficiatur castellum, et castello conjunctum, ad recipiendam aquam, triplex emissarium.* Baldus. Aquae conceptaculum est, unde ex aquae ductu distribuenda est publicitus per urbem aqua. Hoc fere ex Ulpiano Pandect. lib. XLIII. de aqua cotid. L. 1. Budaeus vero paucis verbis rem terminat: *Ca-*

stella sunt derivacula quaedam laxiora, certis spatiis emodulata, ex quibus per fistulas aqua in varia loca distribuitur, idest, in villas et praetoria nobilium, inultu Principis. Hinc castellarii dicebantur castellorum ejusmodi euratores custodesve. Extant hodie Romae castellorum de quibus agimus vestigia semidiruta. Nostri aedificia haec Piscinas atque Conservas appellant. Vide Marlianum de Antiquit. Rom. lib. iv. cap. 21. et ceteros Antiquarios.

CASTRATA STATIVA. Lib. 1. c. 4. Ital. *Quartieri*. Gall. *Quartier*.

CASTRARE ARBUSTUM. Lib. II. cap. 9. Ital. *Castrare*. Gall. *Cerner*.

CATACECAUMENE. Lib. II. cap. 6. *Id autem genus spongiae (de his loquitur et pumicibus) quod inde eximitur, non in omnibus locis nascitur, nisi circa Aetnam et collibus Mysiae, quae a Graecis Κατακεκαυμένη nominatur.* A verbo *Κατακαίω* comburi, aduri, incendi, factum est vocabulum. Erant in loca naturalibus incendiis adusta, uti in insula Aenaria, quam hodie Ischiam dicunt, tractus quidam terrae combustus est, quem ideo vulgo appellant *l'Abruscicata*.

CATAPULTA. Lib. x. c. 15. Ital. *Grande macchina di guerra da lanciar saette*. Gall. *Grande machine de guerre pour lancer des traits*. *Scorpionum, Catapultarum, et Ballistarum rationes, quibus symmetriis comparari possint, exponam.* Baldus ablegat lectores ad Lipsium; itaque illum audiamus lib. Poliorcet. Dial. 2. Duplex instrumentum priseis quo in hostes emitterent et ejacularentur: altero tela vel grandiores sagittas: altero lapides et saxa. Id prius Catapultam dixere: Graecum nomen *καταπέλτης*: formatum *ἀπό τῆς πέλτης*, quae auctore Hesychio, *δύρου καὶ ἀκόντιον* etiam notat, idest, *hastam et jaculum*. Ὄξυβολεῖς vocant, quia acu-

tum ferrum telumque emittunt; aliter quam Balistae quae lapidem obtusum. Antiquis *Catapulta* ligni-jacula machina fuit, nec aliter fere ad Augusti acvum locuti. Caesar tamen, et alii confuderunt: et raro Catapultae vox lecta in imis scriptis, et in illius locum Balistae vox venit. Catapultam autem inventam alii a Syris alii a Syracusanis tradunt. Fuere aut majores aut minores; illae quae telum fere trium cubitorum emitterent, istae quae dimidiatum. Cetera videantur apud Auctorem.

CATATECHNOS. Ital. *Industrioso nell' arte*. Gall. *Industrieux dans l'art*. Textus porro, in quibus *κατατεχνος*, et *τηξίτεχνος* legitur, rejiciendi non sunt, etenim *κατατεχνολογειν*, quo verbo usus est in orat. Nazianz. in artem redigere denotat; et *κατατεχνικῶς* apud Plutarchum in Pericle, artificiose, et ad artis praecepta. At Philander male interpretatur *τηξίτεχνος*, quod artem subtilius expoliisset, quando ea dietio non expolitionem, expolitionemve artis, sed corruptorem denotat. Pausanias in primo, ait, hunc primum lapides perforasse, *ὅς πρῶτος ἐτύπησε τὰς λίθους*. Sed nonne priores statuarii lapides perforarunt? Id puto voluit, quod nostri dicunt *lavorar di traforato*. Quod egregie factum videmus in foliis, et cauliculis, echinisque Corinthiorum capitulorum.

CATATONAE. Vide *Anatonae*.

CATATONUM CAPITULUM. Lib. x. cap. 15. Ital. *Capitello meno alto*. Gall. *Capiteau moins haussé*.

CATECUNTES. Lib. v. c. 3. Ital. *Luoghi dissonanti*. Gall. *Lieux sourds*. Scribendum fuerat Catechuntes, graece enim *κατηχῶντες*. Nescio cur Vitruvius alias graece linguae hand ignarus, dissonantes locos eo nomine appellavit. Est enim *κατηχῆς* resonans, unde et *κατήχησις* catechesis, per vocem instructio, et inde apud nostros Catechumeni. *Δυστηχῶντες* puto dicere debuit,

vel Homero docente, qui Iliad. 2. canebat de Achillis sociis.

Ἄλλ' οἱ γ' ἔ' πολέμοιο δυσήχεος ἐμύοντο.

Sed hi belli dissonantis non meminerant.

Resultantem vocem Graeci dixerunt ἤχον eelium, quam Hebraei dixerunt *Bath-col*, hoc est, filiam vocis. Id quamvis parum ad rem, lucro apponas velim. Sit igitur tibi *περίσπυκος* loco.

CATENATIONES. Lib. II. c. 9. Ital. *Cavicchi*. Gall. *Chevilles*.

CATENAE. Lib. VII. c. 3. Ital. *Legame*. Gall. *Lieu*. *Hique asseves cum ad forniam circuiationis fuerint distributi, cateuis dispositis ad contiguationes, seu tecta erunt, crebriter clavis ferreis fixi religentur.* Baldus: Lignea vincula sunt, quibus asseres (ossa vocat Albertus, nos vulgo *centana* dicimus) trabibus contiguationis, tectove affiguntur. Nostri caementarii ab effectu *Tirantes* quasi trahentes appellant. Pallad. l. I. c. 13. a Vitruvio se edoctum, iis verbis testatur: *Asseves, ait, ligni Gallici vel cuprissi directos et aequales constituimus eo in loco, ubi camera facienda est, ita ordinatos, ut iuter se sesquipedalis mensura sit vacua. Tunc eos catenis ligneis ex junipero vel oliva, aut buxo, aut cupresso factis, ad contiguationem suspendemus* etc. Catenationes etiam dixit auctor noster lib. II. c. 9. pro trahium coagmentatione, seu arcta colligatione. Ejus verba de fraxino et ulmo sic habent. *Simul autem vetustate aridae sunt factae, aut in agro perfectae, qui inest in iis liquor stantibus emoritur, fiuntque duriores, et in commissuris et in coagmentationibus ac lenitudine firmas recipiunt catenationes.*

CATHETUS. Lib. III. cap. 3. Ital. *Cateto*. Gall. *Cathete*, ligne à plomb. *Et secundum abacum, in quatuor partibus volutarum, secundum extremi abaci quadram lineae demittendae, quae καθετων Catheti unucupatur.* Baldus: Vox est Geometris frequens, et perfa-

miliaris. Ita enim perpendicularem, ac si demissam diceeres, appellant, *καθετων, ευθειαν γραμμήν, ἐπι την δεδεϊσαν ευθειαν ἀγκυρῶν*, hoc est, super datam rectam, perpendicularem rectam lineam ducere, nos docet Euclid. lib. I. prop. 7.

CATINUM. Lib. X. cap. 13. Ital. *Scodello*. Gall. *Bassiu*.

CAVA AEDIUM. Lib. VI. cap. 3. Ital. *Cortile*. Gall. *Cour*. *Cava aedium quinque geueribus sunt distiuncta.* Baldus: Cava aedium pars, quod ex nomine liquet. Sipontinus ex Varrone diserte: *Cavum, quod et cavaedium a quibusdam vocatur, qui locus inter parietes relinquitur patulus, qui fit ad commutem omnium usum. In hoc si nullus locus relictus est qui sub divo sit, testudo dicitur, a testudinis similitudine, uti Romae in Praetorio et Rostris fuisse legimus, si vero relictus est in medio locus ut lucem capiat, deorsum quo impluit impluvium dicitur, sursum, qua compluit, compluvium, utraque a pluvia. Tuscanicum quoque appellatum a Tuscis, postquam illorum cavum aedium Romani imitari coeperunt.* Haec ille, quae si cum iis quae docet Vitruvius comparas, pauca ad hanc rem perfecte cognoscendam tibi deerunt. Conjuncta voce protulit Plin. epist. 4. *A tergo Cavaedium, Porticum, Aream.* Sed et lucem afferunt ea quae scribit Albertus. Sunt autem ejusmodi: *Cavum, aedium pars est primaria, in quam tanquam in forum commune, alia minora aedium membra concurrunt, et quemadmodum in urbe forum et porticus foro conjunctae, priores sunt quae ad aspectum quaeruntur, ita in aede (quae tanquam parva civitas est) primo ad cohortem et cavaedium respiciuntur* etc. Cavaedium nos, si eompluviatum est, nempe sub divo, *cortile* dicimus, si vero testudinatum, *anditum* appellamus: illud magnificis aedibus, istud vero privatis domibus familiare.

CAVUS INTERSECTIONIS. Lib. m. c. 3. Ital. *Cavo dello spartito*. Gall. *Cavité de la coupure*.

CAULICULI. Lib. iv. cap. 1. Ital. *Gambi*. Gall. *Caulicoles*. Caulis quid sit in herbis, vel rustici norunt, fustis nempe seu stipes, unde folia et ramusculi prodeunt. Cauliculus vero tenerior delicatiorque, ipsius caulis summus. Apud Architectos in Corinthio capitulo res trita. Hoc enim nomine notantur flexurae illae, quae e quadruplici caule prodeunt, ad modum volutarum curvatae, partim ad angulos abaci, majores nempe, partim vero ad ipsos flores, quibus abacorum frontes mediae ornantur, cinninatae concurrunt.

CAURUS. Lib. 1. c. 6.

CAUSIS. Lib. vii. cap. 9. Ital. *Il bruciare*. Gall. *Brûlure*.

CEDREUM. Lib. ii. cap. 9. Ital. *Olio cedrino*. Gall. *Huile de cedre*.

CEDRUS. Lib. ii. c. 9. Ital. *Cedro*. Gall. *Cedre*.

CELLA. Lib. iii. c. 1. Ital. *Cella*. Gall. *Cellule*. Item Vitruvius (Lib. iv. c. 4.) agit de interiore Cellarum, et Pronai distributione. Cellam, quod ad sacras Aedes pertinet, appellavit partem primariam aedis, quam nos corpus templi vulgo dicimus. Eodem sensu a Cicerone, Livio et aliis ejus aevi scriptoribus frequentissime usurpatur. Nominis originem duxit, si Servio et Isidoro credimus, a celando. Usus et significatio multiplex, unde cellam vinariam, lignariam, farinariam, carnariam a servatis rebus dicebant veteres, sed et apum foramina domunculasve in favis cellas dixit Virgil. *Æneid.* 1. vers. 436.

... *Aut cum liquentia mella*

Stipant, et dulci distendunt nectare cellas.

CELLA CUM PENU. Lib. 6. c. 9.

CELLA FAMILIARICA. Lib. vi. c. 10. Ital. *Abitazione della famiglia*. Gall. *Chambres des domestiques*.

CELLA OLFARIA. Lib. vi. c. 9.

CELLA OSTIARII. Lib. vi. c. 10. Ital. *Stanza del portinajo*. Gall. *Loge du portier*.

CELLA VINARIA. Lib. 6. cap. 9. Ital. *Cantina*. Gall. *Cellier*.

CENTENARIA FISTULA. Lib. viii. cap. 7. Ital. *Canna cento dita in circonferenza*. Gall. *Tuyau de cent doigts en circonférence*.

CENTRUM. Lib. 1. c. 2. Ital. *Punto di veduta*. Gall. *Point de vue*.

CERA PUNICA. Lib. vii. cap. 9. Ital. *Cera punica*. Gall. *Cire punique*.

CERTAMEN (ad). Lib. vii. c. 3. Ital. *A gara*. Gall. *A l'envi*.

CEROSTRATA. Lib. iv. c. 6. Ital. *Intarsiato*. Gall. *Orné de Marqueterie*.

CERRUS. Lib. ii. c. 8. Ital. *Cerro*. Gall. *Cerrus*.

CERUSSA. Lib. vii. cap. 12. Ital. *Biacca*. Gall. *Céruse*.

CHALARE. Lib. x. c. 13. Ital. *Calare*. Gall. *Descendre*.

CHALCIDICA. Lib. v. c. 1. Ital. *Chalcidiche*. Gall. *Chalcidiques*. Germana vocis significatio ignoratur, sed et de serptione ambigitur. Leo Albertus *causidicas* legisse vel saltem emendasse videtur, et pro ambulationibus in Basilicis secundum tribunal transversis, ubi Rhetores et causidici versarentur, accepisse. Utrum vere, alii viderint. Barbarus non adprobat, etsi Philander non improbet, quem in clara luce caligasse, virum alias lynceis oculis valde miror. Festum videre potuit auctorem omnibus obvium, a quo saltem didicisset, *chalcidicum genus esse aedificii, a Chalclide dictum*. Qui chalcioeca pro chalcidica restituant, corrumpunt dum emendant. Scimus chalcioecum Minervam, sed nihil ad rem nostram facere, non nescimus, Barbarus longe lateque divagatur, at in vera tandem, ut arbitror, sententia conquiescit; nempe Vitruvium ea de basilica locutum quae erat in foro Julio a Judice Aquilio cognominata.

CHELO. Lib. x. c. 15. *Item chelo* (sive *manucla* dicitur) *longitudo foraminum* etc. Baldus : mendosa lectio, easu recto, longitudo eliclo, cheles, cheli, cheloniive scribendum, ex quibus vocibus, quae praeferenda arduum est determinare. Haec ille. Atqui nullus dubito *chelonii* praeferendum esse ; praesertim cum Barbarus vernacule dicat *manicos*. Vide *Manucla*.

CHELONIA. Lib. x. cap. 2. Ital. *Anelli*. Gall. *Amarres*. *In quadris autem tignorum posterioribus quo loci sunt divaricata, figuntur chelonia, in quae conjiciuntur succularum capita*. Breviter et clare Philander : *Chelonia*, ait, *sunt veluti unbelici et ansae quae appinguntur, idest, affiguntur arrectariis, in quas ceu in armillas coniecti succularum cardines, versantur. Dicta sunt chelonia a similitudine tegumenti testudinis animalis, quae Χελώνη dicitur*. Baldus : *Ansae* hujusmodi, *cheloniave, auriculae* vulgo vocantur, teste Barbaro. Fiunt autem ex ferreis laminis apprime firmis. Eodem vocabulo, sed alia mente, usus est hic noster auctor eodem lib. c. 5. *Est eniui, ait, tignum quod erigitur et distinctur retinaculis quadrifariam ; sub retinaculis chelonia duo figuntur, Trochilea finibus super chelonia religantur*. Sunt chelonia isto sensu lignae quaedam regulae, summo capiti machinae adpactae, ne trochilea in summo religata, desluat, tum ut a trabe aliquantum in exteriorem partem promineat. *Tassellos* appellant nostrates. Barbarus vernacule *manicos* dicit. Est quoque chelonium sive pulvinus in catapultae pars basis, de qua item Vitruv. lib. x. cap. 15

CHIROTONETON. Lib. ix. c. 3. *Admiror etiam Democriti de rerum natura volumina et ejus Commentarium, quod inscribitur Chirotoneton, in quo etiam utebatur* etc. Baldus : Emendavit bene Philander, quod in

vulgatis codicibus legebatur *Χειροτόνηκτον*, restituens *Χειροτόνηκτον*. Plinius lib. xxiv. cap. 17. ait, *Democriti certe Chirocineta esse constat*. Quem locum castigans Barbarus *Κηροκύμβαρον* restituit, hoc est, caereum prototypum seu exemplar. Violenta emendatio et fere barbara. *Κύμβαρον* et *Κιννάβευμα* significare, in sculptoriis artibus, protoplasma, primam formam, exemplarve, et haec saepe caera effingi, scimus. Sed quorsum haec ad Democriti Librum ? et si caerea erant exemplaria, quid est quod ait, ipsum quae esset expertus cera ex milto signasse ? Ego sane lubentius Plinium ex Vitruvio emendarem. Quis enim ignorat *Χειροτόνηκτον* graecum esse vocabulum, a verbo *Χειροτονεῖν*, suffragiis eligere, manuum elevatione Regem, Principem, Magistratum discernere. Rete igitur, et cum causa, magnus ille selecta documenta, usu probata et certa, eo nomine decorabat. In Plinio autem facilis emendatio, una alterave litera mutata. Laertius in vita hujus Philosophi, habet *Χερνικά* cliernica, mendum suspicor esse in textu : nec varia suspicio : quis enim *Χερνικά* depromsit umquam e Graeco penu ? In priori illa sententia sto, et serio conquiesco.

CHODAX. Lib. x. c. 6. Ital. *Perno*. Gall. *Pivot*.

CHORAGIA. Lib. x. cap. 13. Ital. *Luoghi per la ordinazione dei cori*. Gall. *Lieux pour l'arrangement des choeurs*. Sunt Choragia Theatri pars, cui nomen ab usu. Graece enim *χορηγείν*, commeatum, stipendium, sumptus in ludos, et scenicos apparatus suppeditare, item eliorum et choream ducere. Erat igitur Choragium locus, in quo choragi, hoc est, in elioro primas tenentis, vestes scenicae, et cetera ejusmodi pro scenae apparatu et instrumento, adservabantur. Vide, si vacat, Plinium lib. xxxvi. c. 15., Valerium Maximum lib. ii. cap. 1., Apulejum de Asino aureo lib. iv. Et in primis Pol-

lucem in suo Onomastico. Sat ergo de Choragio, sed obiter monemus, sic dictum Choragium, pro Choregio, more Dorico, η in α mutata.

CHORAGIA FERREA. Lib. x. c. 13. Ital. *Salterelli di ferro*. Gall. *Resorts de fer*.

CHORĪA LAPIDUM. Ital. *Corsi di pietre*. Gall. *Assises de pierres*.

CHOROBATES. Lib. viii. cap. 6. Ital. *Corobate*. Gall. *Chorobate*. *Libratio autem (aquae) dioptris aut libris aquariis aut chorobate, sed diligentius efficitur per chorobaten; quod dioptrae libraeque fallunt*. Baldus: Formam ejus docet ibi auctor, sed ὦ; ἐν τύπῳ ut Graeci ajunt, et crassiori Minerva. Certam ejus imaginem pollicebatur in calce Libri, et, ut puto, promissis stetit. Sed et haec cum aliis multis, non sine magno pulcherrimae hujus facultatis dispendio periit. Barbarus ab ipsa descriptione lineatam subjecit oculis. Duplex instrumento huic utilitas et bonitas, ex aqua videlicet et perpendicularo, ad haec longitudo; quae si adsit, multo minus inter operandum fallimur. Nominis principium est a graeco verbo Χωροβατεῖν, hoc est (ut cum Hesychio dicam) ἐν τῇ χώρᾳ περιπατεῖν, regionem perambulare, item regionem describere, more chorographorum quo sensu in lib. Josue c. 19. Χωροβατήσατε τὴν γῆν, *describite terram*. Aquam vero diligenter librare non possumus, nisi regionem, per quam ducenda est, obambulemus, et oculis minute perlustremus. Turneb. vero lib. xxx. cap. 37. idem sensit ita scribens: *Chorobates, nomen ex eo invenit, quod in terra tamquam ambulet et insistat*. Haec ille. Vide et Cl. Salmasium in Solinum p. 672. et 690.

CHOROGRAPHIAE. Lib. viii. c. 2. Ital. *Carte geografiche*. Gall. *Chartes géographiques*.

CHORS. Lib. vi. c. 9. Ital. *Corte*. Gall. *Cour de métairie*. *Chortes magnitudinesque earum ad pecorum*

numerum. Baldus: Vocabulum veteribus agricolis et rusticis familiare. *Chors*, ait Nonius Marcell. *villarum intra maceriam spatium*. Dicitur et cohors Ovid. Pastor. 4: Duplicem chortem postulat Varro in fundo magno; unam intra compluvium, quae habeat lacum ubi saliant aquae, alteram exterius, pecoribus et stramentis aptam; hinc aves et gallinae cortales, Columellae et aliis. Latina et veteri voce hodie passim utuntur Insubres et Æmiliae accolae. Hinc autem cortilium (uti nos dicimus, cavaediorum nempe) vocabulum fluxisse, nemo, ut arbitror, ibit inficias.

CHROMA. Lib. v. c. 4. Ital. *Croma*. Gall. *Chrome*. *Chroma subtili solertia ac crebritate modulorum suaviorem habet delectationem*. Baldus: Hoc de genere Suidas: *Dicitur enim et in Musica color: tres enim soni sunt Musicae. Harmonicum esse dicunt, quos proprie colores vocant. Mollis etiam coloris speciem, et diatonicum*. Capella: *Sicut quod inter album et nigrum est, color dicitur, ita hoc χρῶμα, quia inter utrumque enarmonicum videlicet est, et diatonicum nominatur*. Eadem fere, sed fusius iterat Turnebus lib. ix. cap. 31. nec paucioribus verbis Coel. lib. ix. cap. 3. *Chromaticum ajunt ob insitam mollitiem infaniae nota non caruisse*. Nostrates Musici nigras notulas vocant Chromas, quarum octo integrum tempus, quod ictum seu *battutam* vocant, examussim implent quod vel a colore ipso factum est, vel quod Chromatico generi sint familiares et hoc puto verius.

CHRYSOCOLLA. Lib. vii. cap. 5. Ital. *Crisocolla*. Gall. *Chrysocolle, borax*.

CIBDALUS, A, UM. Ital. *Falso*. Gall. *Faux*. *Cibdeli fontes*. Lib. viii. c. 3. Ital. *Acque malsane*. Gall. *Fontaines malsaines*.

CILICIUM. Lib. x. cap. 22. Ital. *Materasso*. Gall. *Matelas*.

CIRCINATIONIS LINEA. Lib. 1. cap. 6. *Cerchio*. Gall. *Cercle*.

CIRCINUS. Lib. 1. c. 6. Ital. *Compasso*. Gall. *Compas*.

CIRCUITIO. Lib. 1v. cap. 4. Ital. *Corridojo*. Gall. *Corridor*.

CIRCUMSONANTES LOCI. Lib. v. cap. 8. Ital. *Luoghi circonsonanti*. Gall. *Lieux circumsonans*.

CIRCUS. Lib. 1. c. 7. Ital. *Circo*. Gall. *Cirque*.

CISIUM. Lib. x. cap. 1. Ital. *Callesse*. Gall. *Chaise roulante*.

CLATHRATAE FORES. Lib. 1v. c. 6. Ital. *Porta con inferriata*. Gall. *Porte grillée*.

CLAVICULAE. Lib. x. c. 17. Ital. *Arpioni*. Gall. *Tenons*.

CLAVI MUSCARI. Lib. vii. c. 3. Ital. *Moscardini*. Gall. *Cloux à têtes*.

CLIMA. Lib. 1. c. 1. Ital. *Clima*. Gall. *Climat*. *Disciplinam vero medicinae nosse oportet, propter inclinationes coeli, quas Graeci dicunt κλίμαα*. Mirum est climatum cognitionem medicis assignasse, cum potius ad Astrologos et praecipue cosmographos spectet. Sed ea ratio quod isthaec ad salubritates insalubritatesque locorum faciant. Dicuntur autem climata a graeco verbo κλίμειν, *inclinare*.

CLIMACIS. Lib. x. cap. 17. Ital. *Scala*. Gall. *Escalier*. *Climacidos scapi longitudo foraminum XIII*. Baldus: de Ballistae partibus loquitur. In corruptis Codicibus pro *climacidos* legere est *climacidos*: quem errorem vel lippis manifestum, mirum est Barbarum non emendasse. Κλίμαα graece *scala*. Κλιμάκειν et κλιμακίς *parva scala vel gradulus*. Quod autem ad locum Vitruvii pertinet, ita Turnebus: *Climacis ea est, quae in catapultis vocatur σύριγγις idest, canalis: nam in Ballistis nomen mutat propter amplitudinem et latitudinem, et κλιμακίς, idest, scalula vocatur*. Haec sumpsit de iis quae scripsit Heron in Belopoeicis.

CLIVUS. Lib. vi. c. 9. Ital. *Calata*. Gall. *Rampe*.

CLOACA. Lib. 1. cap. 1. Ital. *Fogna*. Gall. *Egoût, cloaque*.

CLYPEUS. Lib. v. cap. 10. Ital. *Scudo*. Gall. *Bouclier*.

CNODACES. Lib. x. cap. 6. Baldus: *Choduces, ait Philander, alii cnodaces (mea sententia melius) scribunt, sunt ferreae, rotundae parte exteriore, subscudiculae, in extremis scaporum vel axium capitibus implumbatae adactaeve, per quas in armillis (eo nomine accipimus ferreos annulos et veluti umbilicos in arrectariis aut transversariis) scapi aut axes, etiam torni, versantur*. Apud Heronem legimus κνώδακες, κνώδακες vero nullibi. Haec ille. Cl. Salmasius de mod. usur. pag. 102. At *cnodax*, qua voce etiam utitur Vitruvius, fibula est ferrea, velut subscudica, in capitibus axium vel scapulorum adfixa et adplumbata, per quam in armillis scapi vel axes versantur.

COAGMENTATIO. Lib. 11. c. 9. Ital. *Incastro*. Gall. *Assemblage*.

COAGMENTUM. Lib. 11. cap. 3. Ital. *Ligatura, commessura*. Gall. *Joint montant*.

COASSATIO. Lib. vii. c. 1. Ital. *Tavolato, palco*. Gall. *Plancher*. *Cum assatum fuerit super, altera coassatio struatur*. Baldus: Est coassatio, quam et coaxationem dicit, assium compactio: qui quidem asses sive axes, tabulae sunt, quibus coenacula ad pavimenta sustinenda sternuntur: vetus nomen haud interiiit apud nostros Italos. Asses enim tabulas ipsas quas σπινίδας Graeci dicunt, appellant. Unde apud vernaculum Poetam:

Come d'asse si trae chiodo con chiodo.

Est igitur coassatio contabulatio. Hinc eo sensu dicimus *intavolare*. Germani vero *Cafelen*, ac si dicant, *intabulare, tabulare*.

COAXATIO. Vide *Coassatio*.

COCHLEA. Lib. v. cap. 12. Ital. *Coclea*. Gall. *Limace*.

COELUM. Lib. viii. c. 2. Ital. *Atmosfera*. Gall. *Atmosphère*.

COENACULUM. Lib. ii. c. 8. Ital. *Solajo*. Gall. *Étage*. A cenando loco (nimirum Coenaculo) nomen, *ubi coenitabant*, ait Varro, *coenaculum vocitabant*, eodem vocabulo, eo quod in superiori domus parte coenacula essent, superiora omnia in domibus loca *καταχρηστικῶς* appellarunt. Coenacula, inquit Budaeus, *sunt altiora domus, ad quae scalis sive cochleis ascenditur*. Nos vernacule loca ejusmodi *Solaria* dicimus. Erant autem summa et mediana coenacula, ut ex Ulpiano.

COLICULI. Lib. vii. cap. 3. Ital. *Gambi teneri*. Gall. *Branches délicates*.

COLLIGERE. Lib. i. cap. 6. Ital. *Computare*. Gall. *Calculer*.

COLLIQUIAE. Lib. v. cap. 3. Ital. *Cantoniera*. Gall. *Noüe, cornière*. *Interpensiva et colliquias ab angulis parietum ad angulos tignorum intercurrentes*. Baldus: *Litærae q. c. affines, unde alii pro colliquiis collicias scripsere*. Nomen a colliquando. Ita enim dicuntur a Columella *sulci majores, amplioresque, et quasi loculamenta, quibus humor agrorum noxius derivatur extra segetes*. Festus vero, *collicias tegulas esse ait per quas aqua in vas defluere potest*. Sed et Plin. lib. xviii. c. 19. scribit, *in usu est et collicias interponere, si ita locus poscat, ampliore sulco, quae in fossas aquam deducant*. Ejusdem similisve originis vocabulum deliquiae, nempe a deliquendo. At de his suo loco.

COLOSSICOTEROS. Lib. iv. cap. 3. Ital. *Gigantesco*. Gall. *D'une grandeur énorme*.

COLOSSUS. Lib. ii. cap. 8. Ital. *Colosso*. Gall. *Colosse*. Est statua supra modum magna: hoc est natura-

lem mensuram valde excedens. Nomen ab auctore, seu ab effectu, nempe quod spectantium oculos dissipet, quando praemolis magnitudine non liceat unico aspectum colossum totum amplecti, *ὅατε* pro *ὅαττε*, duali numero, oculi, a verbo *ὄατεναι* aspicio, sed coluin *καλούειν*, frangere, laedere, imminuere, mutilare, dices ergo Latine uno vocabulo, si per usum liceret, frangioculum. Est qui ab alio principio etymon ducat, quod a nobis probatur minus. De Colossis ita Plinius l. xxxiv. c. 7. *Moles quippe excogitatas videmus statuarum, quas Colossos vocant, turribus pares*. Festus nomen vult ab Auctore: *Colossus, ait, a Colosso artifice, a quo deformatus est*.

COLUMBARIUM. Lib. 4. cap. 2. *Graeci tignorum cubilia et asserum appellant, uti nostri ea cava columbaria*. Nomen a columbis factum, inquit Baldus, Varrone, et Columella auctoribus, quibus *columbaria loculamenta illa sunt, in quibus singula columbarum paria nidificant*. Isidorus l. xix. c. 2. hoc nomine significari vult, in summis navium lateribus concava loca, per quae eminent remi, dicta ab eo, quod similia sint latibulis columbarum, in quibus nidificant. Item Vitruvius lib. x. cap. 9. ubi de tympano haustoria machina: *Secundum axem columbaria fiunt, excavata in singulis spatiis ex una parte*. Subinde paullo inferius: *Hauriendo aquam per aperturas quae sunt in frontibus tympani, reddit eam per columbaria secundum axem*. Sunt ergo columbaria foramina ipsa, per quae aqua ad axem delata, in tympani versatione egreditur. Non bene igitur Coelius l. xxi. c. 21. qui ait, *columbarium Vitruvio diei organum hauriendae aquae per tympana idoneum, et dici a graeco verbo κολυβᾶν, urinare*. Barbarus communi et usitato vocabulo italice *Bucos*, idest, foramina appellat. Cl. Salmasius de modo Usurar. 813. Co-

lumber appellat, quia cavernas haberet similes eaves velloculamentis, in quibus columbi nidificant. Inde et tignororum cubilia quae Graecis *οπαι* dicuntur, Latinis *columbaria* dicta, teste Vitruvio.

COLUMEN. Lib. IV. cap. 2. Ital. *Monaco*, *colmello*. Gall. *Poinçon*, *poinçon*. *Si majora spatia sunt, columen in summo fastigio culminis, undae et columnae dicuntur.* Baldus: Est columen, ut cum Philandro dicamus, *tignum quod summum totius culminis fastigium occupat.* Barbarus autem idem aliis verbis: *Est, ait, columen proprie trabs illa, quae per longum in summitate culminis ponitur, a qua tamquam nati producuntur omnia tecti ligamenta, quemadmodum a spina piscium majori, reliquae omnes proficiuntur.* Nostrates materiarii trabem hanc, voce a Latina deflexa, *Colmo* appellant et *trabem magistratam*. Veneti vero *Colmellum*. Quod vero res, tum homines ipsi, incolumes dicantur, hinc translatum est.

COLUMNA TECTI. Lib. IV. c. 2. Ital. *Monaco*. Gall. *Poinçon*. De columnis verba facere supervacaneum. Quis enim columnas nescit, et si paululum in Architectura versatus, tum ordines, tum et symmetrias eorum non tenet? Acta igitur non agimus. Silentio tamen involvendum non est, quod siluit Barbarus, Vitruvium loco supra citato, non de columnis passim vulgaris egisse, sed de illis arrectariis trabis intellexisse, quae a transtris erectae, supremo capite columen sustinent. Apud nos columnae arrectariae ejusmodi, graeca voce, *Mouachi* appellantur, nec abs re. Soli enim quod vox praefert, columen, uti dicebamus, sustinent, *μωαχῆς*; solus, solitarius.

COLUMNARIUM. Lib. VIII. cap. 7. Ital. *Sfiatatojo*. Gall. *Ventouse*. *Etiam in ventre columnaria sunt facienda, per quae vis spiritus relaxetur.* Baldus: Infrequens apud alios auctores

vocabulum, sensu tamen haud obscuro, vel ipso Vitruvio clarante. *Æstuariorum quaedam sunt et spiramenta, ut verbis Philandri utar et Barbari. Dicit autem ita arbitror, quod ad modum eolumnarum a solo attollantur. Qualia ea sunt, quae prope Pisaurum ad viam Fanestrem spectantur, in veteri aqueductu nuperrime instaurato, ad novum et pulcherrimum fontem in medio foro. Beroaldus, alias vir doctrinae non vulgaris, vocabulum hoc apud Suetonium in August. c. 40. deformat dum reformat: colluviarium enim reponit pro columnario, et de columnario, et de cloacis, intelligit loca, ut ille ait, per quae colluvies et immunditiae ejectantur.* Fuit qui Vitruvium ex hac Beroaldi sententia emendaret, ut videre est in codice Jucundiano, et illo qui aliquot ante annos in Germania cusus prodiit. (nimirum Argentorati Anno 1643.). Non desunt etiam qui malint legi *columbaria*, quorum ego sententiae lubenter non adhaereo. Haec ille. *Colluvaria non bene convenit; sed columbaria, meo judicio, optime, quia dicit Vitruvius, per quae vis spiritus relaxetur.* Vide supra.

COMMITIUM. Lib. II. cap. 8. Ital. *Comizio*. Gall. *Lieu de l'assemblée à Rome*.

COMMENSUS. Lib. I. c. 3.

COMMENTARIUM. Lib. I. cap. 1. Ital. *Memorie*. Gall. *Mémoires*.

COMMISSURA. Lib. II. c. 9. Ital. *Commissura*. Gall. *Assemblage*.

COMMODA. Lib. I. *Praef.* Ital. *Soldo*. Gall. *Appointemens*.

COMMODULATIO. Lib. III. c. 1. Ital. *Corrispondenza di misura*. Gall. *Convenance de mesure*.

COMMUNIA LOCA. Lib. VI. c. 8. Ital. *Luoghi comuni*. Gall. *Lieux publics*.

COMMUNIA OPERA. Lib. IV. c. 3. Ital. *Opere pubbliche*. Gall. *Edifices publics*.

COMPACTURA. Lib. iv. cap. 7. Ital. *Commessura.* Gall. *Assemblage.*

COMPENDIUM. Lib. iv. *Praef.* Ital. *Profitto.* Gall. *Profit.*

COMPLUVIUM. Lib. vi. cap. 3. Ital. *Gronda.* Gall. *Goutière.* Item *as-seribus stillicidiorum in medium compluvium dejectis* etc. Baldus: Impluvium et compluvium affinia vocabula, utrumque a pluvia, vel docente Festo, qui ait, *compluvium esse, quod de diversis tectis aqua pluvialis confluit in eundem locum.* Ceterum duo illa in eo, ex Varronis sententia, differunt, quod *impluvium dicatur, qua deorsum impluit; compluvium vero qua sursum.* Sunt autem cavaediorum partes subdivales, et coelo expositae. Haec ille.

COMPONERE. Lib. vi. c. 5. Ital. *Sommare.* Gall. *Sommer.*

COMPORTATIO. Lib. i. c. 5. Ital. *Trasporto dei viveri.* all. *Transport des vivres.*

COMPOSITIO. Lib. iii. c. i. Ital. *Composizione.* Gall. *Ordonnance.*

CONCAMERATIO. Lib. ii. c. 4. Ital. *Copertura a volta.* Gall. *Voute.*

CONCAMERATA SUDATIO. Lib. v. c. ii. Ital. *Sudatorio a volta.* Gall. *Etuve voutée.*

CONCEPTIO. Lib. ix. c. i. Ital. *Complesso.* Gall. *Contenu, assemblage.*

CONCHYLIIUM MARINUM. Lib. vii. cap. 13. Ital. *Conchiglia marina.* Gall. *Limaçon de mer.*

CONCLAVE. Lib. vi. cap. 5. Ital. *Stanza.* Gall. *Chambre.* *Altitudines omnium conclavorum* etc. Lib. vii. c. 7. *Ceteris conclavibus* etc. Quorum primum a *conclavium*; alterum a *conclave.* Baldus: *Conclave ex Donato ad Terent. Separatus locus in interioribus tectis, vel quod intra eum loca multa et cubilia clausa sint, adhaerentia triclinio.* Cicero pro Triclinio ipso usurpavit: quod fecit et noster Auctor. Vocabulum legumlatoribus antiquis non insolens. Festus nominis originem re-

fert breviter et clare, nempe, *conclavia dici, quae unica clave clauduntur.* Nos vernacule *appartementi* vocamus, constantia ex triclinio seu sala, et adhaerentibus cubiculis.

CONDUCTOR. Lib. i. c. i. Ital. *Chi prende in affitto.* Gall. *Entrepreneur.*

CONFORNICARE. Lib. v. cap. 5. Ital. *Fabbricar a volta.* Gall. *Vouter.*

CONGESTIO TERRAE. Lib. vi. c. ii. Ital. *Terra-pieno.* Gall. *Terre-plein.*

CONGELARI. Lib. viii. cap. 3. Ital. *Congelare.* Gall. *Coaguler.*

CONGLOMERARI. Lib. vii. cap. ii. Ital. *Appiccarsi.* Gall. *Se lier.*

CONSONANTES LOCI. Lib. v. cap. 8. Ital. *Luoghi consonanti.* Gall. *Lieux consonans.*

CONSUMMARE SUMPTUS AEDIFICII. Ital. *Computare le spese* etc. Gall. *Supputer les frais* etc.

CONSUETUDO. Lib. i. c. 2. Ital. *Moda.* Gall. *Mode.*

CONTIGNATIO. Lib. iv. cap. 2. Ital. *Palco.* Gall. *Plancher.* *In contignationibus tigna et axes sub tectis* etc. Contignatio a trabeatione differt, uti et tignum a trabe. Tignum siquidem in l. xii. tabul. omne genus materiae notet, ex qua aedificia constant. Trabs vero non quodvis lignum denotat, sed ut apud Festum videre est, duo ligna compacta. Quamobrem Philander partem illam totam quae supra columnae capitulum imponitur, nempe epistylum, zophorum et coronam, simul trabeationem appellat. Contignatio, ut ait Budaeus, textura est trabium ac tignorum. Frequentissime hoc vocabulo utuntur latini auctores ad significandam partem illam domus, quam nos *Solarium*, Veneti Germanica voce *Palcum*, Graeci *εἶζος*, et Galli Graecos imitantes, *Étage* dicunt.

CONTRA. Lib. iii. cap. 3. Ital. *A piombo di.* Gall. *Au droit des.*

CONTRACTURAE. Lib. iii. c. 2.

Ital. *Ristringimento*. Gall. *Retrecissement*.

CONTRARIO. Lib. viii. c. 1. Ital. *Al contrario*. Gall. *Au contraire*.

CONVERRERE. Lib. vii. cap. 8. Ital. *Raumare colla scopa*. Gall. *Balayer*.

COQUERE. Lib. ii. c. 3. Ital. *Cuocere mattoni*. Gall. *Cuire des briques*.

COPIAE. Lib. ii. Praef. Ital. *Materiali*. Gall. *Materialaux*.

CORACINUS COLOR. Lib. viii. c. 3. Ital. *Nero*. Gall. *Noir*.

CORICEUM. Lib. v. c. 11. Ital. *Coriceo*. Gall. *Jeu de paume*. *Sub dextro* (de partibus palaestrae loquitur) *coriceum*. Baldus: De re et voce hac apud literatos longa disceptatio. *Coriceum* habebant quidam codices: (et ita in impresso Argentorati An. 1543.) quos redarguit Philander et emendat. Legit ipse *Coriceum* vel Graeca servata diplithongo *couriceum*, et intelligi vult vel de loco ubi puellae exercebantur, vel de tonstrina. De puellari gymnasio consentio, de tonstrina haud peraeque, etsi nec abnuo. Si ephēbis erat locus, quare non et *κραις* sive *κόραις*? quamquam ne huic sententiae acquiescam, id efficit, quod neque *ἀπό τῆς κόρης*, idest, puella, neque *ἀπό τῆς κραις*, idest, caesarie, tonsurae, apud Graecos auctores manasse videam coriceum, neque euriceum. Non leviter ergo ambigo, et legi malim corycium, seu Graece *κωρύκιον*, quae vox tum multa, tum lusorium follem pilamve denotat: in quam sententiam conquiescit Barbarus, cuius dicta non tantum me movent, quantum Hippocratis auctoritas, qui in lib. *περὶ διαίτης* ludi meminit, quem *κωρυκομάχην* appellat. Ad Palaestritas autem spectare docet Coel. Aurel. Med. l. v. Chron. c. 12. his verbis: *Tum volutatio in palaestra varia, quam Graeci κελαιδίων* (leg. *κλαδίων*, et Hippocr. *ἀλὶνδῆσιον* vocat) atque *κωρυκομάχην* vocaverunt. Pro nostra hanc o-

pinionem non venditam, Turnehi est lib. advers. 10. cap. 10. ingenui enim moris est fateri, per quem profeceris. Haec ille. Mercurialis de Arte Gymnastic. lib. 1. c. 8. *Tertia pars erit coriceum, qui locus (ut mea fert sententia) pro denudandis hominibus, qui vel exerceri vel lavari, vel utrumque agere volebant, inserviebat, alias a Graecis ἀποδυτήριον, et a Galeno γυναικῶν κωρυκῶν vocatus*. Nisi enim coriceum apud Vitruvium talem locum significat, palaestras ab ipso descriptas absque hac parte omnium maxime necessaria extitisse dicendum esset, quam non solum in publicis gymnasiis, verum etiam in privatis affuisse credo, siquidem Plin. lib. ii. epist. 5. in descriptionibus villae suae, apodyterium inter alia adnumerat: unde illorum sententias approbare nequeo, qui Coryceum in Vitruv. textu legendum putarunt a coryco pilae specie, quasi ibi ludus talis ageretur; aut couriceum pro tonstrina, aut coriceum, tamquam in eo puellae et virgines Graecis *κόραι* appellatae exercebantur.

CORIUM. Lib. vii. c. 3. Ital. *Crosta*. Gall. *Coucle de mortier*. Ubi de tectorio opere, *Grano inducto et inarescente, alterum corium, mediocris dirigatur*. Subinde, *Ita cum tribus coriis arenae* etc. Baldus: Translatitium vocabulum a coriis animalium ad murorum seu parietum coria. Nostri *smaltaturas, intonicaturas* dicunt. Alio sensu eadem vox apud eundem Auctorem lib. ii. c. 8. videlicet pro laterum ordinibus in parietibus struendis, nostrates cursus appellant, seu filas et ordines. Ejus verba quibus de Graeca structura agit ita habent: *Alligant eorum alternis coriis coagmenta, et sic maxime ad aeternitatem firmas perficiunt virtutes*. Post haec ibi loci, *Isodomium dicitur, cum omnia coria aequa crassitudine fuerint structa*. Perspicua haec sunt, nec aliunde lucem postulant. Haec

ille. Vide Cl. Salmas. in Solin. 1233. qui posteriore hoc loco legit: *Sed nostri celeritati studentes, erectos choros locantes, frontibus serviunt*, idest ordines lapidum. Item: *Isodomum dicitur, cum omnia choria aequa* etc. Ibidem: corium superficiem et crustam significat, ut lib. II. cap. 3. laterum corium dixit pro superficie. Idem coria quoque pro crustis et inductionibus tectoriorum posuit lib. VII. c. 3. *quum ab arena praeter trullisationem non minus tribus coriis fuerit deformatum*. Nos vulgo *Inducta* dicimus et *Culcas*. Cato *corium* sic usurpavit de R. R. pro pavimenti crusta: *De calce arenato primum corium facito* etc.

CORONA. Lib. II. c. 8. Ital. *Goccio-latojo*. Gall. *Larnier*. *Summis parietibus* (de lateritiis verba) *structura testacea sub tegula subjiciatur, altitudine circiter sesquipedali, habeatque projecturas coronarum. Coronae hic*, ait, Philander, *dicuntur protecta seu projecta, meis Gallis Larmerii vocantur, Bononiensibus Grundae, idest, prominentiae et veluti supercilia parietum, arcendis stillicidiis inventa*. Idem sensisse affirmat Budacum, tum addit, eam projecturam paulo post a Vitruvio loricam testaceam vocari. Si nominis vim, perpendimus, non de tecti parte in alam prominente, et stillicidia longius arcente intellexisse Vitruvium credimus, sed de corona coroniceve, quales sunt quas in magnificis aedibus et templis spectamus, ut Romae, Florentiae, et alibi passim. Nostri simplices illas prominentias seu subgrundia *ventaleas* vocant, coronas vero *cornicioni*.

CORONA. Lib. I. c. I. Ital. *Cornice*. Gall. *Corniche*.

CORONARIUM OPUS. Lib. VII. c. 4. Ital. *Ornato di stucco*. Gall. *Ouvrage de stuc*.

CORONA STYLOBATAE. Ital. *Cornice del Piedestallo*. Gall. *Corniche du Piédestal*.

CORS. Lib. VI. cap. 9. Ital. *Corte*. Gall. *Cour de métairie*.

CORSA. Ital. *Regolo*. Gall. *Face*.

CORSAE. Lib. IV. c. 6. Ital. *Fasce*. Gall. *Plattebandes*.

CORTICES ornamenta sculpturae. Ital. *Gusci di scoltura*. Gall. *Coques de sculpture*.

CORVUS. Lib. X. cap. 19. *Invenit etiam Corvum demolitorem, quem nonnulli Gruem appellant*. Baldus: De hujuscemodi machina, quid nempe fuerit, non satis inter doctos convenit. Suspicatur Philander affinem illi fuisse, qua, Vitruvio teste, Callias Helepolim intra muros Rhodiorum transtulit; ea ratione permotus, quod Polluci Geranos sive Grus machina sit, qua in Theatris corpora sublime rapiabantur. Idem ex Polybio docet, corvum pontem quendam fuisse nauticum, per quem milites in hostium naves cominode transilirent. Quo de corvo item Curtius l. IV. his verbis. *Namque ad impicanda navigia, qui muros subibant, validis asseribus corvos, et ferreas manus cum uncis ac falcibus illigant, ut, cum tormento asseres promovissent, subito laxatis funibus injicerentur*. Sed et haec Lipsius l. machinar. 5. Dialog. 8. ingerit ex Diodoro: *Corvis ac ferreis manibus arripiebant eos, qui jam in loricis et propugnaculis moenium constitissent*. Eadem fere erat machinatio illa de qua Dio Cassius in Severo, ait enim: *Byzantios harpagonibus fuisse usos, quos emittebant et reducebant celeriter, uti visum*. Haec cum ita sint, et raptorem habeamus corvum, quare demolitorem vocat Vitruvius? Peto ut discam. Quid, si legas depraedatorem? Aliquid dico, ne taceam: et interim miror, quem simpliciter Athenaeus *κόραξα* dixerat, ipsum qui de Athenaeo acceperat demolitorem agnominasse. Est quoque *κόραξ* marculus ferreus ostii, cantharus Plauto, manus extra Lucretio, qui alias dicitur *κέρωνη*, idest, cor-

nix, κρίκος annulus, et κύκλος Heroni. Porro in Belopoeicis κίραξ est parva quaedam manus Diostrae affixa, quae Diostram ipsam reductam per denticulos Syringi adpactos, retinet. De corvo haec satis.

COS. Lib. vii. c. 4. Ital. *Pietra da aguzzare*. Gall. *Pierre à aiguiser*.

CRASSITUDO CORIORUM. Lib. ii. c. 8. Ital. *Grossezza de' filari*. Gall. *Epaisseur des assises*.

CRATES. Lib. x. c. 20. Ital. *Graticoj*. Gall. *Claies*.

CREPIDINES. Lib. iv. cap. 6. Ital. *Spicature*. Gall. *Empatements*. *Crepidol* est, credo, uniuscujusque rei ora, margo, extremitas, maris primum, doctore Valla: item quicquid eminent, prominete: margines ad Vitruvium interpretatur Philander. At Barbarus: *Crepidines*, ait, *sunt margines et ornamenta quae circum ostia ponuntur, idest, membra parva, quae transversa et directa circa antepagmenta currunt*. Haec ille: nec satis Vitruvii sensum penetrasse videtur. Non sunt crepidines membra parva, sed unumquodque membrum, prout in corona aliave re eminent, crepido appellatur. Nos locum obscuriusculum sic illustrabimus. Concipiatur coronae portio quaecumque, cujus membra tria sint; haec igitur membra prout eminent, crepidines dicuntur, et sunt. Excurrunt autem, qua pars superior non terminat uno lateri sed flectitur, et una cum aliis terminat in pariete. Unguis autem est angulus, in quo cymatia, idest, cymatii versurae conjunguntur. Unguem nos *spigolum* dicimus. Loquitur ergo de duplici coronae versura, dextra nempe, et sinistra.

CRETA. Ital. *Creta*. Gall. *Craye*.

CRIODOCHE. Lib. x. c. 9. *Continebatur autem in ea (tursi) arietaria machina, quae Graece κριοδόκη dicitur*. Baldus: Arietariam trabem interpretatur Philander. Δακίς enim graece

trabs. Ex adverso Turnebus, *iis assentiendum non esse, qui machinamentum putant ex ariete et trabe. Dici enim ut ισοδόκη*. Est autem ισοδόκη locus in navi, qui malum continet. Homer. Iliad. i.

Ἴσόν δ' ισοδόκη, πέλασσαν προτόνοισιν ὑφέντες.

Malum autem Casteriae junxerunt funibus illigantes.

Stat 2 loco aspiratae χ. Sunt enim verba illa ἀπό τῆ δεκαθες, hoc est, recipere, suscipere, unde χριάδοκη et χριάδοχος, et δοχεῖον. Est igitur κριοδόκη machina arietis susceptiva, et ideo opportune a Vitruvio arietaria appellatur. Notamus obiter in Graeco textu Athenaei κριοδόχη scribi, quod ab etymo non dissentit.

CRUSTA. Lib. ii. c. 8. Ital. *Crosta*. Gall. *Croûte*.

CRYPTAE. Lib. vi. c. 8. Ital. *Grotte*. Gall. *Caves*. *In aedibus cryptae, horrea, apothecae*. Baldus: Graecum vocabulum κρύπτη, Latinis familiare et crebro usurpatum. Graecis insolens. Est autem ἀπό τῆ κρύπτειν, tegere, abscondere, occultare. *Cryptae*, inquit Philander, *dicuntur fossae testudinatae subterraneae, aut concava loca et scrobes, ubi triticum conditur*. Nam, ut scribit Varro lib. i. de re Rust. *Quidam habent granaria sub terris, uti speluncas quas vocant Siros, alii utuntur ad id puteis*. Fossas dicunt nostrates, quales frequentes videre est multis in locis, in Piceno maxime. De Crypta fornic Juvenal.

Et solitus mediae cryptam penetrare saburrae.

Hinc crypto porticus, subterranea porticus, antiquis in deliciis ad aestum vitandum, de qua Plin. Caec. *Subest cryptoporticus, subterraneae similis, aestate violento frigore riget*. Sidonius vero et *Crypticos arcus* dixit:

Potens antiquus Crypticis arcubus fornicavit.

Nos paululum a Graeco detorta voce, e *Crypta* fecimus *Gryptam*, et inde *Grotta*. Haec ille.

CUBICULUM. Lib. II. c. 8. Ital. *Letto*. Gall. *Lit.* Lib. VII. c. 7. *Stanza*. Gall. *Chambre*.

CUBILE. Lib. IV. c. 2. Ital. *Letto*. Gall. *Lit.*

CUBITUS. Lib. III. c. 1. Ital. *Cubitito*. Gall. *Coudée*.

CULINA. Lib. VI. c. 9. Ital. *Cucina*. Gall. *Cuisine*.

CULLEARIUM. Lib. VI. c. 9. *Magnitudines earum (oleariarum) ad fructuum rationem et numerum doliorum sunt faciendae, quae cum sint cullearia, per medium occupare debent quatuor pedes.* Baldus *Cullearium*, a *culleo* maxima liquidorum mensura, quae amphorarum viginti capax. Fannius:

Est et bis decies quam conficit amphora nostris

Culleus, hac nulla est major mensura liquoris.

CULMEN. Lib. VI. c. 2. Ital. *Colmo*. Gall. *Comble*.

CUTELLI LIGNEI. Lib. VII. c. 3. Ital. *Cavicchi di legno*. Gall. *Chevilles de bois*. *Cutellige lignei in eis configantur.* Baldus: Diminutivum a *culthro*. *Vericula tunc*, ait Philander, *quibus in camicis concamerationibus fiendis tomices (seu verius arundines colligatae in mataxas) transfiguntur, tunc veluti spatellae, et nomen habent a forma.* Nostri Latino vocabulo *cultros* vulgo *cultellos* dicunt.

CULTRUM. Lib. X. c. 10. *In uno capite axes habent (Hydromilae non Hydraulicae) tympanum dentatum et inclusum, id autem ad perpendicularum collocatum in cultrum.* Eadem fere c. 14. *Insuper autem ad capsam rhedue loculamentum figatur, habens tympanum versatile, in culthro collocatum.* Baldus: Modus iste seu formula dicendi, erat, ut puto, carpentariis et mechanicis boni illius aevi communis, quam

ab illis per manus acceptam fideliter nostri tenent. Dicunt enim *per cortello*. Lateres per *cultrum* more nostro ponuntur, dum *cratitii* gypso et lateribus fiunt. A *cultrorum* positione (dum aliquid supra *tabulam* secatur) ducta similitudine. *Acies* enim ad ipsam *tabulam* vergit, *costa* vero sursum versus erigitur, ita ut *lamina* sit *Horizonti* perpendicularis. Est itaque in *cultrum*, seu in *culthro* (par enim est *Vitruvio*) collocare, in *latus* seu ad *perpendicularum* erigere. Bene notavit *Philander*, hoc loquendi genus retinere nos *Italos*. Quod etsi verum sit, *rotas* illas quas in *cultrum* locatas appellat *Vitruvius*, nostri nominant *scuta*, eo quod ipsa positione *scuta* imitentur, quibus armati milites in bello uti consuevere. Haec ille. *Cl. Salmasius* in *Solinum* pag. 820. *Plinius: Vomerum plura genera. Culter vocatur, praedensam priusquam proscindatur terram secans, futurisque sulcis vestigia praescribens incisuris, quas resupinus in arando mordeat vomer.* Ergo *resupinus vomer* terram in arando mordebat: at *culter rectus* *incisuris* eam notabat. Hinc illa loquutio exponenda in *cultrum* collocare, de iis quae recto situ ad perpendicularum posita sunt.

CUNEI. Lib. V. c. 6. Ital. *Cunei, quarti di sedili*. Gall. *Les amas de degrés*.

CUNEI THEATRORUM. Lib. V. c. 6. Ital. *Cunei de' Teatri*. Gall. *Coin des Theatres*. Erant *cunei* *theatralium* *graduum* *ordines*, in quibus *plebeii* et *vulgus* *promiscua* habebant *subsellia*. Hinc est quod apud *Juvenalem* legimus *Sat. VI.*

Digna tuo cuneis an habent spectacula totis

Quod securis ames?

Pulchre et *pene* de hujusmodi *cuneis* agit *Lips.* I. de *Amphitheatro* cap. 13. in haec verba: *Quicquid sedilium dividitur praecinctionum itineribus, et se-*

catur lateralibus viis, in hoc nomen venit. Nomen datum a forma, quia rē ipsa scalarum directio talis, ut ab imo ordiens magis diffunderetur in altum, redderetque cunei formam. Isthac Lipsius: quibus ad elegantiam et claritatem nihil est quod addas. *Κερίδας* cuneos hosce dixere Graeci, quod et Lipsius ingerit ex Alexi, Polluceve. Graeci nominis ea ratio est, quod *κερίς*, quamvis multa, cuneolum etiam et cuneatum tignum denotet. Ex eadem similitudine, peditum dixere in ordinata acie multitudinem turmarum; ab acuto enim spiculo ad latam basim procedebat; hinc de turba quavis hominum conferta et constipata. Ab ejusmodi cuneis cuneata dixere veteres theatra; quod fecit Virg. Haec satis de cunco ad theatrum. Alia vocabuli ratio et prima et propria. Cuneus enim dicitur organum illud mechanicum, quo ligna finduntur, cujus pars in aciem desinit, qua in rimulam indita, ictu mallei lignum aperitur, unde idem Poeta:

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Est autem apud Mechanicos, Heronem imprimis et Pappum una ex quinque quam ita appellant, potentiis, in quibus machinaria omnis ars illa consistit. Nos hac de re, Vitruvius nil suggerente, nil dicimus. Adeantur post Aristot. in mechanicis, praedicti auctores, et inter Neotericos Guidus Ubaldus in mechanicis, qui universam facultatem, caligine excussa, ad summum tersit et illustravit.

CUPRESSUS. Lib. II. cap. 9. Ital. *Cipresso*. Gall. *Ciprés*.

CURARE. Lib. I. c. 6. Ital. *Guarire*. Gall. *Guérir*.

CURCULIO. Lib. VI. cap. 9. Ital. *Tonco*. Gall. *Chalan*.

CURIA. Lib. V. c. 2. Ital. *Palazzo della Ragione*. Gall. *Hôtel de Ville*. Curia, inquit Festus, locus est, ubi

publicas curas gerebant. A cura igitur innuit nomen emanasse. Romulus, suggerit idem, populum universum in partes triginta distribuit, et eo quod tunc Reipublicae curam, et earum partium sententias expediret, Curias appellavit. Multa ille de curiarum cognominibus apud veteres Romanos, quae nos de industria omittimus. Habemus ex Varrone, duo fuisse curiarum genera: Veterum scilicet, et Subveterum. In Veteribus sacerdotes divinas res curabant; unde Curiones, qui ad sacra accersebant, et supplicationes indicebant. In Subveteribus, qualis illa fuit, quam primam Rex Hostilius aedificavit, Senatus res humanas curabat. Utraque curia templi speciem praeserebat, in eo tantum differentes, quod templum sacrum, curia non item. De curia inter nostros Leo Alb. lib. VIII. cap. 9. Graeci dixere *βουλευτήρια*, idest, consultationum loca. Hinc apud nostrates vulgo publica loca ista *Sale del consiglio*, item, *Palazzi della Ragione*.

CURICEUM. Vide *Coriceum*.

CURVATURA CAMERAE. Lib. VII. cap. 3. Ital. *Volta*. Gall. *Plancher en voûte*.

CUSTOS. Lib. IX. c. 3. Ital. *Custode*. Gall. *Gardien*.

CYLINDRUS. Lib. X. cap. 6. Ital. *Cilindro*. Gall. *Cylindre*.

CYMATIUM. Lib. IV. cap. 6. Ital. *Cimasa*. Gall. *Cymaise*. *Κυμάτιον* Graeca vox, Latine *undula*. *Κυματής*, ait Herodotus, *ὁ ποταμός ἐγλύετε*, undosus seu concitatus effectus est fluvius. A verbo *κυμαίνω*, redundo, ferveo, fluctuo, inundo, unde *κύμανσις* fluctuatio, inundatio. Dicitur et Latinis cyma summus herbarum ac tenerior cauliculus, unde factum est, summitatem cujusque rei cymam dici. Porro Cymatium Architectis parvum quoddam membrum et ad ornatum pertinens, ab undae undulaeve similitudine, quam praesert, elicito nomine. Undantis enim aquae ea species

est, ut pars quaedam turgidior sit, quaedam pressior, idque molliter et sine angulo, quam imaginem in ipso Cymatio observamus. Vitruvius vocis etymon Latine explicans (lib. v. c. 7.) undam vocavit. Ait enim ibi, *Pluteum insuper cum unda*, hoc est, cum Cymatio. Nos *Golettam* dicimus, *parvam* scilicet *Gulam*, quam *Cinasant* quoque ex veteri vocabulo nominamus. Palladius in sua *Architectura* vernacule *Intavolatum* ap-

pellat. Duplicem autem Undulam, Cymatiumve cognoscimus, Rectam, et Inversam.

CYMATIUM CAPITULI JONICI. Ital. *Cimasa del Capitello Jonico*. Gall. *Cymaise du Chapiteau Jonique*.

CYMATIUM DORICUM. Lib. iv. c. 3. Ital. *Guscio*. Gall. *Cavet*.

CYMATIUM LESBIUM. Ital. *Cimasa Lesbia*. Gall. *Cymaise Lebsienne*.

D

DEALBARE. Lib. vii. c. 4. Ital. *Imbiancare*. Gall. *Blanchir*.

DECASTYLOS. Lib. iii. c. 1. Ital. *Decastilo*. Gall. *Decastyle*. Hoc nomen *Decastylos* provenit a numero columnarum: hujusce enim *Hypaethri* species decem columnas habebat in fronte, et totidem in postico. Δέκα decem, apud Graecos, εῦλος vero columna.

DECLINATIO POLI. Lib. ix. c. 5. Ital. *Elevazione del polo*. Gall. *Elevation du pôle*.

DECOR. Lib. 1. c. 2. Ital. *Decoro*. Gall. *Bienséance*.

DECURIA. Lib. vii. c. 1. Ital. *Dieci uomini*. Gall. *Dix hommes*.

DECURSUS. Lib. viii. c. 7. Ital. *Celata*. Gall. *Pente*.

DECUSSATIO. Lib. 1. c. 6. Ital. *Incrociamiento*. Gall. *Coupeure en forme de croix*. Decussatio quid significet satis intelligitur, ubi animadvertitur quid significet *decussare*, hoc est in formam decadis, seu denarii numeri, hoc pacto, X, secare, vox Latinis haud infrequens. Plin. lib. xviii. c. 34. *Ducantur deinde aliae duae lineae in decusses oblique* etc. Item Columella lib. iii. cap. 13. *Nam duas regulas ejus latitudinis, qua pastinator sulcum facturus est, in speciem Graecae literae χ, decussavimus*. Sed et Cicero in lib. *de Universitate*; *Hanc igitur omnem*

conjunctionem duplicem in longitudinem diffidit, mediaeque accommodans mediam, quasi decussavit. Illud notandum, Graecos non a numero, sed a forma literae fecisse aequipollens verbum χιάζειν, chiazin, eorum enim character χ formam nostri decenarii refert, quamvis in numeris sexcentenarium signet. Ceterum quod Latini *decussare*, Graeci χιάζειν, nostri a cruce ducto verbo dicunt, *incrocicare*.

DECUSSIS. Lib. iii. c. 1. Ital. *Nu-mero di dieci*. Gall. *Dixaine*.

DECUSSIS SEXIS. Lib. iii. c. 1. Ital. *Sedici*. Gall. *Seize*.

DEFORMARE. Lib. 1. c. 1. Ital. *Disegnare*. Gall. *Dessiner*.

DEFORMATIO GRAMMICA. Lib. iii. in prooem. Ital. *Disegno o Figura*. Gall. *Dessein, ou Figure*. Eiusdem verbi (*deformatio*) apud Latinos contrarii sensus. Deformare est figurare, delineare, ut solent graphici et pictores: est quoque formam auferre, deturpare. Audi Cicer. Attico scribentem lib. ii. epist. 20. *Hunc omniibus a me pictum et politum artis coloribus, subito deformatum, non sine uagno dolore vidi*. Uterque modus suos habet auctores claros omnes et illustres. Est igitur deformare lineis, describere, formare. Designare nostri dicunt Itali. Deformationes vero grammicae ἀπό τῆ γραμ-

μῶν, hoc est, lineis, sunt ipsae graphicae descriptiones, quas more nostro *disegni* appellamus. Miscuit hic Vitruvius Latinis Graeca, quod passim facit toto opere; quae res alicui ausam praebuit eum carpenti, et lacerandi.

DEJECTUS. Lib. vi. cap. 3. Ital. *Gorno*. Gall. *Cheneau*.

DELIQUIAE. Lib. vi. c. 3. Ital. *Gronde*. Gall. *Cheneaux*. *Displuviata autem* (cavaedia) *sunt in quibus deliquiae arcam sustinentes, stillicidia rejiciunt*. Baldus: *deliquias*, ait Philander, *videatur intelligere*, quas Sex. Pomp. dicit: *Delicias, tigna quae a culmine ad tegulas angulares infimos versus fastigiatum collocantur, unde tectum deliciatum, et deliciatae tegulae*. Haec eadem Turneb. l. 10. c. 17. Vide *Colliquiae*.

DELPHINUS. Lib. x. c. 13. ubi de Organo Hydraulico. *Proxime in verticulis collocati aerei Delphini* etc. Baldus: Quod hic piscis nomen praefert, pondus est, qualia ea sunt quae rotatis horologiis appenduntur et apud nos vulgo *contrapesi* indignantur. Facit huc quod apud Aristophanis Graecum interpretem legimus, nempe Delphinum nauticum (imo bellieum) esse instrumentum, idque tum plumbeum, tum ferreum, quod in bello navali, pendens ex antenna, ubi se ostendisset occasio, in hostiles naves dimittebatur, deprimendi eausa. Hinc apud Thucydidem et Pollucem, qui ex Thucydide, navis quae haec ferebat ἄρτηματα, δελφινόφορος ναῦς, idest Delphinifera navis appellabatur. Sed et pro pondere ipse quoque Oppianus l. ἀλιευτικῶν 4. accepit. De plumbo enim quod in os mortui scari ingeritur, ut viventis imitetur motus, scribit in haec verba:

..... τὴν δὲ θάνησε,
Δελφῖνος μολίβοιο κατὰ φόμα δέξαιεν τέλην.

..... *sive autem moriatum,*
Delphinum plumbei in ore suscipiat
artem.

Nomen puto manavit a forma. Delphi-

nes enim pisces sunt ingenti praediti et ponderoso capite. Haec ille. Vide Salmasium in Solinum pag. 570. 571. ubi explicat quid sit Δελφινόφορος ναῦς.

DELUMBARE AD CIRCINUM. Lib. vi. c. 5. Ital. *Inarcare*. Gall. *Faire me vont surbaissée*.

DEMOLITOR. Lib. x. c. 19. Ital. *Demolitore*. Gall. *Démolisseur*.

DENARIA FISTULA. Lib. viii. c. 7. Ital. *Cauna di dieci dita in circonferenza*. Gall. *Tuyau de dix doigts en circonférence*.

DENARIUS. Lib. iii. cap. 1. Ital. *Danaro*. Gall. *Denier*.

DENTATUM TYMPANUM. Lib. ix. cap. 6. Ital. *Ruota dentata*. Gall. *Roue dentelée*.

DENTES FORCIPIS. Lib. x. c. 2. Ital. *Punte di tenaglia*. Gall. *Crochets de tenailles*.

DENTES SERRAE. Lib. 1. cap. 5. Ital. *Denti a guisa di seghe*. Gall. *Dentelure en forme de scie*.

DENTICULI. Lib. 1. c. 2. Ital. *Dentelli*. Gall. *Denticules*. Scalpuntur Denticuli in coronis Jonici, et Corinthii Ordinis, in reliquis non sine vitio. Hoc peccatum non evitarunt inferioris aevi Architecti. Habentur enim, contra Vitruvii praescriptum, denticuli Romae in T. Vespasiani, Constantini, et Nervae fornicibus, inque ejusdem Nervae porticu, et thermis Dioeletiani.

DEPALATIO. Lib. ix. c. 8. Ital. *L'accorciamento ed allungamento dei giorni*. Gall. *Proportion de l'ombre équinoxiale*. *Nobis autem ab his separandae sunt horologiorum rationes, et explicandae mensurae dierum brevitates, itemque depalationes*. Bald. Vocabuli novitas et insolentia, magnis viris magnam negotium fecit, Philandro, Barbaro, Turnebo, quorum primi sieco pede, tertius pro virili parte, conatus est rem aperire. Itaque lib. vi. cap. 12. innuit, depalationes ad dierum incrementa pertinere: demum in eam sen-

sententiam conquiescit, esse depalationem in hydrologiis, cunei remotiones, ad dies amplificandos. Aliquid dixisset si de aquariis, at de solariis horologiis hic sermo est: quamvis, de utroque genere si intelligas, quid depalationi cum incremento? Palare non modo valet palis fulcire, sed et vagari. Quid si ea voce intellexerit Solis per signiferi partes evagationes? certe hoc ad analemmatis rationes, de quibus agitur, imprimis pertinet. Re pressius examinata, in eam descendendo sententiam, depalationes denotare hoc loco, varietates, et ut ita dicam, inconstantias et mutationes dierum, atque proinde horarum; quod in Romanis horologiis ideo usu veniebat, quod, ut ipse ait, dies aequinoctialis brumalisque; itemque solstitialis, in duodecim partes aequales divideretur. Haec in re difficili et obscura, utrum verum conjectura assecuti simus, dejerare non audemus. Tu interim, qui legis, haec quae dedimus, boni consule. Haec ille.

DEPRIMERE PUTEUM. Lib. viii. c. 1. *Profondare un pozzo.* Gall. *Creuser un puits.*

DESCRIPTIO. Lib. 1. c. 6.

DESCRIPTIO ORBIS TERRARUM. Lib. viii. e. 2. Ital. *Carte géographique.* Gall. *Carte géographique.*

DESCRIPTIO VENTORUM. Lib. 1. c. 6. Ital. *Sfera dei venti.* Gall. *Rose des vents.*

DESIGNARE. Lib. 1. cap. 6. Ital. *Disegnare.* Gall. *Dessiner.*

DESIGNATIO. Lib. 1. cap. 6.

DESPUMARE. Lib. vii. e. 4. Ital. *Pulire.* Gall. *Polir.* *Despumare*, ait Philander, *est levigare, abstergere, depolire cote.* Nostrates vulgo *arrotare, polire*, et alicubi, *dar l'orso*, unde proverbii loco apud nos: *Menar l'orso a Modena.*

DESTINARE. Lib. v. c. 12. Ital. *Ficcare.* Gall. *Attacher.*

DETRACTIO. Lib. 1. cap. 6. Ital. *Evacuazione.* Gall. *Evacuation.*

DEVORANTUR ROTAE. Lib. x. cap. 6. Ital. *Affondare.* Gall. *Enfoncer.*

DEXTANS. Lib. iii. c. 3.

DIAGONIOS. Lib. iv. c. 1. Ital. *Diagonale.* Gall. *Diagonale.* Γωνία Graece angulus, Διάγωνιο; per angulos. Est autem linea, quae in parallelogrammis ab angulo ad angulum ita ducitur, ut superficiem bifariam secet. Latiori vocabulo Diametrum, Διάμετρον dicunt, sed diagonios proprie ad circulum non pertinet.

DIAGRAMMA. Lib. v. c. 4. Ital. *Scala, diagramma.* Gall. *Echelle, gamme, clavier.* Itaque ut potero (de Harmonica sermo) *quam apertissime ex Aristoxeni scripturis interpretabor, et ejus Diagramma subjiciam.* Baldus: Quod in Prooemio lib. iii. Deformationem Grammicam nuncupaverat, vocat hic *Diagramma.* Graeca vox ἀπό τῆς Διαγράφειν, describere, lineare, delineare, designare, unde διάγραμμα, designatio, deformatio, descriptio, figura. Hoc sensu Plutarchus Διαγράμματα Χαλδαϊκά, figurationes Chaldaicas dixit, quae ad Genethliacam pertinent, et barbaramente vel ineleganter a novitiis Astrologis *figurae nativitatis* dicuntur. Est itaque Diagramma eujuscumque rei per lineas expressa figura, imago. Nos voce pene Latina *disegni e figure* lineationes istas dicimus.

DIAMETROS, DIAMETER. Lib. x. cap. 14. Ital. *Diametro.* Gall. *Diamètre.*

DIAPASON. Lib. v. c. 4. Ital. *Ottava.* Gall. *Octave.* Symphoniae species, quae sonos recipit octo, spatia septem, tonos sex, et fit ex proportione dupla. Dicitur autem Graece διὰ πατῶν, idest, per omnes, quia sonos omnes completitur: a nostris, a sonorum numero facto vocabulo, *Octava* dicitur.

DIAPENTE. Lib. iii. cap. 4. Ital. *Quinta.* Gall. *Quinte.* Symphoniae species, sonos recipit quinque, unde no-

men διὰ πέντε, idest, per quinque. Constat autem ex tribus tonis et hemitonio, oritur ex hemiofia proportione, quam Latini sesquialteram vocant.

DIASTYLOS. Lib. III. c. 2. Ital. *Diastilo*, o di Coloune ancora uento spesse. Gall. *Diastyle*, ou des Colounes encore moins près-à-prés. In hac species Ædis distabant Columnae ab invicem diametres tres: hinc fiebat, ut esset rarior *Systlo*, spissior *Aracostylo*. Διάστυλος Graece, esset Latine diductioribus laxioribusve Columnis. Ideo autem ita dicitur, quod referatur ad *Systylou*.

DIATESSARON. Lib. V. c. 4. Ital. *Quarta*. Gall. *Quarte*. Symphoniae species, recipit sonos quatuor (unde nomen). Graece enim διὰ τεσσάρων, per quatuor, (a nostris quarta dicitur) continet spatia tria, tonos duos eum semisse. Fit autem ex epitrito, hoc est, sesquitertia, nempe ex ea proportione, quam ternarius numerus habet ad quaternarium.

DIATHESIS. Lib. I. cap. 2. Vide *Dispositio*.

DIATHYRA. Lib. VI. c. 10. Ital. *Cancelli*, *riparo avanti uua porta*, *antiporta*. Gall. *Barrières*, *Avant-portes*. De Graecorum domibus. Nos autem appellamus *prothyra* quae Graece dicuntur *Diathyra*. Baldus: Si per Latinitatem liceret, redderemus *portalia*. Sunt autem ex Philandro: *repagacula lignea*, quibus arcuntur equi, aut *currus ab aedium vestibulis*. Nostri *Sbarras* dicunt et *reparos*, qualia sunt quae ante Principum aedes ferreis eatenis trajiciuntur. Alcivatus vero ad ea nomen retulit, quae ex tabulis sunt ad arceuda, dum valvae aperiuntur, interruptentia frigora, (nostrates vernacule *Bussolas* dicunt) aut *tabularum vice appositis tapetis, sive aulacis*, quae a nostris *portierae*. Est qui putet, *diathyron*, vel Graece διάθυρον, esse id quod Galli *contrehuys*, *contre-*

porte, nostri vero *antiportam* dicunt. Haec autem ita dividitur vestibulum, ut exterior pars publica sit et communis, interior vero domestica et privata.

DIATONOS. Lib. II. cap. 4. Ital. *Pietre lunghe*. Gall. *Pierres estendues*. Quare genus hoc laterum, quos frontatos more Romano dici suggerit Vitruvius, a Graecis Διάτονου nominarentur, non aperit ille. Alia enim de causa frontati, alia diatoni appellantur Frontati dicebantur, eo quod duplici fronte ad utramque muri partem per muri crassitudinem totam pertingerent. Diatoni vero ab ipsa longitudine et extensione. Etenim ἀπό τῆ Διατείνειν, tendere, intendere, extendere, fit Διάτονος, extentus, distentus. Sunt codices Philandro, qui Diatoron pro Diatonon legant. Utram lectionem praeferam, nescio. Testimonium enim a Plinio non habemus, qui hanc illamve confirmet, et Vitruvianis verbis fidem afferat et lucem. Æque tamen aptatur utraque lectio, utraque bona. Etenim Διατορεῖν, unde Διάτορος, penetrare denotat, unde lateres penetrantes. Nec in Latina scriptioe difficilis transitus a Diatono in Diatoron, et viceversa. Habemus ab eodem stemmate Diatonon, sed non eadem vi, lib. V. c. 4. *Genera*, ait Vitruvius, *modulationum sunt tria, primum quod Graeci vocant Harmoniam, secundum Chroma, tertium Diatonum*. Paulo post subinfert; *Diatoni sunt duo continuati toni*. Affermat idem ibi loci: *Diatono esse naturalem et faciliorem intervallorum distantiam*. Ideo autem Diatonos dicitur, quod per tonos procedat. Ea enim potestas Graeci verbi. In ejus tetrachordo duo erant toni, et, ut ait Vitruvius, *hemitonium*. Non tamen a duplici tono facta dictio, sed ab ea, quam diximus, ratione. Satis haec pro re nostra: cetera quare fusius apud Musicos.

DIATOROS. Vide *Diatonos*.

DIAULOS. Lib. V. cap. 11. *In pa-*

laestris peristylia quadrata, sive oblonga, ita sunt facienda, uti duorum stadiorum habeant ambulationis circumnitionem, quod Graeci vocant δίαυλον. Baldus: Consentunt omnes, Diaulum duplicis stadii esse cursum, a carcerebus ad metam, ab hac ad carcerebus reciproce recursum. Quod et ipse Aristophanis Graecus interpret his verbis docet: *Δίαυλος, ὁ διπτόν ἔχων τὴν δρόμον ἐν τῇ πορείᾳ, τὸ πληρῶσαι τὸ στάδιον καὶ ἐποστρέψαι.* Idem fere iterato in Avibus: nec a Polluce dissentit, nec ab Eustathio. Hinc Aristoteli in lib. de gener. factum verbum *Διαυλοδρομεῖν*, currere et recurrere. Erat autem prope, Budaeo teste, idem Graecis Diaulos, quod Latinis circus. Ceterum Mercurialis lib. II. c. 11. de re Gymnast. distinguit Dolichum a Diaulo. Vult enim Diaulum cursum fuisse duplicis stadii, cursu et recurso, Dolichum vero duorum stadiorum cursu unico, sine recurso. Nomini origo ἀπὸ τῆ ἀυλῆ, idest, tibia, qua tamen voce figuram omnem notabant, angustiorum quidem et productiorum, quale est stadium. Haec ille.

DIAZOMATA. Lib. v. c. 7. Vide *Praecinctiones.*

DICALCA. Lib. III. cap. 1. Ital. *Dicalco*, o Quarto d' Obolo. Gall. *Dicholque*, ou *Quarte d' Obole.* Χαλκῶν Graeci aes nominant. Hinc χαλκᾶ aerea, et δέχαλκον moneta aereorum duorum. Mensura est Dioscorid. I. IV. Polluci vero I. III. quarta pars oboli, qua in re cum Vitruvio sentit. Octo igitur chalcæ obolum integrum constituebant. Plinio teste.

DIDORON. Lib. II. cap. 3. *Fiant autem laterum genera tria, unum quod graece δίδωρον appellatur, idest, quo nostri utuntur, longum pede, latum senipede.* E Vitruvio descripsit Philänder, apud eundem legit dyodorum, quasi emendans, sed fallitur: neque enim Graeci, quamvis δύο vel δύο, pro duobus dicant, inde dyodorum faciunt,

sed δίδωρον Graecum verbum, denotans mensuram duorum palmorum. Corruptus Codex Plinianus Hermolao pro didoron habebat *Lidorou*, vetustior Lydium, nullo sensu. Δώρον palmus dicitur, et fit ut *dona* apud Graccos *dora* dicantur, eo quod munus, ut ait Vitruvius, *seuper geritur per manus palmum.*

DIESIS. Lib. v. c. 3. Ital. *Diesi.* Gall. *Diese.* Quid sit Diesis paucis aperit Suidas, nempe *χώρισμα, χωρισμόν*, seu *ἀνεσιν*, sejunctionem videlicet aut remissionem. Tum addit *δίεσιν* dici τὴν πρό μουσικῆς ὡ' δῆς κίνησιν. *Praevenientem unisicam, cautumculam, motum.* Demum, *minimam esse harmoniarum diastemmatum mensuram, quae a nostro sensu deperdita, harmoniam quoque deperdens, inexercitatum circa se auditum relinquit.* Haec ille, sed et Aristot. Metaph. lib. IX. ait, *δίεσιν in Musica esse, quod minimum est in voce elementum.* Vetustissimum artis nomen, a Pythagoricis excogitatum, quamquam apud illos semitonium denotaret. Unde et Boetius ipse accipit pro semitonio minori. Sed cur nos istis immoramur? Architecto manum et stilum commodamus, non Musico.

DIEZEUGMENON. Lib. v. c. 4.
DIGITUS. Lib. III. c. 1. Ital. *Digit.* Gall. *Ponce.*

DIMOERON. Lib. I. cap. 1. Ital. *Demerone.* Gall. *Dimoeron.* Scribendum fuerat dimoeron, pentamoeron, Graece enim *δίμοιρον* et *πεντάμοιρον.* Est autem dimoeron pars senarii, ex duabus partibus (id enim exprimit verbum) hoc est, binariis. Male Aretinus in Plut. Tib. pro dimoero, dimidium vertit, quamquam non negaverim, *δίμοιρίων* in duas partes divisionem dixisse bonos Auctores.

DIOPTRA. Lib. VIII. cap. 6. Ital. *Tragnardo.* Gall. *Dioptres. Libratur autem Dioptra.* Baldus: Libratorii hujus instrumenti usum innuit Vitruvius,

formam reticet, nec verbis, quod de Chorobate facit, serio depingit; puto vulgatissimam rem noluit legentium oculis aut auribus inculcare. Suidas: Δίοπτρα μηχανικὸν τεχνόργημα, δι' ἧς οἱ γεωμέτραι ἀπηκρίβουν τὴν τῶν ἐπιπέδων ἐκ Διασθήματος ἀναμέτρηται. *Dioptra est mechanicum artificium, quo Geometrae ad anuissimam ex intervallo pinnarum veniantur mensuram.* Emanat dictio a Graeco verbo διοπτρεύειν, despiciere, perspicere, collimare. Dioptrae meminit et Polybius, cui necessario junctum esse oportere ait ἀλλίσκων, nempe canaliculum, per quem sit ipsa metiendarum altitudinum intervallorumque inspectio. Novitii Geometrae in quadrantibus et dorso Astrolabii scalam vocant altimetram, qua per dioptram distantias rerum, altitudines, profunditatesque dimetiuntur. Dioptram vero imi scriptores, Mediclinium appellant, Regulam, Volvellam, Lineam fiduciae, et Arabica voce Alhidadam, hoc est, distinguentem, terminantem, acute ostendentem lineam. Foramina vero, quae sint aulisci, seu canaliculi loco, pinnas pinnulasve nominant. Utilis vero Dioptra ad aquarum librationem, quia perpendiculari ope lineam ostendit Horizonti parallelam, libratamque planiciem, qua cognita, facile utrum sit incile sublimius inferiusque loco ad quem ducere aquam oportet, innoteseit. Nostri Dioptram *Traguardum* et *Squadrum* vocant. Haec ille. Cl. Salmasius ad Solinum, pag. 672. Falluntur qui Dioptras alias aquis librandis, alias altitudinibus capiundis accommodatas fuisse volunt. Nam et fastigium aquae per Dioptram eandem explorari solebat, qua propugnaeulum, et turrium altitudo sumebatur. Non nescio tamen haud unum genus extitisse organi dioptrici, ut sunt *baculum Jacob*, *quadrans Geometricus*, et similia plura. Quin etiam gnomam ipsam Dioptrici generis fuisse certum est etc.

DIPECHACE. Lib. I. c. 2. Ital.

Di due cubiti. Gall. *De deux coudées.* Vocabulum hoc in variis codicibus distortum, διπαιχῆ διήχησις. Baysius nominavit ex Vitruvio, sed de nominis ratione nihil dixit. Ego sive cum Barbaro dipechaicen dictam partem illam puto, quod bicubitali esset spatio, id enim sonat διπηχυς, unde διπηχυκός, et διπηχυαῖή.

DIPLASION. Lib. III. cap. 1. Ital. *Diplasiono*, o *Doppio.* Gall. *Diplasion*, ou *Double.* Simplex numerus Senarius est, ex duplici Senario Duodenarius: διπλασιον Graece duplum dicitur.

DIPLINTHII. Lib. II. cap. 8. Ital. *Muri di due mattoni.* Gall. *Murs de deux briques.* Si verbum latine reddas, διπλωθός bilater, triplintos trilater.

DIPTEROS. Lib. III. cap. 1. Ital. *Diptero*, o *Tempio alato di doppie Ale.* Gall. *Diptere*, ou *Temple ailé de doubles Ailes.* Vide *Peripteros*: ibi habebis Pteron graece, alam; Dipteron ergo dici quasi duas alas habens, vel, si liceat, bisalatum.

DIRECTIO. Lib. VII. cap. 3. Ital. *Piano.* Gall. *Egalité.*

DIRECTUS. Lib. VII. cap. 3. Ital. *Appianato.* Gall. *Egalé.*

DIREPTIONES VIARUM. Lib. IV. cap. 3. Ital. *Listelle de' compartimenti.* Gall. *Listels des compartimens.* Bis in eodem capite eadem repetit verba. Emendatiores codices directiones praeferunt. *Cujusmodi fuerint hae, inquit Philander, qualisve fuerit sculptura, non convenit.* Ego, si meo mihi iudicio liceret uti, viarum directiones in corona Dorica, spatia illa esse affirmarem, quibus tum fulmina, tum guttae, hae supra triglyphos, illa supra metopas distinguuntur. Habent autem viarum speciem, eo quod sint rectae, oblongae, parallelae, et mediocriter latae. Cinguntur autem ab ejusmodi viarum directionibus, tum tetragona quaedam ἐτερομήκη, tum ad rhombi figuram spatia

quibus mediis fulmina scalpuntur. Sed haec in imaginibus melius videnda. Nobis sat est digitum intendisse et meliora ingenia excitasse.

DIRIGERE ARENA. Lib. vii. c. 3. Ital. *Appiaiare*. Gall. *Egaler*.

DISDIAPASON. Lib. v. c. 4.

DISPARATIO PROCREATIO-NIS. Lib. ii. c. 9. Ital. *Separazione del feto*. Gall. *Accouchement*.

DISPOSITIO. Lib. i. cap. 2. Ital. *Disposizione*. Gall. *Disposition*. Hanc autem Graeci *Διατάξις* vocant. Ceterum quid sit ipsa dispositio, ita docet: *Dispositio vero est rerum apta collocatio, elegansque in compositionibus effectus operis cum qualitate*. Est igitur accommodatio quaedam, non modolorum, ut partium, neque quantitarum, sed qualitarum operis. Si enim capitulum, puta Doricum, quod eandem habet cum basi altitudinem, sub columnae scapo basis loco posueris, peccatum erit in ipsa dispositione. Vide Barbarum hac de re docte, et copiose disserentem.

DISPLUVIATUM. Lib. vi. c. 3. Ital. *Displuviato*. Gall. *Déconvert*. *Displuviata autem sunt (cavaedia) in quibus Deliquiae arcam sustinentes, stillicidia rejiciunt. Displuviata tecta fiunt*, ait Philander, *trabium junctis capitibus mutuo innixis, paribusque contra se ponderibus pedibus imis divaricatis, quae, nisi fallor, Sex. Pomp. pectinata appellat, sive testudinata, in partes quatuor devexa*. Hactenus ille: a quo non dissentit Doctissimus vir Adrianus Turnebus; ait enim: *Displuviatum cavaediam habere tectum, in utramque partem devexum, et inde nomen adeptum, quod tanquam divortia quaedam diverse pluviam huc atque illuc dividant*. Haud aliter fere interpretatur Barbarus. Ego, inquit Baldus, ab istis non sto, et eorum opinioni non subsigno, omnium siquidem cavaediorum tecta displuviata sunt, imo

et quae non sunt cavaediorum, dummodo utrimque pluant: quae cum ita siut, cur non omnia cavaedia displuviata? Meo iudicio ita res habet: cavorum aedium quaedam nullam aquam admittunt, veluti testudinata, tecta siquidem sunt; quaedam admittunt quidem pluviam cadentem, sed minori spatio aperta et coelo exposita; quaedam demum, eo quod amplissima sint et tota sub divo posita, valde compluta, et propterea dicuntur compluviata. Meum ego sensum aperui, utrum collimaverim alii iudicent.

DISRUMPERE. Lib. vii. cap. 11. Ital. *Rompere*. Gall. *Rompere, briser*.

DISSONANTES LOCI. Lib. v. c. 3. Ital. *Luoghi dissonanti*. Gall. *Lieux dissonans*.

DISTRIBUTIO. Lib. i. c. 2. Ital. *Distribuzione*. Gall. *Distribution*. Graece autem Distributio *εισνομή* dicitur, quod vocabulum valet domestica dispensatio, distributiove; quamquam non pro domestica tantum, quae ad morum Philosophiam pertinet, et domus rectam gubernationem, sed pro quavis distributione, seu dispensatione apud probatos Auctores accipiatur.

DODRANS. Lib. vii. c. 1.

DOLARE arborem, materiam. Lib. ii. c. 9. Ital. *Asciare*. Gall. *Couper*.

DOLIUM. Lib. vi. c. 9. Ital. *Vaso*. Gall. *Tonneau*.

DOMINICUS SUMTUS. Lib. vii. cap. 5.

DOMINUS. Lib. vii. c. 5.

DOMUS URBANA. Lib. i. c. 2. Ital. *Casa di Città*. Gall. *Maison de Ville*.

DONICUM. Lib. ix. c. 4.

DORON. Lib. ii. c. 3. Ital. *Dono*. Gall. *Don*.

DRACHMA. Lib. iii. cap. 1. Ital. *Dramma*. Gall. *Drachme*.

DUCERE LATERES. Lib. ii. cap. 3. Ital. *Formare mattoni*. Gall. *Faire des briques mouler*.

DUCTARIUS FUNIS. Lib. x. c. 2. Ital. *Menale*. Gall. *Cables*. In trochleam induuntur orbiculi duo, per axillos versationes habentes, per cujus orbiculum summum trajicitur ductarius funis. Baldus: De quo fune hic sermo fiat, non ambigitur. Ductarius

autem dicitur, quod per orbiculos ducatur, et inde ad ergatam. Veneti, teste Barbaro, *menalem* vocant, siquidem *menare* nostris est quod Latinis ducere.

DUCTIONES AQUARUM. Lib. viii. c. 7. Ital. *Acquedotti*. Gall. *Aqueducs*.

E

ECCLESIASTERIUM. Lib. vii. cap. 5. Cum *Apaturius Alabandaeus elegantia manu finxisset scenam in minusculo Theatro, quod Ecclesiasterion apud eos vocitatur*. *Ἐκκλησιάζειν* Graecum vocabulum ab *ἐκκλησιάζειν* conventum celebrare, ad coniectionem vocare. Locus omnis hoc nomine significatur in quo homines ad colloquendum, aut aliorum colloquia audiendum conveniunt. Baldus.

ECHEA. Lib. i. cap. 1. Ital. *Vasi del Teatro*. Gall. *Vases de Théâtre*. Suidas duobus verbis *ἠχῆεις ὁ ἦχον ἀποτελών*, *Echeis*, sonitum edens. Aristoteli machinae genus, quae a strepitu *βροντεῖον*, idest tonitru. Improbe quidam Vitruviani Codices habent *ἐχθητικὰ* et *ηχητῖα*. Duplici sensu eadem voce usus est auctor, modo pro vocum discrimine, modopro vasis voces discriminiantibus.

ECHINUS. Lib. iii. c. 3. Ital. *Ovolo, o Quarto di Tondo*. Gall. *Echine, ou Quart de rond*. Echinus Graeca vox *ἐχῖνος*, Latinis passim vulgata, et crebro usurpata, vario sensu. Architectis, et Vitruvio nostro ornamentum illud ita appellatur, quod tum Jonicis, tum Doricis Capitulis adsculptitur, castaneorum ordinatim in patentes eclinos ordinarum imaginem praeseferens, quas quidem castaneas, eo quod ovis sint similes, nostri *ovolos* vocant, sed et ova in eymatiis modo decaeminata, modo etiam integra scalpuntur, quibus hamata ideo inseruntur spicula, quod

ad eclinos ipsos seindendos usui esse posse videantur. Subdubitat Barbarus, utrum ad castaneorum folia, quae a canali in Capitulis Jonicis prominent, ea vox referri queat, et meo iudicio male dubitat, corticum enim ea vox propria est, non foliorum.

ECPHORA. Lib. iii. cap. 3. Ital. *Sporti*. Gall. *Saillie*. Si vocabulum latine reddas *ἐκφορὰν* prolationem dices, hinc pronuntiationem, et enunciationem ea voce significant, sed et ad elationem funeris denotandam usus est Plutarchus in Solone. Est autem a verbo *ἐκφέρειν*, efferre, proferre, exportare.

EFFECTUS OPERIS. Lib. i. c. 1. Ital. *Pratica*. Gall. *Pratique*.

ELAEOTHESIUM. Lib. v. c. 11. Ital. *Eleotesio*. Gall. *Lieu ou l'huile étoit servée*. Ad sinistram *ephebei elaeothesium*. Baldus: *Philandro locus ubi ceromate, idest, cerato oleo perfundebantur*. Subdit autem videri sibi *elaeodeusium* potius dicendum a verbo *ελένειν*, quod rigare significat. Ego non item. Germana enim vox est *elaeothesium*, et proprie notat olei repositorium, hoc est, cellam, ubi unguenta asservantur. Ungebantur autem loturi, et luctaeturi. Ungere autem Graece *ἀλείφειν*, unde *αλιπταε* et *ἀλυπτήριον*. Pollici locus ubi ungebantur, quem *Coecil*. Plin. unctuarium appellavit de palaeatricis hujuscemodi unctionibus fuse et luculenter, ut fere omnia, agit Mercurialis lib. i. de re Gymn. c. 8.

ELLYCHNIUM. Lib. viii. cap. 1. Ital. *Lucignolo*. Gall. *Mêche*.

EMBATER. Lib. 1. c. 2. Ital. *Modulo*. Gall. *Module*. *Ant etiam embatere in Ballistae foramine*. Ita legendum statuit Turnebus, motus Hesyehii auctoritate: *Embater apud Architectos locus*. Quamquam non *τίπος*, idest, locus ibi legendum sit, sed *ὄπη*, hoc est, foramen, ut saltem Vitruvii dictio conveniat. Vulgati vero Codices passim habent *embate*, vox est a verbo *εμβατέειν*, ingredi, introcedere, inambulare, unde *embates* aut *embater*, ingressor. Certe noster auctor perspicue lib. iv. cap. 3. *modulum*, *embatem* appellat. Ait enim, facta divisione frontis templi: *Ex his pars una erit modulus*, qui graece *embates* dicitur.

EMBOLI MASCULI. Lib. x. c. 12. Ital. *Stantuffi*. Gall. *Pistons*.

EMBOLUS. Lib. x. cap. 12. Ubi de Ctesibica machina aquam per expressionem attollente. *Ita de supernis in modiolis emboli masculi, torno politi* etc. Baldus: Graecanica vox *εμβολος*, qua omne id exprimitur quod in rem aliquam inditur immittiturve. Hinc apud Aelianum et Polybium idem vocabulum accipitur pro euneata acie, et ideo penetrabili. Rostris navium triremiumve idem nomen a figura et vi, sed et clavienlae illae euneatae ita dicuntur, quibus axis currus ad continentum rotas, ne decidant, trajicitur. Quod autem ad Vitruvianum embolum pertinet et machinam illam Ctesibicam, teres lignum illud est, torno diligenter expolitur, quod modiolorum cavitates implet, et ultro citroque inductum et reductum, aerem tum attrahit, tum pellit. Nostrates voce vulgo *masculum* appellant. De hoc item embolo Heron in pneumaticis, ubi de hac eadem machina hydraulica. Utuntur illo et Medici in fistulis ad clysteria, nec non ii qui lusorios inflant folles, idque instrumento quod ab officio *Gonfiectum* dicunt.

EMENDATE. Lib. x. c. 11. Ital. *Con esattezza*. Gall. *Avec exactitude*.

EMISSARIUM. Lib. viii. cap. 7. *Cumque venerit (quae ducitur aqua) ad moenia, efficiatur castellum, et castello conjunctum ad recipiendam aquam, triplex emissarium*. Baldus: Sipontino, viro doctrinae non aspernandae, imo, ut illo aevo, mirando, *emissarium locus est, per quem aqua e lacu aut stagno emittitur*. Philandro *Receptaculum, unde postea erogatur aqua*. Res clara est, et nomen laud obscurum. Notamus, Vitruvianos vulgatos, hoc est, cudos codices, legere passim pro emissario immissarium. Sic habet Germanica editio, ita Jucundiana, nec aliter Caesaris Caesariani senibarbara versio. Quibus, quod mirer, consentiunt doctissimi citra controversiam viri, Barbarus et Philander. Ego, si quis arbitrum me constituat, Sipontino magis accedo. Si enim ad emissionem aquae, cur immissarium? Certe ita legere est apud Sueton. in Claud. cap. 20. *Item emissarium Fincini lacus* etc. Item apud Cic. lib. xvi. Epist. ad Tiron. *nullo aprico horto, nullo emissario* etc. Albertus a Sipontino stat lib. x. cap. 7. Utrum vero emissarium istud Vitruvii idem sit cum erogatorio Jul. Frontini, ambigo: ait enim, *Mewinerimus, omnem aquam, quoties ex erogatorio venit intra, breve spatium in Castellum cadere*. Emissaria plura, erogatorium unum. Item aqua Vitruvio e Castello in emissaria; Frontino ex erogatorio in Castellum.

EMPLECTON. Lib. ii. c. 3. Ital. *Fabbrica riempita*. Gall. *Maçonnerie à remplage*. *Ἐμπλεος* latine plenus. Est autem a verbo *ἐμπλείω*, unde latinum impleo, idem est ergo emplecton quod plenum fareturve. Nomen a re. Farctur enim in medio, ut Vitruvius ait, structura.

EMPORIUM. Lib. ii. cap. 8. Ital. *Mercato*. Gall. *Marché*.

ENCARPI. Lib. iv. c. 1. Ital. *Festoni*. Gall. *Festous*.

ENCLIMA. Lib. ix. cap. 9. *Hemicyclium excavatum ex quadrato, ad enclimaque succisum, Berosus Chaldaeus dicitur invenisse*. Baldus: Est *ἐνκλιμα* inclinatio, auctus, mundi plaga, idem fere valens quod *Clima*, etsi illud compositum, istud simplex. Puto ideo dictum, ad enclima succisum, quod instrumenti ipsius succisio isti illive Sphaerae inclinationi esset accommodata. Proelus: κατὰ πᾶν ἐνκλιμα τὴν αὐτὴν ἀπόστασιν, ἔχου, in quavis inclinatione plagave eandem intercapedinem servant. Dieuntur haec a verbo *ἐνκλίπειν*, inclinare. Vide *Hemicyclium*.

ENCYCLIOS. Lib. vi. in prooem. Ital. *Enciclopedia*. Gall. *Encyclopédie*. Sunt autem membra notitiae illae omnes, quas in Architecto necessarias esse praemonuit. Κύκλος graece *circulus*, ἐγκύκλιος eireularis. Ceterum quamquam omnium fere disciplinarum sit eireulus, ad eam tamen hoc nomen refertur, quae fit liberalium artium catena.

ENGIBATA. Lib. x. cap. 12. Ital. *Statuette che si muovono in un vase*. Gall. *Petites figures dans des vases de verre*. De Ctesibii inventis: *Nec tamen haec sola ratio Ctesibil fertur exquisita, sed etiam plures, et variis generibus, aliae quae ab eo liquore pressionibus coacto spiritu, effervere a natura mutatos effectus ostenduntur, uti merularum, quae aquae motu voces edunt, atque engibatae, quae bibentia tandem movent sigilla*. Baldus: Philander rem universam compendio enucleat, de verbi vi aut origine nihil prorsus. Verbum *ἐγγίζειν* Latine appropinquare. Hinc Barbarus quasi legisset *ἐγγίβατα*, vernaeule vertit, *e le cose che si avvicinato*, ἀπὸ τῆ ἐγγίειν βῆσαι. Ubi vero legamus *ἐγγείβατα*, quod nonnullis arridet, videbitur Vitruvium intellexisse de ieunculis, quae per aequatam planitiem, humano more perambulant, et

motus exprimunt. Etenim *ἐγγίειν* terrenum unde Theoph. lib. vi. e. 6. plantam humi serpentem *ἐγγείφωλλεν* vocat. Consentanea haec quidem, at ego si fas esset legere *ἀγγείβατα*, ut dictio composita esset ex *ἀγγίειν* et *βάτης*, putarem verbum ad ea sigilla pertinere, quae apud Heron. in pneumaticeis cap. 71. in vase perspicuo choreas ducunt. Etenim vas Graeco sermone *ἀγγίειν* dicitur. Barbarus: *Fiuut enim machinae, quae hydraulae quoque nominantur, quae avium voces reddunt, quae icimculas et sigilla movent, lebetibus et scaphis inversis aqua sublevatis. Ex virgulis enim tamquam ansis cum tympanis conjunctis sigilla egrediuntur, ut in nono superioris libri capite vidisse potuimus, cum de horologiis ageretur*.

ENGONATON. Lib. ix. cap. 9. *Et alii plures inventa (horologiorum) reliquerunt, uti Gonarchen, Engouaton, Antiboracum*. Baldus: Engouaton hic formam aliquam Horologii notare, locus ipse non relinquit ambiguum. Quae autem ea esset, quaeve nomini eausa et ratio, nulli elarum. Silet Philander: Ipse vero Turnebus loquitur in haec verba: *Eodem capitulo, cum forme horologiorum ab antiquis inventae commemorantur, quaedam effertur his verbis, ut intelligi nullo modo possint, ut cum scribitur, uti Gonarchen, Engouaton, Antiboracum. Quis has voces ulla in Grammaticorum aut Astrologorum schola nunquam audivit? quis denique Graecus agnoscit? etsi nescio quid Graecanicum balbutiunt et strepuunt*. Isthac ille ejus dieta ideo retulimus, ut rei difficultatem tanti viri auctoritate firmaremus. Si tamen locus opinioni, a forma nomen huic generi datum putarem, vel quia esset angulatum, qualia sunt ea quae in euborum, octaedrorum et ejusmodi eorporum superficiebus describuntur, vel quia geniculatum, hoc est, in genu plicatum,

qualia sunt ea, quae passim e Germania efferuntur, et *Kompast*, seu *Compassus* Germanica lingua, voce a Latina deslexa, nominantur. Etenim *γωνάτιζω*, *γωνάτῃμαι* a nomine *γόνος*, idest, genu, unde *ἐγγονατίζειν*, et *ἐγγονατῃμαι* in genua cado, ingeniculor denotat, unde fieri potest factum nomen *Engonaton*; quemadmodum ἀπό τῆ λιθοστορήσαι *lithostroton*. Sed et *γωνία* angulus, unde emanasse potuit *ἐγγώνιατον*. Si cui meliora sunt, ea proferat; nos quae in nostro penu, sine invidia erogavimus. Haec ille. Codex Arundel. legit pro *Engonaton*, *conatum plinthium*.

ENTASIS. Lib. III. c. 2. Ital. *Ventre, o Gonfiessa*. Gall. *Renflement*. Vocabulum notae originis, a verbo *ἐντέλλειν*, intendere. Est ergo *Entasis* intentio, distentio, productio, inflatio. Distenduntur enim quae inflantur, et haec mente Graecos *Entasin*, idest, inflationem columnarum dixisse putarem; verbi vim reddunt Galli, quibus adjectiones illae *renflement de colonnes* appellantur. Nostrates vero *Architecti*, aliunde accepta similitudine, *pancias*, hoc est, ventres dicunt columnarum.

EPAGON. Lib. x. cap. 5. *In radice autem machinae religatur tertia trochlea. Eam autem Graeci ἐπάγοντα, nostri artemonem appellant.* Baldus: De re nulla quaestio, clare enim quid sit docet noster Auctor. De *artemone*, ut velum est, multa inter scriptores concertatio, sed quae nihil ad nostrum institutum. Errorem *Hermolai*, qui *Vitruvianum artemonem* seu *Epagonta* confundit cum *ergata*, quam *machinam Argantium* nostri appellant, exagitat quispiam, nec injuria: longe enim haec absunt. Porro *ἐπάγοντα* dictum ἀπό τῆ ἐπάγειν, nemo dubitat. A tractione igitur verbum, eo quod *trochlea* illa ad ductarium *ergata* trahendum, magnam afferat commoditatem. *Artemon* vero, si Graecam originem, non autem Latinae linguae usum spectes, idem est ac

aptari, alligari. Veneti *Epagonta* *artemonemve trochleam, pasteccam* vocant, auctore *Barbaro*.

EPHEBEUM. Lib. v. cap. 11. Ital. *Esebeo*. Gall. *Lieu pour les jeunes garçons. Ephebeum in medio. Hoc autem est exedra amplissima cum sedibus, quae tertia parte longior sit quam lata.* Baldus: Vocabulum hoc a plerisque video male scribi, *Ephoebeum Philandro*, *Ephaebeum Barbaro*, *Ephebaeum Mercuriali*, cum tamen germana scriptio, si a Graecis petatur, sit *ἐφήβιον*, sive *ἐφηβεῖον*, *Ephebium* vel *Ephebeum*, ut videre est apud veterem *Aristophanem*. interpretem in *avibus*. Haec nos pro *Grammaticis*. Ceterum *Ephebeum* istud *Vitruvianum*, locus erat in *palaestra*, in qua *puberes* exercebantur. Eadem ratione *ἐφηβικὸς* dicebatur locus in *theatro*, e quo *ephebi* ipsi spectabant.

EPIECTON. Lib. III. cap. 1. *Cum ad supputationem crescat supra sex, adjecto asse, Ephecton.* Baldus: *ἑφεκτος* *suprasextus*. Dicitur ergo *ἑφεκτον* *septenarium*, eo quod contineat *senarium* et *unitatem* impositam illi. Haec ille. *Cl. Salmasius de Modo Usurar.* p. 16. Hinc *ἑφεκτος λόγος* qui superat sextante perfectum numerum *sex*.

EPIBATAE. Lib. II. c. 8. Ital. *Soldati dell' Armata navale.* Gall. *Soldats de l' Armée navale.* Quivis *conscensor* ex vi Graeci verbi dici potest *Epibates*. Est enim ab *ἐπιβατεύειν*, *conscendere*, unde *Epibateria* *scansoriae machinae*. Quod licet verum sit, tamen usu venit, ut ea vox de *conscensoribus navium* dicatur, sint illi *classarii milites* (quo sensu accepere *Hircius* et *Vitruvius noster*) vel ii, qui vel *peregrinationis*, vel *negotiationis* causa, sua vel aliena navi utuntur. Denotat igitur, *Thucydidem* teste, *copias universas nauticas*, praeter *remiges*, sed et pro *aggressoribus* seu *invasoribus* commode usurpatur.

EPIBATHRA. Vide *Ascendens machina*.

EPIDIMOEROS. Vide *As*.

EPIGRAMMA. Lib. viii. e. 3. Ital. *Inscrizioue*. Gall. *Inscription*.

EPIPENTAMOEROS. Lib. iii. c. 1.

EPISCENIUM. Lib. v. c. 7. Ital. *Ordine terzo sopra la Scena*. Gall. *Ordre troisième sur la Scene*. Breuiter et perspicue Philander, quoeum sentit et Barbarus: *Episcenium, sive episcenos dicitur, quod supra scenam extruitur, idest, columnationis sive contignationum ordines*. Ἐπισκήνιον Graeca vox, τὸ ἐπὶ τῇ σκηνῇ καταγώγιον, pars quae ad superiorem scenam ducit, vel quae ipsi scenae superadditur.

EPISCHIS. Lib. x. cap. 17. *Tum vero modiolii aerei in ea capitula includuntur, et in eos cuneoli ferrei, quos ἐπισχίδας Graeci vocant, collocentur*. Baldus: Adulterinam putat hanc vocem Turnebus, et ideo restituendum ἐπισηχίδας ex Herone seu Ctesibio. Nos genuinam legitimamque esse eensemus, nec ita male affectam. Ἐπιχίξενω graece scindere, findere, proscindere, etiam aratro: ut apud Apollon. ἐπιχίξοντες ἄρτραν, quod Virg. *infindere sulcos*. Hinc factum est vocabulum ἐπιχίξ, ἐπιχίδιον, cuneus, cuneolus. Sana ergo Vitruviana lectio.

EPISTYLIUM. Lib. iii. c. 2. 3. Ital. *Architrave*. Gall. *Architrave*. Ἐπιστύλιον Graecae trabs, quae eolumnae imponitur. Stat enim ἐπὶ τὸν σῦλον, idest, super eolumnam. Epistylum esse trabem summis eolumnis impositam, vel ipse Plutareus testatur in *Periele κίονας ἐθῆκε καὶ τοῖς ἐπιστύλοις ἐπέγευξε, columnas posuit, et Epistyliis iugavit*. Trabem hanc Nostrates, quos etiam Galli imitantur, *Architravem* appellant, ea mente, ut velint, trabem hanc arcus vires sustinere, qui a eolumna ad eolumnam sinuari solet.

EPISTOMIUM. Lib. ix. G. x. c. 13. Ital. *Chiave d' uia fontana*. Gall. *Robinet*. *Singulis autem canalibus (hydraulici organi) singula Epistomia sunt inclu-*

sa manubriis ferreis collocata; quae manubria cum torquentur, ex ara (ita scribendum non arca) patefaciunt nares in canales. Graece ἐπιστόμιον, id omne dicitur, quo os quomodolibet obturatur: unde verbum ἐπιστομίειν: Latine igitur Epistomium reddi posset oris obturaeulum: quod vocabulum licet amplissimum, aeramentum nihilominus proprie denotat, quo fontium et lavacrorum Siphones obturantur. *Epistomium, inquit Budaeus, aeramentum est, quo ora salientium obturantur et laxantur cum opus est, dum manu ducitur verticillum illud pertusum, quod admittit vel arcet aquam prout hoc aut illo modo versatur*.

EPITITHIDES. Lib. iii. c. 3. Ital. *Gola suprema, o Sina suprema*. Gall. *Doucine au haut, ou Gueule au haut*. *Sinae, ait Barbarus, a Graecis Epitithidae (Epitithides debuit) dicuntur, in summis fastigiorum coronis imponuntur*. Est ergo supremum membrum eoronidis, quae fastigio summo superponitur. Barbarus tamen de Graeco ipso nomine prorsus nihil. Est autem idem ac superimponere, imponere, unico verbo diceres *superimpositiones*.

EPI TOXIS. Lib. x. c. 15. Ital. *Epitossi*. Gall. *Epitoxis*. *Epitoxidos (catapultae) longitudo etc*. Baldus: Turnebus: *Est cavus qui sagittam recipit*. Sunt quidam non infimae notae viri qui esse Epitoxitida putant, quam nostri *Ballistae nucem* appellant. Sed errant isti, ut ajuunt, toto coelo. Erat enim cavus iste per mediam longitudinem regulae, quam graecae δῶσαν dicebant. Haec ille. Barbarus: In regulis autem canales sunt, in quibus sagittae colloantur, in ealec autem parastatarum est Epitoxis, idest eavus, in quo sagittae eaput includitur.

EPITRITOS. Lib. iii. cap. 1. *Cum facta sunt octo, quod est tertia adjecta, tertiarium, qui ἐπίτριτος dicitur*. Baldus: Octonarius numerus respectu

senarii vere est Epitritos. Si enim ipsi senario binarium imponas, quod est senarii pars tertia, octonarium efficies. Haec ille. Cl. Salmasius de Modo Usurar. pag. 17. Reperio tamen in antiquissimo eodice pro tertiarario legi adtertiarium; hoc modo cum facta sunt octo, tertia adjecta, adtertiarium. Ad verbum reddere voluit vocem Graecam Latina a se conficta, ut *ἐπίτριτος*; sit adtertarius, qui totum habet et adhuc tertiam ejus partem.

EPIZYGIS. Lib. x. c. 16. 17. *Foramen autem oblongius sit tauto, quantum ἐπιζυγίς habet crassitudinem.* Baldus: Turnebus lib. 11. cap. 5. *Sic vocatur axiculus, vel, ut Vitruvius vocat, cuneolus, qui nervos vertit et tendit.* Idem fere Barbarus; uterque tamen errat: est enim, ut ex Herone cognoscimus *ἐπιζυγίς* ferreus axiculus, qui orificio modioli sese choeniceidos appositus transversos nervos continet, dum in ipsa modioli versione torquentur, et intenduntur.

EQUILIA. Lib. vi. cap. 10. Ital. *Stalla.* Gall. *Ecurie.*

EQUUS. Lib. ix. c. 3.

ERECTIO FIRMA. Lib. viii. *Praef. Erezione.* Gall. *Erection.*

ERGATA. Lib. x. cap. 4. Ital. *Argano.* Gall. *Cabertau. Vindas. Funis refertur ad ergatam.* Baldus: Philander scitissime sic depingit: *Ergata machina tractoria, vel hoc a succula differt, quod axe est recto. Nam etiam vectibus sicut succula versatur, non id quidem brachiorum ductu, sed obtinentibus et ambientibus vectiariis.* Si graecam vocem Latine reddas, non male dixeris *operariam uachinam*: etenim et operarios ipsos *ἐργάτας*, et poetice *ἐργατίους* Graeci dicunt. Apud nos voce semigraeca, imo si *a* in *e* mutas, tota Graeca, arganum. Est enim *ἐργα-νον* Graecum vocabulum, quod dicitur et *ἐργαλείον*, idest, instrumentum artificiumve. Hermolaum castigatorem suo

loco castigavimus, volentem ergatam et artemonem verbo tantum, non re ipsa differre.

ERISMAE. Lib. vi. c. 11. Lib. x. c. 1.

ESCHARA. Lib. x. c. 16. Ital. *Base.* Gall. *Base. Grille. Basis* (Ballistae) *quae appellatur ἐχάρρα, longitudo foraminum* etc. Baldus: *ἐχάρρα* proprie focus, ignisve conceptaculum; eo sensu Homero domesticum vocabulum. Quid autem sit Mechanicis Eschara, ipse Vitruvius declarat: *Basis.* Idem quoque cap. 22. ubi de testudine, *Basis compingatur, quae graece ἐχάρρα dicitur, quadrata habens quoquo versus latera.* Notandum, eodem vocabulo non solum focum, et apud medicos ignitum ulcus dici, sed apud cocos instrumentum illud, quo pisces carnesque assantur, et a Latinis craticula dicitur. Dubitabit merito quispiam, quid commune sit basi antedictae cum Eschara quae craticula; dicimus a similitudine hujus coquinarii organi, mechanicum vocabulum emanasse; eadem de causa Bayfius de re naut. Escharam appellat eratem palangis contextam, quam Athenaeus basim et fulcimentum navis dicit, dum fabricatur vel stat in navali. Haec ille. Vide Claud. Salmasium in Solinum pag. 179.

ESCULUS. Lib. 11. cap. 9. Ital. *Ischio.* Gall. *Petit chéne.*

ETESIAE. Lib. 1. c. 6.

EVANGELUS. Lib. x. c. 7. Ital. *Portatore di buone nuove.* Gall. *Porteur de bonnes nouvelles.*

EVANESCERE. Lib. vii. c. 3. Ital. *Smortire.* Gall. *Perdre le lustre.*

EVANIDUS. Lib. 11. cap. 8. Ital. *Magro.* Gall. *Maigre.*

EVERGANEAE TRABES. Lib. v. c. 1. Ital. *Travi ben congiunte.* Gall. *Poutres bien jointes.* Quid Philander senserit de voce, *Everganae*, in superiore Annotatione facile apparet. Barbarus (pag. 168. lin. 12.) *Trabes*, ait, *everganae idest compactiles, et affa-*

bre, et accurate factae coronarium loco habebantur. Idem Italice interpretatur verba, *Everganeae Trabes*, ita; *Travi ben composte, incliavate*; Joannes autem Martin verba illa Gallice interpretatur ita: *Poultres enclavces a groz crampons de fer*: quae tamen interpretationes mihi quidem non satis probantur. Itaque selegi tamquam aptam interpretationem Perraultii, qui Gallice scripsit: *bien jointes*; et eadem ratione in Italicam Linguam ea verba converteram, plane reputans, trabes everganeas nihil aliud esse, nisi trabes firmiter, secundum sua latera, conjunctas iis modis, quibus duae trabes (ut ita dicam) unicam trabem componerent. In Editione autem principe, et in Mss. Pit. Eto. Reg. Oxf. Ven. desideratur verbum *trabes*: sed, cum in aliis veteribus Libris reperitur, reddatque clariorem sententiam, illud in textu relinqui posse, existimavi. Duo illa, de quibus agit Vitruvius, *tigna bipedalia* in Tabula XXXVII. Fig. 2. indigitantur ab Graecis litteris ΦΦΦ. Post haec, modo quid senserit Baldus subjeciam. Sane pro compactilibus libentissime acciperem. Cur enim dixerit *ex duobus tignis bipedalibus*? Quamvis Graeca origo alio me trahat, *εὐεργέει νῆα* dixit Homerus, idest, bene fabricatam seu compactam navim. Lego apud Theoph. lib. v. in primo tractatu diei *δυσεργόν ἄλγιν* pro intractabili materia, et ad fabricam inutili, *εὐεργός* igitur contrario sensu tractabilis, expedita.

EURICA. Lib. ix. e. 3. *Nam currens* (Archimedes) *identidem graece clamabat: eurica, eurica.* Perperam et imperite latinis characteribus scriptum est graecum verbum, scribendum siquidem fuerat vel graece *ἔυρηνα*, aut latine characteribus acquipollentibus *heureca*. Est autem a verbo *εὐρίσκειν* invenire, unde *εὐρεμα* inventio. Clamabat igitur Archimedes: *veni, veni.*

EURIPUS. Lib. vii. c. 5. Ital. *Canale.* Gall. *Canal.*

EURHYTHMIA. Lib. i. e. 2. Ital. *Euritmia.* Gall. *Eurythmie.* *Est venusta species, commodusque in compositionibus membrorum effectus.* Aptatur haec vox cuivis rei decenti, concinnac, aptae, corpori, numero, gressui seu motui, voci.

EURONOTUS. Lib. i. c. 6.

EURUS. Lib. i. c. 6.

EUSTYLOS. Lib. iii. cap. 2. Ital. *Eustilo, o di Colonne poste con giusti intervalli.* Gall. *Eustyle, ou Colones situées par intervalles raisonnables.* Si verbum *Eustylos* late vertas, *diees concinne columnatum.* Ut enim dicimus *εὐεργής* bene septum, *εὐβόσφυρον* bene capillatum, ita *eustylos* pulchre dispositas habens columnas, vel pulchre columnatum.

EUTHEJA. Lib. x. c. 8.

EUTHYGRAMMUS. Lib. i. cap. 1. Ital. *Riga.* Gall. *Règle.* Satis ad vocabuli explicationem faciunt Philandri verba: Per *euthygrammum* intelligo regulam, quasi rectilineam dicas, nam ad regulam expenduntur lineae rectae. Cetera, quae ad hanc notitiam spectant, vide apud eum.

EXACTIO. Lib. iv. e. 1. vi. 2. Ital. *Precisione.* Gall. *Précision.*

EXAMEN. Lib. x. e. 9. Ital. *Linguetta.* Gall. *Languette.*

EXAMINARE ALICUI REL. Lib. x. e. 8. Ital. *Equilibrare.* Gall. *Etre en équilibre.*

EXAMINATIO. Lib. x. c. 8. Ital. *Equilibrio.* Gall. *Equilibre.*

EXCERNERE. Lib. ii. c. 4. Ital. *Cernere.* Gall. *Sasser.*

EXCIDERE. Lib. vii. cap. 3. Ital. *Tagliare.* Gall. *Couper.*

EXCOQUERE. Lib. ii. c. 6. v. 6. Ital. *Seccare.* Gall. *Sécher.*

EXCRETIA. Lib. vii. cap. 6. *Eae autem excretiae sex, tribus generibus seponuntur.* Baldus: Pro eo quod ex-

cernitur, idest, excrementum. Latinum quidem vocabulum; sed apud Latinos ipsos perquam rarum. Hacc ille. Verum Philander edidit: *Hae autem excretae*, ut ad assulas marmorcas referatur.

EXCURRERE. Lib. iv. c. 6. Ital. *Sportare*. Gall. *Saillir*.

EXEDRA. Lib. vi. c. 5. Ital. *Salla*. Gall. *Cabinet de conversation*. *Sin autem Exedrae aut Oeci quadrati fuerint* etc. Baldus: Quid proprie Exedra (usus apud Latinos obtinuit ut sine spiritu scriberetur) apud doctos et antiquitatis gnaros non convenit, multiplices enim de ea referuntur opiniones. *Exedra*, ait Alex. l. gen. dierum v. cap. 11. *cubiculum erat, columnis fultum et epistylis, pluribusque excisis spatiis, quibus prospectus in viam erat, aliquando sub dio, aliquando sub tecto*. Budaeus in Pandect. lib. si vero. ff. de his qui de jec. *pro cella studiarum*, ut ipse ait, *accipi posse existimat*. Accursius perquam ridicule, *fenestram* interpretatur. Philand. lib. v. c. 11. ait, *eorum locorum figuram referre, quae in coenobiis dicuntur capitula*. Ex Cic. 3. de oratore, Cella erat ad colloquendum aut meridiandum. Idem fere ex eodem lib. 1. de Nat. Deorum. Pollux idem esse affirmat ἐξέδραν et πασάδα. Est autem pastas porticus, locus convivii, coenaculum. Domus nostrae non habent exedras, ergo neque apud nostrates nomen. Si tamen locus quispiam seligeretur amoenus, pulcher, isque cathedris ornaretur, et in eo ad colloquendum confabulandumve pomeridianis horis amici convenirent, quis negaret appellari debere et esse

exedram? Certum graeca origine a sessione dictum patet, nempe quod ibi frequentiores essent sedes et anaclinteria et grabatuli.

EXEMPLAR. Lib. x. c. 22. Ital. *Modello*. Gall. *Modele*. Lib. viii. c. 6. Ital. *Figura*. Gall. *Figure*.

EXEMPLUM. Lib. vii. c. 5. Ital. *Modello*. Gall. *Modele*.

EXISONA. Lib. iv. c. 7. Ital. *Uguali*. Gall. *Egaux*.

EXPEDITIONUM RUSTICARUM AEDIFICIA. Lib. vi. cap. 8. Ital. *Case di campagna*. Gall. *Maisons de campagne*.

EXPERTIO. Lib. viii. cap. 5. *Experimentiones autem et probationes eorum sic sunt providendae*. Baldus: Experimentiones pro experimentis dixit vocabulo parum Latinis scriptoribus usitato.

EXPLICARE. Lib. vi. c. 6. Ital. *Disegnare*. Gall. *Disposer*.

EXPOLITIONES. Lib. vi. c. 11. Ital. *Pulimenti*. Gall. *Enduits*.

EXPOLITUS. Lib. vii. c. 9. Ital. *Colorito*. Gall. *Coloré*.

EXPRESSIONES. Lib. iv. cap. 4. Ital. *Salita*. Gall. *Montée*.

EXPRIMERE. Lib. viii. c. 8. Ital. *Far salire l'acqua*. Gall. *Faire monter l'eau*.

EXTINGUERE CALCEM. Lib. 11. c. 5. Ital. *Spegnere la calcina*. Gall. *Eteindre la chaux*.

EXTREMA LINEA CIRCINATIONIS. Lib. ix. c. 5. Ital. *Periferia*. Gall. *Periphérie*.

EXTRUDERE. Lib. 1. c. 5. Ital. *Diroccare*. Gall. *Pousser*.

EXTRUERE PARIETEM. Ital. *Ergere un muro*. Gall. *Elever un mur*.

F

FABER. Lib. II. cap. I. Ital. *Mae-stro*. Gall. *Maître*.

FABER AERARIUS. Lib. II. c. 7. Ital. *Gettatore*. Gall. *Fondeur en bronze*.

FABRICA. Lib. I. c. I. Ital. *Arte di fabbricare*. Gall. *Art de bâtir*, sive, ut vertit Perraultius, *la Pratique*.

FACTITIUS COLOR. Lib. VII. c. 10. Ital. *Colore artificiale*. Gall. *Couleur artificielle*.

FAGUS. Lib. II. cap. 9. Ital. *Faggio*. Gall. *Hêtre*.

FAMILIARICAE CELLAE. Lib. VI. c. 10. Ital. *Abitazione della famiglia*. Gall. *Chambres des domestiques*.

FANUM. Lib. X. c. 6. Ital. *Luogo consacrato e destinato ad un tempio*. Gall. *Place consacrée et destinée à un temple*.

FARNUS. Lib. VII. c. I.

FARRARIA. Lib. VI. cap. 9. Ital. *Magazzini per farro*. Gall. *Grenier*.

FARTURA. Lib. II. c. 8. Ital. *Rimpitura*. Gall. *Remplage*.

FASCIA. Lib. III. c. 3. Ital. *Fascia*. Gall. *Bunde*. Fasciae in Ionicis Corinthiis, et compositi ordinis Epistylis, eminentiae sunt illae, quae instar tacterum gradatim dispositae, epistyliorum frontes ornant Tuscanicum, et Doricum Vitruvius sine fasciis exhibet. Palladius, et Barrocius, veteres (ut profitentur) imitati, duabus ornant. Refrunt autem speciem adpacturum, ornamentum et utilitatis gratia, regularum.

FASCICULI EX VIRGIS ALLIGATI. Lib. II. cap. 9. Ital. *Fascine*. Gall. *Fascines*.

FASTIGATUS. Lib. VII. c. 4. Ital. *Con pendenza, declivio*. Gall. *Qui va en pente*.

FASTIGIUM. Lib. III. c. ult. Ital.

Frontespizio. Gall. *Fronton*. Fastigium Latinis cujusque rei summa pars, aedificiorum maxime. Hinc Virgilius: *fastigia suscipit urbis*. Item Livius: *ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Jovis aedis posuerunt*. Videtur itaque idem esse Latine fastigium, quod Graeciae ἀκρον. Quod quamvis ita sit Architectis peculiare et proprium vocabulum, quo cum Templorum potissime partem notant, quae in aciem desinens, tympano, corona, et acroteriis constat, hinc translatio, *fastigium operi imponere*.

FAUCES ATRII. Lib. VI. cap. 3. Ital. *Andito*. Gall. *Allée*.

FAVI. Lib. VII. c. I. Ital. *Esagoni*. Gall. *Pieces coupées en hexagone*. *Ita fricetur (pavimentum) uti, si scutilla sint, nulli gradus in scutulis, aut trigonis, aut quadratis seu favis extent*. Baldus: De Hexagonis figuris intellexisse Vitruvium testatur Philander, et post eum Barbarus, a quibus nec ego dissentio.

FAVILLA. Lib. VII. c. 4. Ital. *Cenere*. Gall. *Cendre menue*.

FAVONIUS. Lib. I. c. 6.

FOEMINA. Lib. IX. c. 6. Ital. *Femina*. Gall. *Femelle*.

FEMUR TRIGLYFI. Lib. IV. c. 3. Ital. *Pianuzzo del triglyfo*. Gall. *Cuisse du triglyphe*. Femora Architecto in ordine Dorico plana illa in triglypho dicuntur, quae inter canaliculorum cavitates eminent, et a nostris passim *pianetti*, et *pianuzzi* appellantur. Tria sunt femora in unoquoque triglypho; cur autem *μῦραι*, idest femora dicantur, vix capio, nisi si velimus coarum vices in triglypho partes illas oblongas et eminentiores gerere, vocem ad metaphoram pertinere, nulli puto dubium.

FENESTRARUM LUMINA VALVATA. Lib. vi. c. 6. Ital. *Feuestre a guisa di porte*. Gall. *Fenêtres qui s'ouvrent comme des portes*.

FERRAMENTUM. Lib. x. c. 22. Ital. *Ferro*. Gall. *Pic*.

FERULA. Lib. viii. c. 3. Ital. *Ferola*. Gall. *Plante Féralacée*.

FIBULA. Lib. x. c. 2. Ital. *Cavichio*. Gall. *Boulon*. Et a capite fibula conjuncta etc. Baldus: Fibula suapte vi unamquamque rem denotat qua aliqua connectuntur, adfibulanturve. Videtur autem proprie de acicula illa dici, quam *περόνην* Graeci dicunt, quali in cingulis utimur, ut apud Poetam:

Aucae purpuream subnectit fibula vestem.

De fibulis Cato, cujus auctoris locum exponens Turnebus: *Sunt autem vincula et veluti clavi, quibus vel tigna inter se vel arbores coniectuntur*. Idem ad eundem cap. 31. *Fibulae sunt, quas ab haerendo Galli heraces appellant, quibus aliquid alligatur*. De fibulis Caesar ad Pontem Rheni: *Binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur*. *Fibulas*, ait Turnebus, interpretor *copulas et paxillos, quibus trabes ad tigna fixae tenebantur*. Lips. lib. ii. de Machin. Dial. 5. *Sed quid fibulae? quod Scaligero recte visum, taleae et velut lignae (sic appellem) anchorae immissae ad ligandum*. *Fibulas* nominat etiam Vitruvius lib. i. cap. 5.: *Uti utraeque muri frontes inter se (quemadmodum fibulis) his taleis colligatae etc.* Ubi Philander: *Nos interpretamur quas in structura vocant claves*.

FICTILIS. Lib. viii. c. 7.

FIGLINUM OPUS. Lib. v. c. 10. Ital. *Creta*. Gall. *Poterie*.

FIGURA. Lib. vii. c. 5. Ital. *Figura*. Gall. *Figure*.

FILEX. Lib. vii. c. 1. Ital. *Felci*. Gall. *Fougere*.

FINES CORPORUM. Lib. v. c. 5. Ital. *Contorni*. Gall. *Contours*.

FINITIO. Lib. iii. *Praef.* Ital. *Definizione*. Gall. *Définition*.

FIRMITAS. Lib. i. c. 5. Ital. *Stabilità*. Gall. *Solidité*.

FISTUCA. Lib. vii. cap. 4. Ital. *Montone*. Gall. *Mouton*. Et solo fistucato etc. lib. x. c. 3. *Pali vesupinati defodiantur et circum fistucatione solidentur*. *Fistucare*, ait Philander, est *fistuca adigere, figere*. Tum subdit: *Est autem fistuca ansatum et capitibus serratum instrumentum, quo pali subli-caeque in terram panguntur*. Vocabuli ut et rei usus apud veteres frequens. *Fistucandi actum* concinne describit Barbarus lib. iii. c. 3. *Nostri fistucam appellant Beccum et Battipalum*. Illud mihi non reticendum, Vitruvium non de ingenti illa fistuca ubique loci intellixisse, sed imprimis ubi de pavimentis pro eo instrumento accepisse, quod longo manubrio praefixum, a similitudine nostrates *Lucernarii pedem* nominant.

FISTUCATIO. Lib. iii. c. 3.

FISTULA. Lib. vi. c. 3. Ital. *Condotti, canelle*. Gall. *Tuyaux*.

FISTULOSUS. Lib. ii. c. 5. Ital. *Poroso*. Gall. *Spongieux*.

FLOS THOLI. Lib. iv. c. 7. Ital. *Fiore della Cupola*. Gall. *Fleuron du Dome*. Barbarus: *Supra tholum flos est, ait, inversae rosae similis, cavum tho'li summi complectens, cui suspendebantur vota: is altitudinem capituli aequabat, inque pyramidem desinebat, quemadmodum in nummis aliquibus Neronianis est videre, in quibus supra eminet pyramis*.

FODINA. Lib. vii. c. 7. Ital. *Miera d'argento*. Gall. *Mine d'argent*.

FOLIA. Lib. iv. c. 1. Ital. *Foglie*. Gall. *Feuilles*.

FOLIATURA. Lib. ii. c. 9.

FOLLIS. Lib. x. c. 1. Ital. *Mantice*. Gall. *Soufflet*.

FORAMEN TROCHLEAE. Lib. x. c. 2. Ital. *Buco*. Gall. *Trou*.

FORCIPES FERREI. Lib. x. c. 2. Ital. *Tenaglie di ferro*. Gall. *Ténaillles de fer*.

FORES. Lib. iv. c. 6. Ital. *Porta di legno*. Gall. *Menuisiere de la porte*.

FORMA. Lib. i. c. 6. Ital. *Figura*. Gall. *Figure*.

FORNACULA. Lib. vii. c. 10.

FORNAX. Lib. ii. c. 5. Ital. *Fornace*. Gall. *Fourneau*.

FORNICATIONES. Lib. 6. c. 11. Ital. *Archi*. Gall. *Arcades*.

FORUM. Lib. v. c. 1. Ital. *Foro*. Gall. *Place publique*.

FOSSOR. Lib. vii. c. 3. Ital. *Cavatore*. Gall. *Mineur*.

FOSSURA. Lib. viii. cap. 1. Ital. *Fosso*. Gall. *Fosse*.

FRACES. Lib. vii. c. 1. Ital. *Feccia d'olio*. Gall. *Lie d'huile*.

FRAGILIS. Lib. ii. c. 9. Ital. *Fragile*. Gall. *Fragile*.

FRAXINUS. Lib. ii. c. 9. Ital. *Frasino*. Gall. *Frêne*.

FRICARE. Lib. vii. cap. 1. Ital. *Levigare, spianare*. Gall. *User, frotter*.

FRICATURA. Lib. vii. c. 1. Ital. *Spianatura*. Gall. *Frottement*.

FRIGIDA LAVATIO. Lib. v. cap. 11. Ital. *Bagno freddo*. Gall. *Bain d'eau froide*.

FRIGIDARIUM. Lib. v. cap. 10. Ital. *Vaso freddo*. Gall. *Vase pour l'eau froide*. Vide *Caldarium*.

FRONS AEDIFICII. Ital. *Facciatata*. Gall. *Façade*.

FRONTES. Lib. ii. cap. 3. Ital. *Fronti*. Gall. *Paremens*.

FRONTATI UTRAQUE PARTE. Lib. ii. c. 3. Ital. *Frontati*. Gall. *Pierres à deux paremens*. Vide *Diatonos*.

FULIGO. Lib. vii. c. 3. Ital. *Fu-
lmine*. Gall. *Suye*.

FULMINA. Lib. iv. cap. 3. Ital. *Fulmini*. Gall. *Foudres*.

FULTURAE. Lib. vi. c. 11. Ital. *Puntelli*. Gall. *Etaye*. Sine *molitione fulturarum* etc. Barbarus: Fulturas nos

puntellos appellamus, quibus non est opus cum parietes fornicantur cuneorum divisionibus et ad centrum respondentibus sunt earum conclusurae, modo extra trabes aut luminum capita arcuum cuneis non concludantur.

FUNDAMENTA. Lib. i. c. 5. Ital. *Fondamenta*. Gall. *Fondemens*.

FUNDATIO. Lib. iii. cap. 3. Ital. *Fondamenta*. Gall. *Fondemens*.

FUNDULI AMBULATILES. Lib. x. cap. 13. Ital. *Fondi mobili*. Gall. *Petits fonds qui se haussent et qui se baissent*. *Ærei moduli cum fundulis ambulatilibus*. Baldus: Vitruvius hic ubi de hydraulico organo agit, vocat *fundulos ambulatiles*, embolos, de quibus verba fecerat cap. praecedente, ideo ambulatiles, quod per modioli cavitatem sursum deorsum moveantur. Barbarus vernacule *Cerchiellos* appellavit. Cur autem Vitruvius graecae linguae imprimis affectator, pro embolis fundulos maluerit, ea potest esse ratio, quod non eam crassitudinem habeant, quam emboli, qui instar sunt cylindrici frusti. Funduli autem rotundis illis ligneis lancibus similes sunt, quas vulgo nos *Taglieri* appellamus, e Germanica voce *Zeller*.

FUNDUS. Lib. vii. c. 7.

FUNES DUCTARII. Lib. x. c. 2. Ital. *Menali*. Gall. *Cables*.

FURCA. Lib. ii. c. 1. Ital. *Furca*. Gall. *Fourche*.

FUSTERNA. Lib. ii. c. 9. Ital. *Fusterma*. Gall. *Fusterne*. Quid si fusterina a fuste, uti lucerna a luce? fustis autem seu clava, nodosior. Si hoc non placet, id certe non displicet, pro *fusterina* seu *susterna*, restituendum *superua*, quamquam terrae proximam partem noster auctor *infernam* non appellavit. Expecto huius nodosae susternae emendatorem.

FUSUS. Lib. x. cap. 6. Ital. *Bacchetta*. Gall. *Fuseau*.

G

GALLICUS. Lib. 1. c. 6.
 GELICIDIA. Lib. 11. c. 7. Ital. *Geate*. Gall. *Gelée*.
 GENERA COLUMNARUM. Lib. 14. *Praef. Ordini delle Colonne*. Gall. *Ordres des Colonnes*.
 GENERA MODULATIONUM. Ital. *Generi del Canto*. Gall. *Genre de Chant*.
 GENETHLIOLOGIAE RATIO. Lib. 19. cap. 4. Ital. *L'arte di tirare la figura dalla nascita*. Gall. *Art g n thliaque, c'est   dire, l'art de dresser l'horoscope*.
 GENICULUS. Lib. VIII. c. 7. Ital. *Gomito*. Gall. *Coude*.
 GENUS CHROMATICUM. Lib. v. 4. Ital. *Genere Cromatico*. Gall. *Genre Chromatique*.
 GENUS CORINTHIUM. Lib. 14. c. 1. Ital. *Ordine Corintio*. Gall. *Ordre Corinthien*.
 GENUS DIATONICUM. Lib. v. 4. Ital. *Genere Diatonico*. Gall. *Genre Diatonique*.
 GENUS DORICUM. Lib. 14. c. 3. Ital. *Ordine Dorico*. Gall. *Ordre Dorique*.
 GENUS HARMONICUM. Lib. v. 4. Ital. *Genere Armonico*. Gall. *Genre Harmonique*.
 GENUS JONICUM. Lib. 14. *Praef.* Ital. *Ordine Jonico*. Gall. *Ordre Jonique*.
 GERUSIA. Lib. 11. c. 3. Ital. *Collegio de' vecchi*. Gall. *College de vieillards*. Gerusia erat Collegium, ubi seniores requiescebant. Longe vero distat haec Sardinianorum *Gerusia* a Romanorum, et aliarum Urbium, Rerumpublicarumve Senatu. Hic enim ad publica negotia non seniores modo, sed magistratus, et cives conveniunt. Similem Sardinianorum

Gerusiam locis illis fuisse palam est, quae posterior aetas graeca voce *γεροντονομία* Gerontocomia, eo quod ibi senes curarentur, et nutrirentur, appellavit: de quibus l. illud quod C. de Sacros. Eccl. et alibi.

GLAREA. Lib. 11. c. 4. Ital. *Ghiara*. Gall. *Gravier*.

GLEBAE CALCIS. Lib. VII. c. 2. Ital. *Pietre di calce*. Gall. *Pierres de chaux*.

GLEBAE MARMORIS. Lib. VII. cap. 6.

GLUTINUM. Lib. VII. c. 10. Ital. *Colla*. Gall. *Colle*.

GNOMON. Lib. 1. c. 6. Ital. *Gnomone, stilo*. Gall. *Style*.

GNOMONICE. Lib. 1. c. 3. Ital. *Gnomonica*. Gall. *Gnomonique*. Gnomonice Graecum verbum, *γνωμονική*: ipsa vero facultas, ea quae ad radios solares et umbras horariorum conficiendorum gratia pertinent, et quo pacto per analemma describantur, in quavis data superficie demonstrat et docet. Nomen mutuata est ab umbilico stylove, per umbras horas indicante, qui quidem a Latinis graeco vocabulo Gnomon dicitur. Vitruvius vero et umbrae indagatorem appellavit, quod, veluti annotat Turnebus, ideo fecit, ut discrimen, quod inter hunc et Geometricum Gnomonem intercedit, notaret. Obscure quid sit Gnomon docet Suidas, ait enim: *Regulam esse Mechanicam, item, figuram quamdam Geometricam, tum Dioptrici organi partem et Astronomici*. Quaeri potest a quopiam curioso, cur stylus, horarum ostensor, Gnomon dicatur? Puto ego primam originem esse a verbo *γνώμαι*, cognoscere, inde *γνώμη*, cognitio quaedam sententiae, et *γνώμων* cognitor, index,

norma. Primi enim horologiorum inventores, non quidem stylum in horologiorum mediotulio umbilicove figebant, sed normam ita erigebant (quod nunc quoque passim tum Germani tum Galli faciunt), ut latus unum horizonti, seu horologii plano haereret, alterum vero ad perpendiculum erigeretur. A norma igitur illa, quam Gnomonem Graeci dicunt, stylus ipse, quamvis norma non sit, nomen adeptus est, et a Gnomone ipso facultas Gnomonicae.

GONARCHE. Lib. ix. c. 6. *Uti Gonarchen, Engonaton, Antiboraenm.* Baldus: Horologii solaris species, ab angulo, vel a genu nomen accepisse videtur; ceterum res est obscura, nec facile est ab etymo quicquam certi venari. Haesit in ea voce Turnebus, haeremus et nos. Quis enim de ea hiscere posset, aut probum probabileve quicquam proferre?

GRADATIO. Lib. v. cap. 3. Ital. *Ordinazione dei Gradi.* Gall. *Arrangement des degrez.* A gradiendo gradus, a gradu gradatio. Est autem gradatio, quod ad rem pertinet, graduum in theatris dispositio, quae quidem sedilium loco spectantibus erant. *Gradus appellamus* (ait Florentinus apud Lipsium in lib. de amphitheat. c. 13.) *uti scis, ea ipsa loca in quibus sedebant. Sic dicti in amphitheatris, quia ad formam scalarium graduum alii alios consequuntur.* A similitudine igitur, non ab officio gradus dicebantur. Polluci lib. iv. ἀναβαθμοί, βαθρα, ἔδραι, ἐδώλια, id est, conscensiones, gradus, subsellia, sedilia dicuntur.

GRADUS. Lib. iii. c. 3. Ital. *Sedili.* Gall. *Gradius où les spectateurs étoient assis.*

GRAMMATICA. Lib. i. c. i.

GRAMMATICUS. Lib. i. c. i.

GRAMMICUS. Lib. ix. *Præf.*

GRAMMICIS RATIONIBUS. Ibid. Ital. *Coll' ajuto di linee.* Gall. *En se servant de lignes.*

GRANARIUM. Lib. vi. c. 9. Ital. *Granaro.* Gall. *Grenier.*

GRANUM MARMOREUM. Lib. vii. c. 3. Ital. *Polvere di marmo.* Gall. *Poudre de marbre.*

GRAPHIS. Lib. i. c. i. Ital. *Arte del disegno.* Gall. *Art de dessiner.* Γράφειν scribere, est describere, lineare: unde graphice, graphicus, graphicus, graphium, gramma, graphis, et cetera ejusdem stirpis vocabula. Est autem graphis tum stylus calamusve, tum ipsa pingendi, scribendi seu lineandi peritia, ars nempe illa, quam nostri *del disegno* vernacule dicunt. De qua Plin. lib. xxxv. cap. 10. *Alia multa graphidis vestigia extant in tabulis ac membranis ejus* etc. Haec graphidis cognitio quantum sit architecto necessaria, post Vitruv. docet Albertus lib. ix. his verbis: *Quae autem conferant, imo quae sint Architecto penitus necessaria ex artibus, haec sunt: Pictura et Mathematica. In ceteris doctis ne sit non laboro.* Graphidis peritia (ait ad Vitruvium Barbarus) est lineamentorum recta ductio, pictoribus, sculptoribus, caelatoribus, statuariis et hujusmodi aliis necessaria, quae praedictis inservit artibus. Tum post multa concludit: *Necessaria igitur est Architecto Graphidis, idest, designationis, ut Itali dicunt, peritia.* Ab hac origine lib. iv. cap. 4. dixit Vitruvius: *Lapidum in parietibus templorum coagmenta, si circa eorum enbilis expressiones, hoc est, eminentiae relinquuntur, graphicoteram (hoc est elegantiorum) aspectu efficiunt delectationem. Illa enim pulchriora sunt et placent magis, quae elegantiori manu et graphidos peritiori effinguntur.*

GRAPHICOTERUS. Lib. iv. c. 4. Ital. *Vago.* Gall. *Gracieux.*

GRAVITUDO. Lib. i. c. 6.

GRUMUS. Lib. ii. c. i. Ital. *Poggio.* Gall. *Tertre.* *Exaggerant supra habitationes maximos grumos e ter-*

ra. Barbarus: Grumus est terrae conge-
stitiae globus. Festus: *Grumus terrae*
collectio uinor tumulo. Glossae: *Grumi*,
τύμβοι.

GRUS. Lib. x. c. 19.

GUMMI SUBACTUM. Lib. vii
c. 10. Ital. *Gouma*. Gall. *Gomme*.

GUTTAE. Lib. iv. c. 3. Ital. *Gocce*.
Gall. *Gouttes*. In Dorico orna-
mentorum genere Guttac dicuntur quae
numero sex sub ipsis triglyphis depen-
dent instar guttarum. Albertus clavos
dixit, eo quod clavorum capitibus sint
persimiles; huius tamen sententia haud
quaquam recepta: nemo enim est inter
Architectos, qui pro clavis habeat,
nominetve. Guttarum vero duo sunt ge-
nera, aliae de quibus diximus sub tri-
glyphis, aliae his ad perpendicularum re-
spondentes sub ima corona, numero de-
cem et octo, diversa quidem figura,
nam hae, ut ait Philander, conii sive
metae figura deformatur, illae vero ad

circinum fiant, neque prominentes. Gut-
tas mutilis in Corinthio genere ponit
Vitruvius, cujus rei nullum apud Veteres
exemplum observasse, notat Philander.

GYMNASIUM. Lib. i. c. 7.

GYNAECONITIS. Lib. vi. c. 10.
Ital. *Abitazione per le donne*. Gall.
Appartemens des femmes. *Haec pars*
aedificii (Graecae domus) *Gynaeconi-*
tis appellatur. Baldus: *Γυνή* Graecis
mulier, unde loco nomen. *Graeci*, in-
quit Philander, *aedificium in partes*
duas distribuebant: nam in qua par-
te viri, sine foeminarum interpellatio-
nibus versabantur, androuitida appella-
bant; ubi autem congruerent mulie-
res gynaeconitida vocabant. Addit et
Gynaecium nominatum fuisse ex lib.
viii. Paul. Diaconi: *Eamque esse par-*
tem, in qua mulieres praecipue lanifi-
cio et textrinae dabant operam.

GYPSUM. Lib. vii. cap. 3. Ital.
Gesso. Gall. *Plâtre*.

H

HAERESIS. Lib. v. *Praef.* Ital. *Set-*
tata. Gall. *Secte*.

HAMATAE TEGULAE. Lib. vii.
cap. 4. Ital. *Embrici con orlo*. Gall.
Carreaux à rebords. *Deinde insuper*
erectae hamatae tegulae ab imo ad
summum parietem figantur. Philander:
Hamatas tegulas ad differentiam earum
dixit, quas lib. v. c. 10. dixerat sine
marginibus. Sunt enim tegularum ali-
quae planae, sunt et in canalieuli mo-
dum ductae, aliae habent margines ut-
rimque extantes, ceterae planae, cas
hoc loco vocat *hamatas*. Barbarus Ita-
lice vertit *tegole uncinatae*: sed, inquit
Baldus, latinam vocem latina exposuit;
nusquam enim, quod sciam, marginatae
tegulae *uncinatae* a nostris appellantur.
Nos diceremus *tegole colle sponde*, vel
tegole da coprire. Ceterum cur hama-
tae dicantur, ignotum et irrepertum mi-

hi. Numquam enim memini apud La-
tinum auctorem id observare. Barbarus
in Notis: *Quae se tanquam hamis*
contineant. Claud. Salmasius in Vopi-
secum: Haud dissimili loquendi genere
animatae tegulae vocabantur, quae in
modum canalieuli factae erant, et in
imo et summo spiramenta habebant,
hoc est foramina. Sed ne fallaris, ho-
die apud Vitruvium in vulgatis codici-
bus, non *animatae* sed *hamatae*. Quas
scio quomodo interpretentur viri docti,
quorum mihi neutiquam placet inter-
pretamentum. Testor autem me in an-
tiquis duobus Palatinae Bibliothecae co-
dicibus, omnibus literis scriptum repe-
risse *animatae*: ad eumdem plane mo-
dum *animatoria olla* dicebatur, quae
in summo spiramentum habebat, hoc est,
quae pertusa erat. Glossae: *χύτρα τε-*
τηρημένη, olla animatoria.

HAMAXOPODES. Lib. x. c. 20. Ital. *Arboscelli*. Gall. *Petits arbres*. Vide *Arbusculae*.

HARMONIA. Lib. v. cap. 4. Ital. *Armonia*. Gall. *Harmonie*. Harmonia suapte natura vagum et latum vocabulum. Est enim ἀρμονία a verbo ἀρμόζειν, congruere, quadrare, conjungere, aptare. Unde nomen reddi potest compages, congruentia, cohaerentia, compositio, concordia, coaptatio, nempe cuiuslibet rei.

HARPAGINETULI. Lib. vii. c. 5. Ital. *Uncinetti*. Gall. *Crochets*. Pro columnis statuuntur calami, pro fastigiis harpaginetuli striati, cum crispis foliis et volutis. Baldus: obscurum vocabulum, et nisi succurrat divinus aliquis, inexplicabile. Philander levi pede pertransit, inquit, *ornamenti genus, quod quale fuerit, se ne suspicari quidem potuisse*. Turnebi vero lib. vii. c. 27. haec sunt verba: *Quaerunt doctissimi viri qui sint in Vitruvio harpaginetuli striati, et sedulam navant operam in eruenda obscurae vocis significatione, parum proficiunt tamen. Ad sacram anchoram decurrendum in rebus perditis et prope desperatis, id est ad libros veteres, in quibus legitur: Apaginae oculi strati: ex his verbis emendo: Aparinae oculi striati vel, Aparinae coliculi. Oculos enim et in arundinibus et stirpibus dici non est ignotum. Eos pro fastigio poni, id est quod Vitruvio reprehendendum videtur*. Haec ille: qui sibi non satisfaciens, ita claudit: *Non magnopere hanc emendationem vendito, ad auctoris tamen sensum propius quam recepta scriptura accedit*. Caesar Caesarianus in semibarbaris suis in Vitruvium Commentariis de Harpyis intelligit quibus aptari ait folia et volutas. Idem varias in Vitruvium hoc loco praefert lectiones, Arpaginetuli, Apagines, Apagine-tuli. Barbarus ignotum vocabulum horrens, ab eo abstinuit quidem in lati-

na sua commentatione, in versione vero Italica nihil mutavit. Haec vox mirum in modum me diuque torsit, prescius tamen rimanti, et characteres singulos minute persequenti, visum mihi, citra ullum dubitationis obtentum, pure pute legendum Harpages vel Harpagones et mituli striati. Sunt autem mituli, quas conchas seu Ghivellas nostrates dicunt, quas quidem conchas striatas dixere veteres. Ita enim Plinius lib. ix. cap. 33. *Conchis levibus, rigatis, denticulatis, striatis, vertice muricatum intorto*. Et lib. xxxvii. cap. 10. *Eureos nucleo olivae similis est, striata concharum modo etc.* Harpages vero Graecis, quod Harpagones Latinis, instrumenta adunea et uncinata.

HELEPOLIS. Lib. x. cap. 22. *Supra id machinam in carchesio versatili constituit, qua Helepolim ad moenia accedentem corripuit etc.* De Helepoli ita Lipsius lib. iii. de machin. Dial. i. postquam locum Ammiani lib. xxiii. citasset, qui Testudinem Arietariam interpretatur, subdit: *Magis ad turris genera Helepolis haec celebris referenda. Ipsam Demetrii describit Vitruvius in X: Plutarchus in Demetrio, Diodorus copiosissime in XX obsidione illa Rhodiorum. Et variant quidem inter se ac dissident, sed consensus tamen est, Turrim fuisse, sed multipliciter et magno opere instructam. Quinimo diserte ab Testudine arietaria separat Arrianus in Mithridatico: Aggeres multos struxit (R. Mithridates ad Cyzicum) et machinas confixit, Turres et Testudines arietarias et Helepolim centum cubitorum, e qua et alia Turris surgebat, catapultas, lapides, et varia tela emittens.*

HELICES. Lib. iv. c. 1. Ital. *Volute minore*. Gall. *Petites volutes*.

HEMICYCLUM. Lib. ix. cap. 5. Ital. *Semicerchio*. Gall. *Hémicycle*. *Hemicyclium excavatum ex quadrato, ad enclimaque succisum, Berosus Chal-*

daeus dicitur invenisse. Baldus: Horologii quaedam species, cui nomen a forma semicirculari. Graccis enim ἡμικύκλιος (qua voce usus est in Sphaera Proclus) semicirculus. Accuratam Scio-terici hujus descriptionem edidit peculiari libello Jacobus Zieglerus Landavus. Est praeterca Hemicyclus, cathedra semirotonda, semicircularisve, quales pleraeque illae sunt, quibus vulgo tonsores nostri in officinis utuntur. Dicitur etiam hoc nomine solum in balneo, et locus conationis. Unde apud Strab. *Lusitani sedentes coenabant, aedificatos in pariete hemicyclos habentes.* Haec ille. Atque ad extremum hunc modum, hemicyclium in quadrato excavatum fuisse a Beroso, omnino certum puto: a quo differebat Hemisphaerium sive scaphium: de quo alibi. Deformantur autem horologia scio-terica, in quibus et hemicyclium hoc, et hemisphaerium illud, videre est ad diversas mundi plagas obversa.

HEMICYLINDRUS. Lib. ix. *Praef.* c. 3. Ital. *Semicilindro.* Gall. *Hémicylindre.* Itaque Archytas hemicylindrorum descriptionibus, Eratosthenes organica mesolabi ratione idem explicaverunt. Baldus: Hemicylindris, hoc est dimidiatis cylindris usus est Archytas, ut duas medias proportionales *δυσσερευνήτης* investigaret: de cujus instruenti fabrica, plurima habes apud Barbarum ex Antonio Maria Paccio, ne pauciora apud Philandrum ex Ludovico Lucenio.

HEMIOLIUM. Lib. iii. c. 1. Ital. *Hemiolio, o novenario.* Gall. *Hemiolios, ou de neuf.* Novenarius numerus, ideo hemiolius dicitur, quia continet totum Senarium, et Senarii dimidium. Est enim ἡμί Graecis, quod Latinis dimidium, idque maxime in compositione, *δλον* vero totum; hemiolios ergo id valet, quod dimidium et totum nec aliter fere interpretatur quod Latine sesquialterum.

HEMISPHAERIUM. Lib. ix. c. 6. g.

Ital. *Emisferio.* Gall. *Voute en demi-roul.* Vide *Scaphium.*

HEMITONIUM. Lib. v. c. 4. Ital. *Semituono.* Gall. *Demy-ton.* Dicebantur quoque a maclinariis hemitonia nervi illi, qui per foramina tensi anconas seu brachia Catapultarum, Ballistarumve, continebant, ut habes apud Heronem Ctesibium in *Bolpoieicis.* Est enim *τόνος* Graccis, quod Latinis tensio, intensio.

HEMITRIGLYPHUS. Lib. iv. c. 3. Ital. *Semitriglifo.* Gall. *Demi-triglyphe.* Vide *Triglyphus.*

HERMEDONE. Lib. ix. c. 4. 7. *Arietis et Piscibus Cetus est subjectus, a cujus crista ordinate utrisque Piscibus disposita est tenuis fusio Stellarum, quae graece vocatur Hermidone.* Baldus: Philandri Codex melior habet; quae vocatur ἡρμηδόνη. Qui quidem Philander haeret: *Hermidone,* ait, quasi dicas *Mercurii delicias, sed quid ita, nondum inveni.* Certe Ἡρμῆς Mercurius est, ἡδονή deliciae, sed nihil ad rem. Scaliger ad Manilium docet legendum *ἀρπεδόνη,* quae dictio a verbo *ἀρπάζειν* laqueum denotat: erravit tamen ab umbilico, nec rectissime oculatissimus vir collimavit. Dicere enim debuit restituendum *ἀρμηδόνη,* quod nomen est a verbo *ἀρμύζειν,* in quo quidem verbali ζ mutatur in δ, ut in nomine *ἀρμόδιος,* quod est ex eadem stirpe. Ut igitur ex *ἀρπάζειν* fit *ἀρπεδόνη,* ita ex *ἀρμύζειν* harmedone. Quod autem ad rem pertinet, harmedone nodus est; id enim Graeca vox significat, seu coaptatio, quae piscis pisci, ceu vinculo colligatur, quem harmedonem alio nomine notior, et vulgatori dicunt Graeci *σύνδεσμον,* idest, vinculum.

HERONES. Lib. v. c. 12. Ital. *Paniere.* Gall. *Paniers.*

HEXACHORDOS. Lib. x. c. 13. Ital. *Essacordo.* Gall. *à six jeux.*

HEXAPHORI. Lib. x. c. 8. Ital. *Facchini a sei.* Gall. *Portefaix à six.*

HEXASTYLOS. Lib. III. c. 2. Ital. *Esastilo, o di sei Colonne.* Gall. *Hexastyle, ou de six Colonne.* Perperam in quibusdam Codicibus *Exastylus* sine aspiratione; vocabulum facilis explicationis, Templi speciem signat, quod in fronte ἕξ, idest, sex habebat στήλους, idest, Columnas, utrinque tres. Valet ergo sexcolumnium vel sexecolumnatum.

HOMOTONI. Lib. I. cap. 1. Ital. *Unisoni.* Gall. *Cordes passées dans les trous de la catapulte.* Si graecam vocem ἁμότονον latine reddas, apposite dices aequetensum. Id ergo vult sibi Vitruvius, oportere ad rectam telorum e catapultis, ballistis et scorpionibus missionem, tonos idest nervos, quibus ancones seu braehia distinebantur, esse aequalis tensionis, et tactos eundem sonitum reddere. Ex tensione enim pari par impulsus, par sonitus.

HORIZON. Lib. VI. c. 1. IX. 5. Ital. *Orizzonte.* Gall. *Horison.*

HOROLOGIUM. Lib. VIII. cap. 7. Ital. *Orologio.* Gall. *Horloge.*

HORREUM. Lib. VI. cap. 3. 9. Ital. *Granaro.* Gall. *Grange.*

HOSPITALIA. Lib. V. c. 7. VI. 10. Ital. *Luoghi de' stranieri.* Gall. *Lieux des étrangers.* In Scenis tres de more aperturae, in media nobiliori et principe erant, praecipue in Tragicis, aulae regiae: utrinque vero Hospitalia, idest domus hospitibus et peregre advenientibus in Scenam destinatae.

HUMERI PRONAI. Lib. IV. c. 7. Ital. *Fianchi dell' antitempio.* Gall. *Côtés du porche.*

HYALON. Lib. VII. c. 14.

HYBERNACULA. Lib. VII. c. 4. Ital. *Stanze d'inverno.* Gall. *Appartemens pour l'hiver. Non erit displiciens (si quis animadvertere voluerit) Graecorum hybernaculorum usus.* Baldus: Hybernacula, loca ad hybernandum, hoc est, in hyeme agendum parata. De militaribus hybernaculis Livius:

Eo in loco milites hybernacula sibi constituerunt. A militari ergo usu ad domesticum vox deducta. Erant ergo Graecorum hybernacula pars quaedam domus, in qua hyberno tempore comedebant, diversabantur. Nos apte *appartamenti del verno* dicimus.

HYDRAULAE. Lib. X. c. 10. Ital. *Molino ad acqua.* Gall. *Moulon à eau.* *Ealem ratione versantur Hydraulae.* Baldus: De tympanis ibi loquitur aquariis, ad molendam farinam. *Hydraulas vocat machinas* (inquit Philander) *quae a vi aquae, non hominum calcatura, versantur.* Certe assentior ego Turneho, qui mendosum ait esse locum, et pro *hydraulae* restituendum esse *hydromylae.* De aquariis enim molis ibi est sermo, non de hydraulicis. Cl. Salmasius in Solinum p. 637. Recte emendant docti, hydromylae, pro *Hydraulae*; ὑδρομίλας Graeci vocant.

HYDRAULICAE MACHINAE. Lib. I. I. IX. c. 6. X. 12. Ital. *Macchine Idrauliche.* Gall. *Machines hydrauliques.* Ex verbi proprietate unaquaeque machina dici potest hydraulica; qua aqua per fistulas subducitur. Vox enim est ex ὑλός, idest, tibia fistulave, ὕδωρ hydor aqua. Si ergo latine interpretaveris unico vocabulo dices *machinam aquifistularem.* Quod quamvis ita sit, usus tamen apud peritos Mechanicos obtinuit, ut de particulari machina diceretur per quam aqua, vi pressa, per fistulas in sublime pellitur. Hujus fabricam abunde docet Vitruvius lib. X. et Heron. in Lib. Spirituum. Et multa refert Turnebus in lib. I. cap. 22. Quos Auctores, si vacat et lubet, videas; nobis satis sit brevitatis studiosis digitum intendisse.

HYPÆTRUS. Lib. I. c. 2. III. V. 9. Ital. *Scoperto.* Gall. *Decouvert.* Erant hypætrae Aedes coelo expositae, ut liber in illas aer ingressum haberet. Nos loca ejusmodi, *aperta* seu *scoperta* appellamus, qualia sunt cavaedia displuviata,

et peristylia in coenobiis et aliis. Vide Caesium lib. VII. et Etymologicum ἐν τῷ υπαίθρῳ, et alios.

HYPATE HYPATON. Lib. v. c. 4. Ital. *Hipate Hipaton.* Gall. *Hypate Hypaton.* ὑπάτη graeca vox, summa Latinis: ita autem in fidibus summa chorda appellatur, quae acutissimum edit sonum, imae opposita, cui nomen ὑήτη, quae gravissimum. Quod autem pertinet ad sonituum seu plithongorum genera, habes in Graeco systemate hasce summas, ἰπάτην ἰπάτων, idest summarum summam, nostro *b mi* respondentem παραπάτην ἰπάτων subsummarum seu subprincipalium summam, quae *c fa ut*: λίχωνου, seu Διάτονου ἰπάτων, indicem, seu extentam principalium vel summarum *d sol re.* Et Hypate Meson ἰπάτην μέσον, summam mediarum, *e la mi.* Et παραπατιν μέσων, subprincipalem mediarum, *F fa ut* etc.

HYPERTHYRON. Lib. IV. cap. 6. Ital. *Sopraporta.* Gall. *Dessus-porte.* Philander: ἰπέρθυρον graecum vocabulum, Latine superliminare interpretatur, ex Plin. lib. XXIX. cap. 4. ubi de amuleto Vespertilionis. Baldus: Re tamen vera fallitur doctissimus vir, graeci, ut puto, verbi potestate deceptus. Si enim ad verbum verteres, diceres superportale; quod quamvis ita sit, distinguit nihilominus Vitruvius, et quod Plinius dixerat superliminare, ipse supercilium nuncupavit, cujus crassitudinem aequalem esse voluit summae antepagmentorum, idest, more nostro stipitum ipsius ostii. Quam quidem partem nos architravem dicimus superiorem. Hypertthyron vero pars est continuo supra supercilium, sub corona, vicem quodammodo zophori idest fregii, gerens. Barbarus rem probe tenuit, qui fregium exposuit, et ipsius Dorici hypertthyri specimen in deformatione Dorici ostii graphice proposuit. In versione Italica appellavit *il soprafrontale*, eo quod supercilium *frontale* vocaverit.

HYPOCAUSTUM. Lib. v. cap. 10. Ital. *Fornace.* Gall. *Fourneau.* Graecum vocabulum a verbo ἵποκαίειν, succendere. Est igitur quo ad Vitruvium pertinet, hypocaustum locus in balneo sub pavimento concameratus, vacuus, in quo succenso igne, calidus vapor conceptus, in superiora emittitur. Si latini vocabuli vim reddere velles, haud improbe diceres subincensum. Vaporarium appellat Cicero. Nostrates hypocaustas *stufas* appellant, graeco vocabulo, ἀπό τῆς σοῦς, idest concamerato loco. Germanici vero ex eadem origine *stuben* dicunt. Apud nos beatiores et delicatiores hypocausta sibi comparant Germanico more, figlino opere egregia, et variis coloribus interstincta.

HYPOGEA. Lib. VI. cap. 11. Ital. *Volte sotto terra.* Gall. *Souterrains.* Sin autem hypogea, concamerationesque instituentur. Philander: Hypogea sunt subterranea aedificia, arcuato opere extructa, ut cellae vinariae, olariae, et ejusmodi. Nostri, inquit Baldus, vulgo dicunt *fouli delle case.*

HYPOMOCHLIUM. Lib. x. c. 8. Ital. *Puntello.* Gall. *Appui.* *Supposita uti centro, cito porrecta pressione, quod Graeci ἱπομόχλιον appellant* etc. Baldus: Res illa Mechanicis ita dicitur, quae centri loco fulcrive ad onera movenda vecti supponitur. Vitruvius Latino vocabulo pressionem appellat. Premitur enim et ponderis vim totam sustinet. Μεχλός Graece, Latine vectis dicitur. Idem est igitur hypomochlios quod subvectis. Nostri aptissimo vocabulo et Graeco ad amussim respondente *Sottolevam* dicunt, *leva* enim nobis vectis. Mechanicis vocabulum familiare et crebrum.

HYPOSCENIUM. Lib. IV. c. 19.

HYPOTHYRON. Lib. VI. cap. 6. Ital. *Vano della porta.* Gall. *Ouverture de la porte.* *Hypothyrum*, ait Philander, αὐτό τὸ χάσμα τῆς θύρας, idest, *hiantem iuanitatem et vacuum ipsius ostii dixit.* Baldus: Verba sunt

Pollucis lib. x. ubi de instrumentis agit ostiarii. Nos vacuum illud, *vacuum portae* dicimus et lucem, a Vitruvio parum dissidentes, qui lumen ostii dixit. Ceterum graecum vocabulum hypothyrum accipitur aliquando pro inferiori limine quod a Graecis φλιὰ seu φλιὰ, βηλόσ, ἰθός dicitur, et a nobis *la foglia* appellatur. Hypothyron, si latine exprimas, subportam, seu supportale dixeris.

HYPOTRACHELIUM. Lib. iii. c. 2. 3. Ital. *Collo della Colonna.* Gall. *Col de la Colonne.* *Hypotrachelium pars est infra cervices inter spatulas desinens in Metaphrenon.* Baldus: Vocabuli ab humano corpore ad columnas facta translatio, quod de ea columnarum parte dici solet, quae sub astragalo arcatur, et leniter in interiorem partem contrahitur. Galli *retraictes ou Repatissemens ou Gorge-rins* appellant, nostri *il collo della colonna, o rastremento.* Nonnulli etiam *collariuo* dicunt. Graecum vocabulum est ἀπό τραχήλῃ, idest, collo, et ἰπὸ sub. Denotat ergo subcollum. Ceterum non de contractura tantum sum-

mi scapi columnarum dicitur, sed etiam de Dorici et Tuscanici capituli parte, quae inter echinum et columnae astragulum iuercedit, quam nonnulli capituli fregium appellant.

HYSGINUM. Lib. vii. c. 14. Ital. *Glasto, glastro.* Gall. *Guède.* *Fiunt etiam purpurei colores infecta creta rubiae radice et hysgino.* Baldus: Quid sit proprie hysginum, inter scriptores non convenit. Quidam, ut Hermolaus et Philander, hyacinthum crediderunt et vacciniuum, in quorum sententiam it pedibus Dan. Barbarus. Quidam pro Glasto Isative accipiunt, quam herbam nos guadam, a Germanico vocabulo **Waid** appellamus, et hi ejus qui Nicandrum graece interpretatus est auctoritate nituntur, asserentis hysginum plantam esse flavi coloris ad violaceam tincturam commodam. Franciscus Marius, teste Philandro, silvestria mora hysginum esse vult, cui ego non assentior. Suidas herbam putat, Hesi-chius tincturae speciem. Cui ex hisce opinionibus astipuler ignoro, et prorsus animi pendeo.

I

JANUA. Lib. vi. c. 8. 10. Ital. *Porta maestra.* Gall. *Premiere porte. Portail.*

JANUA INTERIOR. Lib. vi. cap. 10. Ital. *Porta interiore.* Gall. *Porte de derriere.*

ICHNEUMON. Lib. viii. c. 2.

ICHOGRAPHIA. Lib. i. c. 2. Ital. *Pianta.* Gall. *Plan d' un édifice.* Quid sit Ichnographia, ipsemet Vitruvius aperit, dum ait: *Ichnographia est circini regulaeque modice continens usus, ex qua capiuntur formarum in solis arearum descriptiones.* Sensum quidem verbi attulit, non originem. Bar-

barus ita: *Ichnographiam nostri Plantam vocant. Solent aedificaturi aut in tabulis aut in papyro describere vestigium futuri aedificii, in qua descriptione Circini, et Regulae usus maxime requiritur.*

IDEA. Lib. i. c. 1. Ital. *Disegno.* Gall. *Dessein.* Est a verbo ἰδεῖν videre, unde ἰδέξ proprie eujuslibet rei species, aspectusve; hinc rerum genera, et species ipse apud Philosophos sortitae sunt nominationem. Tres igitur illae voces Architectonicae (Ichnographia, Orthographia, et Scenographia) idcirco dicuntur ideae, ut refert Vitruvius, quod

ad formam, speciem, aspectum, ipsius futuri aedificii pertineant.

IDONEUS. Lib. vii. e. i. Ital. *Atto, convenevole, stabile.* Gall. *Suffisant, solide.*

JEJUNITAS TEGULARUM. Lib. vii. c. 4. Ital. *Aridità* etc. Gall. *Sécheresse* etc.

IMBECILLUM VINUM. Lib. vi. c. 9. Ital. *Svanito* --. Gall. *Insipide* --.

IMBRICATUM. Lib. ii. c. 8. Ital. *Muratura in modo di imbrici.* Gall. *Maçonnerie en maniere de tuiles.* Quid sint imbrices, quidve caementa imbricata, idest, ad imbricis modum collocata, scite docet Philander. Nostri imbrices *coppos* dicunt. A tegulis autem, quas Vitruvius *lamatas* dixit, ita distinguit Plautus, in *Milite* :

Quod meas confregisti imbrices et tegulas

Ibi dum condignam te sectaris simiam.

Imbricare est imbricibus tegulis tegere. Sidonio, Plinio, et aliis.

IMMISSARIUM. Lib. viii. cap. 7. *Inmissario.* Gall. *Reservoir.* Vide *Emissarium.*

IMPAGES. Lib. iv. cap. 6. Ital. *Traverse.* Gall. *Traversans.* Impages partes sunt, quibus ornantur ostiorum fores seu valvae. Philander: *Impages sunt regulae, quae circumdant tyupannum valvarum.* *Orlos* et *Regulas* appellari dicit Barbarus: *spondus* et *planetos* dicunt Fabri nostri lignarii. Vocabuli originem et vim probe docet Festus; ait enim: *Impages dicuntur quae a fabris in tabulis figuntur, quo firmitus cohaereant. Unde Poetae, pangere versus dicuntur, et agricolae, pangere plantas, idest, insigere.* Ab impingendo itaque deductum nomen, et revera de quavis re, quae appangitur affigiturve, dici potest.

IMPERITUS. Lib. x. *Praef.* Ital. *Ignorante.* Gall. *Ignorant.*

IMPETUS. Lib. vi. c. 3.

IMPLUVIUM. Lib. vi. c. 4. Ital. *La parte scoperta del cortile.* Gall. *Partie découverte de la cour.*

INAMBULATIONES. Lib. i. c. 3. Ital. *Passeggi.* Gall. *Prouenoirs.*

INAURARE. Lib. vii. c. 8. Ital. *Indorare.* Gall. *Dorer.*

INCERNERE. Lib. vii. c. i. Ital. *Cernere.* Gall. *Sasser.*

INCERTUM. Lib. ii. c. 8.

INCLINATIONES COELI. Lib. i. c. i. vi. 7. Ital. *Clima.* Gall. *Climat.* Lib. i. cap. 6. Ital. *Inclinazione della sfera.* Gall. *Inclination du Pole.*

INCUMBÆ. Lib. vi. cap. ii. Ital. *Imposte.* Gall. *Impostes.* *Cuu cunei ab oueribus parietum pressi, per coagmenta ad centrum se prementes, extruderint incumbas.* Baldus: Ab incumbendo, *ineumba.* *Partem pilae esse in conformationibus,* ait Budaeus. *Fusius tamen et clarius Philander; ait enim: Appellare videtur incumbentes cuneos, idest, reliquos praeter medium, qui unus rectus, idest, ad perpendicularum ad centrum fertur, aut, quod omnino sentimus, eam pilae partem, ubi arcus innituntur. Itali impostas, ab imponendo vocant: quo nomine etiam intelliguntur testudinum, fornicum, et lunulati generis camerae sulturæ et veluti nutuli.* Hasce incumbas ad fornicum lunulatum pedes sustinendos, nos vocamus *Capitella.* Barbarus: Videtur hoc loco Vitruvius genus illud innuere quod nos rusticum appellamus, quod magnis lapidibus struitur, coagmentis divisum quae nos *bugnos* appellamus. Nam cunctorum divisiones coagmenta vocat. Cunci vero diversis modis coagmentantur, et diversam speciem praefereunt. Modo enim rudibus lapidibus, modo planis sunt, interim aliter atque aliter dividuntur. Qui vero in arcus, fornicesque eadunt, ad centrum omnes respondere debent, medius autem solus ad perpendicularum medii centri cadat oportet.

INDAGATOR UMBRAE. Lib. 1. c. 6.
 INDICUM. Lib. vii. c. 9. 10. 14; Ital. *Indaco*. Gall. *Indigo*. *Non modo atramenti, sed etiam Indici colorem dubit imitari*. Philander: Indicum praeter id quod tamquam spuma in Indiis harundinibus nascitur, est et spuma purpurea innatans infectoriis purpurariis cortinis. Optimum autem quod coeruleum est, Auctoribus Dioscoride lib. v. cap. 57. Plinio lib. xxxv. cap. 6. Neutrum hodie invenitur, sed quod in officinis vacuit, quo pictores coeruleum nigricantem saturumve, et, ut dicunt, obscurum colorem, et cum auripigmento viridem procurant, ex Isatide fit. Hoc genus quomodo fiat, tradidit Ruellius lib. ii. de Nat. Stirpium. Isatim sativam, quae a Gallis testimonio Caesaris v. de Bell. Gall. et Plin. lib. xxii. c. 1. cum glastum diceretur (nisi supposititia sit vox in melioribus enim eorum Auctorum Mss. libris non invenitur) nunc guesdum nonnullis, aliis pastellum vocatur, herbam etsi insignibus virore cauliculis notatam, succo tamen inscientem coeruleo, trusatilibus molis premunt, ut herbaccam saniem excludunt, deinde exuctum digerunt, et post tinctos pannos, coeruleam illam innatantem ferventibus cortinis exemptam siccant pictorum usibus, Indicum vocantes. Haec illae. Ut de glasto nihil dicam, quod nos Belgae *Waed* (vel *Weed*) appellamus, antiqua haud dubio voce, et e qua glastum (nisi forte legendum sit *gualum*) est deformatum a Latinis; quod longe aliud est quam Indicum. Hoc enim nihil est aliud quam quod hodie Indigo, et nil atque *anir* vocamus, antiqui autem veram illius originem ignorarunt, cum in Indicis harundinibus nasci crediderunt cum sit et herbae succus, diversae plane a nostra Isatide, quemadmodum plenius explicavi in commentario de Regno Mogoris seu India vera, atque etiam ad Historiam Naturalem Brasiliae. Quomo-

do autem tinctorum illo utantur, vulgo notius est, quam ut hic pluribus explicari debeat. Vide Cl. Salmasium in Solinum pag. 255. et 1332.

INFECTIVA. Lib. vii. c. 14. Ital. *Colori fittizj*. Gall. *Teinture*.

INFERNAS, idest, ABIES. Lib. ii. c. 9. Ital. *Abete di quà dell' Apennino*. Gall. *Sapin d' en deça de l' Apennin*.

INFUNDIBULUM. Lib. x. c. 13. Ital. *Inbuto*. Gall. *Entennoir*. Lib. x. c. 10. Ital. *Tramoggia*. Gall. *Trémie*. *In qua machina (hydromila) impendens infundibulum, subministrat molis frumentum*. Baldus: Ab infundendo infundibulum. *Infundibulum*, ait Philander, *praeterquam quod apud M. Catonem cap. 10. et 11. accipitur pro eo quo in vasa liquores infundimus; et Plin. lib. xxiv. cap. 15. per quod radicis impositae carbonibus nidor imbibitur (quamquam et codices non improbandi legunt infurnibulum) est et in moletrina sive molendino instrumentum, quo machinae appenso mobilis et tremulae lignae linguae percussione, ministratur molis frumentum, unde farina fiat*. Nostrates moletrinarium infundibulum vulgo *tramoggiam* vocant, quo vero utimur ad liquores, *imbottatora, petrivola*. Insubres vero et Æmiliae incola *Loram* vocant. Ad instrumenti hujus similitudinem Vitruv. l. eod. e. 13. ubi de organo hydraulico haemisphaericum cui subulum est annexum, *infundibulum inversum* vocat.

INGRESSUS OPERIS. Lib. i. c. 1. x. 1. Ital. *Pratica*. Gall. *Pratique*.

INSULA. Lib. i. c. 6. Ital. *Isola*. *Isle*. Eodem sensu, quo Vitruvius, usi sunt passim Latini veteres, Cicero pro M. Caelio, Suetonius in Nerone, et alii. Metaphorica dictio, a maritimis insulis ad continentis insulas translata significatione.

INTERCARDINATAE TRABES. Lib. x. c. 20. Ital. *Razze incastrate*. Gall. *Sablères qui ont des tenons*.

INTERCOLUMNIUM. Lib. III. c. 2. IV. 3. Ital. *Intercolumnio.* Gall. *Entrecolonnement.*

INTERPENSIVA. Lib. VI. cap. 3. Ital. *Travo trapendente.* Gall. *Entretoise, Chevêtre.* In quibus (cavaediis) trabes in atrii latitudine trajectae habeant interpensiva. Baldus: Hermolaus ita ad hunc locum: *Perticarum, tigilorum, asserumve genera sunt, quae ab angulis parietum ad angulos tignorum ad imbres in colliquiis derivandos, vel alium quemvis usum interlocantur, quasi ea quae a penuleno Graeci vocant κρημνίστρια. Interpensiivi vero parietes sunt, qui supra contiguationem struuntur, nec in solo fundamenta habent.* Haec illi. Philander vero hoc nomine ligna quaedam dici putat, quae fulcra sunt stillicidiorum, aut quorum pars trajectas et alioquin veluti pensiles trabes sustinet, altera parieti infixa. Daniel stat pro suo Hermolao, et Philandrum non nominatim refellit, docens fulcra non apte dici interpensiva, quibus quidem interpensivis trabes Vitruvio oncrantur. In suo autem Italico vertit *travicelli pendenti.* Nos interpensiva dici putamus trabes trabibus a pariete in parietem trajectis, ad stillicidia sustinenda impositas.

INTERSCALMIUM. Lib. I. c. 2. Ital. *Spazio da uno schermo all'altro.* Gall. *Espace qui est d'une rame à l'autre.*

INTERSECTIO. Vide *Metoeche.*

INTERSECTIO DENTICULORUM. Lib. III. c. 3. Ital. *Taglio de' dentelli.* Gall. *Coupure des denticules.*

INTERTIGNIUM. Lib. IV. cap. 2. Ital. *Spazio fra' travi.* Gall. *Espace entre deux poutres.* Facile ex ipso nomine liquet quid sit intertignium. Est autem spatium quod est inter tigna, in Dorico opere. Est autem (ut ipsemet Vitruvius docet) idem quod metopa, nulla re ab ea differens, nisi nomine illo graeco, isthoc latino. Quamquam aliqua alia est differentia. Metopa enim

quod inter opas, at opae tigna non sunt, sed ipsorum tignorum cubilia.

INTERVENIUM. Lib. II. c. 6. VI. 10. VIII. 1. 7. Ital. *Interstizio.* Gall. *Espace entre les veines.*

INTERVERTERE. Lib. IV. c. 3.

INTESTINUM OPUS. Lib. II. 9. IV. cap. 4. V. 2. VI. 3. Ital. *Opera di legname.* Gall. *Cloison de menuiserie.* Intestinum dicitur quod intra est, atque hinc intestina, et per metaphoram intestina bella, idest civilia. Opus ergo intestinum dicitur, quod introrsus, idest in ipsa domo sit, nempe, sub tecto. Verum quia intestina haec ut saepius e ligno fiunt, accidit, ut intestinum opus pro ligneo passim usurpetur. *Intestinum opus,* ait Budaens, *quod factum est ex ligno fabrorum, quod minutaria vernacule dicitur.* Cum hoc sentiunt Barbarus, et Philander. Varro de re rust. lib. III. c. 1. *quam villam haberes,* inquit, *opere tectorio et intestino, ac pavementis nobilibus spectandam.*

INTRORSUS. Lib. VI. c. 4.

INVERSURAE. Lib. V. c. 8. Ital. *Svoltate.* Gall. *Détours.*

INVOLUTIO. Lib. V. cap. 11. Ital. *Giro.* Gall. *Circonvolution.*

ISATIS. Lib. VI. c. 14.

ISODOMUM. Lib. II. cap. 8. Ital. *Struttura uguale.* Gall. *Structure égale.* Graeca verba *ισόδομον, ψεδδισόδομον.* Ἴσος aequalis *ψεδδισος* falso aequalis; *δομεῖν* vero struere est. Sensus igitur graeca intelligentibus in ipsis est verbis.

ITER. Lib. I. c. 5. Ital. *Ponte levatojo.* Gall. *Pont de bois.* Lib. VI. c. 9. Ital. *Passetto.* Gall. *Corridor.*

JUDICIUM. Lib. II. cap. 1. IV. 1. VI 1. 5. Ital. *Gusto.* Gall. *Goût.*

JUGUM. Lib. X. c. 19. Ital. *Palo traverso.* Gall. *Traversant.*

JUGUMENTARE. Lib. II. c. 1. Ital. *Mettere legnami per traverso.* Gall. *Poser des pièces de bois en travers.* Philander rem multis prosequitur; po-

terat, ut in re clara, paucioribus, et sane quae affert ingeniosa sunt, sed parum ad auctoris mentem. A *jugo jugare*, unde *jugumcutum*, et *jugumentare*, idest ad similitudinem jugi hastas, palos, trabesve religare, ita nempe, ut arrectariis duobus transversarius alligetur. Hinc jugatae vineae priscis Latinis, qui de re rustica. Non est ita ingeniosa rudium illorum aedificatorum, de quibus Vitruvius, ut putavit Philander, construendi ratio, figebant truncos trabesve arrectarias, quibus per furcas transversaria ligna imponebant, et medium spatium arefacta gleba, ut ipse ait, pro muro seu latere complebant.

Furcae seu publica latronum patibula more Italico erecta, veterum illorum jugmentationes referunt. Quod autem ait M. Cato, *jugumenta et antepagmenta, quae opus erunt, ex lapide indito*: nulli dubium a materia transitum fecisse ad lapides: vult enim lapidea construi, quae in simplicioribus et rusticioribus aedificiis lignea fieri consuevere. Non igitur aliter accipit jugumenta, quam facit Vitruvius, ut opinatur Philander.

JUNCTURA. Lib. iv. cap. 2. Ital. *Unione*. Gall. *Liaison*.

JUNIPERUS. Lib. ii. c. 9. VII. 3. Ital. *Ginepro*. Gall. *Genièvre*.

L

LABRUM. Lib. x. 9. Ital. *Labbro*. Gall. *Bassin*.

LABRUM BALNEORUM. Lib. v. 10. Ital. *Labro dei bagni*. Gall. *Lavoir des bains*.

LACONICUM. Lib. v. c. 10. VII. 10. Ital. *Laconico*. Gall. *Etnve sèche*. Erat Laconicum, ut ait Barbarus, locus sudationibus dedicatus, ejus forma, eodem teste et Philandro, erat instar turriculae in haemisphaerium cameratae. De hac Gymnasii thermarumve parte, Seneca in Epistolis, Cornelius Celsus, et alii. Laconicum autem dicebatur, quod ejusemodi siccis sudatoriis frequentissime ad eruditates excoquendas Laedaemonii uterentur. Putarunt quidam, apud Vitruvium tepidarium et Laconicum idem esse, quos haud injuria explodit Mercurialis. Alii arbitrantur, Laconicum esse hypocaustum, et errant. Differunt enim tum usu, tum forma ipsa.

LACOTOMUS. Lib. ix. c. 8. Ital. *Corda*. Gall. *Corde*. Haec autem *parallelos linea vocatur lacotomus*. Baldus: Ad analemma pertinet. Quid sit haec linea, non ambigitur, ipsomet Vitruvio doctore, cujus sensum explicat

Philander his verbis: *Est lacotomus linea recta axi parallelos a radio aetivo, quo loci secat meridianum, ad radium hybernum, ubi ipse eundem meridianum intersecat, ducta*. Poterat brevius et doctius, esse rectam, aufertem meridiani circuli portionem, quae inter tropicos intercedit. De Lacotomo nihil Ptolom. in libro de Analemmate. Cur ita appelletur, se non invenisse fatetur ingenue Philander, certe graecam redolet originem. *Λακκίς* lacinia est, vel segmen vestis. Quid si inde dicta, quod inde meridiani fragmentum aufertur? Si scribatur *λακκότομος*, denotabit laei sectio, et fortasse nominarunt nominis hujus fabri, *λάκκον* concavam illam meridiani portionem, quae ab ipsa recta subtensa quae lacotomus dicitur, aufertur. Haec dixi, ne eum aliis silem; forsitan erit qui dabit meliora. Neque enim satisfacit Turnebus lib. xx. c. 12. qui pro lacotomo *lacotomum* legit: falsum siquidem est ab ea subtensa laevum paralleli circulum secari; tangitur enim ab ea uterque tropicus, non abseinditur. Haec ille. D. Barbarus: *Lacotomus, idest, linea quae auplitu-*

*dinem praefinit, quoniam ea linea ab uno ad alium tropicum trajicitur, et integrum declinationis Solis intervalum complectitur, intra quod intervalum reliquorum signorum declinationes collocandae sunt. Item: Linea latitudinis Lacotomus appellata diameter est ejus circuli, ex quo radii mensurari meridiani sumuntur, qui circulus dictus est monachus, et, ut ego arbitror, moenachus dicendus est, ut qui radios meridianos singulorum mensuram contineat etc. Claud. Salmasius, in Solinum pag. 141. Antiquum et *πρωτότυπον* Laco, ex graeco *λακω*, quod est in pannulos et frusta discendo. Nam *λάκω*; graece idem quod *ρήμις*.*

LACUNA. Lib. vii. c. 1. Ital. *Fossa*. Gall. *Creux*. Lib. viii. c. 1. Ital. *Laguna*. Gall. *Marais*.

LACUNAR. Lib. viii. cap. 2. Ital. *Soffitto*. Gall. *Plafond*. Est Lacunar coenationis, cubiculi, templive coelum, contignatione variis caelaturis et picturis quam magnifice ornata. Nostrates coelum totum *soffittau* seu *soffittatum* appellant; lacus vero *gli sfondati della soffitta*. Vocem nostram latinae esse originis manifestum est.

LACUNARIA. Lib. iv. c. 3. Ital. *Foruelle*. Gall. *Plafond de la couronne*.

LACUS. Lib. viii. c. 7. Ital. *Lago*. Gall. *Lavoir*. Lib. vii. c. 2. Ital. *Fossa*. Gall. *Fosse*.

LAMNA. Lib. v. c. 3. vii. 9. viii. 6. Ital. *Piastre*. Gall. *Lames*.

LANCULA. Lib. x. c. 8. Ital. *Guscio della bilancia*. Gall. *Bassin de la balance*.

LAPICIDINA. Lib. ii. cap. 7. Ital. *Cava*. Gall. *Carrière*.

LARIX. Lib. ii. c. 9. Ital. *Larice*. Gall. *Larix*.

LASER. Lib. viii. c. 3. Ital. *Laser-pizi*. Gall. *Laser*.

LATER. Lib. ii. c. 3. 8. Ital. *Mattone crudo*. Gall. *Brique non cuite*.

LATERARIA. Lib. x. c. 20. 21. Ital.

Panconcelli. Gall. *Chevrons en travers*.

LAXAMENTUM. Lib. vii. *Praef.* Ital. *Comodo*. Gall. *Comodité*.

LENTUS. Lib. viii. c. 3. Ital. *Tenace*. Gall. *Tenace*.

LEUCOPHAEUS COLOR. Lib. viii. c. 3. Ital. *Grigio*. Gall. *Gris*.

LEVIGATIO. Lib. vii. cap. 1. Ital. *Pulimento*. Gall. *Poliment, polissure*.

LEVITAS LUTI. Lib. ii. c. 3. Ital. *Pastosità*. Gall. *Douceur*.

LEX. Lib. i. c. 1. vii. 5. Ital. *Patto*. Gall. *Contrat*.

LIBONOTUS. Lib. i. c. 6.

LIBELLA. Lib. i. c. 6. Ital. *Livella, o Archipenzolo*. Gall. *Niveau*. Ut ab umbra umbella, a columna columella, ita a libra libella. Est autem libella instrumentum, quo fabri murarii et ceteri ejusmodi artifices planas superficies ita sistunt, ut horizonti aequidistant: nostro more, *archipendolo*, seu, ut Etrusci, *archipenzolo* dicitur. Alii passim *livella* vocant, a libella nempe ducto vocabulo. Ideo autem a libra nomen invenit, quod librarum lanciumve jugum imitetur, dum neutra pars declinat, sed aequaliter pendet. Videtur autem id esse in libra examen, quod in libella perpendiculum. Ceterum libellarum formae variae sunt, prout sibi varias ipsimet artifices excogitant; Nostrates vulgo ea utuntur, quae A majusculae literae imitatur imaginem. Lib. viii. cap. 6. Vitruvius de libris aquareis, ad aquas videlicet librandas, verba fecit. Ideo autem libras ibidem nominat eas, non libellas, quod hae ne libratores decipiant, grandiori forma fieri consueverint: quod licet verum sit, a libella actum ipsum librandi etiam aquarum ductus, nostri dicunt *livellare*, nempe idem ac si Latini non librare dicerent, sed libellare.

LIBRAMENTUM. Lib. vii. c. 4. vii. 7. x. 9. Ital. *Livello*. Gall. *Niveau*.

LIBRARE. Lib. viii. c. 6. Ital. *Livellare.* Gall. *Prendre le niveau, niveler.*

LIBRARIUS. Lib. viii. cap. 7. Ital. *Di una libbra.* Gall. *Pesant une livre.*

LIBRATIO AQUARUM. Lib. viii. cap. 6. Ital. *Livellamento.* Gall. *Nivellement.*

LICHANOS HYPATON. Lib. v. cap. 4. Ital. *Lichanos Hypaton.* Gall. *Lichanos Hypaton.* Perperam et imperite scribunt quidam, inter quos esse Barbarum nolim, lychanos, cum graece *λιχνός* scribatur. Sed sunt hodie nonnulli, qui pueris ipsis insipientiores, puerilia haec appellant errata. Est autem lichanos, ut docet Vitruvius, unus mobilium phtogorum, qui inter stantes seu immotos sunt, in tetrachordo dispositi. Dicitur etiam alias diatonos. Sunt autem lichani duo, meson, idest, mediarum, et hypaton, idest, summorum, quorum primus in nostro systemate est, quem dicunt, G, sol, re, ut; secundus vero D, sol, re. *Λιχνός*, Graecis digitus est, quem Latini indicem vocant, nomen autem invenit *ἀπό τῆ λίκαν χάνειν*, idest, ab eo quod valde hiet, hoc est, distet a pollice.

LIMINARES TRABES. Lib. vi. c. 4. Ital. *Travi liminari.* Gall. *Poutre liminaire.*

LINEA. Lib. v. c. 2. Ital. *Linea.* Gall. *Cordeau.*

LINGUA VECTIS. Lib. x. e. 3. *Punta della stanga.* Gall. *Bec de la pince.*

LINGULATI TUBULI. Lib. viii. c. 7. Ital. *Doccioni da una parte più stretti.* Gall. *Tuyaux plus étroits par un bout.*

LINGULATUS. Ibid. *Sed ita ut hi tubuli ex una parte sint lingulati, ut alius in alium inire, conveni-reqe possit.* Baldus: Lingulati seu lingulati, utroque enim modo sine vitio scribitur, dicuntur tubuli ex parte altera parvae cujusdam linguae speciem referentes. Plin. lib. xxxi. cap. 6. non a lingua, sed a similitudine rem ex-

pressit: ait enim: *Ceterum a fonte duci, sictilibus tubis utilissimum est, crassitudine binum digitorum, commissuris pyxidatis, ita ut superior intret, calce viva, ex oleo, laevigatis.* Intelligit enim tubulum tubulo congruere, uti pyxides operculis congruunt. Sed dilucide rem aperit Palladius: *Ex una parte reddantur angusti, uti palmi spatio unius in alium possit intrare.* Nos tubulorum lingulas dicimus *le bochette, le inbocature*, vel etiam *le commissure.* Ceterum lingulae apud Latinos variae sunt significationis, quam Grammaticis venandas et enumerandas relinquimus. Quod autem ad Vitruvium pertinet, lingulam lib. x. cap. 3. dixit in vecte partem illam, quam et linguam appellarat, *et vectis lingua sub ouis subdita.* Deinde: *Item si sub omnis vectis ferrei lingula subjecta fuerit, neque caput ejus pressione in unum, sed adversum in altitudinem extolletur, lingula fulcta in areae solo, habebit eam pro onere.* Nos partem illam dicimus *linguella, buccam deniemo pali.* Haec ille. Monantholius in Aristot. *Mechanica*; Vectis palus oblongior, uno suorum extremorum acutus, altero obtusus, ex ligno vel ferro inflexibilis ad commovenda onera factus; pars obtusa caput; pars acuta lingula vocatur.

LINIRE. Lib. ii. c. 3. Ital. *Intonicare.* Gall. *Enduire.*

LIVIDUM. Lib. viii. c. 13. Ital. *Livido.* Gall. *Livide.*

LOCA PUBLICA. Lib. v. cap. 12. Ital. *Edificj pubblici.* Gall. *Edifices publics.*

LOCATOR. Lib. i. c. 1. Ital. *Affittatore.* Gall. *Bailleur.*

LOCULAMENTUM. Lib. x. cap. 14. 15. Ital. *Cassetta.* Gall. *Boîte, Etui.*

LOCUS. Lib. i. c. 7. Ital. *Suolo.* Gall. *Place d'un édifice.*

LOGEUM. Lib. v. c. 3. Logeum, Graecis locus proprie, ubi conveniunt

consulentes, locus etiam in theatro, Polluce teste, ubi coinoediae aguntur, alio nomine βωμός, et βήμα, idest suggestum, gradus. Idem autem est, ut Vitruvius docet, quod pulpitum. Dicitur autem λογεῖον ut puto, ἀπό τοῦ λέγειν, quod inde dicrent, declamarent, et Poetae opera sua recitarent. Denotat etiam Dicasterium, idest, locum iudicii. Ceterum Scenicum pulpitum, seu logeum, de quo Vitruvius, erat in media scena, et eminebat versus theatrum, instar suggesti, unde ad populum in theatro sedentem commoda fieret allocutio.

LORICA. Lib. II. c. 8. Ital. *Armatura*. Gall. *Massif*. Lib. VII. 1. 9. Ital. *Coperta*. Gall. *Couche*.

LOTIO. Lib. VII. c. 9. Ital. *Lavare*. Gall. *Lotion*.

LUMEN HYPOTHYRI. Lib. IV. c. 6. Ital. *Lume della porta*. Gall. *Ouverture de la porte*.

LUMINA. Lib. V. c. 1. Ital. *Fenestre*. Gall. *Fenêtres*.

LUNARIS MENSIS. Lib. IX. c. 4. Ital. *Mese lunare*. Gall. *Mois lunaire*.

LUTEA. Lib. VII. c. 14. Ital. *Guado*. Gall. *Gaude*.

LUTRUM. Lib. VII. c. 11. Graecum verbum λούειν, λούεακ, lavare, lavari proprie de corporibus. Aliae autem lotiones, sua sortiuntur vocabula. Hinc luter, luteridion, lutron, labrum, labelum. Distinguunt autem, ut λούτρον locus sit in balneo, λουτρόν vero balneum ipsum.

LUTUM. Lib. II. c. 1. Ital. *Loto*. Gall. *Terre grasse*.

LYDION. Lib. II. c. 3.

LYSIS. Lib. III. c. 3. v. 7. VI. 11. Ital. *Cimasa del Piedestallo*. Gall. *Cymaise du Piedestail*. *Uti quadra, spirae, trunci, corona, lysis*. Et lib. V. c. 7. *Cum corona et lysi*. Philander ad hunc locum: *Lysin, et paullo post undam, pro eodem dicta existimaverim, nempe pro sima recta, aut inversa, idest, gula recta aut inversa (ut Itali vocant), quae coronae imponi solet, et undam imitantur, hoc est, undae instar sinuosae sunt. Sed in coronis quae supra zophorum constituntur, numquam nisi rectae fiunt, in stylobatarum autem coronis inversae, aut etiam rectae*. Baldus: Haec ille; cujus verba eo quod claritatem faciant, referre non piguit.

M

MACERATIO CALCIS. Lib. VII. cap. 2.

MACERARE CALCEM. Ibid. Ital. *Macerare, spegnere*. Gall. *Eteindre, détremper*.

MACHINA. Lib. VII. cap. 2. X. 1. Ital. *Macchina*. Gall. *Machine*.

MACHINATIO. Lib. IX. c. 9. Ital. *Meccanica*. Gall. *Mécanique*.

MACRITAS ARENAE. Lib. II. c. 4. Ital. *Magrezza*. Gall. *Maigreur*.

MALLEOLUS. Lib. X. cap. ult. *Sed ibi (naves cum sambucis) malleolis confixae incendio sunt conflagratae*. Item ad finem cap. *Denique totam ma-*

chinam caudentibus malleolis et ballistarum plagis dissipaverunt. Baldus: De malleolis multa Philander ad hunc locum. Sunt autem ex Non. Marcello: *Manipuli spartei pice contecti, qui incensi, aut in muros, aut in testudines jaciuntur*. Inducit autem Sisennam hist. lib. IV. ita scribentem: *De quibus partim malleolos, partim fasces sarmentorum incensos supra vallum frequentes*. Festus vero: *Malleoli vocantur, non solum parvi mallei, sed etiam ii, qui ad incendium faciendum aptantur, videlicet ad similitudinem priorum*. His verbis auctores isti adum-

brant rem. Sed prorsus graphice et minute describit, ino potius depingit Amnianus lib. Histor. xxii. cujus descriptionem et ejus verba perambulans diligentissime examinat Lipsius l. Mach. v. Dial. 5. qui figuram quoque eleganter expressam oculis subjicit, quare, si rem totam tenere cupis, ipsum adi.

MANACHUS. Vide *Monachus*.

MANUBRIUM EPISTOMII. Lib. x. c. 13. Ital. *Manico*. Gall. *La clef du robinet*.

MANUCLA. Lib. x. cap. 15. Ital. *Manucla*. Gall. *Petite main*. Item *Che- lo* (sive manucla dicitur). Baldus: *Manuleam* ex antiqua lectione restituit Turnebus l. ii. c. 4. unde inquit: *Vestes manuleatas, idest, habentes manicas*. Libenter ego a vulgata lectione non discederem: arbitror enim fieri posse, ita manuclam diminutive dictam a manu, ut secuncla a securi. Est autem manucla pars illa in Catapultis, quae nervum attractum continet, et a Graecis dicitur *χειρ*, seu *δάτυλος*, ut apud Heron. in Belopoeicis videre est. Nostri clavem appellant aut nucem ballistae. Haec ille. Omnes editi Libri constanter retinent *Manucla*. Quod forte idem est quod manicula diminutivum a manu.

MANUM (ad). Lib. vi. c. 2. Ital. *Sotto gli occhi*. Gall. *Tu de près*.

MARDESCERE. Lib. ii. c. 9. Ital. *Marcire*. Gall. *Pomvir*.

MARMORARIUS. Lib. vii. cap. 6. Ital. *Marmorario*. Gall. *Celui qui travaille en marbre*.

MASCULUS. Lib. ix. c. 9. Ital. *Perno maschio*. Gall. *Pivot mâle*.

MASSA PLUMBEA. Lib. vii. c. 12. ix. *Praef.*

MATAXA. Lib. vii. c. 3. *Sin autem arundinis graecae copia non erit, de paludibus tenues colligentur et mataxae et tomicae: ad justam longitudinem, una crassitudine colligationibus temperentur*. Baldus: *Mataxa*, ut inquit Philander, *est restis seu funiculi*

species. Allegat Isidor. lib. xix. c. 29. qui dictum putat a circuito florum a meta, vel quod transferatur quasi metaxa. Addit ipse Philander ab Aquitanis dici *madaiissam*, ab Etruscis vero et Romanis et universa fere Italia *matassam*. Apud Graecos auctores *μέταξα* sericum dicitur; unde metaxarii serici negotiatores, de quibus l. fin. Cod. de pig. et alibi apud veteres l. c. Hinc Actuarius, Aetius, et Nic. Alexander Medici *μετάξων ὀμῆν* dicunt, quam vernacule *seta cruda*. Certe graecum est vocabulum, de quo apud Festum ita Lucillius:

Hinc catapiraten puer eodem deferat unctum,

Plumbi paucillum, rudis linique mataxam.

Quem locum explicans Turnebus lib. xx. e. 4. ait, *Mataxam* esse funiculum, et in antiquo Lexico exponi *σειρά*, idest, catena seu restis. Quicquid isti dicant, ego apud Vitruvium non pro funiculo restive accipio, neque enim id vocabulum sonat, sed pro agglomerato convolutoque filo, quales sunt, quibus linum et sericum, ut ita dicam, *mataxatur*, quare sentio prorsus cum Budaeco, qui locum hunc exponens, ait *mataxas* esse manipulos et fasciculos cannarum, quos Vitruvius *tomice* alligari jubet. Ceterum quia locus maculosus est totus et obscurus, nec satis ab expositoribus illustratus, nos pro viribus emendavimus. Textum hoc pacto restituendum arbitramur: *Sin autem arundinis graecae copia non erit, de paludibus tenues colligentur, et mataxatae (tae extremam notarius verterat in copulam) tomice, ad justam longitudinem etc. Haece ille. In Editione Argentor. colligantur et mataxae, tomice ad justam longitudinem una crassitudine alligationibus temperentur etc.*

MATERIA Lib. ii. c. 8. Ital. *Calcina*. Gall. *Mortier*.

MATERIES ET MATERIA. Lib. II. e. I. g. VII. 3.

MATERIAM CAEDERE. Lib. II. e. 9. Ital. *Legname*. Gall. *Bois à bâtir*.

MATERIARE AEDIFICIUM. Lib. V. e. 12. Ital. *Usar legname* etc. Gall. *Employer du bois* etc.

MATERIATIO. Lib. IV. c. 2. Ital. *Travatura*. Gall. *Charpenterie*.

MATERIATURA. Lib. IV. cap. 2. Ital. *Lavoro di legnami*. Gall. *Assemblage de pièces de bois*.

MECHANICΩS. Lib. X. c. I. Ital. *Meccanicamente*. Gall. *Mécaniquement*.

MEDICAMENTOSA AQUA. Lib. VIII. c. 3. Ital. *Acque medicinali*. Gall. *Eaux medicinales*.

MEDULLA. Lib. II. e. 9. Ital. *Middolla*. Gall. *Cocur*.

MEGALOGRAPHIA. Lib. VII. e. 4. 5. Ital. *Quadri di figure*. Gall. *Histoire. Tricliniis hybernis non est utilis haec compositio, uec megalographia, nec cauerarum coronario opere subtilis ornatus*. Baldus: Optime verbi vim pauca verbis aperit Philander: *Megalographiaui*, ait, *interpretor picturau magui sumptus, et maguarum personarum aut rerum deformatricem, atque figuratricem, uti Deorum, pugnarum, fabularum* etc. Eodem modo dixit Plin. lib. xxxv. e. 10. *Rhyparographiam sordidarum atque humilium rerum picturam*. Haec ille. Sed eur ego Philandri explicationem laudo? Ipsemet Vitruv. eap. 5. ejusdem libri clare rem aperit: *Nonnullis item locis, ait, tignorum megalographiam, habentem Deorum simulachra, seu fabularum dispositas explicationes, non minus Trojanas pugnas, seu Ulyssis errationes et topia*. Puto sibi vocabulum finxit Vitruvius (neque enim apud alium auctorem memini legere), ut Latini sermonis, in re explicanda, anfractus evitaret. Barbarus italiee *pittura di grande spesa*. Vide Cael. I. VII. c. 8. Claud. Salmasius Notis in Spar-

tianum. Solum argumentum facit megalographiam, non sumtus, ut falso sibi persuaserunt homines docti. Sic *ῥυπαρογραφία* in rebus humilibus et argumentis variis et exiguis versatur, megalographia in grandibus et magnificis.

MELINUM. Lib. VII. eap. 7. Ital. *Melino*. Gall. *Meline*. *Eadem ratione meliuum, quod ejus vis metalli Iustulae Cycladi Melo dicitur esse*. Philander: Melinum (*meliam* vocat Theophrastus) et ipsum candidum est, optimum in Melo Insula, auctore Plin. lib. xxx. eap. 6. et 7. Melinum colorem Latinos gilvum appellare, testimonio est Servius Georg. lib. III. et Gellius Noct. Attie. I. XIII. c. ult. In floribus pro luteo diei Dioscoridi et ceteris animadverti. Sed et idem Dioscorid. lib. v. oeliram probat *μηλίτην, δίολε*, undique luteam designans. Meminit Paulus Ie. Pandeet. lib. xxxii. de legatis III. melini coloris. Et Galen. lib. II. de composit medicamentorum secundum genera, docet, quae dicantur melina emplastra, ea scilicet, in quorum coetione aerugo admiscetur. Si enim viridi colore unguentum permanere quis velit, non oportet aeruginem eum ceteris super ignem coeturis committere, sed tum demum, cum in mortario coierunt, admiscere. Existimantur appellata, quod cotonei mali referant colorem. Haec ille. Vide et Cl. Salmasium in Solinum pag. 256. et 257.

MEMBRA. Lib. v. eap. II. Ital. *Membrì*. Gall. *Pièces*.

MENIANA. Lib. v. e. I. *Loggie*. Gall. *Galleries*. Lib. v. c. 3. Ital. *Balcone*. Gall. *Balcon*. *Menianaque superioribus coaxationibus collocentur*. Baldus: Quidam, inter quos annumeramus Barbarum, satis imperite, putantes a moenibus factum esse verbum, scribunt *Moeniana*. Non ita Nonius Marcellus: scribit enim: *Meniana, ab inventore eorum Menio dicta sunt, unde et columna Meniana*. Cic. Academ. lib. IV.

Interim ille cum aestuaret, veterum ut menianorum sic Academicorum viam secutus est. Haetenus Nonius. Subtilius rem aperit Philander, cujus haec sunt verba: *Meniana erant podia pergulaeve, cujusmodi sunt ea quae hodie projicere assuevimus, ut mutulis (corvos dicimus, Itali modigliones) firmissimis quiescant et innitantur. Romani vocabulo etiam hodie utuntur. Graeci orthas appellant, ut scribunt Theodos. et Honor. Imp. Cod. lib. viii. de aedificiis privatis.* Haec ille, vocabulum exponens ad lib. ii. cap. 8. ubi Vitruvius ait: *Ergo menianis et contignationibus variis.* Ad locum autem supra citatum ita enarravit: *Meniana sunt protectae projectaeve pergulae, dictae a Menio, qui cum domum quam habuerat ad forum spectantem, excepta una columna vendidisset, tigna projecit, atque tabulatum construxit, unde ipse et posteri, gladiatores spectarent.* Auctores Asconius Paediamus, Sextus Pompejus, et Porphyrius. Fuit domus illa, ut attestantur antiquitatis periti, prope Pacis templum. Plura de Menianis dicere supersedeo.

MENSA. Lib. x. cap. 16. *Regulae quae est in mensa longitudo foraminum octo.* Et paulo inferius: *Climacilos superior pars quae est proxima, quae conjuncta est mensae, tota longitudine dividitur in partes quinque.* Turnebus: Mensa interior est, et media inter duas lineas inde seutulas, constatque regulis, diapegmatis et tabula inter regulas et diapegmata collocata, estque in summo et in imo capitulo, ut et Peritreta. Baldus: Appellatur autem pegma, constans ex regulis et diapegmatibus, et tabula, mensa. Erat haec pars praecipua in catapultis et ballistis, quod erecta continebat brachia machinarum, et totum pegma. Ideo autem *πράπερα*, idest mensa dicebatur, quod mensae instar esset plana,

tetragona, et forma oblonga. Vide Heron. in Belopoeicis, a nobis latine red-ditum.

MENTUM. Vide *Scotia*.

MENTUM CORONAE. Lib. iv. c. 3. Ital. *Sotto gronde.* Gall. *Bord de la corniche.* Vide *Scotia*.

MERIDIANA (circinatio, linea). Lib. ix. c. 8. Ital. *Meridiano.* Gall. *Méridien.*

MERONES. Vide *Perones*.

MERUS. Lib. iv. c. 3. Vide *Femur*.

MERULAE. Lib. x. cap. 12. Ital. *Merli.* Gall. *Merles.* De Ctesibii inventis. *Uti merularum, quae aquae motu voces edunt.* De his Philander: *Merulae, ait, et engibata, de genere sunt hydraulorum, quorum illis quidem reddebantur voces humanarum imitatrices, et cantus avium effectrices.* Baldus: Heron lib. *Spiritual.* cap. 14. pro *cosypho*, quae merula est, *melancoryplum* posuit, quam aviculam, nostri, graeca voce expressa, a capitis nigredine dicunt *Caponero*.

MESAULA. Lib. vi. cap. 10. Ital. *Andito a mezzo di due abitazioni.* Gall. *Passage entre deux palais.* *Inter autem haec peristylia et hospitalia, itinera sunt, quae mesaulae dicuntur, quod inter duas aulas media sunt interposita; nostri eas andronas appellant.* Baldus: Quod Vitruv. dicit *Mesaulam*, a graeco *μεσάλλη*; dicitur etiam a Graecis alio genere *μέσσυλος*, *mesaulus*, estque janua media inter duas aulas, quam Attici *Metaulum* vocant. Vocabulum est Homero et Eurypidi familiare, sed alio sensu, nempe pro turguriolo et caula. Nostri domus partem quam Vitruvius graeco verbo *mesaulam* dicit, *audatum*, *andatum* vel *caminatam* appellant.

MESE. Lib. v. c. 4. Graecum vocabulum, latine media. Est autem unus ex 18. Phthongis, e quibus constat Musicum systema, a Vitruvio inter stantes numeratur, qui sunt octo.

MESOLABIUM. Lib. ix. c. 3. Ital.

Mesolabio. Gall. *Mésolabe.* Itaque *Archytas hemicylindrorum descriptionibus, Eratosthenes organica Mesolabiratione idem explicaverunt.* Baldus: Dicitur graece *μεσολαβιον* et *μεσολάβιον*, quare mesolabium quoque scribere possumus, quemadmodum etiam astrolabium et astrolabium. Nomen est compositum ἀπὸ τῆ λαβεῖν μέσας, idest, a capiendis mediis. Potest ergo vocabulum dici de quovis organo ad duas medias proportionales inveniendas apto; ab officio enim nominatur optime. *Barbarus* ait, latine dici posse *Medicapium*: qua ratione astrolabium quoque *stellicapium* vertere non esset absurdum.

META. Lib. 1. c. 6. n. 1. Ital. *Piramide tonda.* Gall. *Pyramide ronde.*

METALLUM. Lib. vii. c. 7. g. Ital. *Miniera.* Gall. *Mine.*

METOCHE. Lib. iii. cap. 3. Quid sit metochē ex verbis ipsis colligitur, nempe frontis ipsius denticuli latitudo, quae cum aequalis sit dimidio altitudinis, colligitur totam denticuli frontem duorum esse quadratorum. Ceterum cur *Vitruv.* dicat intersectionem graece metochin, idest, *μετοχέιν* dici, prorsus ignoro, certe fieri non potest quin corruptum sit vocabulum, et pro *μετοχή* restituendum *μετόπη* metope, quamvis enim frons a Graecis *μετωπεν* dicatur, et frons detur denticulo, non possumus metopon restituere.

METOPA. Lib. iv. c. 2. 3. Ital. *Metopa.* Gall. *Metope.* Quid sit Metopa, quae graece dicitur *μετόπη*, docet ipsemet *Vitruvius*, sed et quam latum sit vocabulum, ait enim: *Utraque enim, et inter denticulos, et inter triglyphos, quae sunt intervalla, metopa nominantur. Opas enim Graeci tignorum cubilia et asserum appellant, uti nostri ea cava, columbaria, ita quod inter duas opas est intertignum, id metopa est apud eos nominatum, ὅπη Graecis foramen, caverna, μετόπη igitur spatium quod inter foramina.*

MICA. Lib. vii. cap. 6. Ital. *Pezzettino.* Gall. *Grain.*

MILTON. Lib. ix. *Praef.*

MINIACEUS. Lib. vii. c. 6.

MINISTRATIO. Lib. vi. c. 9.

MINIUM. Lib. vii. c. 8. Ital. *Cinabro.* Gall. *Ciunabre miueral.*

MODICE. Ital. *In piccolo.* Gall. *En petit.*

MODICUS. Lib. ix. c. 9. Ital. *Regolare.* Gall. *Régulier.*

MODIOLUS. Lib. x. cap. 9. Ital. *Cassetta.* Gall. *Caisse.* Lib. x. c. 12. Ital. *Bariletti.* Gall. *Barillets.* Lib. x. c. 13. Ital. *Mozzo.* Gall. *Moyen.* *Supra basim eriguntur regulae dextra ac sinistra, scalari forma compactae, quibus includuntur aerei modioli fuudis ambulatilibus.* Et cap. 12. ubi de Ctesibica machina: *Ea fit ex aere, cujus in radicibus modioli sunt gemelli.* Nostri, ait *Barbarus*, *situlos, sechiellos*, seu, *modiolos* vocant. Baldus: Melius dixisset vernacule *uoggiuoli*. A forma enim modiorum, quibus frumenta et arida metiuntur, factum est vocabulum. Fiebant autem aerei, ut impressionis vim tolerarent, quod et *Heron* docet lib. de *Spiritibus* cap. 75. qui illos non *χέυιας*, idest, modiolos, sed *πυξίδας*, pyxides appellat, a forma item efficta voce. Sunt enim pyxides quas nostri *bussolas* seu *scatolas* nominant, rotunda scilicet vascula, torno buxo elaborata, unde et nomen.

MODULATIO. Lib. v. c. 9.

MODULATIONUM GENERA. Lib. v. c. 4. Ital. *Generi delle modulazioni.* Gall. *Genres de chant.*

MODULUS. Lib. 1. c. 2. Lib. iv. c. 3. Ital. *Modulo.* Gall. *Module.*

MOENIA. Lib. ii. *Praef.* Ital. *Muri.* Gall. *Murs, Murailles de villes.* Lib. 1. c. 7. viii. c. 4. Ital. *Città.* Gall. *Ville.*

MOENIANA. Vide *Meniaua.*

MOLA. Lib. x. c. 10. Ital. *Macina.* Gall. *Meule.*

MOMENTUM. Lib. x. c. 8. Ital. *Momento*. Gall. *Moment*.

MONACHUS. Lib. ix. c. 8. *Circinatio circuli menstrui agatur, qui dicitur monachus*. Baldus: Quid sit iste circulus, aperte ex ipsa apud Vitruvium analemmatis constructione cognoscitur. Cur monachus dicatur non est clarum. Meliores codices habent *manachos*, et, ut apud Philandrum, *manacos*, sed prior lectio germanior. Ait ergo Philander: ἀπό τῆ μηνός, idest, mense, formatum nomen circuli menstrui *Manacos*. Est enim circulus quo umbræ præter æquinoctialem æstivam et hybernæ, de quibus tradidit, deprehenduntur, cujus diameter est lacotomus. Ita ille, seite et apposite, quamquam eo quod dicatur ἀπό τῆ ἔχειν μήνας, idest, ab habendis mensibus, scribendum ceuserem *manachos*, a graeco μήνας. Videri alicui posset manacum dictum a similitudine circuli, armillæve, quam Graeci *μανιακόν* et alias *φέλιον* et *περιτραχίλιον* dicunt, sed longe nominis ratio petenda non est, cum sit per se clara et in promptu. Illud addo, quod communi lingua Graeci dixere *μήν*, idest, mensis, Dorici pronuntiant *μᾶν*, unde Latini, qui sermone *δαρίζεσι*, dicunt enim mater, pro meter, pro melo malum, et cetera ejuscemodi, pro menacho dixere manachum. Lubet hic attexere quid hae de re senserit Jos. Scaliger, vir inter novitios magni nominis. Ita igitur ad Manil. in comment.: *Orbita Lunae est linea ἐκλιπτική, ea Tarentina voce a veteribus Latinis vocabatur circulus manacus et maniacus*: tum loco porismatis addit, Arabes hinc fecisse vocabulum *Almanachi*, addito nempe *al* articulo, illi geuti familiari. Vide, obsecro, quam frustra tantus vir, ut veritatem inveniret, sudaverit, et quo illum pravum mentis acumen a recta semita averterit. Miror, doctissimum Astrologum, manacum circulum, orbitam Lunae et lineam Eclipticam putasse,

certe Luna per Eclipticam non incedit, et analemmati cum Luna nihil commune. A mensibus ergo circulus nomen, ut praedictum est, accepit, non a Luna, quamquam Graecis, ut Hebraeis, Germanis quoque, Slavis, et quibusdam aliis nationibus, a nomine Lunae mensis appellationem sortiatur. Dividitur ergo circulus in partes duodecim, a quibus ad lacotomum ducuntur parallelæ, quæ si æquinoctiali diametro æquidistantes ducantur, ita ut ad utrasque partes meridiani circuli pertingant, communes dant sectiones planorum circulorum menstruorum, et plani meridiani, ipsas nempe parallelorum in meridiano plano diametros, a quorum extremitate, si per centrum analemmatis plani horologii meridianam lineam rectæ pertingant, in ipsa meridiana linea menstruas signorum divisiones distinguunt. Notissima sunt hæc iis omnibus, qui in Gnomicis speculationibus paullum sunt versati. Rem bene tenuit Barbarus, quem vellem in Graecis fuisse exercitiorum, sæpe enim, ut hic, aut depravat aut perperam scribit. Hæc ille. Jocundi editio habet *Manachus*.

MONOPTEROS. Lib. iv. cap. 17. Ital. *Tempio rotondo senza cella, chiuso solo da un colonnato*. Gall. *Monoptère, temple rond qui n'a que l'aile, c'est à dire, qui n'a que des colonnes sans murailles*. Vide *Peripteros*.

MONOTRIGLYPHUM. Lib. iv. c. 3. Ital. *Monotriglifo*. Gall. *Monotriglyphe*. Monotriglyphas appellat Vitruvius *Ædes Doricas pycnostylas*, etenim ob columnarum crebritatem, intercolumnia ita angusta sunt, ut duarum tantum metoparum, et unius triglyphi, eas distinguentis, sint capacia, mediano intercolumnio excepto, in quo ob laxitatem spatii tres metopæ cadunt, et duo triglyphi. Ex eo igitur quod unicus triglyphus duas in ea metopas distinguat, dicta est aedes monotriglypha, ac si u-

nitriglypham vel solitriglypham diceret, corrupti codices contra auctoris mentem et veritatem ipsam, imo et contra nominis rationem habebant *et metopae duae et triglyphi biui*, quem lapsum bono jure emendat Philander, et pro *biui* restituit *singuli*, cujus auctoritatem secutus est Barbarus.

MONUMENTUM. Lib. II. cap. 7. Ital. *Monumento*. Gall. *Monument*.

MORBUS VENEREUS. Lib. II. c. 8. Ital. *Morbo Venereo*. Gall. *Maladie d'amour*.

MORTARIUM. Lib. V. c. 12. Ital. *Mortario*. Gall. *Mortier*. Mortarium vulgo vas ligneum seu lapideum, aereumve, in quo pistillo ferreo ligneove res durae et frangibiles teruntur: nomen a moreto mortarium quasi inoretarium.

MOTIO. Lib. IX. c. 9.

MUNDUS. Lib. IX. c. 1. 7. Ital. *Cielo*. Gall. *Ciel*.

MUNICIPIUM. Lib. VIII. c. 4.

MUNITIO. Lib. II. c. 9. Lib. X. c. 22. Ital. *Fortificazione*. Gall. *Fortification*.

MURUS. Lib. I. c. 5. Lib. VIII. c. 4. Ital. *Muro*. Gall. *Murailles de villes, Murs*.

MUSCARI CLAVI. Lib. VII. c. 3. Ital. *Moscardini*. Gall. *Clous à têtes*. *Tunc in opere cannae, clavis muscariis perpetuae figantur*. Ad hunc locum ita Philander: *Clavos muscarios interpretor, qui sint umbellati, uest, capitibus latioribus et expassis in orbem cacuminibus, quomodo umbellatos foeniculi, sambuci et anisi dicimus flores: nam quae Dioscorides σαύδια, comas et umbellas. Plin. lib. XII. cap. 26. vocat muscarias*. Haec ille, cui astipulatur Lipsius l. de Amphitheatro cap. 18. His addit Barbarus: *In grandi marmorea arca, Mariae Honorii Imp. conjugis sepulchro credita, clavos repertos fuisse, in quorum cacumine expressa erat musca, et nonnullos putasse, de his Vitruvium intellexisse*. Baldus: Sed optimo jure

haec rejicit Barbarus, qui usum Vitruvianorum clavorum in caveis figendis considerans, nec ex ferro aut metallo aliquo, sed e ligno factos fuisse putat. Nostrates minutos istos claviculos, quibus passim ad diversa utuntur, *bulletas*, quod vocabulum Etrusci usurpant, et *brochettas*, ut alii Itali, appellant.

MUTULI, I. 1. Lib. IV. c. 1. 2. Ital. *Modigliani*. Gall. *Corbeaux*; *mutules*. *Ex eo, uti e tignorum dispositionibus triglyphi, ita e canteriorum projecturis, mutulorum sub coronis ratio est inventa*. Baldus: Quidam textus habent *mutili*, nec aliter ille quo usus est Philander, qui de his lib. III. c. 3. verba faciens, ait: *Mutulos nostri (idest Galli) corvos, Itali modiliones appellant. Repraesentant autem simulatam canteriorum projecturam*. Mutuli, quorum apud Vitruvium mentio, prominentes partes sunt, ceu canteriorum capita in coronis Dorici ordinis. Lignei igitur primum, postea etiam lapidei, ut ait Vitruvius: *Ita fere in operibus lapideis et marmoreis mutuli inclinati sculpturis deformantur, quod imitatio est canteriorum*. Cur autem inclinati? causam addit: *Etenim necessario propter stillicidia proclinati collocantur*. Ergo et triglyphorum et mutulorum in Dorici operibus ratio ex ea imitatione inventa est. Ceterum, ut notat Philander, posteriores Architecti non modo mutulis usi sunt in opere Dorico sub corona, sed etiam in zophoro ordinis compositi seu Italici, qui, ut ipse ait: *post Vitruvii scripta excitatus est*. Id etiam animadvertit ad ea verba, *mutuli inclinati sculpturis deformantur*. *Se nusquam vidisse, in ordine Dorico, mutulos in fronte inclinatos, sed rectos et aequilibras*. Et sane ita est, nec aliter meminisse me observare, tum apud antiquos, cum etiam apud nostrates et neotericos Architectos. Ceterum quod ad vocabuli naturam pertinet, notandum est, a verbo

mutilare factum esse *mutila*. *Mutila* autem dici decurtata, et quoniam mutili desecta repraesentant canteriorum capita, eo nomine sunt appellati. De mutulis Varro de re rustica: *Sed pro columbariis in pariete nutulos aut palos in ordinem, supra quos teguticulae cannabinae sunt inpositae*. Nostrates *modigliones* (Barbarus enim barbarè scribit *modioni*) quasi *mutilioes*, item *mensulas*, omne id appellant, quod ad aliquid fulciendum, aut sustendandum e pariete projicitur et eminet. Eustathius in Aristot. Moral. lib. 1. ait, *μῦτρα* triglyphos appellari, cui non architecto, bono ju-

re est ignoscendum, quamquam si ad vocabuli proprietatem animum advertas, ipsi quoque triglyphi, capita trabium resceta repraesentant.

MYRRHAE GLEBULAE. Lib. viii. c. 3. Ital. *Mirra*. Gall. *Myrrhe*.

MYSIA *Κατακεκαυμένη*. Ital. *Misia abbruciata*. Gall. *Mysia brûlée*. Vocabulum *κατακεκαυμένη* a verbo *κατακαίειν*, comburi, aduri, incendi factum est. Erant enim loca naturalibus incendiis adusta, uti in Insula Ænaria, quam hodie Ischiam dicunt, tractus quidam terrae combastus est, quem ideo vulgo appellant *l' Abbruciata*.

N

NAOS EN PARASTASIN. Lib. m. c. 1. *Ædium autem principia sunt, e quibus constat figurarum aspectus, et primum in autis quod graece νᾶος (male Barbarus νᾶός) ἐν παραστάσι*. Baldus: *Antac graece παραστάδες*, aedes vero seu templum *νᾶός* dicitur: Ratio ergo nominis a figura seu aspectu operis, uti ipse Vitruvius praefert. Ejusmodi enim templorum forma, in angulis frontium, columnarum loco duas antas seu graece *parastadas* habet. Ad dam auctarii loco, quod nos Itali dicimus *naves* seu *navatas* templorum, a Naos graeca voce emanasse.

NARES CANALIS. Lib. vii. c. 4. L. x. c. 11. Ital. *Sbocchi*. Gall. *Ouvertures*.

NATIVI COLORES. Lib. vii. c. 7. Ital. *Colori naturali*. Gall. *Couleurs naturelles*.

NAVALIA. Lib. v. cap. 12. Locus, ubi naves subducuntur.

NERVICUS. Lib. viii. cap. 3. Ital. *Attratto*. Gall. *Perclus*.

NETE SYNEMMENON. Lib. v. c. 4. Ital. *Nete Sinemmenon*. Gall. *Nete Synemmeuon*. *Nete* denotat ultima. Dicta autem *νήτη* quasi *νεάτη*, idest, infi-

ma, postrema. Hoc nomine appellatur in simplici tetrachordo ultima, quae hypatac, idest supremac ex opposito respondet. Paranete vero synemmenon eadem ratione penultima dicitur conjunctarum, eo quod ante ultimam sit ejusmodi tetrachordi.

NITRUM. Lib. vii. cap. 11. Ital. *Nitro*. Gall. *Nitre*.

NODUS. Lib. vii. c. 3. Ital. *Nodo*. Gall. *Nocud*.

NORMA. Lib. ix. Praef. ix. c. 11. Ital. *Squadra*. Gall. *Equerre*. *Anguli ad normam* etc. Philander: *Normam* fabri appellant *squadram*. Quam ita componunt; regulae capiti aliam prominentem coagmentant, ut referant duae angulum rectum. Vitruvius lib. ix. c. 11. veram normam ita deformat, ut sit triangulus disparibus lateribus, uno tamen recto angulo. Sumantur, inquit, regulae tres, e quibus una sit pedes tres, altera pedes quatuor, tertia pedes quinque, haeque inter se compositae tangent alia aliam suis cacuminibus extremis, schema habentes trigoni; deformabunt normam emendatam.

NORMAM (ad). Lib. vii. cap.

3. Ital. *Ad angolo retto*. Gall. *A l'équerre*.

NUCLEUS. Lib. VII. c. 1. 2. Ital. *Anima*. Gall. *Noyau*. *Insuper ex texta nucleus indicatur*. Philander: Nucleum vocat maxime resistantem cru-

stam, sive corium, idest medium sive interius pavementum. Italum vulgus *animam* vocat.

NUMERUS PERFECTUS. Lib. III. c. 1. Ital. *Numero perfetto*. Gall. *Nombre parfait*.

O

OBOLUS. Lib. III. c. 1.

OCHRA. Lib. VII. c. 7. *Primum autem exponamus quae per se nascentia fodiuntur, uti quod graece ὄχρα dicitur*. Baldus: Est fossilis color, cui a colore ipso nomen inditum. Pallescit enim, et ὄχρος graece pallor dicitur Lutei coloris est, quare a nostris *terra gialla* appellatur. Galli graeco nomine *ochre* dicunt, Germani vero, corrupto aliquantulum vocabulo, *oger* et *orgergeel*, alio item nomine, *Berggeel*, hoc est, *Ochra*, *gilva Ochra*, et *montanum gilvum*. Haec ille. Barbarus: Ochra etiam nostris *Ochrea* dicitur et *terra gialla*, idest, lutca. Haec usta fit rubra, et profundo ea pictores utuntur Ochra non usta. Fundus enim et umbra obscuriori colore esse debet. Videtur autem quod Ochra graece est, Sil Latine dici. Nam cum Vitruvius hoc capite rationem reddit, cur Ochrae Atticae, idest, optimae copia non haberetur suis temporibus, commutato vocabulo Ochrae, in silem, ait: *Itaque antiqui egregia copia silis ad politionem operum sunt usi*. Nos vero ex tam manifesta Vitruvii lectione non quaeremus ansam ex aliorum dictis contendendi; cum et quid sit Ochra, et unde veniat, omnibus notum habeatur.

OCTANS. Lib. X. c. 11.

OCTASTYLOS. Lib. III. cap. 2. Ital. *Ottastilo*, *o di otto Colonne*. Gall. *Octostyle*, *ou à huit Colonnes*. *Ædes sacrae species est Octastylos*, cui nomen a numero Columnarum, quae in fronte constituuntur: denotat autem o-

ctocolumnium, seu dicas Templum columnas octo habens in fronte. Graecum vocabulum est et compositum.

OCTOCHORDOS. Lib. X. cap. 13. Ital. *Ottacordo*. Gall. *à huit jeux*.

OCTOGENARIA FISTULA. Lib. VIII. c. 7.

OCTOGONUM. Lib. I. c. 6. Ital. *Ottangolo*. Gall. *Octogone*.

OCTONUM. Lib. VIII. c. 8.

OCULUS VOLUTAE. Lib. III. c. 3. Ital. *Occhio della voluta*. Gall. *Oeil de la volute*, *le milieu de la volute Jonique*. Volutae Oculus est parvus ille circulus in volutae Jonicae meditullio, seu centro constitutus, circa quem volutae pulvinus, veluti circa teretem baculum, seu axem, circumvolvitur. Metaphorice igitur Oculus.

ODEUM. Lib. V. c. 9. Ital. *Odeo*. Gall. *Odeum*. De odeo ita Suidas: *Odeum Athenis instar theatri, quod Pericles, uti fertur, ad musicorum ostentationem effecit, et propterea odeum dictum est από τῆς ᾠδῆς, idest, a cantu*. *Ibidem est dicasterium, idest, praetorium Iudicis*. *Ubi etiam farinae metiebantur*. De eodem Aristophanis Scholiastes: *Locus erat in theatri speciem, in quo de more poemata ostendebantur, antequam theatro publicarentur*. De odeo etiam Eusthat. in *Odyss.* l. 1. Item Cic. ad Atticum lib. IV. Sueton. in Nerone; Pausanias in Achaic. Theophrastus, et alii quam plurimi.

OECI. Lib. VI. c. 5. 10. Ital. *Salè*. Gall. *Salons*. *Sin autem exedrae, aut oeci, quadrati fuerint*. Subinde: *oeci*

Corinthii tetrastylique. Item l. eodem c. 10. *Constituuntur oeci magni.* Baldus: Graecum verbum *οἶκος*, unde oecos, domum significat, et quamvis domum, at hic de parte domus intelligitur, caque nobili, in qua virilia celebrabantur convivia, quod de quadratis oecis ipsemet Vitruvius testatur eodem lib. cap. 10. his verbis: *Ad meridiem vero spectantes oecos quadratos, tam ampla magnitudiue, uti faciliter in eis tricliniis quatuor stratis, ministratorum ludorumque locus esse possit spatiosus.* Erant quoque in Graecorum domibus oeci magni, in quibus, ut idemmet attestatur, matres familiarum habebant lanificia, et hi tum situ tum officio a quadratis longe aberant. Coenationibus autem oecos esse aptos locos, habemus ex Plin. lib. xxxvi. cap. 25. ubi ait: *Sosum Pergaui stravisse asaraton oecum, in cujus pavimento erant reliquiae et purgamenta coenae, tessellis, testulisque manu artificis affabre factis.* Putat Baptista Albertus, Graecorum oecos nostris Salis respondere, et forte a vero non aberat. Certe triclinia fuisse, ex verbis Vitruvii facile liquet, sed et ex Jul. Polluce lib. 1. cap. 8. qui tradit *oecon* dici *triclinon, pentaclinon et decaclinon, ex lectorum numero.* Apud Athenaeum quoque in dipnos. l. v. habemus, *ad prorani navis Philopat.* Ptolomaei *οἶκον* fuisse *τρισηκοντακλινον*, hoc est, tredecim lectorum capacem. Horum variae fuere species, Corinthii, qui et tetrastyli a numero columnarum, Cyziceni et Aegyptii. Horum omnium imagines graphice lineatas oculis subiecit And. Palladius, nostri temporis egregius Architectus lib. suae Architect. n. c. 7. et 3. 9. 10. qui quidem vernacule (Albertum secutus) salas more nostro cognominat.

OECONOMIA. Vide *Dispositio.*

OFFENSIO. Lib. v. c. 3. Ital. *In-
toppo.* Gall. *Obstacle.*

OFFICINA. Lib. iii. *Praef.* Ital. *Lavoratorio.* Gall. *Laboratoire.* Lib. vii. c. 9. Ital. *Fabbrica.* Gall. *Fabrique.*

OFFICINATOR. Lib. vi. cap. 11. Ital. *Artefice.* Gall. *Artisan.* *Cui subtiliter officinatoris probabitur exactio.* Philander: *Officinator ipse faber est, qui extruit.* Baldus: Hoc vocabulo Vitruvius omnes artifices qui manu operantur, expressit, ut fabros lignarios, coementarios, sculptores, pictores et alios istis similes. Nomen ab officina, quod non invenio ab alio latinae linguae auctore fuisse usurpatum. Budaeus quoque fabrum interpretatur; ceterum exactio diligentiam denotat. Dicere ergo potuisset Vitruvius receptoribus vocabulis: *fabri diligentia laudabitur.*

OLEA. Lib. vii. c. 3. Ital. *Olivo.* Gall. *Olivier.*

OLEARIA. Lib. vi. c. 9. Ital. *Oliario.* Gall. *Lieu où l'on serre les huiles.*

OPA. Lib. iv. c. 2. Vide *Metopa.*

OPERCULUM. Lib. vii. cap. 12. Ital. *Coperchio.* Gall. *Couvercle.*

OPERA COMMUNIA. Lib. iv. c. 8. Ital. *Edifizj pubblici.* Gall. *Edifices publics.*

OPERIMENTUM. Lib. x. cap. 17. Ital. *Copertura.* Gall. *Couverture.*

OPERIS INGRESSUS. Lib. i. c. 1. Lib. x. cap. 1.

OPHIUCHUS. Lib. ix. c. 6.

OPTICE. Lib. i. c. 1. Ital. *Ottica.* Gall. *Optique.* Graecis *ὀπτιω* verbum, quod denotat *video, perspicio*: apud illos quidem infrequens, ut notat Varinus. Hinc tamen multa nomina, *ὀπτικη, ὀπτασία, ὀπτήρ, ὀπτικός,* et cetera ejusmodi. *Optice,* ait Philander, *perspectiva transfertur.* Ita quoque Cael. l. xv. cap. 13. *Porro Geometriae portio eadem, quam graece quidem opticen dicimus, perspectivam latine.* Probe quidem, sed improbe addit: *id efficere admirandum, uti in speculo uno rei viuis plures sese ostendent imagines.* Hoc enim ad catoptricen, idest specu-

lariam, non autem ad opticien pertinet. De utraque facultate divisim scripsit Euclides, et post cum plures alii, tum veteres, tum novitii. Interim mirari subit, cur Vitruvius per opticien velit recte a quavis regione duci lumina, et non potius architectetis usui esse ad scenas, et ad alias res mirabiles efficiendas, quae artis vim in primis patefaciunt, et ostentant.

OPUS ALBARIUM. Lib. v. c. 2. 10. lib. vii. 2. 3. Ital. *Stucco*. Gall. *Stuc*.

OPUS ARENATUM. Lib. vii. c. 3. 4. 6. Ital. *Intonaco colla calce*. Gall. *Enduit, mortier de chaux et de sable*.

OPUS FIGLINUM. Lib. v. c. 10. Ital. *Creta*. Gall. *Poterie*.

OPUS INTESTINUM. Lib. iv. cap. 2. v. 2. vi. 3. Ital. *Lavoro di falegname*. Gall. *Menuiserie*.

OPUS MARMORATUM. Lib. vii. cap. 3. Ital. *Marmorato*.

OPUS RETICULATUM. Lib. ii. cap. 8. Ital. *Fabbrica reticulata*. Gall. *Maillée, mur maillé*.

OPUS SIGNINUM. Lib. ii. cap. 4. v. 2. viii. 7. Ital. *Smalto*. Gall. *Orvrage avec du ciment*.

OPUS TECTORIUM. Lib. vii. c. 3. Ital. *Stucco*. Gall. *Stuc*.

OPUS TOPIARIUM. Lib. v. c. 8. Ital. *Paesini*. Gall. *Paysages*.

ORBICULUS. Lib. v. c. 2. 8. Ital. *Girella*. Gall. *Poullie*.

ORCHESTRA. Lib. v. cap. 6. Ital. *Orchestra*. Gall. *Orchestre*. *Linea ducatur, quae disjungat proscenii pulpitem et Orchestrae regionem*. Baldus: Bene exponit Philander ad ea verba Vitruvii c. 7. ejusdem libri. *Orchestra inter gradus imos. Orchestra ab ὀρχήστρι, idest, salto, gesticulor, dictam: Locum esse in medio theatro, ubi sunt designata senatorum loca. Id quidem apud Romanos. Nam Jul. Pollux lib. iv. cap. 9. Chori dicit esse propriam, ut scenam acto-*

rum. Juvenalis Orchestra pro Senatu accepit, Sat. 3.

..... *similemque videbis*

Orchestra et populum

Suetonius quoque, *deinde in Orchestra Senatumque descendit* etc. Haec ille.

ORCHESTRA GRAECORUM. Ital. *Orchestra dei Greci*. Gall. *Orchestre des Grecs*.

ORCHESTRAROMANORUM. Ital. *Orchestra dei Romani*. Gall. *Orchestre des Romains*.

ORDINATIO. Lib. i. c. 2. Ital. *Ordinazione*. Gall. *Ordonnance*. Quid ordinatio sit ipsemet Vitruvius patefacit his verbis: *Ordinatio est modica membrorum species, commoditas, separatim universaeque proportionis ad symmetriam comparatio*. Multa de Ordine hoc loco affert Barbarus, et acute philosophatur: nos fere omnia in compendium redigemus. Est igitur Vitruviana seu architectonica taxis vel ordinatio, ipsa moduli, quo totum dimetitur opus, tum partis ipsius commoda sumptio, ex cujus usu sequitur optima et concinna membrorum proportio et symmetria quaedam, tum oculo tum rationi consona. Appellavit ergo modulum commoditatem, quod ejus auxilio partes commode dimetiuntur et ordinantur. Modicam dixit, ut innueret, moduli quantitatem, ut sit aptior usui, non quidem magnitudine et parvitate enormem, sed temperatam et modicam esse debere. Exempli gratia: in columna Dorica diameter imi scapi modica est commoditas, idest, moderata quaedam et commoda quantitas, qua tum columna tota, tum partes finiuntur et concinne terminantur. Erit igitur columna rite ordinata, si altitudinem habeat septem modulorum, imum scapum moduli unius, basim altam dimidium modulum, et sic de ceteris partibus. Posset igitur brevi definiri sic: Ordinatio, est totius et partium, per me-

diocris moduli sumptionem, commoda dispositio.

ORDINARIA STRUCTURA. Lib. vii. cap. 8. Ital. *Fabbrica ordinaria*. Gall. *Maçonnerie ordinaire*.

ORDO. Lib. i. c. 2. 7. Ital. *Ordine*. Gall. *Ordre*.

ORDO COLUMNARUM. Lib. iii. cap. 1. lib. i. cap. 3. Ital. *Fila*. Gall. *Rang*.

ORGANICUS. Lib. ix. *Praef.* x. 1.

ORGANICOS. Lib. x. cap. 1. Ital. *Organicamente*. Gall. *D' une façon simple*.

ORGANON. Lib. x. c. 1. Ital. *Istrumero*. Gall. *Instrument*. Lib. x. c. 13. Ital. *Canna*. Gall. *Turau*.

ORNAMENTA COLUMNARUM. Lib. iv. c. 2. Ital. *Corniciante*. Gall. *Entablement, couronnement*.

ORNAMENTA EPISTYLIORUM. Lib. v. c. 1. 7.

ORNATUS. Lib. v. c. 7. Ital. *Decorazioni*. Gall. *Décorations*.

ORNATUS POLITIONIS. Lib. vii. c. 4. Ital. *Ornato de' pulimenti*. Gall. *Ornement des enduits*.

ORNITHIAE. Lib. i. c. 6.

ORTHOGONIUS. Lib. x. cap. 11. Ital. *Rettangolo*. Gall. *Rectangle*.

ORTHOGRAPHIA. Lib. i. c. 2. Ital. *Alzato*. Gall. *Ortographie, représentation de l'élévation d'un bâtiment*. *Orthographia autem est erecta frontis imago*. Baldus: Eleganter hac de re Philander et Barbarus; cujus verba lubet attexere: *Orthographia, ait, non minus frontis quam laterum erectio est, si quis vim verbi consideret, omnis enim a vestigio erecta magnitudo, juxta operis futuri rationem descripta, orthographia vocari potest.*

Describuntur ergo et rerum frontes extimae, intimae, lateralesque, secundum speciem operis propositi, sive Dorico, sive Ionico, sive alio genere uti velimus. Sed Vitruvius ad frontem respexit, tamquam nobiliorem partem. Hactenus Barbarus. Nostrates appellant *l' Alzato* et *l' in piedi*, quidam *la facciata dell' opera*.

ORTHOSTATAE. Lib. ii. c. 8. l. x. 19. Ital. *Speroni*. Gall. *Arc-boutans*. Graecum vocabulum *επιστάταις*, nempe, recte stans, seu erectum stans; eo nomine dicuntur arrectaria, pilaeque, seu fulcimenta. Nostrates appellant *Speroni, Pilastris, e Contrafforti*.

ORYGES. Lib. x. c. 21. Ital. *Testuggini per gli scavamenti*. Gall. *Pionnière*. *Quae autem testudines ad fodendum comparantur, ερυγες graece dicuntur*. Baldus: A verbo *ερύσσειν* vel *ερύσσειν*, fodere, excavare. Quod autem Latine dicitur, fossam ducere, Graeco more, *ερύσσειν τάραρον*. Haec ille. Claud. Salmasius in Solin. pag. 223. *ερυγες* proprie Graecis dicitur instrumentum fossorium et acutum, quo terra eruitur et lapides fodiuntur. Oppopa *ερυγες* exponitur in Glossis, cujus usus in lapidinis apud Plautum. *Subulas* quoque Latini appellarunt.

OSTIARIUS. Lib. vi. c. 10. Ital. *Portinajo*. Gall. *Portier*.

OSTIUM. Lib. vi. c. 4. Ital. *Porta*. Gall. *Portail*.

OSTRUM. Lib. vii. c. 5. 13. Ital. *Ostro*. Gall. *Pourpre*.

OVA. Lib. ix. cap. 6. Ital. *Pietre ovali*. Gall. *Pierres en forme d'oeufs*.

OVILLA. Lib. vi. c. 9. Ital. *Stalle per le pecore*. Gall. *Bergeries*.

P

PALAESTRA. Lib. v. c. 11. l. 6. 8. Ital. *Palestra*. Gall. *Palestre*. Si vocabulum spectes, *πλαίσρη* locus est ad luctam paratus. Dicunt enim Graeci *πλαίσρειν* luctatorem athletamve, luctam vero *πάλειν*.

PALATIO. Lib. 11. c. 9. Ital. *Palizzata*. Gall. *Pilotis*.

PALEAE. Lib. 11. c. 3. vii. r. s. 20. Ital. *Paglie*. Gall. *Pailles*.

PALLOR. Lib. vi. c. 7. Ital. *Muffa*. Gall. *Moissi*.

PALMA REMI. Lib. x. c. 8. Ital. *Palletta del remo*. Gall. *Extrémité de la rame*.

PALMIPEDALIS. Lib. x. cap. 20. Ital. *D' un piede e d' un palmo*. Gall. *D' un pié et d' un palme*.

PALMUS. Lib. 11. c. 3. III. I. vii. 4. Ital. *Palmo*. Gall. *Palme*.

PANDARE. Lib. 11. cap. 9. vi. 11. Ital. *Piegare*. Gall. *Plier, se courber*.

PANDATIO. Lib. vii. c. 1.

PARAETONIUM. Lib. vii. cap. 7. *Paraetonium vero ex ipsis locis, unde foditur, habet nomen.* Philander: *Paractonium* a loco Ægypti, unde foditur, nomen habet. Fieri scribit Plin. lib. xxxv. cap. 6. ex spuma maris solidata cum limo, e candidis coloribus pinguisimum, et tectoriis tenacissimum propter laevorem. Quod etiam dixerat lib. xxxiii. cap. 5. Quod si verum est, ut certe est, non potuit e spuma maris fieri, alioquin salsugine sua tectoriis erat futura ineptissima. Potius igitur credendum, ex pinguibus saxis solutis oriri.

PARADROMIDES. Vide *Xystus*.

PARALLELOS LINEA. Lib. v. c. 6. 1x. 8. Ital. *Parallela linea*. Gall. *Parallele*. Potuit Latine dicere *aequidistanter*. Parallelas enim lineas aequidistantes Latini appellant. Denotat autem verbum precise invicem respondentem. Ita enim altera

alteri correspondet positu, ut in infinitum productae non concurrant, sed eandem semper aequalitatis distantiam servant, vocabulum mathematicis frequentissimum.

PARALYSIS. Lib. viii. c. 3. Ital. *Paralisi*. Gall. *Paralysie*.

PARAMESE. Lib. v. cap. 4. Ital. *Paramese*. Gall. *Paramese. Mese, nete synemmemon, paramese*. Baldus: Sonitus est seu *φθόγγος* sextus inter eos, quos stantes Musici appellant. Denotat vox, juxta mediam. Huic in Musicorum Neotericorum systemate respondet *b fa b mi*.

PARANETE. Vide *Nete*.

PARAPEGMATA. Lib. 1x. c. 7. Ital. *Tavole di rame con rappresentazioni astronomiche*. Gall. *Table d'airain sur les quelles étoit gravée la figure du ciel, le lever et le coucher des étoiles et les saisons de l'année. Hipparchus, Aratus, ceterique ex Astrologia, parapeguatorum disciplinas invenerunt.* Philander: *Parapegmata* sunt; ut existimamus, Astronomica instrumenta, quod e multis variisque concinnata essent, a *πάρπηγνώω*, idest, adpingo, affigo. Haec ille. Barbarus explicatius: *Dicta, inquit, quod ex multis variisque concinnata essent, sive tabellis, sive armillis, sive dioptris, et ligulis, sive alia aliqua parte.* Baldus: Certe de astrolabis, dioptris, armillis, radiis, et ceteris ejusmodi intelligi debere, nulli est dubitandum. Tradit Laertius lib. viii. Democritum scripsisse Astronomica *παράπηγματα*.

PARASTATAE. Lib. v. c. 1. Ital. *Pilastro*. Gall. *Pilastre*. Factum est vocabulum a verbo *παρσάταειν*, adstare, assistere, opitulari, latus fulcire adstando. Certum est, parastatas magnam habere familiaritatem cum *antis*, et *se-*

re idem esse. Ceterum in Catapultis parastatae dicuntur arrectariae tabulae trabeculaeve, dextra et sinistra constitutae, quibus transversariae in imo et summo affigebantur, quae Vitruvio teste dicebantur *παράλληλοι*, erant enim aequali spatio distantes. Mediana autem parastata erat illa quae medium locum obtinebat. Illud notandum, a Vitruvio confundi parastatam et parastada, ait enim lib. x. cap. 15. *Ad medianam parastatam*. Et subinde: *latitudo parastadis mediae*.

PARASTATICA. Lib. ix. c. 9.

PARERGON. Ibid.

PARHYPATE HYPATON. Lib. v. c. 4. Ital. *Paripate Hipaton*. Gall. *Parypate Hypaton*. *παραύατη*, *subprincipalis*. Duo plitongi de numero *Mobilium* hac nominis compositione appellantur. *Parhypate hypaton*, idest, *subprincipalis principalium*, qui nostris *C fa ut*; alter *Parhypate Meson*, idest, *subprincipalis mediarum*, qui in neotericorum Musicorum systemate scilicet, respondet ipsi *F fa ut*. Vide *Aristot. in Probl.* 19. sect. 3. et *Capellam* in nuptiis Lib. ix.

PARIETES COMMUNES. Lib. i. cap. 1. l. ii. 8. vi. 9.

PASSUS. Lib. x. c. 14.

PATERFAMILIAS. Lib. vi. *Praef.* 8. Ital. *Chi dà in affitto*. Gall. *Celui qui fait bâtir*.

PAVIMENTUM. Lib. vii. c. 1. 4. Ital. *Pavimento*. Gall. *Pavé*.

PECTINATIM. Lib. i. cap. 5. Ital. *A guisa di pettine*. Gall. *A la manière des dents d'un peigne*.

PELECINON. Lib. ix. c. 9. *Patrocles Pelecynon*. Baldus: Horologii species, a forma securis, quae Graecis *πέλεκυς* dicitur. Potest autem scribi pelecynon per iota, siquidem *πελεκύνος* de avi apud Aristophan. et securidaca herba fruticeve apud Plinium. Apposite *Barbarus*. *Pelecynon* a securis forma dictum est, quale dixerim esse horolo-

gium quod hyperbolas habet, a circulis parallelis in plano finitoris aut verticalis descriptas. Apposite inquam dixit, sed in eo castigandus, quod hyperbolas dixerit esse descriptas in circulo finitoris et verticalis, quando in plano horologii quod per centrum non transit, sectiones illae describantur. Sunt igitur plana tum horizontalis horologii, tum verticalis, aequidistantia quidem horizontis et verticalis planis, sed non eadem cum illis.

PENDENS COAXATIO. Lib. vii. c. 1. Ital. *Palco sospeso*. Gall. *Plancher suspendu*.

PENSIO. Lib. x. c. 8. Ital. *Peso*. Gall. *Poids*.

PENTADORON. Lib. ii. c. 3. Ital. *Mattoni di cinque palmi*. Gall. *Brique qui a cinq palmes en quarré*. Vide *Didoron*.

PENTAMOIRON. Lib. iii. c. 1.

PENTASPASTOS. Lib. x. cap. 2. Ital. *Pentaspasto*. Gall. *Pentaspaste*. Vide *Trispastos*.

PENULA. Lib. x. 12. Ital. *Cappa*. Gall. *Chappe*. *Supra catinum penula, ut infundibulum inversum, est attemperata*. Baldus: Pars est Ctesibicae machinae, quae cui fini et usui valeat, ex ipsis auctoris verbis satis patet. Ceterum cur penula dicatur, et an ea vox eo sensu apud alium Latinum scriptorem usurpata inveniatur, me nescire aperte fateor. Penula, ut videtur, a Graeco vocabulo *πανδύνη*, quae etiam *μυροδύνη* dicitur, vestis est genus, quo Romani pluvio tempore utebantur. Nonius Marcellus de genere vestimentorum, *Penula*, ait, *est vestis, quam supra tunicam accipimus*. Pomp. Pannucialis. Penulam in caput inducere, ne te noscat. Lucil. Sat. lib. 15.

Penula, si quaeris, canterius, servus, segestre,

Utilior mihi quam sapiens.

Varro, virgula divina: *Non quaerenda est homini qui habet virtutem, pe-*

nula in imbri. Sed de genere vestis plurima apud Oratores et Poetas, quae non faciunt ad rem nostram. Caesar Caesarianus Vitruvianam hanc penulam a forma et similitudine penulae, quam pluviali similem fuisse affirmat, dietam putat, eo quod in superiori parte angusta, in inferiori dilatetur. Sed hoc non multum satisfacit. *Penula scortea*, ait Bayliùs, *utuntur ii, qui solenne habent visere aedem D. Jacobi Caleci: utuntur et pegasarii cursores, qui e Gallia Lugdunensi quinto aut sexto demum die Romam advolant, subinde per stationes mutatis equis*. Intelligere videtur de parvo mantello scorteo, quam *mozzettam* dicunt nostri, vel de villosa veste, quam *Sclavinam* appellant. Ego in hanc sententiam conquiesco: ideo Vitruvium partem illam penulam dixisse arbitror, quod sit operculum quoddam: et jam scimus, Nonio docente, penulam abusive ad omne quod tegit, nobilissimos veteres transtulisse. Varronis inducit testimonium in Manio: *cum corrigias disruptas tenet penula, reliquam pedem scortea pertegere*. Quem locum exponens Turnebus, *penula apud Varronem eam partem calcei significat, quae pedem involucre sui obtegit*.

PERCOLARE. Lib. viii. c. 2. Ital. *Colare*. Gall. *Filtrer*.

PERCOLARI. Lib. viii. cap. 1. Ital. *Stillare, goccicolare*. Gall. *Dégoutter*.

PERIACI. Lib. v. c. 7. Ital. *Giranti*. Gall. *Tournantes*. Graecum verbum *περιάγειν* est versare, vertere, circumducere, circumferre, hinc *περίακτος* versatilis, et *περίακτον* dicitur de quavis re vulgata, quae scilicet per hominum ora circumfertur. Erant autem *περίακτοι* (quae vox est promiscui generis) loca in theatro. Hujusemodi istae machinae erant firma trigona, et axis adpactae versabantur, ad scenarum mutationes. In singulis enim frontibus

picturae erant juxta fabulae, quae agebatur, opportunitatem, seu Satyrica esset, seu Comica, vel Tragicæ.

PERICHUNTES. Lib. v. c. 8. Ital. *Luoghi Circonsonanti*. Gall. *Lieux Circonsonans*. Scribendum fuit periechuntes. Graece enim scriberetur *περιεχῦντες*. Vide *Catechuntes*.

PERIMETROS. Lib. v. c. 6. Ital. *Perimetro*. Gall. *Perimetre*. Graecum verbum est *περιμετρέειν*, denotans circummetiri. Est idem igitur perimetros quod Latine ambitus, circuitus, et quod ad circumferentiam, quae Graece *peripheria*.

PERIPTEROS. Lib. iii. c. 1. Ital. *Perittero*. Gall. *Périptère*. Philander postrema verba (quibus a Vitruvio definitur Peripteros) non exponit, sed superiora declarans (in Annotat. 3. pag. 90.) ait, *unde Peripteron Aedem vocat Vitruvius, cujus cella uno tantum columnarum ordine cingitur*. Non apposite ex vi verbi. Nihil enim refert an uno tantum ordine columnarum cingatur. Melius ergo Barbarus, *quartae figurae prospectus peripteros nominatur, quasi circum alatus. Alas autem ordines columnarum a lateribus ambientes vocat*.

PERISTYLIUM. Lib. v. c. 11. vi. 4. Ital. *Peristilio, loggiato*. Gall. *Péristyle*. Barbarus: *Peristylia sunt loca columnis clausa, et undique septa, qualia sunt monachorum claustra*. Graecum verbum compositum ex *περί* circum, et *σῦλος* columna, nostri peristylia *cortili* appellant, columnis redimita, quale illud pulcherrimum est, quod magnifice aula quae Urbini est, regio sumptu aedificata, exornatur.

PERITRETOS. Lib. 1. c. 2. x. c. 17. Ital. *Buco della balista*. Gall. *Trou de la baliste*. *Cum ergo foraminis magnitudo fuerit instituta, scutula, quae Graece περίρητος appellatur etc.* Baldus: Ex Herone optime locum exponit Turnebus. *Haec scutula est in summo et imo*

capitulo dextra ac sinistra, atque inde nomen habet Graecum, quod multis locis pertusa et perterebrata sit, itaque et perinfra est, sed lauiuis ferreis et regulis et clavis confixa continetur firmaturque. In eo est foramen quo tenduntur toni, idest nervi, qui brachia ballistae continent, insunt et foramina, quibus induntur cardines. Haec ille. Cujus sensum eisdem fere verbis expressit Barbarus. Appellatur autem a Latinis scutula quod parvi scuti ferrei perforati imaginem gerat. Vide Scutula. Vitruvius lib. i. cap. 2. Peritretion ipsum ballistae foramen Graeco vocabulo appellat, ait enim, aut etiam embatae in balistae foramine, quod Graeci περιτρητων vocitant. Certe περιτρητων perforatum denotat vel circumforatum, a verbo τρέω vel τρέω, unde Homer. τρητων λέγεσξ dixit, perforatum lectum, qui trajectis per foramina funibus tenditur.

PERITROCHOS. Lib. x. c. 4. Vide *Amphirreus*.

PERONES. Lib. v. c. 12. *Et inter destinatas creta meronibus ex ulva palustri factis, calcetur.* Baldus: Quidam codices, ut attestantur Caesarianus, Caporalis et Philander, pro meronibus habent peronibus; quam lectionem omnes fere complexantur, auctoritate Plinii suffragante, qui lib. xxxvi. cap. 14. de industria Ctesiphontis Architecti verba faciens, ita scribit: *Summa miracula epistylia tantae molis attolli potuisse. Id consecutus est ille peronibus harena plenis* etc. Pero Latinis rustici calceamenti genus, a pere, idest, pelle, dictum, unde peronati aratores. Jac. Cujacius inter I. C. hujus aevi clarissimus, sed de bonis literis optime meritus, eronibus vel heronibus emendat observat. lib. vii. cap. 40. Donatum secutus in Phormionem, qui ait: Phormio a Phormione sparteo dicitur, quem nos eronem, tum addit; Graecos I. C. Herones interpretatos esse cophinos.

PERLIBRATIO AQUARUM. Lib. viii. c. 6. Vide *Libratio*.

PERPENDICULUM. Lib. viii. c. 6. Ital. *Perpendicolo*. Gall. *Perpendicule*.

PERPETUITAS. Lib. ii. c. 9.

PERVOLITANTIA MUNDI CIRCA TERRAM. Lib. ix. c. 7. Ital. *Giro del Cielo intorno alla terra*. Gall. *Le cours des astres autour de la terre*.

PES. Lib. iii. cap. 1. Ital. *Piede*. Gall. *Pié*.

PHALANGA. Lib. x. cap. 8. Ital. *Stanga*. Gall. *Bâton*.

PHALANGARII. Lib. x. c. 8. Ital. *Fucchini*. Gall. *Portefaix*. *Ouerum vero maxima pondera cum feruntur a phalangariis.* Baldus: Optime Philander: *Phalangarii sunt bajuli, a phalangis teretibus fustibus, quibus onera ponderaque ferunt transvehuntve, qui si sunt seni, hexaphori, si quaterni, tetraphori appellantur.* Phalanges sive phalangiae Jul. Poll. lib. vii. *sunt fustes, quibus suppositis naves ad pelaguum attrahuntur, aut ad littus subducuntur.* Non. Marcello dicuntur palangae, unde et palangarios ait vocari, quos hic Vitruvius phalangarios a phalanga nominavit. Plato id baculorum lignum σκεπόμενον vocat, auctore Polluce eodem lib. Hactenus ille, cujus verbis nil clarius. Id modo addimus, a nostris palangas phalangesve stangus dici, phalangarios vero, *fachinos*, quos Veneti *bastasos*, puta a βασάξενω dicunt.

PHARETRA. Lib. x. c. 9. *Apollo-nius pharetram, aliaque genera.* Baldus: Horologii species a forma. Observamus, pharetrae imaginem ea solarium praeseferre, quae verticalia cum sint, tum ortum tum occasum respiciunt: quae vero horizontalia sunt, quaeque meridiem spectant, securis formam referre, unde Patroclis *pelecynon*.

PHELLOS. Lib. ix. cap. 9. Ital. *Sovero*. Gall. *Liège*. *Aqua sublevat scaphum universum, quod ab artifi-*

bus phellos, sive tympanum dicitur. Item eod. cap. *Posteriori autem parti tympano medio axis versatilis est inclusus, inque eo axi aenea mollis catena est involuta, ex quo pendet ex una parte phellos, sive tympanum, quod ab aqua sublevatur ex altera aequo ponderi phelli sacoma saburrale etc.* Baldus: Phellos Φελλός, Latine suber, arboris suberis cortex, ex nomine igitur arboris nomen cortici. Itaque Latini per Antonomasiam suberis corticem, *corticem* appellarunt.

PHIGAEOS. Vide *Phigeos*.

PHILOLOGAE RES. Lib. vi. *Praef.* Ital. *Cose appartenenti alle belle lettere.* Gall. *Choses qui appartiennent aux belles lettres.*

PHILOLOGUS. Lib. vi. in Prooem. *Philologis et philotechnis rebus.* Baldus: Φιλολόγος, si Graeci vocabuli vim spectes, id Latine est, quod sermonis vel studii amator. Ita illos nominat Vitruvius l. ix. cap. 3. qui varia rerum cognitione praestantes, de quavis re proposita, ex tempore concinne possunt disserere. Ita enim ait: *Non minus etiam plures philologi cum Graecorum sapientibus multa deliberantes, secretos cum his videbuntur habere sermones etc.* Sunt ergo Philologae res, quae ad ipsam Philologiam pertinent.

PHILOTECHNOS. Lib. vi. in Prooemio: *Philotechnis rebus.* Baldus: Τέχνη Graecis ars, unde φιλότεχνα amor artium, studium, quo quis circa varias artes cum delectatione occupatur. Hinc φιλότεχνος, industrius, ingeniosus, opificiis studens, varias artes excolens. Talem requirit Vitruvius architectum, talem quoque Pappus ex Herone postulat mechanicum. Haec ille. Barbarus ad utrumque: *quibus altero ratiocinationem, altero fabricam, idest, rem significatam et rem significantem ostendit. Philologia est arbor et inhians stulium disciplinarum, et cum maxima voluptate percunctatio rationis re-*

rum. Philotechnia autem est artium, subtilitatisque artificiorum vehemens inquisitio. Quare qui et rationem et rei faciendae modum studiose quaerit, is philologus et philotechnos nominari potest.

PHISIOLOGIA. Lib. i. c. 1. Ital. *Fisiologia.* Gall. *Physiologie.* Est Physiologia de Natura disputatio. Cic. i. de divin. *qui et naturae rationem, quam Φυσιολογίαν Graeci appellant.* Hinc Φυσιολόγος naturae indagator, et Φυσιολογείν, de natura habere sermonem; quo verbo in orationibus usus est Gregor. Nazianz.

PHTHISICUS. Lib. ii. c. 9.

PHTONGOS. Lib. v. cap. 4. Ital. *Suono.* Gall. *Son.* *Sonitus qui Graece φθόγγος dicuntur.* Baldus: Plithongos et harmoniam juxta Pythagoricorum placitum, attribuit Ptolem. Harmon. Institut. lib. iii. planetarum orbibus, signiferoque. Differt autem plithongos a tono, ut docet Capella, Plinium secutus lib. ii. cap. 22. Etenim tonus est sonorum in voce extrusio, eorumque intervallum et differentia, plithongos autem ipse sonitus vocis discretæ contentione aequali vel inaequali. Vide plura de hac re apud eundem Ptolemaeum et Graecos Latinosque Musicos, inter quos praecipuos habes Aristoxenum, inter recentiores vero, quamvis antiquos, Porphyrium Ptolemaei interpretem, Pappum, Emmanuelem Bryennium, Thrasyllum, Theonem, Boetium, et alios.

PICARE. Lib. vii. c. 4. Ital. *Impeciare.* Gall. *Poisser.*

PILA. Lib. v. c. i. ii. Ital. *Pilastrino.* Gall. *Pile.* *Supra trabes contra capitula ex fulcimentis dispositas, pilae sunt collocatae, altae pedibus tribus, latae quoquo versus quaternis.* Haec ubi de Basilicis. De portubus vero lib. eod. c. 12. *Deinde insuper eam exaequationem, pila quum magna constituta fuerit, ibi struatur.* Mox ibidem: *Ita ha-*

rena fluctibus subruta efficiet in mari pilae praecipitationem. Baldus: *Pila*, inquit Festus, *ab opponendo dicta, quae parietem sustentat.* Idem Varro, a quo Festus. Plinius lib. 11. de Apibus: *ruentes ceras fulciunt pilarum instar.* Item Virgilius lib. 1x.

Qualis in Euboico Bajarum littore quondam

Saxea pila cadit, magnis quam mobilibus ante

Constructam jacent Ponto.

Haec ille. Nos vero notamus, *πύλας* a pilis differre, etenim pilae illae proprie stelae sunt, quae in monumentis stant, et cippi dicuntur; item, columnae illae quadrangulares, in quibus tituli, leges, et reliqua inscribuntur, nos vernacule utroque sensu *pilos* et *pilastros* appellamus; parvos *pilastrellos* dicimus, maximos vero, prout sunt quibus maritimae moles et pontium fornices sustinentur, *pilones* nuncupamus.

PILATIM. Lib. vi. c. 11.

PINACOTHECA. Lib. vi. cap. 5. Ital. *Galleria da quadri.* Gall. *Cabinet de tableaux.* *Pinacothecae uti exedrae amplis magnitudinibus sunt constitutendae.* Baldus: *Erat pinacotheca proprie locus, ubi tabulae pictae, statuae et hujuscemodi res servabantur; in eo a tablino differens, quod in tablino codices et monumenta rerum in magistratu gestarum adservarentur.* Hinc Plinii testimonium lib. xxxv. c. 2. Notat Philander ad ea verba: *Tablinum, si latitudo atrii erit pedum xxiv.* Vitruvium ibi pro pinacotheca tablinum posuisse. Pinacothecam Latine tabularum repositorium dixeret; unde nonnulli pro pinacotheca tabularium dixerunt. *Πίνυξ* Graece tabula, *ἑρση* repositorium; hinc pinacotheca. Alex. de dieb. Gen. lib. v. c. 24. *Pinacothecae, ait, non mediocri paratu dispositae erant, in quibus tabulae pictae, coelatum argentum, stragulae vestes, signa et ornamenta reponebantur.* Nostri loca ejusmodi Gal-

lico vocabulo *Gallerias* dicunt, qualem pulcherrimam, statuis et egregiis picturis refertam, videre est Mantuae in principum aula, regali prorsus magnificentia aedificatam.

PINAX. Lib. x. c. 13. Ital. *Tavola.* Gall. *Table.* *Ex canalibus autem canon habet ordinata in transverso foramina, respondentia in naribus, quae sunt in summa tabula, quae tabula Graece πίνυξ dicitur.* Barbarus ita exponit: *Tabula haec a Graecis πίνυξ, a nostri sommeium dicitur, quod tot habet in summo foramina, quot sunt foramina in canali facta.* Baldus: Porro notandum, quamvis tabellam Graecos appellare *πίνυξ*, quo nomine quadras etiam lances dicunt, quibus in mensis utimur. Sed et librorum index *πίνυξ* dicitur, antiquitus enim in tabellam notanda conjiciebantur. Hinc a similitudine tabellam dictam in aquario organo putarim, quod in ea ordinate disposita sint foramina per classes, veluti in indicibus notata, per ordinem literarum. Vel ideo *πίνυξ* per Antonomasiam, quod inter tabulas, quibus organum constat, haec nobilior sit et ceteris magis praecipua.

PINNAE. Lib. x. cap. 10. Ital. *Alette.* Gall. *Ailerons.* Lib. x. c. 13. Ital. *Tasti.* Gall. *Touches.* Lib. x. c. 21. Ital. *Merli.* Gall. *Créneaux.*

PINSARE. Lib. vii. cap. 3. Ital. *Battere.* Gall. *Battre.*

PINSATIO. Lib. vii. c. 1.

PINUS. Lib. 11. cap. 9. Ital. *Pino.* Gall. *Pin.*

PISCINA. Lib. x. c. 22. Ital. *Piscina.* Gall. *Fvier.*

PISTRINUM. Lib. vi. c. 9. Ital. *Molino.* Gall. *Moulin.*

PIX. Lib. viii. cap. 3. Ital. *Pece.* Gall. *Poix.*

PLANITIA. Lib. vii. c. 3. ix. 3.

PLANO PEDE. Lib. 1. c. 5. l. vi. c. 11. vii. i. x. 9. Ital. *Dal pian di terra.* Gall. *Sur le rez de chaussée.*

PLANUS. Ital. *Liscio*. Gall. *Uni*.

PLASTES. Lib. 1. c. 1. Ital. *Sculptore*. Gall. *Sculpteur*.

PLASTICA. Lib. 1. c. 1. Ital. *Statuaria Arte*. Gall. *Art de faire des figures, et autres sujets de relief*. A graeco verbo *πλάττειν*, fingere, formare, habemus *πλαστής* fictor, qui argilla, cera, aliave materia sigilla, rerumque similitudines exprimit. Item *πλαστική* ars ipsa fictrix, cujus cognitionem Vitruvius in suo Architecto, etsi non summam, saltem desiderat mediocrem.

PLATANONES. Lib. v. c. 11. Ital. *Boschetto di platani*. Gall. *Bois de platanes*. Ut sint inter duas porticus silvae aut platanones. Baldus: Loca platanis ad delicias consita Graeci *πλατανώνης* dixerunt. Platanos Athenis fuisse celebratas in ambulatione Academiae, refert Plinius lib. xii. Latine potuit dicere plataneta, velut Laureta, sed et Graeci eadem forma Daphnonas, idest, laureta, qua Platanonas dixere.

PLATEA. Lib. 1. c. 6. Ital. *Strada*. Gall. *Grande rue*.

PLEURITIDES. Lib. x. c. 13. Ital. *Registro d'organo*. Gall. *Régistres*. Inter tabulam et canonem regulae sunt interpositae, ad eundem modum foratae, et oleo subactae, ut facilius impellantur, et rursus introrsus reducantur, quae obturantia foramina pleuritidesque appellantur. Baldus: Quae sint ejusmodi pleuritides in aquario organo, perspicue declarat Vitruvius: verumtamen ex ejus verbis, cur ita illae regulae dicantur, non liquet: *πλευρά* graece, latus latine, unde pleuritis a nostris lethalis morbus appellatur. Barbarus ut graeci vocabuli vim explicaret, in sua Italica versione ita scribit: *e perche sono da i lati, però de Graeci pleuritidi sono dette*. Non admodum mihi haec expositio probatur, neque enim regulae ejusmodi ad latus sunt positae, si quid conjectura assequor; ideo pleuritidas appellatas puto, quod tum

ordine, tum forma, costarum praeseferrant imaginem, quae costae a Graecis *πλευράι* vocitantur. Turnebus ex vetusto, ut ait, codice, emendat et restituit *plinthides*, quae vox laterculos denotat. Sunt enim regulae istae oblongis laterculis laud absimiles. Harum lectionem quam magis probem, nescio. Utraque enim videtur non aspernanda et utraque plausibilis. Plinthidas seu pleuritidas haec Heron in *Spiritual*. ubi de hoc eodem agit organo, *γλωσσόμομα* appellat, a lingua facto vocabulo: quomobrem aliquando in eam suspicionem incidi, ut pro eo quod in Vitruviano codice habetur regulae, restituendum esset lingulae, seu ligulae; verumtamen quod nihil certi afferre possum, sceptica usus *έποχη*, assensu colibeo. Haec ille. E veteri codice in margine adscriptum inveni *plinthidesque*. Atque ita etiam habet Arundelianus.

PLEURITIS. Lib. 1. c. 6. Ital. *Pleurisia*. Gall. *Pleurésie*.

PLINTHIDES. Lib. iii. cap. 2. Et spirarum *plinthides* aequae magnae sint eo spatio, quod fuerit inter duas *plinthides*. Baldus: Philander paucis verbis optime: *Plinthides*, idest, *plinthi basis*, ita dicta, quod forma sua referat laterem. Lib. vero ii. cap. 8. ad ea verba: *Lateritii vero (nisi diplinthii aut triplinthii fuerint)* exponit, idest, *duorum aut trium ordinum laterum, qui plinthi graece dicuntur*. Ceterum quod hic *plinthidas* diminuto vocabulo nominat, l. eodem, cap. 3. et alibi *plinthos* appellavit. Idem l. eod. cap. 9. de variis horologiorum formis et inventoribus verba faciens, ait: *Plinthium sive lacunar quod in Circo Flaminio est positum, Scopas Syracusanus*. De hoc ita Barbarus: *Plinthus erat truncus, in quo plura horologiorum genera erecta, inclinata, et declinantia describi poterant*. Ego autem, vocabuli vi perpensa, ad lateris formam fuisse factum arbitror, qualia ea sunt, quae

passim horizontalia, marmoreis quadratis abaeis describuntur. Porro cur Vitruvius dixerit plinthium sive lacunar, nescio. Nihil enim commune est lateri eum lacunari. Si quis ergo expuncta voce illa retineret laterem, ut legeretur plinthium sive laterem, parum credo a veritate aberraret. Vitium, puto, in Iulij Auctoris codice suspicari, non est vitium. Leo Alb. pro plintho latastrum dixit.

PLINTHIGONATUS. Lib. x. c. 17.

PLINTHUS. Lib. II. cap. 8. Ital. *Plinto*. Gall. *Plinthe*. Barbarus: Plinthus laterem significat; nos quoque crassitudinem parietum duorum vel trium quadrellorum dicimus: parietes autem nostri, quoniam eos e coctis lateribus facimus, ideo firmissimi sunt, si unius et dimidii vel duorum laterum sint. Vide *Plinthides*.

PLOSTRUM. Lib. x. cap. 8. Ital. *Carro*. Gall. *Charrette*.

PLUMARIUS. Lib. VI. c. 7. Ital. *Ricamatore*. Gall. *Brodeur*. *Plumarium textrinae*. Baldus: A pluma nomen. Porro qui fuerint antiquis plumarii, a doctis viris dubitatur. Pietoribus jungit Auctor noster: *plumarium textrinae, pictorumque officinae*. Mirum, artem hanc, veteri saeculo non ignotam, Plinium, auctorem diligentissimum, silentio praeteriisse. Polymitariorum a plumariis, nomine, non re, divisos putavit D. Hieron. quem secuti sunt Egnatius et Hermolaus. *Sunt, inquit Philander, qui a pluma acu dictos putant, alii a plumis culcitris: nos existimamus, eorum nomine intelligi qui tomento quodcumque genus vestis aut straguli confarciunt, inculcatumve acu pingunt: eos nostri a punctis punctores vocant*. Barbarus eadem fere habet: *Plumarios enim esse illos qui acu pingunt, sive simpliciter, sive tomento confarciunt, uti ii, quos recamatores et imbolitores nominamus, coque nomine illos dici posse, qui in Flan-*

dria mantilia texunt et aulaea quos arazzos dicunt. De plumariis haec Varro in Catone seu de liberis educandis, referente Nonio Marcello. *Etenim nulla quae non didicit pingere, potest bene judicare, quid sit bene pictum a plumario aut textore in pulvinariibus plagis*. Idem Nonius: *Plumatile aut clavatum aut ex plumis factum*. Plaut. Epidico, *cumatile et plumatile*. Flavius item Vopiseus: *Lancas tunicas purpura micantes et plumanti difficultate pernobiles*. Sed et Lueanus l. x. ubi de Ægyptio luxu et ostentatione Cleopatrae:

Hic torus, Assyrio cujus pars maxima succo

Strata micant: Tyrio, quorum pars maxima leutum

Cocta diu viris non uvo duxit atheno:

Pars auro plumata nitet.

Plumata, ait Sulpitius, *in modum plumarum contexta*. Onnibonus, *plumata, idest, in plumarum modum squamata auro*. Turnebus lib. II. cap. 25. Haec de re plura et pulchra ad locum Vopisei ipsum consule. Videtur hoc nomine bona illa antiquitas artem illam somniasse, quia Indi nuper ad occidentem Solem reperi, vestes stragulas, barbaras tunicas, ingenio non tamen barbaro, ex avium plumis ita fabre texunt, ut vel ingeniosissimis Europaeis de se admirationem faciant. Haec ille. Turnebus loco citato. Quod autem (Vopiseus) scribit, *plumandi difficultate pernobiles*, exponitur, texendo, a quibusdam, ab aliis, acu pingendo: et sane videri potest pro acu pingere interdum accipi, ut a D. Hieronymo: species tamen quaedam proprie est acu pingendi, cum clavi aut patagia, aut segmenta aut scutulae, aut tessellae aliae aliis in veste superassuntur, ut plumam avium referant: unde et plumariorum et plumandi nomen ortum est per similitudinem traductum: aut

eum sine assumpto acu pingendo, plumae avium referuntur: id indicat Prudentius in Hamartig. his versibus:

..... *Hunc videas lasciva praepete cursu*

Venantem tunicas, avium quoque versicolorum

Indumenta novis texentem plumea telis.

Et Maro lib. II. per similitudinem, etsi de arte plumariorum non scribens, ait:

..... *Quem pellis alienis*

In plumam squammis auro conserata tegebat.

Et Salustius apud Servium in II. Æneid. *Equis paria operimenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae adnexuerant.* Et Papinius Thebaid. II.

Qua male jam plumis imus tegit inguina thorax.

PLUMBARIII ARTIFICES. Lib. VIII. cap. 7. Ital. *Artefici di piombo.* Gall. *Plombiers.*

PLUMBO VINCIRE. Lib. II. Ital. *Impiombare.* Gall. *Joindre avec du plomb.*

PLUTEUS. Lib. IV. c. 4. l. v. c. 1. 7. 10. Ital. *Parapetto, balustrata.* Gall. *Balustrade.* Lib. X. c. 21. Ital. *Parapetto.* Gall. *Parapet.* Lib. X. cap. 21. Ital. *Vedetta.* Gall. *Guérite.* Pluteum pro sponda fuleri, lective, tum caenatorii, tum recubitorii, ex Suetonio in Caligula, et Martiali colligimus. Ita enim Suetonius: *Quosdam summis honoribus functos, ad essedum sibi occurrere togatos per aliquot passuum millia, et caenanti modo ad pluteum, modo ad pedes stare, succinctos linteo, passus est.* Martialis vero lib. III.

Exciduntque senem spondae qui parte jucebat:

Namque puer pluteo vinlice tutus erat.

Plutei dicuntur etiam librorum repositoria. Juven. Sat. 2.

Et jubet archetypos pluteum servare Cleanthas.

Nos *credentias* et *armaria* appellamus. Est quoque pluteus mensa illa pendens, supra quam commode scribimus, quae ideo *scriptorium* a nostris dicitur, de quo intellexisse videtur Persius Sat. I.

Nec pluteum caedit, nec demorsos sapit ungues.

Plutei quoque spondae sunt scamnorum, quibus dum sedemus tergo adhaeremus, de quibus Ulpianus in lib. fundi nihil. §. quae pietae. ff. de actionib. empt. *reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia, vella, aedium non sunt.*

PNEUMATICUM. Lib. X. c. I. Ital. *Spiritale.* Gall. *Pneumatique.* Primumque a Ctesibio Alexandrino, qui etiam spiritus naturales pneumaticasque res invenit. Baldus: Πνεῦμα graece spiritus est, unde pneumatica spiritalia. Eleganter itaque Philander ad hunc locum: *Pneumatica autem Organa, quasi dicas spiritalia, sunt machinae, quibus vi aeris conceptique spiritus aqua extollitur. Quaecumque igitur nulla manifesta causa, sed aeris vi aut sunt aut moventur, ea certe pneumaticis Organis fieri intelligimus, sicut quae aquarum expressionibus sunt, hydraulicis, quasi fistulis, contentu aqua. Extant pneumatica Heronis Alexandrini.* Hunc Heronis librum in Bibliothecis Graecis adservatum et paucis notum, Latinum fecit et figuris ornatum edidit Fredericus Commandinus. Sed quid dico edidit? heu, dum liber esset sub praelo, ipse omnibus bonis ingens sui desiderium relinquens, ex hac vita migravit: Hunc postea eundem librum, iisdem Commandini figuris usus, vernacule vertit et luci dedit Alexander Georgius civis meus, de quo alibi. Porro de pneumaticis Plin. lib. XIX. c. 4. *Si minus, e puteo pertica organisque pneumaticis vel tollentium haustu rigandos.* Pro pneumaticis prudenter Turnebus restituit pneumaticis. Sed cur idem pro pertica rotam emendaverit,

nescio. Videtur enim ignorasse, rusticos in haurienda aqua saepe pro restibus, aut funibus, pertica uti. Laudavit idem Plin. lib. vii. cap. 37. Ctesibium, ait enim: *Laudatus est Ctesibius pneumatica ratione et hydraulicis organis repertis*. Quo in loco ad ea, quae Vitruvius scripserat, respexisse, mihi non est dubium. Ceterum notandum, hunc nostrum auctorem l. x. c. i. dum machinarum divisionem faceret, ita scripsisse: *Est autem unum genus scissorium, quod graece ἀρρεβανίων dicitur, alterum spiritale, quod apud eos πνευματικόν appellatur. Tertium tractorium* etc. Porro ἔμπνευσα ὄργανα appellavit Pollux lib. iv. c. 9. quae spiritu sive flatu sonum edunt.

PNIGEUS. Lib. x. c. 13. *Ima inter labra phigeos et arcae fundum*. Baldus: Depravatissima totius capituli hujus est series, quod tamen neque Philander, nec Barbarus summi viri conati sunt emendare. Primo ubi legitur, *inest in id genus*, restituendum est, *inest pnigeus*. Item; *ima inter labra phigeos*, restituendum, *pnigeos*. Ibi quoque: *E modiolis autem fistulae sunt continenter conjunctae ligneis cervicibus*, restituendum, *pnigei cervicibus*; et paulo inferius, *per quas in lignea concurrit*, reponendum, *in pnigea*. Haec omnia fere annotavit accuratissimus, idemque acutissimus vir Turnebus l. i. c. 22. Advers. Quid autem sit pnigeus, ex ipsa Vitruvii et Heronis in hujus machinae hydraulicae apparatus descriptione colligitur. Erat enim ad instar inversi infundibuli vel furni seu elibani. Hinc enim praefurnium Graeci προπνίγειον dicunt, ἀπὸ τοῦ πνίγειν facto vocabulo, quod verbum suffocare, opprimere seu strangulare significat. Itaque apte hoc nomine appellare licet pyramidulas illas aereas ferreasve, quibus repente lucernae et funalia, ad hoc ne foedum emittant odorem, extinguuntur, et quodammodo suffocantur; πνιγέως, ait Suidas, φεβνός, ἀρρεβανός.

PODIUM. Lib. iii. c. 3. Ital. *Piedestallo, basamento, zoccolo*. Gall. *Socle, Piédestail*. Sin autem circa aedem ex tribus lateribus podium faciendum erit etc. Baldus: Quid pro podio hic intelligatur facile docet Barbarus hisce verbis: *Podium erat tamquam menianum, quod nos pozuolum vocamus. Constabat autem continenti ad stereobatis modum fabrica. Sub columnis enim stylobatae positae erant, inter columnas autem cum stylobatis conjunctus erat murulus, vel continenti lapide, vel columellis et balaustis interpositis, unde prospectus erat*. Haec ille. Nos parapetos, si vero balaustia habeant, *balaustratas* dicimus, qualia sunt illa, quae marmorea et pulcherrima videre est Genuae, ad maris prospectum, in nobili palatio Auriarum, ad D. Thomae portam. Ejusmodi inter stylobatas podia Vitruvius plateos alibi vocavit: proprie autem, ut arbitror, plutei dicuntur, cum balaustiorum vice quasi tabula perpetua interest lacunaribus pluteisve, quae opera *requadramenta* nostri dicunt, ornata. De theatriali podio noster auctor egit lib. v. cap. 7. his verbis: *Podii altitudo ab libramento pulpiti cum corona et lysi, duodecima orchestrae diametri. Supra podium columnae cum capitulis et spiris altae quarta parte ejusdem diametri. Ad quae Philander: Podium menianorum habet speciem, cujus pars, quae magis provehitur, pulpitum est, veluti pergula quaedam*. Sed non omnia interim quae Lipsius l. de Amphitheatro cap. ii. refert de podio, taccuda; pulcherrima enim sunt et suo more elegantissime expressa. *Podium, ait, appello projecturam hanc quae in summo muro paululum provehitur et propendet, instar pedis. Unde et nomen Mevianorum ea quaedam species est, facta in theatri, templis, aedibus, ad circumdandum, innitendum, spectandum*. Inducit etiam veteres inscriptiones, quarum altera, ΤΗΕΑ-

TRUM STRAVIT PAVIMENTO PODIO CIRCUMSCRIPIT. Addit ex Spartiano in Severo et Diono Cassio, victorialas in podiums istis reponi solitas. Tum ad hoc podium spectare consuevisse primos e Senatu quod probat auctoritate Juvenalis:

..... *Generosior et Marcellis*

Et Catulis, Paulisque minoribus, et Fabiis, et

Omnibus ad podium spectantibus.

Inducit etiam ad idem Suetonii verba in Augusto, et plura alia refert, quae a nobis consulto praetermittuntur. Nos porismatis loco addimus, vocabulum nostrum *poggio* hinc esse deflectum, nec aliunde sumpsisse originem verbum *appoggiarsi*, quod inniti denotat, quasi dicas *appodiare se*.

POLI. Lib. IX. c. 4.

POLIRE. Lib. VII. c. 3. Ital. *Polire*. Gall. *Pulir*.

POLITIONES. Lib. VII. c. 2. Ital. *Liscio*. Gall. *Polissure*.

POLITURA. Lib. VII. c. 1.

POLITUS. Lib. II. c. 8. Ital. *Pulito*. Gall. *Poli*.

POLUS. Lib. IX. c. 3.

POLYGONIA TURRIS. Lib. I. c. 5. Ital. *Torre poligona*. Gall. *Tour polygone*.

POLYGONIUS. Lib. I. c. 5. Ital. *Di molti angoli*. Gall. *A plusieurs paus*. Polygonias appellant Graeci Mathematici, seu Geometrae, figuras illas, quae multos habent angulos. Etenim *γωνία angulus, πῶλὸν multum*. Idem est ergo polygonius quod multiangulus, quo vocabulo usus est Lucretius lib. IV.:

Esse minora igitur quaedam, majoraque debent,

Multa rotunda, modis multis, multangula quaedam.

POLYSPASTOS. Lib. X. c. 5. 16. Ital. *Polispasto*. Gall. *Polyspaste*. Vide *Trispastos*.

POPULUS ALBA. Lib. II. cap. 9. Ital. *Pioppo*. Gall. *Peuplier*.

PORRECTUM. Lib. X. c. 8. Ital. *Linea diritta*. Gall. *Ligne droite*.

PORTICUS. Lib. I. c. I. I. v. c. 9. II. I. VI. c. 10. Ital. *Portico*. Gall. *Portique*.

PORTUS. Lib. II. c. 8. v. 12. *Porto*. Gall. *Port*.

POSTES. Lib. VI. c. 11. *Pmtelli*. Gall. *Poteaux*.

POSTICUM. Lib. III. cap. 1. Ital. *Il di dietro del Tempio*. Gall. *Le derriere du Temple*.

POTESTAS. Lib. II. c. 6. VII. 3. Ital. *Potenza*. Gall. *Substance*. Lib. VIII. *Praef. Ajuto*. Gall. *Vertu*.

PRAECINCTIONES. Lib. V. c. 3. Ital. *Precinzione, ripiano*. Gall. *Paliers de repos. Praecinctions ad altitudines theatrorum pro rata parte faciendae videntur*. Paulo post: *Gradationes scalarum, contra quadratorum angulos, dirigantur ad primam praecinctionem*. Baldus: *Ad superiora illa verba Philander: Praecinctions hoc loco graduum superiorum ab inferioribus divisiones. Tota enim gradatio in partes tres divisa, singulis divisionibus fiebat gradus duplo ceteris latior*. Quaedam addit alia quibus rem totam explicat egregie. Sed et Lipsius laud minus luculenter lib. de amphitheatro c. 13. ait enim: *Praecinctions, si bene capio, non aliud censeam quam graduum intervalla, et divisiones quasdam in orbem*. Allato demum Vitruv. loco subjungit: *Videntur autem sive ad vomitoria, et ipsos aditus, sive in discrimibus orchestrae, equestrium, popularium, gradus quosdam latiores, altioresque struxisse, qui reliquos minores velut praecingerent et completerentur, unde et nomen*. Docet idem, praecinctions hasce baltheos Latino vocabulo et diazomata graeco appellatas fuisse, teste Vitruv. lib. V. c. 7. *Gradus, diazomata, pluteos*; et Calpurnio in amphith. Carini:

Baltheus en gemmis, en illita porticus auro.

Idem quoque confirmat Tertulliani testimonio de spectaculis: *Vias enim vo-*

caut cardines balteorum per ambitum.

PRAECLUSIONES AQUARUM. Lib. ix. cap. 9. Ital. *Serragli dell'acqua.* Gall.

PRAEFURNIUM. Lib. v. cap. 10. vii. 10. Ital. *Bocca di fornace.* Gall. *Bouche du fourneau.*

PRAESEMINATIO. Lib. ii. c. 9. Ital. *Feto.* Gall. *Fétus.*

PRELUM. Lib. vi. c. 9. Ital. *Vite.* Gall. *Vis.* Lib. x. c. 1. 3. Ital. *Strettojo.* Gall. *Pressoir.*

PRESSIO. Lib. x. c. 3. Ital. *Puntello.* Gall. *Appui.* Vide *Hypouochlion.*

PRINCIPIA RERUM. Lib. 1. c. 4. l. ii. c. 2. Ital. *Elementi.* Gall. *Principes.*

PROBATIONES AQUARUM. Lib. vii. cap. 5. Ital. *Pruova.* Gall. *Epreuve.*

PROCLINATIO. Lib. v. c. 12. Ital. *Inclinazione.* Gall. *Pente.*

PROJECTURA. Lib. ii. c. 3. l. iii. 2. 3. iv. 6. Ital. *Sporti.* Gall. *Saillie.*

PROLIXUS. Lib. ii. cap. 9. Ital. *Protisso.* Gall. *A' fil long.*

PROMINENS. Lib. vii. *Praef.* Ital. *Avvicinaudosi.* Gall. *Avançant.*

PROMINENTES EXPRESSIONES. Lib. vii. c. 4. Ital. *Quadro rilevato.* Gall. *Cadre à rebords.*

PRONAOS. Lib. iii. c. 1. Ital. *Il dinanzi del Tempio.* Gall. *Le devant du Temple.* Philander, loco *Pronai*, frontem posuit, pro *Postico*, porticum, quae a tergo est. *Ναός*, ut alibi diximus, templum. *Πρόναος* igitur quicquid pro templo stat, ac si diceres, protemplum vel antetemplum. Hinc apud Herod. lib. 1. *προνηάς* *Ἀθηναίης*, proneiae Palladis templum. Quod quidem Valla reddidit, *protemplaris Minervae fanum.* Lucianus *πρόναον* dixit vestibulum templi, seu suggrundam, hoc est anteriorem templi partem. Pollux vero lib. 1. *πρόδομον* appellavit.

PROPNIGEUM. Lib. v. c. 11. Ital. *Propuigeo.* Gall. *L'avant-fourneau.*

PROPORTIO. Lib. 1. cap. 1. Ital. *Proporzioe.* Gall. *Proportion.*

PROPRIETAS LUMINIS AD LUMEN. Lib. ix. c. 4. Ital. *Siupatia di lume a lume.* Gall. *Synpathie de la lumière à la lumière.*

PROPRIA LOCA. Lib. vi. c. 3. Ital. *Luoghi particolari.* Gall. *Appartemens particuliers.*

PROSCENIUM. Lib. v. c. 6. Ital. *Proscenio.* Gall. *Avant-Scène.* Pulpiti altitudinem ita definit Vitruvius: *ut sit ne plus pedum quinque; uti qui in orchestra sederint, spectare possint omnium agentium gestus.* Plin. Epist. 90. *Inde ista ludibria scena et pulpito digna.* Item Martialis:

Hoc rogo non melius, quam rubro pulpita nimbo

Spargere, et effuso permaduisse croco.

Et alibi:

Illic aera sonant, at circum pulpita nostra,

Et steriles cathedras, basia sola crepant.

Item Propertius:

Pulpita solemnes non oliere crocos. Nostrates usitato vocabulo pulpitem *palcum* appellant Germanico vocabulo. Quod enim Latini contignationem, Teutones *Wald* dicunt. Accipitur autem pulpitem pro quovis suggesto seu editiori loco, unde declamari, concionari et disputari solet. Budaeus ait: *Proscenium locus erat ante Scenam porrectus, ubi pulpitem excitatum erat, quo actores fabularum prodirent, ita ut Scena altior esset pulpito, pulpitem autem Orchestra, quae ipsa erat locus saltantium.* Quidam hic, post coenua, scribunt, alii *proscenia*, neutrum bene; nam *proscenium* non dubito quin verissimum sit. Ut enim *proscenium* locus est ante scenam, omnium spectatorum oculis expositus; ita *proscenium* locus erat post scenam, subductus aspectui spectatorum. *Poscencia*

igitur vocat ea omnia, quae amicae, dum se fucant et ornant, faciant intus, quasi post scenam remotis arbitris, uec admissis aniatoribus. Haec ille, e cujus penu ista promere non inutile indicavimus. Sed et hoc lectori non inuidebimus, quod legere est apud Athenaeum Lib. *Dipnos*. xiii. c. 19., ubi de Nannio meretrice amicave, ita vertente Natali: *Antiphanes in libro amicarum, Naunium, inquit, Proscenium vocabatur, quia perurbana persona, vestibisque aureis ac magnificis utebatur, spoliata maxime erat deformis*. Potui haec omisisse, at arida ista et nuda, caelaturis quibusdam ornasse, nemo ut arbitrator nobis dabit vitio.

PROSLAMBANOMENOS. Lib. v. cap. 4. Ital. *Proslambanomeuo*. Gall. *Proslambanomenon*. Phtongi seu soni nomen, cujus ethymon sic explicat Capella: *Sunt per singulos quosque ac per omnes tropos numero xviii. quorum primus apud Graecos dicitur προσλαμβανόμενος, apud Romanos vero, quia eadem voce uti, summus Jupiter stait, idem dicitur acquisitus*. Dicitur autem a verbo προσλαβεῖν, quod est assumere. Numeratur sonus iste a Vitruvio inter stantes. Nostri temporis Musici in scala appellant *A re*. Hic in vetustissimo systemate non habebatur, et ideo quod nullam cum tetrachordo haberet communionem, proslambomenos, idest, assumptus dicebatur, seu ascititius. Est autem *G ut*, quem sonum eeteris omnibus graviozem vocari posse ait Barbarus, ἐπιπροσλαμβανόμενον, quasi dicas superassumptum.

PROSORTHAS. Lib. ix. c. 8.

PROSPANCLIMA. Lib. ix. c. 9.

PROSTAHISTORUMENA. Lib. ix. cap. 9.

PROSTAS. Lib. vi. cap. 10. Ital. *Prostade*. Gall. *Pièce entre deux antes dans le péristyle*.

PROSTYLOS. Lib. iii. c. 1. Ital. *Prostilo*. Gall. *Prostyle*. Graecae intel-

ligentibus vox ipsa se ipsam declarat. Si enim latine exprimas, denotat habentem columnas ante.

PROTHYRA. Lib. vi. c. 10. Ital. *Cancello, riparo avanti una porta, antiporta*. Gall. *Barrières*.

PROTHYRIDES. Lib. iv. cap. 6. *Cartelle, mensole*. Gall. *Consoles*.

PROVINDEMIA MAJOR. Lib. ix. cap. 6.

PSEUDISODOMOS. Lib. ii. c. 8. *Fabbrica Pseudoisodoma*. Gall. *Maçonnerie à assises inégales*. Structurae genus est graeco more et graeco vocabulo. Denotat enim false vel mentite aequaliter structum. Ψεῦδες enim falsus, unde pseudoapostoli, pseudoprophetae, pseudochristi.

PSEUDODIPTEROS. Lib. iii. c. 1. Ital. *Pseudodiptero, o Tempio falso alato di doppie ale*. Gall. *Pseudodiptere, ou Temple faux Ailé de doubles ailes*. Vide *Dipteros*.

PSEUDOPERIPTEROS. Lib. iv. c. 7. Ital. *Pseudoperittero*. Gall. *Pseudopériptère*.

PSEUDOURBANUS. Lib. vi. cap. 8. *Ruri vero pseudourbanis statim peristylia*. Philander: *Villa* Auctore Columella lib. 1. cap. 6. *in tres dividitur partes, urbanam, rusticam et fructuariam. Pseudourbana, sive urbana, ea villae est pars, quam sibi paterfamilias reservat*. Praeterium vocatur a Palladio lib. 1 c. 8. et a Neratio I. C. Pandect. lib. viii. de servit. rust. praed. Baldus: *Hybridae simile vocabulum, nempe ex Graeco et Latino compositum: Denotat autem falsourbanum: sensus est, dominorum in villis domus, licet re vera rusticae sint, ad modum tamen urbanorum se habere, et ideo esse quodammodo, sed falso tamen urbanas. De urbanis praediis vid. Ulpian. de verb. signif. l. urbana praedia. Vide Philandrum in notis. Porro villae ejusmodi compositae sunt, quia praeter loca quae rusticis*

sunt necessaria, in illis sunt aut atrium, aut alia conclavia quae dominus illarum sibi aedificat aut reservat, quandocumque in villa pernoctare aut amicis urbanis convivium dare in animum inducit, quorum alia structura est, quam rus vulgo requirit. Quod et Belgis nostris usitatum, qui aut sub uno tecto, aut adjuncto, conclavia construimus ad urbanorum modum et usum.

PTEROMA. Lib. III. cap. 2. l. IV. c. 4. 7. Ital. *Il circuito del porticato.* Gall. *Colonnade autour du temple.* Vide *Peripteros.*

PTERYGOMA. Lib. X. c. 17. Baldus: *Pterygomatos foraminis* ζ. Maculosi quidam codices habebant plentigomatos seu plenthigomatos, quidam plinthigomatos. Πτηρύγωμα graece diceeres alamentum, ala quaedam. Πτηρυγώματα Corn. Celso muliebris pudendi labra, quasi alae. Pars quaedam est ballistae, quam Heron in Belopoeicis simpliciter πτηρυγα, idest, alam appellat. Est autem pegma quoddam constans transversariis simpliciter et arrectariis lignis, nempe peritretis, parastatibus et antistatibus, continetque tonos seu nervos, quibus brachia machinae distinentur. Est enim instar alae cuiusdam; unde et nomen. Hac de re sic Turbebus: *Inquit Vitruvius: Plentigomatos foraminis: ego priorem dictionem non intelligo, quid si πτηρυγώματος vel πτηρώματος: praesertim cum totum instrumentum pteryga vocari legamus.*

PUBLICANI. Lib. VI. cap. 3. Ital. *Gabellieri.* Gall. *Partisans.*

PULLUS. Lib. VIII. c. 3. Ital. *Bruno.* Gall. *Brun.*

PULPITUM. Lib. V. cap. 6. Ital. *Zocco, basamento del proscenio.* Gall. *Pupitve, socle du proscenium.* Barbarus: *Pulpitum, idest, locum altiorem, in quo actores recitant.* Nostrates usitato vocabulo pulpitum palcium appellant, Germanico vocabulo.

PULVINATUM CAPITULUM.

Lib. 1. c. 2. III. 3. IV. 1. Ital. *Capitello a piumaccio.* Gall. *Capiteau à ballustre ou en forme d'oreiller.*

PULVINUS. Lib. V. cap. 10. Ital. *Cuscino.* Gall. *Coussin.* *Pulvinus quam firmissime struatur.* Baldus: Barbarus quod hoc loco Vitruvius pulvinum, scamnum appellat. Philander latius: *Fundamentum farctuum coementis aut arenae.* Alias pulvinum Servius lib. X. *Æneid. ait a nautis vocari duriores arenam, quae remeantibus fluctibus et euntibus densatur, et in modum saxi durescit. Beroaldo placuit molliorem esse arenam. Et pulvinos scribit itidem lib. XIX. esse machinas, quibus naues in portum deducuntur aut subducuntur. Unde illud Plauti in Casina, ut subducam navim in pulvinarium; quod tamen non desunt viri docti qui a pulvino arenae dictum putent.* Huc usque Philander. Nomen est metaphoricum a pulvino cervicali, ad quamvis aliam eminentiam pulvino cervicalive similem denotandam; hinc agrorum et hortorum porcas, idest, inter sulcos eminentias, pulvinos agricolatores vocaverunt. Ceterum optime nos pulvinum, de quo hic Vitruvius, more nautico bancum seu scamnum arenae vocare possumus. Est etiam pulvinus nostro auctori lib. X. cap. 15. pars basis catapultae: *Supra minorem columnam Chelonium sive pulvinus dicitur.* Est veluti cubile quoddam cui catapultae ipsa insidet. Hinc fit pulvinatus. Vitruv. lib. 1. cap. 4. *aut in pulvinatis columnis et Ionicis epistylis, exprimentur triglyphi.* Philander: *Jonicarum columnarum capitula sunt pulvinata, unde et pulvinatae columnae vocari poterunt.* Item lib. III. cap. ult.: *Capitulorum ratio, si pulvinata erunt.* Ibid. Philander: *Pulvinata, Ionica intelligit, a pulvino, quatuor partem interpretamur quae inter abacum et echinum est, unde volutae propendent.* Vide quae nos de voluta. Hactenus Baldus: Porro

pulvinos arenae in mari Belgae nostri etiam appellant *Banden*, idest, scamna.

PULVIS PUTEOLANUS. Lib. II. c. 6. Ital. *Pozzolana*. Gall. *Pozzolauc*.

PUMEX (Pompejanus). Lib. II. c. 6. Ital. *Pomice Pompejana*. Gall. *Pouces Pompeïanes*.

PURUS. Lib. IV. c. 3. lib. VII. 3. Ital. *Liscio*. Gall. *Uui*.

PUSTULAS EMITTERE. Lib. VII. c. 2. Ital. *Gettar fuori delle bullette*. Gall. *Faire des pustules*.

PUTEUS. Lib. VII. cap. 7. Ital. *Pozzo*. Gall. *Puits*.

PYCNOSTYLOS. Lib. III. cap. 2.

Ital. *Picnostilo, o di colonne spesse*. Gall. *Pycnostyle, à colonnes serrées*.

Baldus: Vocabuli ratio ex Vitruvio innoteseit, ait enim: *Pycnostylos, idest, crebris columnis*. Πυκνός enim densus, spissus; hinc πυκνοῦ ῥίζες plantas dicunt spissas habentes radices. Inde igitur species ista nomen adeptam est, quod intercolumnium sit moduli unius tantum cum dimidio. Barbarus in versione Italica, columnationem hanc spissam dicit. Albertus vero confertam.

PYRA. Lib. II. cap. 9. Ital. *Rogo, pira*. Gall. *Bûcher*.

Q

QUADRA. Lib. III. cap. ult. Ital. *Quadro, o Plinto*. Gall. *Quarre, ou Plinte*. Translatitium est hoc nomen *Quadra* in Architecturam. Ita enim *quadrae* dictae sunt, quod similes sint *quadris*, quibus vel stanneis, vel argenteis, vel etiam ligneis in mensis ad carnes scindendas uti consuevimus. *Quadra* enim forma antiquitus fiebant, hodie vero ut plurimum rotunda, et *Taglieri* a nobis dicuntur. Juven. Sat. v. ver. 2.

*Ut bona summa putes, aliena vive-
re quadra.*

Item Virgilius *Æneid*. VII. ver. 115.

Patulis nec parcere quadris.

QUADRA BASIS. Ital. *Listella della Base*. Gall. *Listel de la Base*.

QUADRAGENARIA FISTULA. Lib. VIII. c. 7.

QUADRANS. Lib. III. c. 1.

QUADRATIO. Lib. IV. c. 3.

QUADRATUM SAXUM. Lib. IV. c. 4. l. II. 7. 8. Ital. *Pietra lavorata*. Gall. *Pierre de taille*. Sin autem *quadrato saxo et marmore*. Philander: *Lapide caeso paribus angulis, licet non paribus*

lateribus. Idem fere Barbarus. Livius l. VI. *Capitolium quoque saxo quadrato substructum est*. Sed et Plinius Caecil. epist. 254: *Maenent adhuc paucissimi arcus, possunt et erigi quidam lapide quadrato, qui ex superiori opere deductus est*. Eodem sensu habemus in thren. *Jeremiae, Annè Gazith*, idest, lapidibus sectis, quod in Graeco textu non habetur. Noster egregie vertit: *conclussit vias meas lapidibus quadris*.

QUADRIFLUVIUS. Lib. II. c. 9. Baldus: A venarum numero, quae κτηδόνες appellantur, dicta est abies disfluvia, quadrifluvia. Philander reprehendit Theodorum Gazam, quod verterit *quadrivivas, binivivas, et univivas, et id quidem injuria, id enim proprie sonant graeca, quamvis vocabula apud Latinos respondentia non habeant; novam igitur sibi vocem efformavit Gaza, ut vim graecam exprimeret, quare non est cur reprehendatur*. Hac de re Plin. l. XIX. cap. 36. ubi de caedenda abiete verba facit. *Communia, inquit, his pinoque, ut quadripartitos venarum cursus bifidosque habeant, vel amnia simpli-*

ces. Porro cur κτηδόνας, quas Plin. pectines vocat, a ζωῆ, hoc est, vita, nomen accipiant, ea est causa, quod, ut ait Claudius Miletus a Roberto Constant. laudatus, in arboribus ἕνεξ καὶ φλέβες, fibrae et venae, quarum discursus κτηδόνας dicuntur, sint τῆς ζωῆς σηναίται. Nostrates, more latino, venas appellant, et venatas vel undulatas tabulas dicunt, venis pulchris conspicias.

QUADRIFORE OSTIUM. Lib. iv. c. 6. Ital. *Porta a quattro pezzi*. Gall. *Porte coupée en quatre*.

QUADRIFORES. Ibid. Januas, de quibus hoc loco agit Vitruvius, Jonicas esse arbitratu Barbarus, et propterea quod latiores sint, ideo sectas in plures partes fieri conduplicabiles. Ego ferre ab ejus sententia non discedo, ut

enim ab eo quod duplices habeant fores bifores, ita quadrifores, si quatuor. Nos bifores portas dicimus, *di due partite*, quadrifores, *di quattro partite*.

QUERCUS. Lib. ii. cap. 9. Ital. *Quercia*. Gall. *Chêne*.

QUINARIA FISTULA. Lib. viii. cap. 7.

QUINQUAGENARIA FISTULA. Lib. viii. c. 7.

QUINTARIUM. Lib. iii. c. 1. Undecima uncia dicebatur quintarium, co quod supra senarium seu assem ex Platonis seu Pythagorae praescripto adderetur quinarium. At haec nulla egent explicatione, ex ipsis enim auctoris verbis sunt clara.

QUINUM DENUM. Lib. viii. c. 7.

QUOT MENSIBUS. Lib. ix. c. 4. lib. x. 7. *Pro singulis mensibus*.

R

RADIUS. Lib. vii. *Praef.* Ital. *Punto di distanza*. Gall. *Point de distance*.

RARITAS. Lib. viii. c. 2. 3. Ital. *Porosità*. Gall. *Subtilité*.

RATIO. Lib. iv. c. 3. 6. 7.

RATIO COELI. Lib. i. c. 1.

RATIOCINATIO. Lib. i. c. 1. Ital. *Teorica*. Gall. *Théorie*.

RATIOCINATIO ARCHITECTONICA. Ital. *Raziocinio Architettonico*. Gall. *Raisonnement Architectonique*; sive, ut vertit Perraultius, *la Théorie*.

RATIS. Lib. ii. cap. 9. Ital. *Zatta*. Gall. *Rudeau*.

RECEPTACULUM. Lib. viii. c. 7. Ital. *Inmissario*. Gall. *Reservoir*.

RECESSUS PARIETIS. Lib. iv. c. 7. Ital. *Ricesso*. Gall. *Circonférence extérieure du mur*.

RECHAMUS. Lib. x. cap. 2. Ital. *Carruciuola, taglia*. Gall. *Moufle*. *Alligatur in summo trochlea; quam etiam non nulli Rechamum dicunt*. Philander: *Trochlea sive trochalia aut rechamum dicas, tractorii generis est machina cum aereo aut ligneo orbiculo, qui per axiculum versatur, trajecto fine ductario. Utimur etiam haurienda e puteis aqua*. Baldus: *Vocabulum est apud Latinos non infrequens modo, sed, ut ita dicam, solitarium et inusitatum. Nusquam enim apud eos memini me observare. Sed et Vitruvii aetate a paucis nomen illud usurpatum fuisse inde colligimus, quod dieat a nonnullis, hoc est, quibusdam paucis, rechamum appellari. Trochlea de quo vis orbiculo dieitur, graeco vocabulo τροχάλια, sed proprie de machina illa*

tractoria, quam nostri *taleam* vocant. Sed de trochlea suo loco. Porro si recte ea Vitruvii verba expendantur, *ad rechamum autem imum ferrei forfices religantur*, apparet, eam trochleae partem lignumve dici (*manganum* appellat Pappus lib. viii.), in cuius cavitatibus orbiculi ipsi induntur. Vocabuli originem ignoro. Scio, Mosen de opere Phrygionico scripsisse, *Maasè rochèm*, opus plumarii vel acupictoris, quod nostri *rechamum* dicunt, sed hoc ad rem non facit. Cael. lib. xxvi. cap. 29. aliquid videtur innuisse, quod non sit aspernandum, ait enim: *Rhochmi βαθεῖς, idest, scissurae profundae, nam rechamus trochlea est, seu manganum, per cuius orbiculum summum traicitur ductarius funis.* Innuere enim videtur, ἀπό τῆ ρωχμῆ, idest scissura, factum rechamum, quod a re ipsa non est alienum, siquidem truncus ipse, in quem orbiculi inseruntur, excavatur, et quodammodo scinditur, quamquam nec multi hanc conjecturam divendo.

RECOGNITIO. Lib. i. Praef. Ital. *Pensione.* Gall. *Pension.*

REDEMPTOR. Lib. vii. c. 5.

REDUNDANS. Lib. i. c. 6. l. v. c. 3. Ital. *Ridondante.* Gall. *Redondant.*

REFECTIO. Lib. vi. cap. 3. Ital. *Riparazione.* Gall. *Réparation.*

REFRIGERATIO. Lib. viii. c. 2. Ital. *Raffreddamento.* Gall. *Refroidissement.*

REGIONES VENTORUM. Lib. i. c. 6. Ital. *Regione.* Gall. *Régions.*

REGRESSUS RETRORSUM FACERE. Lib. ix. cap. 4. Ital. *Formar retrogradazioni.* Gall. *Rétrograder.*

RÉCULA. Lib. iv. c. 3. Ital. *Regolano.* Gall. *Tringle, règle.* Lib. vii. c. 3. Ital. *Regolo.* Gall. *Règle.* *Guttarum longitudo sub taenia contra triglyphos, alta cum regula, parte sexta moduli praependeat.* Baldus: Regula fit a regendo, ejus enim regit manum qui re-

etiam lineam ducit, graeco eo sensu *ῥαχμῶν*, quamquam Vitruvius maluerit hoc instrumentum graeca item voce eutlygrammum appellare. Nos de regula nihil, quod ad Architecturam non spectet, afferemus. Itaque quod pertinet ad supradictum auctoris nostri locum, regula pars illa est triglyphi, quae sub taenia eminent, a qua guttae ipsae dependent. Videtur autem esse pars trabis in ipso epistyllo, quasi in quodam loculamento, cubilive inserta. Barbarus in versione italica *regolettum* dicit, Palladius vero Architectus *listellum*. Alia quoque pars triglyphi eodem nomine huic ipsi nostro auctori appellatur. De triglypho enim scribens ait: *Regula una in medio formetur, femur, quod graece μῆρὸς dicitur.* Est autem plana illa pars in medio triglypho, quae est inter canaliculos, de qua vide in verbo *femur*. Ceterum id notandum, a Philandro ornamentorum partes illas omnes dici regulas, quae planae sunt et circumcurrunt. De scotia enim ait: *Sed istius septimis partibus fiant regulae duae quibus clauditur.* Item de trabeatione Dorica: *Regula, sima, cymatium.* De capitulo: *Regula, cymatium, plinthus.* De stylobatae coronice: *Regula, cymatium, astragalus.*

RELINQUITUR. Lib. viii. c. 2. Ital. *Ne siegue.* Gall. *Il s'en suit.*

REMITTERE COLOREM. Lib. vii. cap. 3. Ital. *Smontare.* Gall. *Décharger.*

REPLUM. Lib. iv. c. 6. Ital. *Corona del Quadro.* Gall. *Chassis du Panneau.* Lib. x. 17. Ital. *Telajo.* Gall. *Chassis.* Libet hic inserere quae hac de re notavit Turnebus lib. xi. cap. 4. *Item replum. Legendum fere crediderim, ait, peplum, ut tanquam ornamentum et vestimentum esse videatur, alioqui Replum quid significet critici consulendi sunt, quorum in tabulariis et monumentis nulla talis vox extat* Lib. x. cap. 17. *explicatur operimen-*

tum, quod et conjecturam exauget. *Chelonia*, inquit Vitruvius, *replum quod est operimentum.* Haec ille vir doctus, qui vocis novitate deterritus, addit, se ab ista voce manus abstinere. Bertanus in libello, quem de obscuris locis Vitruvii in opere Jonico scripsit, novam de reple affert sententiam, nempe esse eam valvae, seu foris unius partem, quae alteri, dum fores clauduntur, superponitur, quam quidem nostri *batentem* vocant, sed haec ejus opinio prorsus ridicula est, et ideo nullum habet vindicem aut assertorem. Item *Replum, de impage dimidia et sexta parte* (ait Vitruvius, qui addit *sextam partem*), quia cymatium impaginum facit partem ipsius repli. Puto ego replum dictum a replendo, et significare totam illam valvarum partem, quae inter impages tabulam totam interiorem operit, sed quia illi affigitur tympanum, ideo hoc loco replum dicitur pars tantum illa, quae loeulata currit, ut dictum est inter tympana et impages.

REPRAESENTARE. Lib. vii. c. 5. Ital. *Fornire.* Gall. *Fournir.*

REPUGNATORIAE RES. Lib. x. c. 22. Ital. *Difese.* Gall. *Moyens pour se défendre.*

RESINA. Lib. ii. c. 9. l. vii. 10. Ital. *Resina.* Gall. *Resine.*

RESONANTIA. Lib. v. c. 3. Ital. *Rimbombo.* Gall. *Resonnement.*

RESONANTES LOCI. Lib. v. c. 8. Ital. *Luoghi resonanti.* Gall. *Lieux resonans.*

RESPONDERE CONTRA QUID. Lib. iii. c. 3. l. iv. 7. Ital. *Corrispondere.* Gall. *Répondre.*

RESPONSUS COMMENSUUM. Lib. iii. c. 1.

RESTITULA. Lib. x. c. 4.

RETICULATUM OPUS. Lib. ii. c. 3. Ital. *Fabbrica reticulata.* Gall. *Maillée, mur maillé.* Reticulatum genus hoc structurae, licet venustum,

ad rimas faciendas esse paratum, cum Vitruvius ipse docet, tum etiam Plinius (lib. xxxvi. c. 22.) Vitruvii fere verbis, nempe, *dictyotheton vocat reticulatam structuram, quam frequentissime Romae struunt, rimis opportunam.* Idcirco autem ruinosum esse docet auctor noster, *quod in omnes partes dissoluta habet cubilia.* Certe ad ruinam ideo parata est, quod lateres cuneatim se protrudant. Si reticulatim lateres componas absque calce, corruent; si vero imbricatim, et, ut ait Plinius, ad normam et libellam et perpendiculum, stabunt. Merito igitur factum est, ut eo genere, olim frequentissimo, hodie nemo utatur.

RETINACULA. Lib. x. c. 3. Ital. *Vente.* Gall. *Echarpe.* *His explicatis, antarii funes ante laxi collocentur, retinacula supra scapulas machinae longe disponantur.* Baldus: Retinacula funes illos appellat Vitruvius, quos nautae *sartias* vocant, eorum usus est, ut erectum teneant malum, seu machinam illam, cui trochlea alligatur, ad elevanda pondera. Mirum in modum in loci hujus expositione hallucinatus est Barbarus, dum ea verba, *his explicatis* etc. conatur aptare ad modum, quo machina sit erigenda; quando hic nihil minus agatur. Ceterum quae sint, quidve operentur istiusmodi retinacula, explicatius docet Vitruvius c. 5. ubi ait: *Est enim tignum quod erigitur et distinctur retinaculis quadrifariam.* Propriissime voce hac usus est noster Auctor. Est enim retinaculum omne id quo aliquid retinetur. Livius lib. i. belli Punici: *Pluribus retinaculis validis, parte superiore ripae religatam.* Item Virgil.

Atque Amerina parant lenta retinacula vite.

Hinc navium retinacula funes illi dicuntur, qui prorae puppive alligati, illas retinent, ne fluctibus aut vento huc illuc temere impellantur, unde Poetae *solvere retinacula, ferire ferro, prae-*

rumpere. *Χάλαι* hujuscemodi funes graece dicuntur, ἀπό τῆ χαλαῶν, laxare.

RETRACTIO GRADUUM. Lib. III. c. 5. Ital. *Piano de' graiili*. Gall. *Largenr de la marche*. *Retractiones autem graduum, nec minus quam sesquipedales* etc. Philander: *Retractiones vocat, ubi gradus calcantur*; tum addit: *Collocari animadverti non plures continuos quam septem aut novem, quod si pluribus conscendendum erat, post cum numerum fiebat retractatio amplior et veluti areola, ubi fessi respirare et quiescere possent*. Nostri retractionem *planuu gradus* appellant, areolam vero illam, de qua Philander, *pianella* dicunt. Baldus.

RHEDA. Lib. x. cap. 1. Ital. *Cocchio*. Gall. *Carosse*.

RHODIACUM. Lib. VI. c. 10. *Id autem peristylum quod unam altiorrem habet porticum, Rhodiacum appellatur*. Baldus: Cur ejusmodi peristylum ita diceretur, nemo est qui me doceat. A Rhodio insula Rhodius fit et Rhodiacus, unde Rhodiaca Chytrides, et Rhodiaci Seyplii, de quibus Athen. lib. XI. cap. 16. Rhodos Solis insula, porticus erat in eo quae meridiem spectabat, ait enim Vitruvius: *Conjunguntur autem his domus ampliores, habentes latiora peristylia, in quibus pares sunt quatuor porticus altitudinibus, et una, quae ad meridiem spectat, excelsioribus columnis constituitur*. Ad captandum igitur Solem videbatur facta. Quid si a Rhodiis introducta, et ideo Rhodiaca porticus, et Rhodiacum peristylum, quemadmodum et triclina Cyzicena, oeci item Cyziceni, Corinthii et Ægyptii? Haec ille. Plinius tradit: *Rhodi et Syracusis nunquam tanta nubila obduci, ut non aliqua hora Sol cernatur*.

RHYTHMUS VENARUM. Lib. 1. c. 1. Ital. *Teorica delle battute delle vene*. Gall. *Proportion du mouvement des artères*.

RIGIDUS. Lib. II. c. 9. 10. Ital. *Rigido*. Gall. *Roide*.

RIGOR. Ibid.

RIMA. Lib. II. c. 8. Ital. *Crepatura*. Gall. *Crevasse*.

RIVUS. Lib. VIII. c. 7. Ital. *Rivo*. Gall. *Ruisseau*.

ROBUR. Lib. II. c. 9. lib. VII. 3. Ital. *Quercia*. Gall. *Chêne*.

ROBUSTEUS. Lib. V. c. 12.

ROTA. Ibid.

ROTUNDATIO. Lib. I. c. 6. 1. x. c. 8. Ital. *Il circolure*. Gall. *Ligne circulaire*.

RUBIAE RADIX. Lib. VII. c. 14. Ital. *Radice di robbia*. Gall. *Garence*.

RUBRICA. Lib. II. c. 3. Ital. *Creta rossa*. Gall. *Craye rouge*. Rubrica terrae species est, sic dicta a colore rubro, de qua Columella, Plin. et alii auctores. Hujus species Synopica est, a Synope urbe Pontica, se qua noster idem lib. VII. cap. 7. ubi de coloribus fossitiis. Nostrates, quod fecere item veteres materiarii, ad ligna dirigenda filo utuntur. Graeci *μλτεν* appellant.

RUDENS. Lib. X. c. 3. Ital. *Canapo*. Gall. *Cable*.

RUDEARE. Lib. VII. c. 1. Ital. *Far lo smalto*. Gall. *Faire la ruderation*.

RUDEATIO. Lib. VII. c. 1. Ital. *Il far lo smalto*. Gall. *Ruderation*. Lib. V. c. 12. Ital. *Calcinaccio*. Gall. *Mortier fait de chaux et de cailloux*. *De ruderatione comode facienda*. Ita in capitis inscriptione, infra vero: *et si plano pede erit ruderandum*. Baldus: Ruderatio dicitur a Rudo vel Raudo, quod proprie asperum significat et impositum, unde per metaphoram rudem hominem dicimus, et rudem virgam, aes quoque rude, sed id proprie. Hinc igitur ruderatio materia pavimentis apta, constat ex testis contusis, calce et arena; quae quidem statumini quod ex crassioribus rudioribusque lapidibus constat, supersternitur. Barbarus: *Rudera*, ait, *sunt lapides contusi calce admixti, quae*

pavimentis faciendis substernuntur, unde rudurare, est hujusmodi opus substernere, quod Veneti dicunt sgrossare, terrazzare. Duplex autem rudus, vetus et novum; vetus, quod constat ex veteri materia, novum quod ex nova; et vetus quidem redivivum dicitur, hoc est, ex veteri novatum. Sumebatur autem ex pavimentis aut aedificiis dirutis, nostri dicunt *rottami*. Hinc *rudarium cibum* dixit Apulejus, vilem et furfuratum. Vetus rudum Germani ap-

pellant *geror*. De ruderis tam veteris quam novi cum ealce temperatura, vide Vitruvium loco citato. Haec ille. Imperite autem scribit: *a rudo*; et, *vetus rudum*: eum *rudes, ruderis* etc. declinetur; atque ideo, *a rudere*, et, *vetus rudus*, fuerit dicendum.

RUDUS. Lib. VII. c. 1. Ital. *Calcinaccio*. Gall. *Rudus*.

RUTRUM. Lib. VII. cap. 3. Ital. *Pala*. Gall. *Petite truelle*.

S

SABULO MASCULUS. Lib. II. c. 3. lib. VIII. c. 1. Ital. *Sabbione maschio*. Gall. *Sablon mâle*. Ego arbitror, inasculum diei sabulonem eum, ¶ qui pinguedine aliqua mixtus est, nec prorsus asper, et infocundus, sed tractabilis, et, ut ita dicam, cretaceus, et cereus. Nostrates sabulone ejusmodi in lateribus faciendis commode utuntur.

SABURRA. Lib. VIII. cap. 7. Ital. *Savorra*. Gall. *Suburre*. *Lest*.

SABURRALIS. Lib. IX. c. 9.

SACOMA. Lib. IX. c. 3. Ital. *Contrappeso*. Gall. *Contrepoids*. *Aurum ad sacoma appendit redemptori*. Baldus: Graecum vocabulum *σάκωμα*, unde Latini, more Dorico, Saeoma; alias latina voce aequipondium dicitur. Ponderus illud est quod alteri lanci additur ad aequilibrium. Hoc vocabulo utitur Polybius, ubi de Sarissa, quae libratur ad calcem aequipondio. Haec ille. *Σάκωμα* est, ut annotavit Budaeus in Pandect. quod apponitur in libra ad aequilibrium faciendum. Vide Monantholium in notis ad Aristotelis Mechanica pag. 151.

SALIENS. Lib. VIII. cap. 7. lib. IX. c. 9. Ital. *Fontana*. Gall. *Fontaine jaillissante*.

SALIX ERRATICA. Lib. VIII. c. 1. Ital. *Salice erratica*. Gall. *Sauve sauvage*.

SALSUGO. Lib. II. c. 4. lib. VII. c. 13. Ital. *Salsedine*. Gall. *Salure*.

SAMBUCA. Lib. VI. cap. 1. Ital. *Sambuca*. Gall. *Instrument de mnsique triangulaire*. *Uti organi, quam σαμβούκη Graeci dicunt*. Philander: *Sambuca musicum organum triquetrum, imparibus longitudine fidibus et tonis*. Baldus: *Accepit autem a Festo, dicente, Sambucam esse organi et instrumenti musici genus, vel a Porphyrio, Harmonicon, Ptol. interprete qui ait: triangulum esse, quod ex inaequalibus longitudine sicut et crassitudine nervis efficitur*. Hinc apud Graecos *σαμβουκίστριαι*, psaltriae, qua voce usi etiam Romani. Quamquam Plautus in Sticho, *Sambucinas* dixerit. Nomen porro graecum non est, licet a Graecis usurpatum. Syrum, Chaldaicum vel Aramaicum videtur esse, ut habemus Dan. 3. *Colcarua, Masrokita, Kathros, Sabbece*, quod verterunt nostri, *sonitu tubae, fistulae, citharae, sambucae*. Vide quod Aramaei dixerent *Sabbece*, Graecos dixisse *Sambucam*, quod illi *Calthros*, istos *Citharam*. Sed et Ara-

maei dixerunt *Psalterin*, quod Graeci Psalterium. De Sambuca multa Athenaeus lib. xiv. cap. 14. nempe *instrumentum esse musicum acuti soni*. Est quoque Sambuca poliorceticon organum, de quo Vitruvius nihil, copiose vero Athenaeus ibidem, et fusius Lipsius l. de Machin. i. Dialog. 6. Sed quatenus ad ipsam Vitruvii argumentationem hoc loco pertinet, a lineis ad habitantium voces, perridicula est, et, Syllogismo faciente scientiam, nihil concludit, neque enim effectum naturalem per causas veras et intrinsecas quaerit. Sed haec parum ad nostrum institutum. Haec ille. Vide Casaubon. in Athenaeum lib. xiv. c. 3. pag. 571.

SANDARACA. Lib. vii. c. 7. lib. viii. c. 3. Ital. *Orpimento rosso*. Gall. *Sandaraque*.

SANGUINIS EJECTIO. Lib. i. c. 6. Ital. *Sputo di sangue*. Gall. *Craquement de sang*.

SAPINUS. Lib. i. c. 2. l. ii. c. 9. Ital. *Parte inferiore dell' abete*. Gall. *Partie inferieure du sapin*. Ceterum illud notandum, teste Guiljelmo Budaeo, apud Gallos, *Abietem* totam de more *Sapinum*, dici, nempe *du Sapin*. Sed et nostrates quoque materiarii passim abiegnas tabulas *Zapineas* appellant.

SARMENTA. Lib. vii. c. 10. Ital. *Sermento*. Gall. *Sarment*.

SARRACUM. Lib. x. cap. 1. Ital. *Carretta*. Gall. *Charvette*.

SCABELLI IMPARES. Ital. *Scanelli ricrescenti in fuori*. Gall. *Escabeaux qui fassent une inegalitè*.

SCAeva PORTARUM ITINERA. Lib. i. c. 5. Ital. *Strade torte a sinistra della porta*. Gall. *Chemins tournans à la gauche de la porte*.

SCAevAE. Lib. i. c. 5. Graeca ista vox *σκαίος*, qua usi Latini dixerunt *Scaevus*, sinistrum denotat, item ominosum, malum, unde vulgo, ut notat Varro de lingua Lat. lib. iii. dicebant veteres scaevam rem pro mala, hoc est

sinistra, quamquam in hoc Latini a Graecis differunt, quod istis sinistra boni essent auspicii, illis mali. Hinc factum cognomen Mutio illi, qui sibi dextram combussit. Dextera enim debilitata, sinistra uti fuit coactus. Etenim Latini sinistra utentes, quod nostrates *maucinos* dicunt, scaevas vocavere.

SCALAE. Lib. v. c. 6. lib. ix. 2. 3. Ital. *Scale*. Gall. *Escalier*.

SCALARIA. Lib. v. c. 6. Ital. *Scalinate*. Gall. *Escaliers de hors*. Quae sint ejuscemodi *Scalaria*, nec Philander docet, nec Barbarus. At pro omnibus longe pulcherrime Lipsius in Amphitheatro cap. 13., qui et figuram ob oculos ponit. Erant autem *Scalaria* viae, per quas ascendebant inter cuneos, et descendebant. Altitudo enim graduum, supra quos sedebant, tanta erat, ut per medium divisa et secta, duos *Scalariorum* gradus efficeret, et hoc commodioris ascensus gratia, gradus siquidem sessionum ita erant elati, ut per illos non sine difficultate esset ascensus et descensus inter praecinctiones; alio nomine appellat haec idem Vitruvius *gradationes scalarum*.

SCALMI. Lib. x. c. 8. Ital. *Scalmi*. Gall. *Chevilles où l'on attache les rames*.

SCALPTURAE. Lib. ii. c. 9. lib. iii. 3. Ital. *Sculture*. Gall. *Sculpture*.

SCALPTURA SIMA. Lib. iv. c. 6. Ital. *Rilievo sticcato*. Gall. *Sculpture peu relevée*.

SCAMILLI IMPARES. Lib. iii. c. 3. lib. v. c. 9. Ital. *Gradi ineguali*. Gall. *Scamilles inégales*.

SCAMILLUS. Lib. iii. c. 3. *Stylobatam ita oportet exaequari, uti habeat per medium adjectionem per scamillos impares*. Philander: *Scamilli hic et lib. v. cap. 9. videntur dicti quasi gradilli; quid autem significent in stylobatarum adjectione, non liquet, et descriptionem pollicebatur Vitruvius designaturum se extremo hoc tertio libro sed perit* etc. Barbarus aliam

affert lectionem, *camillum* pro *scamillo*, ait enim: *Quid vero per scamillos intelligat, quatenus ad rem pertinet, notum est, quatenus vero ad nomen, difficile est, quoniam eo vocabulo nullos alios usos memini me audivisse vel legisse. Camillum in iv. lib. pro loculamento ponitur. Baldus: Mirum, doctum hominem haec dixisse; rem notam esse affirmavit, nomen ignotum, cum prorsus e contrario se res habeat. Turnebus haec refert lib. xi. c. 2. Adjectionem per scamillos impares cum Vitruvius cap. 3. scribit, significat perparvula scauma. Ut enim a mamma manuilla diminuitur, sic a scammo scamillum; auctor Priscian. l. iii. de diminut. qui et illud affert, verum infirma scamillorum obice fultae fores. Alii scabellorum legere maluut. Haecenus ille. Quibus non immoratur, quando hanc rem totam peculiari libello (quem suasu Vespasiani Gonzagae Sablonetae ducis, viri elegantioribus hujuscemodi studiis addictissimi, dudum conscriptum, nuper M. Velsero August. Vind. xi. viro Praefecto, dicavimus) cumulate exposuimus.*

SCANDULAE. Lib. ii. c. 1. Ital. *Assicelle*. Gall. *Bardeaux*. *Scandulis robusteis aut stramentis*. Philander: Id est, robore assulatum secto. Sunt autem scandulae tabellae, vicem tegularum praestantes, quibus contactam fuisse Romam annis 470. auctor est Corn. Nepos apud Plin. lib. xvi. c. 10. Isidorus putat nomen esse sortitas a scindendo. Barbarus vidisse ait se hujuscemodi tabellis domos tectas in Gallia et locum Isid. notans inquit: *Isidorus putat nomen esse sortitas a scindendo, sed cur non a scandendo? Qui enim sedit qua ratione alia super aliam imponitur, scandere aliam super aliam squamarum more gradatim cognovit. Haecenus Barbarus, qui et illud (inquit Baldus) addere potuit scandulacam a scandendo, herbae genus, auct. Fe-*

sto, ita dictum, quod eas velut haedera implicanulo necat. Verum enimvero acute Barbarus, non vere. Non enim scandulae dicuntur assulae illae tantum quibus domus teguntur gradatim, sed quaelibet materia assulatum secta. Etenim Columella lib. viii. cap. 3. ubi de Gallinariis: *Ab cohorte forinsecus praedictis fenestellis scandulae similiter injungantur, quibus irrepanit aves ad requiem nocturnam.* Sed et Caes. viii. Bell. Gall. *Cupas sevo, pice, scandulis complent.* Hinc Perottus, Grammaticus non ignobilis, a scindo vero, ait, *fit rescindo, scissio, scissura, item Scandula quasi scindula. Sunt enim Scandulae parvae tabellae, hoc est, in parvas laminas scissae, e robore aut alio ligno, maxime e glandiferis et quae resinam ferunt omnibus, quibus tecta teguntur.* Mirum, contra tot codicum atque auctorum concordiam Turnebum l. xxii. cap. 18. ita scripsisse: *Hoc autem caput ut discolor sit, pittacia ei assuam ex Vitruvio, apud quem lib. ii. c. 1. pro Scandulis Scindulae legi debent; et Isidori auctoritate, et veteris libri, quod idem apud Caesarem, Plinium, Palladium faciendum censeo, ex astipulatione veterum librorum.*

SCANSIO. Lib. vi. c. 1. Ital. *Scala de' tonni*. Gall. *Echelle*.

SCANSORIUM. Lib. x. c. 1. Ital. *Salitoja*. Gall. *Machine pour monter*.

SCAPHE. Lib. ix. c. 9. Ital. *Scafa*. Gall. *Navire*.

SCAPHIUM. Lib. viii. c. 1. Ital. *Scodella*. Gall. *Vase. Scaphium aereum aut plumbeum, aut pelvis*. Baldus: Scaphium vasis genus, nominis origo graeca est, ἀπό τῆ σκάπτειν, fodere, excavare. Dicitur autem de sordido vase, de quo Ulpian. *Scaphia habita ventris causa, non puto argento legato contineri.* Fiebant enim argentea, imo et aurea, unde factum illud Martialis distichon:

*Ventris onus misero, nec te pudet,
excipis auro,
Bassa, bibis vitro, carius ergo
cacas.*

Denotat etiam Polluci lib. x. c. 3. vas seu matulam in qua mejuunt foeminae, quamquam ibi de vasis agat *εις ἀπόπατον ἀνακταίσις*. De hoc intelligi quidam volunt illud Juvenal. Sat. 6.

Et vide, positis Scaphium cum sumitur armis.

Erat enim poculi genus oblongioris figurae, laterumque in Scaphae similitudinem flexorum, ut ait Turnebus, qui et Plautum adducit in Persa:

Ampullam, strigilem, scaphium, soccos, pallium.

Habet autem, subinfert, aliquam similitudinem ejus forma cum galeae figura, ut pro ea indui posse videatur. Unde idem Plautus in Bacchidibus:

Pro galea scaphium, pro insigni sit corona plectilis.

Eodem nomine Plutarcho in Numa, concavum vas dicebatur, unde Vestales virgines ex ejus praescripto ignem Sole concipiebant. Concava enim forma ustoriis speculis et apprime parabolicis est commodissima. Dubitat Athenaeus, num Scyphus a Scaphio sit dictus. Ceterum Scaphia Mar. Capellae vasa sunt rotunda, aerea, in quibus styli in medio fundi sui proceritate horarum ductus discriminant, de quo Seiatheris genere auctor noster l. ix. c. 9. ita scribit: *Scaphen sive hemisphaerium, Aristarchus Savius*. Idem enim fere Scaphe, quod Scaphium. Federicus Commandinus Scaphen hanc primus post veteres in usum apud nostros revocavit, et perforatis in ea horarum terminationibus, horologiis describendis, per filum commodam fecit. Vasa haec horoscopa appellat Plin. lib. ii. c. 72. At quoniam multa de Scaphe retulimus, id non tacendum nobis, Guidum Ubalpum e Marchionibus Montis, in ejusmodi haemisphaerio seu Scaphe, ex

refractis radiis horologium lineasse, quo, nisi vase aqua ad summa labra repleto, commode nemo uteretur. Ludit enim rei ignaros, et admirationem experientibus facit.

SCAPULAE MACHINAE TRACTORIAE. Lib. x. c. 3. Ital. *La schiena della macchina*. Gall. *Le haut de la machine*.

SCAPUS. Lib. iii. c. 2. Ital. *Fusto*. Gall. *Fût, tronc*. *Ejus una pars constituatur in crassitudine imi Scapi*. Baldus: Crassitudinem imae columnae, ait Barbarus, imum Scapum appellat. Atqui Scapus totius columnae est inter capitulum et basin truncus. Expliatius ergo Budaeus, *columnae* ait esse *stylum et veluti virgam, supra scapum, capitulum, infrascapum, spiram*. Translativum vocabulum a fustibus seu caulibus herbarum ad ipsas columnas. Plin. lib. xviii. cap. 10. *Inventus est jam et scapus unus, centum fabis omustus*. Item Columell. lib. ix. cap. 4. *Scapus Asphodeli, de quo Plinius, Albuco est Scapus cubitalis*. Hinc ob similitudinem scapos candelabrorum dixit idem auctor l. xxxiv. c. 3. *Scapos item portarum seu hostiorum nominavit Vitruvius lib. iv. cap. 6. Fores ita compingantur, ut scapi cardinales sint ex altitudine luminis totius duodecima parte, tum etiam, inter duos Scapos tympana ex duodecim partibus habeant ternas partes*. Item: *Scaporum latitudines impagis dimidia parte*. Sunt autem ejusmodi scapi regulae quaedam, quibus forium ornamenta praecinguntur, secundum cardines et antepagmenta, qua de re vide quae fusius diximus in Reple. Scapos quoque scararum dixit Vitruv. lib. ix. cap. 2. *Si enim altitudo contignationis, ab summa coaxatione ad imum librauentum, divisa fuerit in partes tres, erit earum quinque in scalis, Scaporum justa longitudine, inclinatio*. Locus exponens Philander: *Scapus scararum, ait, est trivi-*

cus a summa contabulatione ad recessiorem. Obscuriuscule id quidem. Clarius autem Barbarus: *Conveniunt recte cum cochlidibus in proportione graduum, in apertionibus et aliis rebus: sed hoc differunt, quod rectorum scapus est tamquam linea transversa a summa coassatione ad plani recessum projecta, ut linea diagonios, vel hypotenusa. Cochlidis vero scapus est ad perpendicularum collocatus, et circa eum tamquam circa axem gradus ponuntur.* Atqui Vitruvium Scapos Scalarum, stylum, animam, seu antennam, quam nostri etiam *Fusum* dicunt, non appellasse, ex ejusdem verbis liquet, eam partem namque eo nomine dixit, quae subjecta gradus ipsos sustinet, per quam, inquam, descendentes et ascendentes gradiuntur. Ceterum quod spectat ad cochlides vacuas, hoc est, absque stylo, mirabiles duas videre est in aula Urbinate, per quas ad summas illas rotundas turres conscenditur, quas *turricinos*, quasi parvas turres, nostri appellant.

SCENA. Lib. v. c. 6. 7. 8. Ital. *Teatro*. Gall. *Théâtre*. *Ex his trigonis, cujus latus fuerit proximum Scenae* etc. Baldus: Tritum vocabulum, idque graecum. Si vocis proprietatem spectes, tabernaculum denotat, tentorium, vel quod in castris, aliisque locis, ex frondibus, culmis, pellibus, mattis, tabulisve sit temporarium domicilium. Hinc festum quod a ramis Hebraei Succoth dicunt, nostri tabernacula, Graeci *Scenoepiam* appellarunt. Hoc vocabulum per antonomasiam ad eam theatri partem tractum est, quae e theatri ipsius regione inter duo ejus cornua extenditur. De Scena et ejus partibus, post Vitruvium, multa et minuta Pollux lib. iv. cap. 19. Item Cassiodorus lib. iv. variat. Servius quoque Gramm. lib. iii. Georg. ubi Poeta:

Vel Scena ut versis discedat frontibus, atque

Purpurea intexti tollant aulaea Britannii.

Ceterum Scenarum tria esse genera idem noster auctor docet Tragicum, Comicum, Satyricum. Atque ad hoc ultimum allusisse videtur Virgilius lib. *Aeneid.* 1.

Hinc atque hinc vastae rupes, geminique minantur

In coelum scopuli; quorum sub vertice late

Æquora tuta silent; tum Sylvis Scœna coruscis

Desuper horrentique atrum nemus iuminet umbra.

De prima et rudi Scenarum specie Ovidius de Arte amandi:

Illic quas tulerant nemorosa palatia frondes,

Simpliciter positae, Scœna siue arte fuit.

De propecta vero jam et magnifice extracta idem Virgil. lib. eod.

..... Inuanaeque columnas

Rupibus excidunt, Scœnis decora alta futuris.

Nostri hoc aevo ut temporaria theatra, ita Scenas quoque faciunt ligneas, nempe linteis tectas, picturis ex optice ductis affabre ad fabulae modulum exornatas. Vicetia sola hodie inter omnes orbis, ut ita dicam, urbes, marmoreo seu lapideo theatro, cujus architectus inter neotericos excellentissimus Andreas Palladius, patria Vicetinus, gloriatur. Haec ille. Claudius Salmasius in *Solin.* pag. 821. *Σκηνος* est τὸ σῶμα, corpus humanum, ita etiam Graeci vocarunt, corpus aedificii sic quoque appellatum. Inde et: *σκηνή, cirká, cirkhna*. Ausonius: *Scenasque domorum*. Ita appellavit aedificiorum corpora.

SCENOGRAPHIA. Lib. 1. c. 2. Ital. *Scenografia, o Elevazione in prospettiva*. Gall. *Scenographie, ou Elevation en perspective*.

SCHEMA. Lib. 1. cap. 6. Ital. *Figura*. Gall. *Figure*. Quoniam haec sunt

breviter a nobis exposita, ut facilius intelligantur, visum est mihi in extremo volumine formam, sive, ut Graeci σχήματα dicitur, duo explicare. Baldus: Verbum istud apud Graecos et Latinos, qui illos sunt imitati, tam amplas et vagas habet significationes, ut non sint operae precium omnes hoc loco sequi et exemplis firmare, unum erit satis considerasse, voce hae exprimi quamlibet figuram, formam, modum, speciem, habitum, ornatum, et ita interpretari, uti materia exigit de qua agitur.

SCHIDIA. Lib. II. c. I. VII. 10. Ital. *Scheggia.* Gall. *Echala.* Schidiam graecam esse voeem, ἀπὸ τοῦ χίειν, seindere, nemo sanus, ut puto, inficiabitur, quo sensu ex eadem origine apud eosdem χίτω, imo et χίδαξ, unde et euneum quo ligna seinduntur ἐπιχίδιον appellarunt. Æmyliae incolae atque Insubres, quos Lombardos pro Longobardis dicimus, graeco hoc usque verbo utuntur passim, sensu nullatenus immutato. Nostrates *steccos*, seu *steccas*.

SCHOLA. Lib. V. c. 10. Ital. *Scola.* Gall. *Reposoir.* Ego sane scholam amplum in balneis locum fuisse puto, labro contiguum. Quantus enim locus in margine, quotve hominum capax? Non erat igitur labri seu alvei pars, quod nec Vitruvius dicit, sed appellabatur schola labri, propterea quod ad labrum pertineret. Voebuli ratio in promptu est. Σχολάζειν Graecis, ocari, ferari. Ab usu itaque nomen, quod ipsemet Vitruvius tacite docet, inquit, *circumspectantes stare.* Ego illorum opinionein amplector, inter quos est et Mercurialis lib. I. de re Gymn. c. 10. quibus placet, scholam hanc porticum fuisse circa labrum. Alias enim cur dixisset oportere fieri spatiosas? A vacando dictas quoque arbitror scholas, in Octaviae porticibus, de quibus Plin. lib. XXXV. cap. 10. Nos diceremus vernacule *luoghi da trattenimento.*

SCIATER. Lib. I. c. 6. *Collocetur aeneus, guomou, iudagator uubrae, qui graece σκιαθήρας dicitur.* Compositum est nomen a σκιά, umbra, et θήρα, venatio, indagatio. Plutarchus in Marelllo, variata aliquantulum forma, instrumenta Mathematica quaedam, puto solaria, vel ejusmodi σκιάθηρα dixit. Eodem enim pacto dicitur σκιαθήρας et σκιοθήρας, veluti σκιαμαχία et σκιομαχία. Quidam Latini perperam scribunt absque aspiratione Seioteris et Seieteras. Certe in Pliniano eodeme lib. II. c. 76. ita legimus: *Anaximenem Milesium Anaxiuandri discipulum, primum horologium, quod appellant Sciotericum, Lacedaemone ostendisse.* Quamquam, ut alibi annotavimus, moris apud Latinos fuit, graecas haece aspirationes aliquando despiciere. Ceterum utrum Seiatheras stylum tantum denotet, vel instrumentum totum, nempe solare horologium, dubitari posset. Vitruvius pro guomone, Plutarchus pro instrumento quodam mathematico, Plinius pro Solari usurpat. Latam igitur habet significationem.

SCIOGRAPHIA. Lib. I. c. 2. Ital. *Sciografia, o Profilo.* Gall. *Sciographie, ou le Profil.* Sciographia est delineatio sectionis aedificii, factae a plano perpendiculari, quod parallelum sit aut uni lateri, aut fronti. Haec videtur esse genuina definitio *Sciographiae*, quae tribus *dispositionis speciebus* a Vitruvio propositis addi, ceu quarta species, commode utiliterque posse videtur.

SCOBS. Lib. VII. c. 11.

SCOBS CITREUS. Lib. VIII. c. 3. Ital. *Raschiatura di cedro.* Gall. *Raclure d'un citron.*

SCORPIO. Lib. III. c. 3. X. I. 3. 15. Ital. *Balestra a uano.* Gall. *Arbalète.*

SCORPIONES. Lib. I. c. 5. Ital. *Scorpioni.* Gall. *Scorpions.* Vegetius confundit Scorpiones eum onagris, quamquam revera onagri a Scorpionibus differant. His et catapultis sagittae mitteban-

tur, ballistis vero lapides, unde *λεθοβόλοι* graeco nomine dicebantur. Marcellinus diminuto vocabulo dixit *Scorpidia*, idest, minores Scorpiones seu Scorpionculos, Polybius pro genere parvarum ballistarum usurpavit, quo sensu accipiuntur Machab. lib. 1. c. 6. *Scorpio dicitur*, teste Vegetio, *quod aculeum habet erectum*, sed hoc de alia machina, ut dicebamus, de usitata vero idem his verbis: *Scorpiones dicebant quas uunc manubalistas, sic vocati, quod parvis subtilibusque spiculis mortem inferrent*, et hoc de minoribus, etenim veteres majores minoresque habuisse Scorpiones, aperte testatur Livius lib. xxvi. Ratio nominis est, seu quod parvis spiculis, ceu Scorpiones, ictu caudae inferrent mortem, vel quod figura animalis imaginem praeserferrent. Ego vocem hanc graecam esse non dubito, vel a forma, ut placet Heroni, vel a verbo spargere, discutere, dissipare, *σκορπίζειν*, nempe quod his spargerentur missilia. Plura habes apud Lipsium lib. de Machin. iii. Dial. 6.

SCOTIA. Lib. iii. c. 3. Ital. *Scotzia*, *cavetto*. Gall. *Scotie*, *nacelle*. *Una sit inferior torus, altera pars, cum suis quadris, Scotia, quam πρόχλον Graeci dicunt*. Baldus: Tam apte quid sit Scotia, et quare ita dicatur, explicat Barbarus, ut merito ejus verba hic veniant inserenda: *Scotia, ait, graecum vocabulum est, obscuritatem significat, cavum enim illud membrum cum sit, umbrosum apparet. Itali cavettum dicunt, alii corticem. Etenim tamquam baculi cortex. Galli controbozes ea de causa dicunt: Latini orbiculum, a graeco verbo trochlea, quod rotulam significat, in cujus cultro cavum est, quemadmodum sunt radii et orbiculi trochlearum. Eodem vocabulo utitur noster auctor l. iv. c. 3. de corona enim Dorica verba faciens. ita scribit: Ad ipsumque mentum coronae incidatur linea, quae Scotia ili-*

citur. Hoc nomine significavit cavitatem illam in fundo coronae Doricae, quae a mento ipso coronae plana quadam regula ceu margine separatur. Mentum itaque est pars coronae propendens, per quam aqua defluit, nos *Gocciolatum* dicimus. Scotia vero ipsa in fundo coronae cavitas. Ratio autem qua moti veteres architecti coronam superioribus ornamentis addiderunt, ea fuit, ne scilicet aqua pluvia a superioribus partibus ad inferiora per Zophorum et epistylum dilaberetur. Quemadmodum igitur mentum impedit ne liquores in collum a facie et ore deferantur, ita corona, ne aqua, uti dictum est, in partes retractas deferatur. Coronas hasce vidimus nos ad officina antiquorum vasorum operis figlini additas, ne scilicet in effundendo liquore per collum et corpus devolveretur. Scotiam autem hanc *cavo del gocciolatojo* vernacule appellare Itali possent. Mentum vero *lo sporto del gocciolatojo*. Porro pars illa cava in una corona eadem de causa Scotia dicta est, nempe quod cavitas illa obscuritatem faciat.

SCRUPULUM. Lib. vii. cap. 3. Ital. *Scrupulo*. Gall. *Scrupule*.

SCUTULA. Lib. vii. cap. 2. Ital. *Scudetto*. Gall. *Pièce ovale*. *Nulli gradus in Scutulis*. Philander: *Palladius lib. 1. cap. 9. tesseras et Scutulas in pavimento dixit, pro frustis quadratis et rotundis, a Scuti figura, a qua etiam Scutulatum equum dicunt, qui vulgo pomulatus vocatur, et Scutulatum aranearum rete nominatur. Plin. lib. 11. cap. 23. Nam Scutulas idem auctor lib. xvii. cap. 16. intelligit cortices, qui in emplastratione ex arboribus Scuti figura eximuntur et qui eadem forma imponuntur. Huc usque Philander. Sed et Hermolaus ad Plinium in glossematibus; *Scutula, inquit, et Scutellum non modo vasis genus est, Catoni ceterisque, sed et quicquid ad illam similitudinem for-**

matur: ut in arboribus, cum praecipitur Scutulam eximere, inoculationis ejus gratia quae vocatur emplastratio, aliud non est, quam partem corticis Scutulari specie detrahere, in cujus locum imprimi et aptari queat par cortex ex arbore altera. Tum addit: *A Scutula et Scutulatae vestes, sicut ab unguibus ungulatae.* Baldus: Volunt igitur isti Scutulas esse rotundas forma. Atqui secus sentit Turnebus lib. xxvii. cap. 24. Negat enim rotunda esse figura, affirmans quadratas esse oblongas, et idcirco aranearum retia dici Scutulata, quod plures habeant hujusmodi quadratas figuras. Ego, quod spectat ad locum Vitruvii, cum istis non sto; loquitur enim ibi auctor de pavimentorum ruderatione, deque figuris illis tesserarum, quae, ut Geometrae loquuntur, spatium implent, prout sunt trigona, tetragona, (tum aequilatera tum oblonga) item rhombi et hexagona. Cum igitur de trigonis, quadratis, et favis, idest, hexagonis, mentionem apertam fecerit, restat illud, per Scutulas rhombos ipsos intellexisse, quae figura a similitudine amygdalae, a nostris *mandola* appellatur, et in ejusmodi tesserarum repartitionibus frequentissime adhiberi solet; pulchra enim pariter est atque commoda. Censorinus cap. 2. de rhomboide intellexisse videtur, ubi ait: *Heteromeces quadrangulum, nec latera habet paria, nec angulos rectos. Haec enim figura duos angulos obtusos habet duos vero acutos, et latera non omnia aequalia.* Scutulatas nostri mensarum inappas texunt, hoc est, parvis rhombis in ipsa textura distinctas. Porro hujus vocis quoque meminit Vitruvius lib. x. cap. 17. ubi de ballistarum rationibus, inquires: *Cum ergo foraminis magnitudo fuerit instituta, describitur Scutula, quae graece περίρητος appellatur.* Quem locum exponens Turnebus lib. ii. c. 5. ita ait: *Haec Scutula est in summo*

et imo capitulo dextra ac sinistra, atque inde nomen habet graecum, quod multis locis pertusa ac perterebrata est. Scutulae hujus figuram omnium oculis proponemus, si (quod faxit Deus) Heronis catapeltica, seu Belopocica latine dabimus et commentariolis illustrabimus. Haec Baldus: Claud. Salmasius notis in Vopiscum pag. 405. *Σκυτάλη* idem est quod ῥάβδος. Latini *Scutululum* dixerunt. Et falluntur Grammatici qui a Scuto deducunt. Hinc Scutulatae vestes; quae et virgatae, Graecis ῥάβδωται. Optimae Glossae; *Σκυτάλη* Scutula. Sic autem *Scutulam* a *σκυτάλη* Latini veteres finxerunt a in u mutantes, ut vitulos fecerunt, quos ἰτάλλες veteres Graeci vocabant. Sed ne quid sine bono et idoneo teste dicam, Caesar *Scutulas* appellavit phalangas illas et virgas quae navibus subjiciuntur, ad eas in mare deducendas et impellendas lib. iii. com. de Bel. civil. *quatuor biremes subjectis scutulibus impulsas vectibus in interiorem partem transluxit.* Constanter ibi omnes veteres libri, tam quos vidi, quam quos alii viderunt, *Scutulibus* agnoscunt, omnia tamen facit Turnebus, ut vocem illam mutandam esse nobis persuadeat, et sese in omnes partes versat, ut aliquam saltem probabilem conjecturam inveniat frustra omnia; nam *Scutulibus* rectum est. Et *Scutulas* vocat, ut dixi, virgas illas quibus subjectis impelluntur naves in mare. Et pag. 513. Glossae: *Σκυτάλη, Scutula.* Fallitur doctissimus Turnebus, qui *Scutulam*, a quo *Scutulatum rete*, deducit a voce *Scutum*; atqui prima in *Scutum* longa est, brevis in *Scutula*. Juvenalis: *Scutulata et galbina rasa.* Prudentius de Scutulatis vestibibus: *Scutulibus perfundere corpus.* Quomodo igitur derivari poterit a Scuto? *Scutula* etiam et *Scutella* genus lancis aut disci. Sed quum et primam quoque corripiant illae voces a Scuto non possunt diminutionis forma deduci; et, cum

rotundae fuerint, non quadratae, ab his Scutulatum rete et Scutulatas vestes dici non posse, palam est. Vide cetera.

SECTILIA. Lib. VII. cap. 1. Ital. *Comtesso*. Gall. *Pièces rapportées*.

SECURRICULA. Lib. IV. c. 7. x. 17. Ital. *Traverso a coda di rondine*. Gall. *Queue d'aronde*. Barbarus pro *securiclis securidis*, legit, manifesto errore, nec ab eo dissimili quo alibi pro climaciclis climacidas posuit. Locus autem lib. x. cap. 15. sic habet: *Crassitudo bucculae quae affigitur, vocitatur canillum, seu quemadmodum nonnulli loculamentum, securiclati cardinibus fixum*. Philander ibi promissis stans, *Securiclati*, ait, *cardinibus, quorum partes extremae referant securim, falcis viutoriae, nostri vocant hiruudinis caudam*. Mutuatus videtur a Budaco, qui ait: *Securicla ligueum retinaculum, quod etiam suscus, subscusque dicitur, quo duo ligna tenacissime inter se vincuntur, unde securiclati cardines apud Vitruvium lib. x. Nostri (ut arbitror) hiruudinis caudas appellat*. Idem latius ea de re in annot. in Pandectas ex L. Creditor. ubi manifeste asseverat (quod fecerat et Philander) idem esse subscudem et securiclam, et sane parum differre vel ipse Vitruvius innuit, inquiring, *sint coupactae subscudibus et securiclis*. Nos tamen aliquantulum differre, ubi de subscude, ostendemus. Nostri, Gallos imitantes, securiclatas compacturas dicunt, *incastro a coda di rondine*. Graeci id genus a securis forma, quos proculdubio Latini secuti sunt, *πελεκιστρών* appellant.

SEDES. Lib. v. c. 3. x. 1. Ital. *Sedili*. Gall. *Gradins*.

SEGMINA FACERE. Lib. VII. c. 3. Ital. *Far peli*. Gall. *Se peler*.

SEMICANALICULI. Lib. IV. cap. 3. Ital. *Mezzi canali*. Gall. *Demi-canaux*.

SEMILATERES. Lib. II. cap. 3.

Ital. *Mezzo-mattoui*. Gall. *Demi-briques*.

SEMIMETOPIMUM. Lib. IV. c. 3.

SEMIS. Lib. III. c. 1.

SEPTENTRIO. Lib. IX. c. 6. Ital. *Orsa maggiore*. Gall. *Ourse*.

SEPTENTRIONALIA SIDERA. Lib. IX. cap. 6. Ital. *Costellazioni settentrionali*. Gall. *Constellations septentrionales*.

SEPTENTRIONES. Lib. VI. c. 1. IX. 6. Ital. *Le orse*. Gall. *Les ourses*.

SERRATIM. Lib. VI. c. 11. Ital. *A guisa di denti di seghe*. Gall. *En forme de scie*.

SESQUIALTERUM. Lib. III. c. 1.

SESSIMONIUM DEORUM. Lib. VII. Praef. Ital. *Adunanza degli Dei*. Gall. *Le conseil des Dieux*.

SESTERTIUS. Lib. III. c. 1.

SETA. Lib. VII. cap. 9. Ital. *Pennello*. Gall. *Brosse*. ^

SEXSTANS. Lib. III. c. 1.

SEXSTARIUS. Lib. VII. c. 8.

SICILICUS. Lib. X. c. 15. 17. *Pterygouatos foraminis* & *Sicilicus*. Baldus: Quidam codices depravati legunt *Cicilicus*. *Sicilicum*, ait Festus, *dictum quod semunciam secet*. Putarunt igitur verbum Latinae esse originis, a secando, hinc Sicilices hastarum spicula lata, de quibus Ennius apud Festum:

Iucedit veles vulgo sicilicibus latis. Hinc Siciliculae parvae falces, aut falculae, quae in crepundiis interdum puerorum habebantur, quod notat Turnebus lib. XXVI. cap. 1. *Etenim Sicilire Varroni dicitur a secando*. *De foeni enim sectione ait; quo facto, sicilienla prata, idest, falcibus consecanda, quae foenisece praeteriere, ac quasi herba tuberosum reliquerunt campum, a qua sectione arbitror dictum Sicilire pratum*. Haec fere e fontibus Nicolai Perotti; qui latius hanc rem prosequitur. Hermolaus vero in glossematibus: *Sicilicus*, inquit, *seuuncia est, ut ait Columella, vocatus ita quod un-*

ciam secet, auctore Festo, cujus dimidium Semisicilicus Palladio, quamquam Semicicilicus scriptum sit. Ego, quatenus ad nomen pertinet, cum illis sentio, qui ad Hebraicam originem referunt, nempe a Siclo, quod a verbo *Schakal*, ponderavit, de quo Siclo post Budaëum plurima et pulcherrima Arias Montanus ad Biblia Regia. Pendebat autem unciae partem quartam seu drachmas duas, seu *διδραχμῶν*, ut vult Josephus, et colligitur ex l. XXI. §. 2. ff. de ann. legat. Erat item mensurae genus, quo sensu usurpavit Vitruv. et usus est Plin. lib. XIII. c. 15. qui de mensa cedrina his verbis: *Item a Nomio Tiberii Caesaris liberto cognomen trahentis tribus Sicilicis infra quatuor pedes, totidemque infra semipedem crassitudinis, qua in re non omittendum videtur, Tiberio principi mensam quatuor pedes sextante et sicilico* (Hermolaus copulam aufert) *excedentem, tota vero crassitudine semunciali.* Erat igitur Sicilicus sextante, idest, duabus unciis minor. Budaëus de asse lib. 1. *Post haec, ait, sequitur drachma octava pars unciae, quae ipsa geminata Sicilicum efficit.* Erat ergo quarta pars unciae. Haec ille. Verum aliena sunt quae hic addit de Sicilicibus: de quibus vide Claud. Salmasium ad Jul. Capitol. pag. 273.

SIDERA. Lib. IX. cap. 5. Ital. *Costellazioni.* Gall. *Constellations.*

SIDERE. Lib. II. cap. 3. Ital. *Ritirarsi.* Gall. *S'affaisser.*

SIGILLA. Lib. VII. c. 5. IX. 9. Ital. *Figure.* Gall. *Figures.*

SIGNIFER CIRCULUS. Lib. IX. cap. 9. Ital. *Zodiaco.* Gall. *Zodiaque.*

SIGNINUM OPUS. Lib. II. c. 4. VII. VII. 7. Ital. *Smalto.* Gall. *Ouvrage avec du ciment.* Signini Italiae Populi, de quibus Plinius lib. III. c. 5. *Setini, Signini, Suessulani.* Ab Signina, ut Signinum vinum, de quo Celsus lib. IV. cap. 5. Signina pyra, de quibus Juve-

nalis Satyra XI. atque idem Plinius lib. eodem cap. 15. Ab iisdem igitur Populis est opus Signinum, apud Antiquos in pavimentis laudatissimum, quod quidem fiebat testis tusis addita calce, quae quidem testae quia in Signinis habebantur excellentes, inde (uti dicebamus) Signinum appellatum est opus.

SIL. Lib. VII. cap. 7. Ital. *Ocra, terra gialla.* Gall. *Ocre, jaune pale.*

SILACEUS. Lib. VII. c. 4.

SILEX. Lib. II. cap. 8. Ital. *Selce.* Gall. *Caillou.*

SIMA. Lib. III. c. 3. Ital. *Gola maggiore.* Gall. *Simaise, sime, grande doucine.*

SIMARE. Lib. IV. cap. 2. Ital. *Ripiegare.* Gall. *Retrousser, replier.*

SITICULOSUS. Lib. VII. c. 2. 13.

SITULUS. Lib. X. c. 9. Ital. *Secchia.* Gall. *Séau.*

SOLANUS. Lib. I. c. 6.

SOLIDARE. Lib. III. c. 3. VII. 1. Ital. *Assodare.* Gall. *Rendre solide.*

SOLIDATIO. Lib. V. c. 3. VII. 1.

SOLIDUM. Lib. I. c. 5. Ital. *Sodo.* Gall. *Solide.* Lib. III. c. 3. Ital. *Sodo.* Gall. *Dé.*

SOLIUM. Lib. IX. c. 3. Ital. *Labbro.* Gall. *Bassin.*

SOLUM. Lib. VIII. c. 7. Ital. *Letto.* Gall. *Lit.*

SOLUM FURNI. Lib. VII. c. 8. Ital. *Suolo del forno.* Gall. *Aire du fourneau.*

SPARTUM. Lib. VII. c. 3. Ital. *Giunco.* Gall. *Geuét.*

SPATIUM MEDIUM BASILICAE. Lib. V. cap. 1. Ital. *Vano del mezzo.* Gall. *Nef.*

SPECIES. Lib. I. c. 2.

SPECTACULA. Lib. V. c. 6. Ital. *Sedili.* Gall. *Gradins.*

SPECULUM. Lib. VII. c. 5. Ital. *Riquadratura.* Gall. *Carreau.*

SPECUS. Lib. VII. c. 7. Ital. *Speco.* Gall. *Passage souterrain.*

SPHAEROIDES SCHEMA. Lib.

VIII. c. 6. Ital. *Sferoide*. Gall. *Sphéroide*.

SPICA. Lib. VII. e. 1. Ital. *Mattoni a spica*. Gall. *Briques rangées en forme d'épi*.

SPICATUM PAVIMENTUM. Lib. VII. cap. 1. Ital. *Ammattonato a spiga*. Gall. *Pavé en forme d'épi de blé*. *Item testacea spicata Tiburtina sunt diligenter exigenda*, et ibid. *sive ex tessera grandi, sive ex spica testacea struantur*. Baldus: De pavimento loquitur, de quo item Plin. lib. XXXVI. cap. 25. *Similiter fiunt spicata testacea*. Philander: *Fit autem pavimentum spicatum testaceum laterculis coticilibus junctis et in latus proclinalis, ad spicarum imitationem, vulgo vocant piscar spinam. Romae in eo pavimenti antiqui genere visuntur laterculi crassi digitum unum, lati tres, longi sex. Sunt et longi digitos quatuor, crassi unum, lati duos*. Passim fiunt a nostris ejusmodi pavimenta, quae, ut etiam ait Philander, nos dicimus faeta a *spina pesce*, quae sane concinna sunt et utilia. Atqui Barbarus aliter sentit; ait enim: *Quoniam vero et testacea pavimenta fiebant in spicae modum exacta, quae constabant arena, calce, testis, et quarta parte Tiburtini saxi contusi, in quae laterculi pollicis crassitudine et semipedali longitudine inserebantur, ordine spicato, ideo Vitruvius ea diligenter exigenda dicit*. Tum paucis interpolatis, concludit: *Supra vero contusi marmoris et arenae crusta, calce permixta, quam lorica vocat Vitruvius, imlucabatur, quae opus spicatum tegebat*. Haec ille. Ex cujus verbis colligitur, scutulas, trigona et cetera ejusmodi, ino et diligentiam totam, quam architectus in fricatione et exactione requirit, non quidem ad pulchritudinem facere, sed ad utilitatem, nempe cum pavimenta supra contignationes fiunt.

SPIRA Lib. III. c. 3. Ital. *Spira*.

Gall. *Spire*. *Sin autem circa aedem ex tribus lateribus podium faciendum erit, ad id constituuntur, uti quadrae, spirae, trunci, lysis, ad ipsum stylobatam, qui erit sub columna spiris, conveniat*. Spirae primo loco sunt bases ipsae stylobatarum, imo partes basium. Distinguit enim quadram a spirae, secundo loco de basibus columnarum *σπειρα* spira, graecum est vocabulum, et eodem prorsus sensu ab utraque lingua usurpatur.

SPIRAMENTA. Lib. VII. cap. 4. Ital. *Sfogations*. Gall. *Soupiraux*. Lib. VII. cap. 12. Ital. *Vapori*. Gall. *Vapeurs*.

SPIRITALE. Lib. X.

SPIRITUS. Lib. VIII. c. 7. Ital. *Soffii d'aria*. Gall. *Vapeurs*.

SPIRITUS ANIMALES. Lib. VIII. Praef. Ital. *Spirito animale*. Gall. *Esprits vitaux*.

SPIRITUS NATURALES. Lib. I. cap. 1. IX. 9.

SPONGIA. Lib. II. c. 6.

STADIUM. Lib. V. c. 2. Ital. *Stadio*. Gall. *Stade*. A stadio stadiatum. Ita ipse Vitruvius: *Post Xystum autem stadium ita figuratum, ut possint hominum copiae cum laxamento athletas certantes spectare*. Stadium, inquit Philander, praeter vulgatum significationem usurpant auctores pro curriculo, idest, loco ubi cursores aut athletae exercentur, in qua significatione (quantum judico) accipitur Aphthonio in descriptione arcis Alexandrinae. De hac quoque palestrae parte intellexit D. Paulus: *in stadio omnes quidem currunt, sed unus accipit brabium*. Stadium his verbis describit Mercurialis l. 1. de re Gymn. cap. 10. *Undecima ac omnium postrema in gymnasiis fuit stadium, ubi populus cujus voluptate athletas certantes spectabat, nihilque aliud erat, quam hemisphaerium quoddam multis gradibus constructum, unde commode po-*

terant spectatores, qui semper plurimi eo confluebant, certatores intueri. Palaestrae totius, in qua stadium quoque habes, iclinographiam eleganter proponit Barbarus; at explicatius et subtilius idem Mercurialis loco citato.

STAMEN. Lib. x. c. 1. Ital. *Trama*. Gall. *Trème*.

STATERA. Lib. x. c. 8. Ital. *Stadera*. Gall. *Statère*.

STATIO. Lib. 1. c. 2. Ital. *Costume*. Gall. *Costune*. Lib. 11. c. 8. Ital. *Vedetta*. Gall. *Guerite*. Lib. v. c. 12. Ital. *Spiaggia*. Gall. *Plage, Rade*. Lib. 1x. c. 4. Ital. *Stazione*. Gall. *Station*. Vide *Thematisuus*.

STATUMEN. Lib. vii. c. 1. Ital. *Primo suolo*. Gall. *Statumen, première couche. Et si plano pede erit ruderandum, quaeratur solum si sit perpetuo solidum, et ita exaequetur, et inducatur cum statumine rudus*. Baldus: Philander paucis: *Statumen dicitur, quicquid pro fulcimento sternitur, id est, inductionis corium inum, fieri autem statumen non debere minori saxo, quam quod possit manu implere, paullo post tradit*. Plin. lib. xiii. cap. 12. ubi de generibus chartarum. De Augustae enim nimia et vitiosa tenuitate loquens, ait: *igitur et secundo corio statumina facta sunt e primo subtegmine*. Pro *statumina*, ut notat Hermolaus in castigationibus, mendosi codices habebant *stamina*. Est autem, ait Vitruvius, *statumen quicquid pro strato adijcitur, non tamen propterea statumen legi patiar, ut quibusdam aetate nostra placuit. Apud Columellam statumina etiam sunt pali et pedamenta vinearum, omnino quicquid pro munimento accedit, statumen dici potest, quasi armamentum, quo res stare possit*. Hac eadem de re quaedam habes apud Turnebum lib. xi. c. 3. sed quae referre non sit opus.

STELLAE. Lib. 1x. c. 9. l. x. c. 1. Ital. *Pianeti*. Gall. *Planètes*.

STEREOBATA. Lib. iii. c. 3. Ital. *Zoccolo dell' edifizio*. Gall. *Zocle de l'edifice*. Sane videtur, a vocibus ipsis peti posse *stereobatae* a *stylobata* differentia, siquidem *στυλοβάτη*; graece fundamentum seu fulcimentum columnae denotat, *σπεροβάτης* vero solidi fulcimentum, hoc est, solidi totius aedificii basis, etenim pars fundamenti; quae sub columnis non est, *stylobata* dici nequaquam poterit, *stereobatam* vero nemo negaverit.

STIGMATA IMPONERE ALICUI. Ital. *Stimattizzare*. Gall. *Stigmatiser*.

STILLICIDIUM. Lib. 1v. c. 7. l. vi. 3. vii. 5. Ital. *Scolo*. Gall. *Gouttière*. *Supraque il fastigium cohumen, canterii, templa, ita sunt collocanda, ut stillicidium tecti, absoluto tertiaro respondeat*. Baldus: Dixerat enim lib. 11. cap. 1. ubi de priseorum hominum vita: *Postea quoniam per hybernas tempestates tecta non poterant imbres sustinere, fastigia facientes luto inducto, proclinatis tectis, stillicidia deducebant*. A *stiria* stillam dictam volunt Grammatici; hinc *stiricidium*, *Sipontino* teste, et *stillieidium*, nempe a cadendo; *stillicadium*, uti etiam *gelicadium*; et a *stano* *Sole solistatium*, quae verba, et similia, *euphoniae* gratia, *vocali* mutata, dixere *stillicidium*, *gelicidium*, *solistitium*.

STILUS. Lib. x. c. 11. 15. Ital. *Peruo*. Gall. *Boulon*.

STOECHIA. Lib. 1. c. 4. Ital. *Elementi*. Gall. *Elemens*. *Elementa* proprie denotat Vitruvius. Hinc *metaphoricos* principia etiam artium dicuntur, atque scientiarum; puta *Grammatices*, *Rhetorices*, *Physices*, sed et *Mathematices*: unde factum *Euclidi* cognomen *Stoechiotae*, hoc est, *elementarii*.

STRAMENTIS TECTA CASA. Lib. 11. cap. 1. Ital. *Casa coperta di strame*. Gall. *Cabane couverte de chaume*.

STRATEGEUM. Lib. v. c. 9. Graece *στρατηγεῖν*, ducem belli agere, unde *στρατήγημα* militare, seu potius imperatorium consilium, calliditasve. Nescio quid in mentem venerit Hermolao in castigat. Plin. ad lib. xxxvi. c. 25. ut legeret pro stratego, *asaroton oecon ad theatri usum haberi*. Certe vox apud classicos graecae linguae auctores nova non est, nec inaudita. Καλεῖ, inquit Plutarch. in Pericle, ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ στρατήγιον, vocat ad suggestum et strategium; quod nonnulli praetorium vertunt. Proculdubio locus erat, ubi conveniebant milites. Sed et pro castris ipsis accipitur apud Sophoclem in Ajae flagellifero.

STRATONICEUM. Ital. *Tempio di Stratouice*. Gall. *Temple de Stratouice*.

STRATUM FASTIGII. Lib. x. c. 19. Ital. *Piano*. Gall. *Plate-forme*.

STRIAE. Lib. iii. c. ult. Ital. *Pianuzzi*. Gall. *Entre deux des cannelures*. *Columnarum striges faciendae sunt 24. ita excavatae, uti norma in cavo strigis cum fuerit conjecta, circumacta ita anconibus striarum dextra ac sinistra angulos tangat*. Tum subdit, *crassitudines striarum faciendae sunt* etc. Baldus: Quid autem striae ipsae imitentur, docet Auctor l. iv. c. 1. *Truncoque toto strias uti stolarum rugas matronali more dimiserunt*. Dixit etiam lib. eodem cap. 3. de columna Dorica: *Columnas autem striari xx striis oportet, quae si planae erunt, angulos habeant viginti designatos*. Tum concludit: *Ita Dorica columna sui generis striaturae habebit perfectionem*. Philander: *Striatarum columnarum ipsum cavum strix dicitur, pars autem eminula sive protuberans, vocatur stria, unde striatam frontem dixit Apulejus lib. x. de Asin. aur. pro rugosa*. Conchas quoque striatas dixit Plinius lib. ix. cap. 33. Fustes item seu caules et frondes herbarum idem

Plinius lib. xxi. cap. 5. ubi de lilio: *Candor ejus exinius, foliis, foris striatis*. Perottus a *stringere, striare* deducit, *quod est*, ait ille, *polire, laevigare*. Et apud Plinium conchas striatas, id est, leves vel politas intelligit; hallucinatur tamen, dum striis dat quod strigi debuit. *Striae*, inquit Hermolaus in glossematibus, *in columnis partes, et, ut ita dicam, femora sunt, quae prominent, ἐξοχὰς Graeci vocant, sicut ipsa cava, hoc est canaliculi, strigiles ab eodem Vitruvio dicuntur*.

STRIARE. Lib. iv. c. 4. Ital. *Scannalare*. Gall. *Canneler*.

STRIATURA. Lib. iv. cap. 3. Ital. *Scannalature*. Gall. *Cannelure*.

STROPHAE. Lib. x. cap. 8. Ital. *Funi*. Gall. *Cordes*.

STRUCTILES CLOACAE. Lib. v. c. 9. viii. 7. Ital. *Coulotti di fabbrica*. Gall. *Canaux couverts de maçonnerie*.

STRUCTURA. Lib. i. cap. 5. l. ii. 8. Ital. *Fabbrica*. Gall. *Maçonnerie*.

STRUCTURARUM SEPTIONES. Lib. vi. c. 11. Ital. *Recinto delle fabbriche*. Gall. *Enceinte*.

STRUMA. Lib. viii. c. 3. Ital. *Scrofole*. Gall. *Ecrouelles*.

STYLOBATA. Lib. iii. c. 3. iv. 7. Ital. *Piedestallo*. Gall. *Piedestal*. A nostratibus *Stylobata* dicitur *Piedistallo*. Andreas vero Palladius, dum graecam vult originem aliquatenus referre *Pedistillum* scripsit, ac si diceret, columnae pedem. Hybrida vox, ego stallum a stylo non puto factum, sed a stando, quo vocabulo, licet barbaro, utuntur Pontificiarum Legum Periti, dum dicunt Canonicis deberi locum in Capitulo, stallum in Choro. *Piedistallum* ergo dicemus, pedis nempe columnae stallum, id est, basis ipsius sedem.

SUBARESCERE. Lib. vii. c. 2.

SUBCUNEARE. Lib. vi. c. 11. Ital. *Alleggerire il peso delle mura con degli archi fatti a conj.* Gall. *Soula-*

ger par des decharges en forme de coin.

SUB DIO. Ital. *Allo scoperto*. Gall. *A découvert*.

SUBER. Lib. II. c. 9. Ital. *Sughero*. Gall. *Liège*.

SUBGRUNDA. Lib. X. c. 21. Ital. *Tavolato*. Gall. *Auvent*.

SUBGRUNDATIO. Lib. IV. cap. 2. Ital. *Gronda*. Gall. *Gouttière*.

SUBGRUNDIA. Lib. II. c. 9. Ital. *Gronda*. Gall. *Gouttière*.

SUBJECTIO. Lib. X. cap. 15. Ital. *Basamento*. Gall. *Chevalet*. Baldus: Veteres Codices pro *subjectio* habebant *subjecto*; quibus usus Caesarianus ita exponit: *Posthaec dicit, lignum apponi debere, quod machinae subjectum dicitur, eo quod catapultae ei inmitatur*. Turnebus lib. II. cap. 4. locum ita expendit: *Subjecto*, inquit, *foraminum XII*. Hic mihi videtur *subjectio* legendum, ut sit tamquam ἰσθμὸς et basis aut ἰσθμῶν, aut ἐπίβασις, (certe ἰσθμὸς appellatur a Philone) aut *subjecta*, ut supra antefixa dicebatur; nam talia pro substantivis plerumque Latini habent. Erat igitur *subjecta* vel *subjectio*, ut arbitrator, pars illa basis ipsius catapultae, quae haeret solo, et machinam totam sustinet, quam in crucis formam compactam vides in catapultae Bruxellensi, cujus imaginem diligenti manu expressam habes apud Lipsium lib. de Machin. III. Dial. 2. Vitruviana vero catapultae basi trium membrorum nitebatur, quibus tres itidem respondebant capreoli. Nec secus Heron, qui in descriptione basis, machinae ita ait, *supra basin compactum tricrucem*. Barbarus legit *subjectio*. Jocundianus vero et in Germania impressus codex, *subjecto*, quam lectionem cum Turnebo prorsus improbamus.

SUBIGERE. Lib. VII. c. 1. 3. Ital. *Abbeverare*. Gall. *Abbeuver*.

SUBJUGIA. Lib. X. c. 8. Ital. *Cop-*

pia di bue. Gall. *Couple de bocufs*.

SUBLICA. Lib. III. c. 3. Ital. *Cancellito*. Gall. *Grille*. *Sublicaeque machinis adigantur*. Barbarus: *Sublica* vocabulum Volsecum, palum majorem seu oblongam trabem significans.

SUBLIMATUS. Lib. VI. c. 9. Ital. *Fatto in alto*. Gall. *Elevé*.

SUBSCUDES. Lib. IV. c. 7. X. 6. Ital. *Perni, biette*. Gall. *Tenons*. A Festo (Philander) accepit, cujus verba haec sunt: *Subscudes tabellae appellantur, quibus tabulae inter se configuntur, quia quo immittuntur, succiditur*. Turnebus lib. XIV. cap. 1. ad hunc Festi locum: *Eodem*, ait, *Festi libro, in explicandis subscudibus, quae sunt cuneatae quaedam tabellae, quibus immixtis tabulae inter se conjunguntur, puto legendum. Quia quo immittuntur, succiditur. Nam a succudendo mihi nomen videtur potius habere, quam a succidendo, etsi enim locus cui inseruntur, excavatur, succiditurque inde aliquid ut immittantur, cum tamen id fiat cudendo, scalpris malleo percussis, et immittantur ictu mallei, non video cur non debeant potius a succudendo, quam a succidendo deduci. Quod si Festus a succidendo scripsit, ut et fortasse fecit, nae ab eo libentissime dissentio. Vide quaeso, quot verbis rem minimam prosequi cogatur is, qui semel se Grammaticum fecit? Illud interea censem non praetermittendum, in vetustis Festi codicibus legi mutilate, *tabellae ... ellantur cunaete ta*. Emendate hoc pacto, *tabellae appellantur cuneatae*. Quidam *suscudes*, alii *sucudes*, quidam etiam *sucudines* scribunt, et omnes perperam. Vocabulum est apud Latinos vetustissimum.*

SUBSTRUCTIO. Lib. I. c. 5. v. 3. VI. II. Ital. *Fondamento*. Gall. *Fondement*. Vocabulum ipsum docet, id quod in imo struitur, et quasi basis aedificium totum sustinet, substructionem dici. Li-

vius lib. vi. *Capitolium quoque saxo quadrato substructum est, opus vel in hac magnificentia urbis conspiciendum.* Ut plurimum autem de magnis aedificiis dicebatur: unde optimi auctores insanas substructiones dixere, vastas scilicet nimium, et enormes.

SUBTEGMEN. Lib. x. c. 1. Ital. *Intreccio.* Gall. *Chaine.*

SUBVESPERUS. Lib. 1. c. 6.

SUCULA. Lib. 1. c. 1. 1 x. c. 1. 2. 17. Ital. *Perirocchio.* Gall. *Moulinet.* In quadris autem tignorū posterioribus, quo loci sunt divaricata, figuntur chelonia, in quae conjiciuntur sicularum capita. Pulchre machinam hanc describit Philander; pulchrius quoque et latius Budacus, cujus haec sunt verba: *Sucula machina est tractorii generis, constat autem tereti ligno duobus aut pluribus vectibus trajecto, utrinque aequa extantibus longitudine. Haec dum versatur, funis qui ductarius dicitur, circa eam obvolvitur.* Haec ille, qui addit: *Machinam a viatoribus, id est, cupariis, vernacule turnum dici.* Puto quod ad torni modum versetur. Tria autem sicularum facit genera. Quorum alterum est ergata, quam, ut ait, *simiam* dicunt. De sucula, quam de more *ὄνυ* dicit, multa Aristoteles lib. *Mechan.* quaest. Appellatur et *ὄνυς*, unde verbum *ὄνυξαι*, sucula trahere, quo usus est Galenus. Hac de Machina veteres Mechanici plura. Nostri organum hoc *fusum* appellant et *verrocchium*. Germani vero *Zugwale*, quasi dicas tractorium vectem aut palangam. Quidam Graeci simpliciter *ἄρξυα*, id est, axem nominant. Ceterum axis in peritrochio, de quo Pappus, aliquid a succula differt, ut ex verbis auctoris et figura Commandini colligitur, tamen quod pertinet ad summam rei, idem sunt.

SUDATIONES. Lib. 11. c. 6. v. 10. Ital. *Stufa.* Gall. *Etuve.*

SUFFOSSIO. Lib. 1. c. 5. Ital. *Mina.* Gall. *Mine.*

SULPHURATI FONTES. Lib. VIII. c. 3.

SULPHUROSI FONTES. Ibid. Ital. *Acque sulfuree.* Gall. *Fontaines sulphurées.*

SUPERCILIUM. Lib. 11. c. 3. Ital. *Sopracciglio.* Gall. *Sourcil.* Una pars fiat cum suis astragalibus, et supercilio superior trochilus. Item 1. iv. c. 6. *Supercilii altitudo quanta antepagmentorum in summa parte erit crassitudo.* Baldus: Duplici sensu eadem vox usurpatur, utrumque paucis verbis explicat Philander lib. 111.: *Nam superciliū, ait, pro superiore scotiae, sive trochili quadra sive regula hic dictum est. Nam lib. iv. cap. 6. Superciliū appellatur, quod statim super ostiorum antepagmenta ponitur, non ipsum quidem hyperthyron, id est, superliminare, sed quod sub ipso est, utrumque vero μετασφραδῆς dictum.* Haec ille. Pars vero ostii alias dicitur *superliminare*, vel *linen superius*, et sane idem videtur, quod hyperthyron, quamquam id neget Philander. Barbarus in *Comment. Italicis*: *Superciliū sopra limitare è detto da Dante, il qual dice: E sopra il limitar dell'alta porta, ed è quella pietra traversa, ch'è sopra l'erte della porta, che forse è quella ch'è fatta per le inscrittioni.* Videtur de Zophoro intelligere, de quo tamen intelligendum non esse inde colligimus, quod Vitruvius velit, ancones sive prothyrides praependere ad imi supercillii libramentum, praeter, folium. Ex cujus verbis satisclare patet, superciliū esse antepagmentum superius, quod corsis ornatur et cymatio.

SUPERNAS. Lib. 1. c. 6. Ital. *Abete di là dell' Apennino.* Gall. *Sapin d'au de-là des Apennins.*

SURDUS. Lib. v. c. 3. Ital. *Ottuso.* Gall. *Sourd.*

SUSPENSURA. Lib. v. c. 10. Ital. *Solo sospeso.* Gall. *Plancher suspendu.*

SYMMETRIA. Lib. 1. c. 2. 1. 11. c. 1. Ital.

Sinuetria. Gall. *Symmetrie.* Plinius lib. xxxiv. cap. 8. de Lysippo statuario verbo faciens, haec interposuit: *non habet Latinum nomen symmetria, quam diligenter custodivit.* Quamobrem factum est, ut quidam insurgens in eum dixerit, nimis audacter Latinum nomen habere symmetriam, negasse. Porro graecum nomen certum est conflatum esse ex *σύν*, con, et *μετρία*, mensuratio, modulatiove.

SYMPATHIA. Lib. 1. cap. 1. Ital. *Simpatia.* Gall. *Synpathie.* Συμπάθεια Graecis est quod affectuum consensus, vel mutua passio, et, si per latinitatem liceret, compassio. De sympathia et antipathia rerum, egregie scripsit Fracastorius, quem vide.

SYMPHONIAE. Lib. 1. cap. 1. l. v. cap. 4.

SYNECHUNTES. Lib. v. c. 8. Ital. *Luoghi consonanti.* Gall. *Lieux consonans.* Perperam scribitur *Synichuntes*, vera scriptio *Synechuntes*. Sic enim Graece *συνήχοντες* a verbo *συνήχεν* consonare. De sonoris enim loeis verba facit Vitruvius. Vide *Catechuntes*.

SYRINX. Lib. x. c. 15. Vide *Cannaliculus*.

SYSTYLOS. Lib. III. cap. 2. Ital. *Sistilo o di Colonne ueno spesse.* Gall. *Systyle, ou des Colonnes un peu moins prés-à-prés.* Huic intercolumnio duae dantur Columnarum crassitudines; medium est inter *Pycnostylon*, et *Dia-stylon*: verbi vim ipse Vitruvius expressit. Albertus lib. VII. cap. 5. unica voce appellavit *subconfertum*.

T

TABERNA. Lib. II. c. 8. Ital. *Taberna.* Gall. *Cabaret.* Lib. v. c. 1. Ital. *Bottega.* Gall. *Boutique.*

TABLINUM. Lib. VI. cap. 4. Ital. *Tablino, archivio.* Gall. *Cabinet.* *Tablino, si latitudo atrii erit pedum xx, dempta tertia ejus, spatio reliquum tribuatur.* Baldus: Ait Philander, Vitruvium tablinum posuisse pro pinacotheca. Subinfert enim: *In tablino codices et monumenta rerum in magistratu gestarum adservantur, in pinacothecis autem pictae tabulae, et statuae, ut ex Plin. lib. xxxv. c. 2. conjicere licet.* Ita Philander, nec frustra, verba enim Plinii haec sunt: *et inter haec pinacothecas veteribus tabulis consuunt, aliasque effigies colunt, ipsi homineu non nisi pretio ducentes, ut frangat haeres furis, detrahat laqueus.* Ad Plinii locum haec Hermolaus; *Tablina codicibus impleban-*

tur. Vetus lectio castior, *Tablina* ut figlina, quam figulina. *Tablinum* igitur est pinacotheca; nam Ciceroni armarium erat, in quo publicae tabulae civitatum asservabantur. Idem fere habet in Glossematibus. Porro tabulinum quoque dixisse veteres, habemus apud Nonium in verbo *Cortes*, qui citans ibi Varronem de vita pop. Romani lib. 1. ait: *Ad focuum hyeme ac frigidibus caenitabant, aestivo teupore in propatulo, rure incorte, in urbe in tablino, quod Menianum possumus intelligere, tabulis fabricatum.* Ex quibus verbis cognoscimus, *tablina* dicta non quidem a *tabulis*, idest, *codicibus*, sed a *tabulis* unde fabricata. Quamquam diversa putem ego esse *tablina*, de quibus Plinius et Vitruvius, ab istis de quibus ex Varrone Nonius. Hae de re ita loquitur Festus: *Tablinum proximo atrium locus dicitur, quod antiqui*

magistratus in suo imperio tabulas rationum ibi habebant, publicarum rationum causa factum locum. Alii dicunt tablinum a tabulis. Erant et *tabularia* in quibus, auctore Servio, instrumenta, literae et actus publici reponuntur, de quibus Virgil. Georg. 2.

..... *Nec ferrea jura,*

Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.

Item Ovid. Metamorph. xv.

..... *Intres licet ipsa sororum*

Tecta trium; cernes illic molimite vasto

Ex aere et solido rerum tabularia ferro.

Cicero quoque pro Archia: *Hic tu tabulas desideras Heraclensium publicas, quas, Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes.* Haec loca publica in civitatibus hodie *Archivia* appellantur. Romae tabularium erat in atrio libertatis, teste Livio, his verbis: *Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, et ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, et dimissis servis publicis, negarunt se prius quicquam negotii publici gesturos, quam iudicium populi de se factum esset.* Loca haec longe differre a Vitruviano et Varriano tablino, pro certo habeo, nec dubito, in privatis domibus in tablinis signa et imagines, et cetera ejusmodi servari solita, quod vel locus Apuleii lib. ult. floridorum evincit, ait enim: *Medici cum intraverint ad aegrum uti visant, nemo eorum, quod perpulchra tablina in aedibus visant, et lacunaria auro oblita* etc. Ad quid enim ingrederentur, ut instrumenta viderent et monumenta rerum gestarum? Pinacothecas autem a tablinis differre, inde conjicio, quod de illis noster auctor, ut de re diversa verba fecerit; et fere has locis iis fuisse similes quos Salas nostri dicunt, inde argumentari potest, quod de iis cum exedris, oecis et trichiniis mentionem faciat.

TABULAE. Lib. x. c. 15.

TABULAE LOCATIONIS. Lib. II. c. 3. Ital. *Scrittura.* Gall. *Bail.*

TABULATUM. Lib. x. c. 20. Ital. *Tavolato.* Gall. *Toit de plauches.*

TAEDAE SCHIDIAE. Lib. VI I. c. 10. Ital. *Schegge di pino.* Gall. *Copeaux de pin.*

TAENIA. Lib. IV. c. 3. Ital. *Fascia.* Gall. *Platte bande.* *Epistylia altitudo unius moduli cum taenia et guttis.* Baldus: Pars est epistylia Dorici, imitatur autem regulam, cymatii loco, epistylia sub triglyphis adpactam; et triglyphis ipsis perpetuam quodammodo efficit basim, hanc vernacule Barbarus *listam* appellat; Andreas vero Palladius veteri servato nomine *taeniam.* Id notandum obiter; Philandrum duplicem praeferre taeniam, hanc de qua diximus, quam ipse inferiorem appellat, alteram superiorem, ait enim: *supra triglyphos est taenia, quae quamvis eis ad perpendicularum respondeat, aliquantum exeritur, et ipsis capitulorum vicem praestat.* Haec illae. Vitruvius superiorem hanc taeniam triglyphorum capitulum vocavit.

TALEAE. Lib. I. c. 5. Ital. *Taglie di legno.* Gall. *Pieux de bois.* Quid sint Agriculatoribus taleae, dicere non oportet. Architectis trabeculae illae sunt graciliores, quibus murorum compages connectitur; caementarii nostri *claves* appellant. Facit ad rem Nonnius, inquit: *Taleas scissiones lignorum, vel praesequina.* Varro dicit, de re Rustica lib. I. *Nam etiam nunc rustica voce intertaliare dicitur dividere vel excidere ramum, ex utraque parte aequabiliter praecisum, quas alii clavolas, alii taleas appellant.* Haec libentius retuli, ut nostri scirent, Italicum verbum *tagliare*, ut pleraque alia, matrem latinam linguam agnoscere.

TAXILLUS. Lib. x. cap. 13. Ital. *Tassello.* Gall. *Billot.*

TAXIS. Vide *Ordinatio.*

TECTORES. Lib. VII. c. 3. 10. Ital. *Stuccatori.* Gall. *Stucateurs.*

TECTORIUM. Lib. II. c. 3. VII. 3. Ital. *Intouaco.* Gall. *Enduit.*

TECTORIUM OPUS. Lib. V. c. 10. VII. 6. *Stucco.* Gall. *Stuc.*

TECTUM. Lib. II. cap. 1. Ital. *Tetto.* Gall. *Toit.*

TEGULAE. Lib. II. c. 8. Ital. *Tegole.* Gall. *Tuiles.*

TELAMONES. Lib. VI. c. 10. *Item si qua virili figura signa, nutulos aut coronas sustinent, nostri Telamones appellant, cujus rationes, quid ita, aut quare, ex historiis non inveniuntur. Graeci vero eos Atlantas vocant. Cur autem ita, ipsemet subinfert, ita scribens: Atlas enim historice formatur, sustinens mundum. Baldus: Melius et aptius dicere potuit fabulose, et Virgilii interponere auctoritatem lib. Æneid. IV.*

Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit.

Philander ait, Servium Æneid. primo ex Ennio explicare Telamonem latine, graece atlanta dici, hinc miratur Vitruvium id latuisse. Putavit ipse, ut arbitrator, Telamonem hominem aliquem fuisse, puta Ajacis patrem, quo sensu nulla est illi cum Atlante familiaritas aut cognatio.

TELEION. Lib. III. c. 1.

TEMPERARE CALCEM. Lib. VII. c. 2. 3. Ital. *Speguere.* Gall. *Eteindre, fuser.*

TEMPERATURA. Lib. IV. cap. 4. VI. 2. Ital. *Riuedio.* Gall. *Remède.* Lib. VII. 9. Ital. *Preparazione.* Gall. *Preparation.*

TEMPERATUS. Lib. VII. c. 14. Ital. *Nel suo punto.* Gall. *Assez cuit.*

TEMPLA. Lib. IV. c. 2. 7. Ital. *Paradossi.* Gall. *Pannes.* *Supraque id fastigium, columen, cantherii, teupla ita sunt collocanda etc.* Baldus: Vocabulum ita explicat Philander: *Templa hoc loco sunt assamenta, quae trans-*

pra quos collocantur asseres, qui videntur esse oportere crassiores quam latiores, quod eorum projecturas denticulorum referre imaginem dixerit. Horum meminit quoque Vitruv. lib. eod. cap. 2. supra cantherios teupla, deinde insuper sub tegula asseres. Ad quem locum Barbarus: Supra cantherios, quorum dispositio universam trirrem ostendit, teupla imponuntur. Tempialia quae Itali vocant, quae sunt trabeculae ad cantherios transversae contra tecti frontes. Festus verbi vim novit, ait enim: Templum significat et aedificium Deo sacratum, et tiguum quod in aedificio transversum ponitur.

TEMPLUM. Lib. IV. cap. 1. Ital. *Luogo consacrato agli Dei.* Gall. *Place dédiée aux dieux.*

TEPIDARIUM. Lib. V. c. 10. Ital. *Vaso tepido.* Gall. *Vase pour l'eau tiède.* Vide *Caldarium.*

TEREBRA. Lib. X. cap. 19. Ital. *Sicchiello.* Gall. *Tarrière.* De inventis a Diade: *praeterea terebram etc.* Baldus: De terebra, quod instrumentum graece τρύπανον dicitur, poliorcetica machina. Heron Mechanicus, de quo haec de terebra paucula quaedam sumsit Lips. lib. de Maclin. III. Dial. 1. qui et imaginem elegantioribus formis expressam attexit. Ait autem: *Fuisse gladii aut nuconis quandam similitudinem, quo muros perfodiebant. Tum addit: se haud legisse, Romanos usitasse, invenisse tamen se in insuvis annalibus scriptum, Leodicensem Episcopum parasae arietem, et duos gladios, ad muros diruendos. Certe ridiculum est hoc poliorcetici maclinamenti genus, nec mirum, usu non esse approbatum. Ab hoc longe distabat puto Diadis terebra, de qua Athenaeus etiam scripsit. Erat autem species quaedam arietis, cujus descriptionem late prosequitur Graccus auctor, et ipse Vitruvius latine his verbis: *De terebra has explicuit ratio-**

nes. Ipsam machinam, uti testudinem, in medio habentem collocatum in orthostatis canalem faciebat, quemadmodum in catapultis aut balistis fieri solet, longitudine cubitorum 12, altitudine cubiti, in quo constituebantur transversa sucula (ἐπίτρονον appellat Athenaeus). In capite autem dextra et sinistra trochleae duae, per quas movebatur, quod inerat in eo canali capite ferrato tignum; sub autem ipso canali tuti (fortasse trochi) crebriter celeriores et vehementiores efficiebant ejus motus. Supra autem ad tignum, quod inibi erat, arcus agebantur, atlegendum canalem, uti sustinerent corium crudum, quo ea machina erat involuta. Haec retulisse placuit, ut hinc appareret, longe terebram hanc ab Heroniana illa, de qua Lipsius, vi et forma differre. Videtur autem, Diadem improprie vocabulo trypani usum, terebra siquidem versando, seu, ut inquit Arnobius, vertigine, res excavantur; arietaria vero illa sua terebra, trypariove non item, sed impulsu demoluntur.

TEREBRATIO. Lib. ix. c. 6. 9. x. 13. Ital. *Buco*. Gall. *Trou*.

TEREDINES. Lib. v. c. 12. Ital. *Tarło*. Gall. *Perce-bois*.

TERMES. Lib. ii. c. 9. Ital. *Tarło*. Gall. *Ver*.

TERMINATIO. Lib. vi. c. 1. Ital. *Termine*. Gall. *Séparation*. Lib. viii. cap. 4. Ital. *Qualità particolare*. Gall. *Qualité particulière*.

TERRENUM (opus). Lib. i. cap. 5. vi. ii. Ital. *Terrapieno*. Gall. *Terre*. Lib. ii. c. 9. Ital. *Opere sotto terra*. Gall. *Ouvrages sous terre*.

TERROSA ARENA. Lib. ii. c. 4. Ital. *Terroso*. Gall. *Terreux*.

TERTIARIUM. Lib. iv. c. 7. Ital. *Triangolo del Frontispizio*. Gall. *Triangle du Fronton*. Supra fastigium columnen, cautheria, templa, ita sunt collocanda, ut stillicidium tecti absoluti tertiariorum respondeat. Baldus: Locus

haud ita per se clarus, non unicam admittit interpretationem. Philander ita exponit: *Tertiariorum vocabulo intelligimus, cum transtris ligna, quae a tecti culmine ducta in utrumque latus a capreolis et columinari columna sustententur*. Barbarus ad haec pauca, tertiariorum figura contentus; quam tamen a Philandro est mutuatus. Caesarianus, quem sequitur Caporalis, id fere volunt, quod post illos Philander. Ab his omnibus dissentiens Turnebus lib. ii. c. 4. ita explicat, ut censeat interpretandum, eo usque stillicidii projecturam esse faciendam, ut in ea insit tertia pars tecti, ut si, ait, *verbi gratia, latus tecti totius duodecim pedum sit, quatuor tribuantur stillicidio, ut procul a structura et parietibus imber cadat. Tertiarium enim tertiam partem significat, et quartarium quartam partem*. Haec vir doctissimus. Qui tamen, judice me, a scopo, licet oculatissimus, aberravit. Neque enim ad stillicidii projecturam tertiarium hoc pertinet, de ea enim Vitruv. ibidem scribens, ait: *Supra trabes et supra parietes trajecturae mutulorum, parte quarta altitudinis columnae projiciantur*. Et revera enorme esset ingentis tecti, uti templorum esse solet, stillicidium, si pro tertia ejus parte fieret projectura. Verba ego architecti sic intelligo, nempe ut totius tecti contignatio trabecatiove tertiariorum, idest, trigonae figurae ipsius fastigii quod in fronte est, de quo etiam verba fecerat, ad amissim respondeat, nec tertiarium hinc pro tertia parte; qua de Cato, Plin. et alii intellexerunt; imo et ipse Vitruv. lib. iii. cap. i. ubi ait, *quod est tertia adjecta est tertiarium*.

TESSERA. Lib. vii. c. i. Ital. *Da-do*. Gall. *Dé*. *Supra rudum al regulam et libellam exacta pavimenta struantur, sive sectilibus, sive tessaris*. Baldus: Πεδύσημεν vocabulum tessera. Quatenus vero ad architecturam spectat,

late docet Philander, ita scribens: *Pavimenta principio picta fuere, postea facta sunt lithostrata, idest, tessellatis lapidibus strata, quorum sit mentio apud Varronem lib. de re Rust. iii. cap. 1. et Plin. lib. xxxvi. c. 25. Per sectilia intelligo parvas marmoreas crustas, in varios interdum colores tinctas, idest, opus amusseatum vel musivum, ut Spartianus in Pescennio; nos Musaicum vocamus. Per tesseras quadrata grandia. Haec ille. Ego contra tesseras puto ad musivum opus pertinere; sectilia vero secti marmoris esse quadrata grandia. Certe Latinis tessera est forma cubica. Dadum dicimus nos, unde opus ipsum ideo tessellatum dicitur, quod ejuscemodi formae lapillis sit compactum, ut Romae videre est in vetustis Ecclesiarum pavimentis, et Venetiis in templo augustissimo D. Marci, Senis quoque et alibi. De tessera et tessera grandi mentionem facit Vitruvius; quatenus ad nomen pertinet, a Graeco τέσσερα, idest, quatuor, quod quadrata fere forma tesserarum sit, nomen traxisse arbitror.*

TESTA. Lib. ii. c. 3. vii. 1. 4. Ital. *Mattone.* Gall. *Brique.* Testa dicitur quicquid creta effictum igne decoquitur, unde opus testaceum, et Romae testaceus mons, e testis scilicet factus.

TESTACEA STRUCTURA. Lib. ii. c. 3.

TESTUDINATUM. Lib. vi. c. 3. Ital. *Testudinato, ossia coperto.* Gall. *Court voûtée.* Si ad ipsam formam oculi referantur, cameras illas proprie testudinatas dici posse arbitramur, quas nostri dicunt *volti a conca*, idest, ad conchae alveive oblongi modum sinuatas. Illud notandum, *testudineatum*, non *testudinatum* habere Columellam: *Et inter se acclives testudineato tecto more tuguriorum.*

TESTUDO. Lib. v. c. 1. Ital. *Volta.* Gall. *Voûte.* Lib. x. c. 20. Ital. *Testuggine.* Gall. *Tortue.*

TESTUDO ARIETARIA. Lib. x. c. 1. Ital. *Testuggine coll' ariete.* Gall. *Tortue à belier.*

TETRACHORDOS. Lib. x. c. 13. Ital. *Tetracordo.* Gall. *A quatre jeux.*

TETRACHORDUM. Lib. v. c. 4. Ital. *Tetracordo.* Gall. *Tetracorde.* In his tribus generibus dissimiles sunt tetrachordorum dispositiones. Haec ait auctor agens de generibus modulationum; Tetrachordum porro Graecam esse vocem, et a quatuor chordis ita dictam, nemo fere est qui nesciat.

TETRACHORDUM DIATONICUM. Ital. *Tetracordo Diatonico.* Gall. *Tetracorde Diatonique.*

TETRACHORDUM ENHARMONICUM. Ital. *Tetracordo Enarmonico.* Gall. *Tetracorde Enarmonique.*

TETRADORON. Lib. ii. c. 3. *Matrone di quattro palmi.* Gall. *Brique qui a quatre palmes en quarré.* Vide *Didoron.*

TETRANS. Lib. iii. c. 3. iv. 2. x. 11. Ital. *Quarta di cerchio.* Gall. *Quartier.* Tetrans circuli quarta pars est, duabus nempe lineis per centrum ad rectos angulos secti. Quadrantes Latina voce hae partes appellantur. Ita enim quadrantes a quatuor, ut tetrantes a τέτταρα, quod idem significat. Tetrans igitur Latina vox est, a Graeca ducens originem, quadrans autem vere Latina. Graeci pro tetrante τετρατημόριον dicunt, et ita quartam oboli vocabant partem, quam quidem quadrantem dixere Latini, qui etiam quartam assis partem, hoc est teruncium, ita vocaverunt.

TETRAPHORI. Lib. x. c. 8. Ital. *Facchini a quattro.* Gall. *Portefaix à quatre.*

TETRASTYLOS. Lib. iii. cap. 2. *Tetrastilo o di quattro colonne.* Gall. *Tetrastyle, ou de quatre colonnes.* Tetrastylos aedes ea dicebatur, quae columnas quatuor habebat in fronte, et id quidem Graeco nomine τετράστυλος,

ne eo quod quatuor columnis, hexastylos sex, octastylos octo columnas haberet. Eadem forma tetrastichon dicitur Epigramma quatuor versibus constans. Item, ut ipse Vitruvius docet (Lib. VI. cap. 3.): *Cava illa Ædium Tetrastylla uncupabantur, quae subjectis sub trabibus angularibus columnis, et utilitatem trabibus et firmitatem praestant.*

TEXTRINA. Lib. VI. cap. 7. Ital. *Stanza di ricamatore.* Gall. *Atelier de brodeur.*

THALAMUS. Lib. VI. c. 10. Ital. *Stanza du letto.* Gall. *Chambre à coucher.*

THEATRIDIUM. Vide *Ecclesiasterium.*

THEATRUM. Lib. V. cap. 3. Ital. *Teatro.* Gall. *Théâtre.* De Theatris, ut de re nota, pauca, commoda ea tamen et utilia afferemus. Inquit Isid. lib. VIII. c. 39. *Σέζρον et prostibulum seu lupanar idem esse, ideo scilicet, quod post ludos peractos meretrices ibi prosternerentur.* Theatrum pro prostibulo accipi nusquam alibi memini legere. Theatrorum consuetudo, ut et nomen a Graecis est, etenim rustici festis diebus convenire solebant, ut ludos sacrae facerent, qui mos adeo Atheniensibus placuit, ut primi in civitate illum introduxerint. Romani postea, uti reliqua fere Graecorum omnia, ita et theatra, servato nomine ipso et forma, receperunt. Si de theatris plura cupis, auctores non deerunt.

THECA. Lib. X. c. 14. Ital. *Cassa, fodera.* Gall. *Eni, boîte.*

THEMATISMOS. Lib. I. cap. 2. Ital. *Stanza.* Gall. *Estat.* Ceterum non ita proprie Graeco vocabulo Latinam vocem aptasse videtur Vitruvius: siquidem thematismus positionem significat, collocationemve, non stationem. Proprie autem stationis voce usus est I. V. c. 12. ubi de portibus: *Sed erit ex una parte statio.* Ita enim Virgilius *Æneid.* 11.

Nunc tantum sinus, et statio malefida carinis.

THEODOTIUM. Lib. VII. c. 7. Ital. *Terra verde di Smirne.* Gall. *Terre verte de Smyrne.*

THOLUS. Lib. IV. c. 7. VII. *Praef.* Ital. *Cupola.* Gall. *Coupole, Dôme.* Barbarus: *Tholum,* inquit, *lanternam nostri vocant, quae supra tribunam et haemisphaerium est tam alta sit, quam dimidiata totius operis diametros.* Haec Barbarus. Non puto autem ego tholum esse partem illam quam lanternam dicimus; enormis enim prorsus esset, si pro dimidiata totius operis diametro attolleretur supra ipsum haemisphaerium, florem potius, lanternam more nostro dicendum crederem. Est autem flos ipsius haemisphaerii umbilicus. *Tholus,* ait Isidor. lib. XIX., *proprie est veluti scutum breve, quod melio tecto est, in quo trabes coeunt.* Lib. autem II. dixerat: *Talus a tolo; nam tolus ipse est eminentis rotunditas, unde et fastigium templi rotundi tolus vocatur.* Haec ille, qui perperam scribit per T, cum per Th scribere debuerit: Graeca namque dictio est *Θόλος,* de qua in Etymologico haec habemus: *Tholos foem. gen. locus quidam in tabulariis seu archiviis dicebatur a fabricae ratione. Lateribus enim constructus videbatur, et fastigium habebat rotundum, erat autem ex structura, non e ligno ut cetera aedificia.* Ceterum nostri non modo tribunam tholum appellant, sed Cubam Cupolamque vocabulo de media Arabia evocato. Etenim Cababà rotundavit, contraxit, et Thaeibabo, rotundatio, contractio, unde Cubaton, podium, medianum, tholus, domus, fastigium, camera.

THRASCIAS. Lib. I. c. 6.

THURIBULUM. Vide *Turibulum.*

THYMELICI. Lib. V. cap. 8. Ital. *Timelici.* Gall. *Thymelici.* Quod ad Vitruvium pertinet, certum est thyme-

licos illos appellatos, qui scenae musicis instrumentis inservirent. Quidam thymelen artem dictam volunt a mulieris nomine, quae prima saltationem in scena docuerit. De thymele vide, si est tanti, Budaeum in Pandect., Ludovicum Vivem ad Aug. de civ. Dei lib. vi. c. 7.

THYROMA. Lib. iv. cap. 6. Ital. *Uscio*. Gall. *Huis*. Graecum vocabulum *θύρωμα*, de quo Suidas, *θύρωτρα, θυρώματα, ἀραιύθυρα*. Synonyma haec, et fores portarum significant: pro cardinibus lignove forium usurpatur lib. Reg. ii. cap. 7. Idem fere est quod *θύρα*, quod vocabulum secundum Grammaticos, domus portam significat, *πύλη* vero urbis, quod observavit Thueydides Graecus interpres, cujus verba, *θύραι τῆ οἴκου, πύλαι τῆ τείχεος*. Vide Pollucem lib. i. cap. 8. ubi *περὶ μερῶν οἴκου καὶ θυρῶν, de partibus domus et portarum*. Ceterum notandum, apud Vitruvium hoc loco thyroma omnia ea amplecti, quae ad portarum ornamentum spectant, sint e lapide, vel e materia.

THYROREUM. Lib. vi. cap. 10. Ital. *Passetto*. Gall. *Allée*. Ubi de Graecorum domibus: *Hic autem locus inter duas januas θυρωρεῖον Graece appellatur*. Baldus: Auctorem Graecum non habeo qui hoc vocabulo utatur, et quod mirum est, nec ipsum Pollucem. Quid fuerit, ipse Vitruvius docet: *Locum, nempe, inter duas portas*. Certe *ἀπὸ τῆ θυρωρεῖ*, hoc est, janitore, ostiariove, factum est vocabulum, inter duas siquidem portas janitoris erat cubiculum, quod ipse Pollux lib. i. cap. 8. *τὸ τῆ πυλωρεῦτος οἴκημα* appellat. Partem vero hanc ab eodem *πυλών* dictam arbitror et *θυρών*. Elegans thyroreum videre est in aula Urbinate, quod inter duas januas est, ut Vitruvius describit, primam scilicet regiam, et illam per quam est introitus in peristylum. Situm et for-

nam partis hujus habes in ipsa Graecae domus Ichnographia, quam tibi diligentissime lineatam exhibet Barbarus, ubi observabis, ad laevam introeuntibus esse ostiarii ipsius cellam, a quo ostiario, ut dicebamus, vestibulum ipsum nomen accepit, ni fallimur, apud Graecos.

TIGNI STATUTI. Lib. x. cap. 1. Ital. *Travi conficcati*. Gall. *Montans*.

TIGNUM. Lib. iv. c. 2. Ital. *Legno di pedale*. Gall. *Bois de lige*.

TILIA. Lib. ii. cap. 9. Ital. *Tiglia*. Gall. *Tilleul*.

TINEA. Lib. v. c. 12. Ital. *Tarlo*. Gall. *Artison*. Lib. vi. c. 7. Ital. *Tignuola*. Gall. *Ciron, ver*.

TOMICE. Lib. vii. c. 3. Ital. *Spago, funicella*. Gall. *Ficelle*. De camerarum dispositione: *Assevibus dispositis, tum tomicae ex sparto Hispanico, arundines Graecae, tusae ad eos (uti forma postulat) religentur*. Et infra, *et mataxae et tomicae* etc. Baldus: Ad loci hujus intelligentiam satis ea esse possunt, quae in verbo *mataxa* a nobis allata sunt, quare hic de vocabulo ejusque vi et origine tantum. Tomice sane Graecae originis videtur vox. *Θώμιγξ*, ait. Suidas, *λεπτόν χόινιον, thomix tenui funiculum*, hinc apud eundem *Θωμίξεν* vel etiam *Θωμίατεν* vincire funiculis, vinculis coercere. Latini Graeca, ut loquitur Grapaldus, aspiratione rejecta, pro thominge tomiceen dixerunt. Idem fere Hermolaus in Glossematib., cujus verba: *Tomex lib. xvii. cap. 10. sine aspiratione scribitur quidem, sed a Graeco tamen videtur ortum, idest, ἀπὸ τῆς Θώμιγγος, quod spartum significat*. In castigationibus vero: *Vonice (moris spinarum circumlita) scribendum tomice, ut vetusta et Romana exemplaria. Ejus verbi et Vitruvius in Architectura meminit, pro reste ac funiculo*. Haec Hermolaus, cum quo sentit et Turnebus lib. i. cap. 27.; ita enim scribit:

Thonices autem (originem secutus aspiravit) *ex sparto restes suut, e sparto tortae, quas Graeci Σώμιγγαζ vocant. Itaque verbum est, ut Flaccus de arte Poetica loquitur, Graeco fonte detortum, et in Latinam formam effectum.* Haec Turnebus. Quidam magni nominis λεξιγράφοι, ac si Graecum esset vocabulum, τομική scribunt, quamquam apud nullum Graecum Auctorem ea forma habeatur. Pallad. l. i. c. 13. de re Rust. licet ab hoc Vitruvii loco indubitate acceperit, declinationem mutat; scribit enim: *Et binas inter eas periticas dirigenus, tomicibus alligatas.* Philander, in animadversionibus ad hunc auctorem acutissimus, ait: *Se nunquam legisse tomicam priua inflexione, nisi his locis et apud Plin. lib. xvii. cap. 20.* Codicibus usus est depravatis utriusque auctoris: et certe Plinii emendatiores textus, non quidem tomica, sed tomice praeferunt. Vitruvii vero lectionem corruptam esse ibi docemus, ubi de mataxa fit sermo. Tomicum, nescio qua fretus auctoritate, appellavit Sipontinus. Ait enim: *Tomicus restis e canapi sive sparto leviter torta, sive pulvillus appoui solitus e conciso cannarum cauapi, ne restis laedatur.* Quid autem sibi velit cum hoc pulvillo, concisove cannarum canapi, prorsus ignoro, nisi forte tomicem acceperit pro tomento. Et sane a quibusdam ait tomices appellari pulvillos, quos in collo habent animalia, ne reste laedantur. Unum esto, esse tomicem funiculi speciem, quod post Vitruvium, Plinium, Palladium, ipse quoque docet Columella lib. xii. cap. 32. *Deinde, scribens, fasciculos omice palmea aut juncea ligato.*

TONA. Lib. ix. cap. 9.

TONUS. Lib. x. c. 15. Ital. *Tuono.* Gall. *Tou.*

TOPHUS. Lib. ii. c. 6. Ital. *Tufo.* Gall. *Tuf.*

TOPIARIUM OPUS. Lib. v.

cap. 8. Ital. *Paesini.* Gall. *Paysages.*

TOPIUM. Lib. vii. c. 5. Ital. *Paesini.* Gall. *Paysages.* De ratione pingendi in aedificiis: *Ambulationes vero propter spatia longitudinis varietatibus topiorum ornarent.* Et paulo post: *non minus Trojaus puguas siue Ulyssis errationes et topia.* Baldus: Omnes fere pro opere topiario exponunt, ex arte scilicet illa, quam topiariam appellant, quae mirabili industria arbuseculis et fruticibus, sed buxo imprimis, varias indit figurarum effigies, puta vasorum, navium, animalium et cetera ejuscemodi. *Τόπιον*, alio sensu ait Pollux l. vii. c. 30. *Τὸ χειρόν, ὃ τὰ εὐλα καταδείται*, idest, *Topium appellatur funis, quo lignum (olearii nempe torcularis) alligatur.* De hac re ita Hermolaus in Glossematibus: *Topiarium opus fortasse a funiculis, quos in oleo terendo circumligatos instrumentis illis, topia Graeci vocant. In trochlea quoque partium trium, unam topia appellant, ut ait Pollux. Topiariam speciem Vitruvius Graeco verbo usus, topia deomonavit lib. v. Pausanias etiam Grammaticus restes ait topia dici.* Haec Hermolaus, qui quod asserit de partibus trochleae apud Pollucem, non habeo. *Τοπέιον, τοπίον, χειρίον*, ait Suidas, unde et *δεσμένειν τοπέιαις* funibus aut restibus vincire. Hesychius quoque: *τοπέια, ὄπλα νέως, χειρία, τοπέια κάλοι.* *Topēja navium armamenta, fives restes, rudentes.* Eadem fere iterat Varinus Topiariam artem dicebant Latini, et topiariam facere. Topiarios vero servos ipsos lujusce artis peritos, Plin. lib. xv. c. 19. *Sativarum genera topiarii faciunt.* Item Cicero ad Quint. fratrem, *Topiariam laudavi, ita omnia couestivit hederā.* De hujusmodi servis African. L. cum quaerretur. §. fin. de leg. 3. inquit: *Topiarium enim ornandi, sal-tuarium autem tuendi custodiendique magis fundi, quam colendi causa pa-*

raturum esse. Item lib. instrument. ff. de instr., et instr. leg. *Topiarii Servi ab opere topiario, quod ipsi facere sciunt, vocati sunt.* Ad quae verba Turneb. lib. xviii. cap. 23. *Topiarium opus a topiis, quae a funiculis nomen obtinuerunt, quibus frutices et arbusculae tonsiles, in animalium aut rerum historias, luculenta varietate assimilatae, religataeque, et multis hinc inde retinentur locis, torquentur, flectunturque ad effingenda quae luduntur rerum et animantium argumenta.* Plin. l. xvi. cap. 33. de cupresso: *Trahitur etiam in picturas opere historiali, venatus Classesve et imagines rerum, tenui folio, brevique et virenti, supervestiens.* Stuporem facit, Graecum verbum eo sensu apud graecos nusquam inveniri usurpatum. Dubium certe est, utrum a *τεπίαις* funiculis, vel a *τόποις* idest locis, factum sit verbum. Hi quos induxi auctores a funiculis topia arbitrantur nomen accepisse. Alexander vero, Gen. dier. lib. iii. cap. 25. Sipontinus, et alii quidam, aliam amplectuntur sententiam; a topis enim, idest locis, dicta volunt. Ego, si quis me iudicem cupiat, pro istis pronuntiabo ex ipsius Vitruv. testimonio, affirmantis, *ab certis locorum proprietatibus imagines exprimentes. Pinguntur enim portus, promontoria, littora, flumina fontes, euripi etc.* Haec loca pingi possunt, opere vero topiario fingi nequaquam. Nec parum ad rem facit, Vitruvium de picturis eo loci agere, non de topiis. Hodie quoque pictores in ejusmodi locis haec et similia, (*Paesi* appellamus nos) in quibus Belgae multum valent, diligenti, et eleganti manu depingunt. Hic ego contineri non possum, quin Plinii verba ex lib. xxxv. cap. 10. huc transferam; mire siquidem ad rem faciunt. Ita vero habent: *Non fraudandus Ludius D. Angusti aetate, qui primus instituit amaenissimam parietum picturam, villas, et porticus ac*

topiaria opera, lucos, nemora, colles, piscinas, euripos, amnes, littora qualia quis optaret, varias ob ambulantium species, aut navigantium, terraque villas adeuntium asellis aut veliculis. Jam piscantes, aucupantesque, aut venantes, aut etiam vindemiantes. Sunt in ejus exemplaribus nobiles palustri accessu villae, succolantium specie mulieres labentes trepidaeque feruntur plurimaeque praeterea tales argutiae facetissimique sales, idemque subdialibus, maritimas urbes pingere instituit, blandissimo aspectu, minimoque impendio. Haec nobilissimus auctor de Ludio pictore festivissimo, ignoseas tu qui legis, manum rapuit scriptoris diligentia, cui libentius indulsi, ut videres, a fide non abhorre Vitruvium, cum ea, de quibus agimus, scriberet, ad hujus Ludii opera, oculos, atque animum retulisse. Haec ille. Isaac. Casaubon in Spartian. Quid sit *topiarium opus* apud Plin., vel *herba topiaria* apud M. Tull. *topiariam facere* apud Vitruv. *Varietatibus topiorum ornare et per topium pingere,* ignorat hodie nemo. Funiculis totum opus dirigitur: iisque adeo plurimum artifices topiarii utuntur, inde nomen arti: nam *τεπίαιον* Graccis restis aut funis. Claud. Salmasius ad eundem: nec fingere tantum, sed pingere per topia dicebant, ut apud Vitruvium, qui belluas, arbores, homines, antra, portus, et alia id genus, variaque et minuta, opere topiario exprimebant, *ῥωπογράφαι* vulgo dicebantur; nam *ῥώπος* est varia et minuta merces. Hinc *ῥωπογραφία* ripulae apud Cic. in epist. ad Atticum. xv. epist. 16. *et tamen haec ῥωπογραφία ripulae videtur habitura celebrem satietatem.* Quam vocem vulgo deducunt *ἀπό τῆ ῥώπων*, idest virgultis, omnino male, cum *ἀπό τῆ ῥώπων* facta sit. Hinc *ῥωπικόν* etiam *ἀντι τῆ ὄραϊς* Graeci ponunt quod varietate ipsa pulchrum est.

TORCULAR. Lib. vi. c. 9. Ital. *Lo strettojo da oglio*. Gall. *Pressoir*.

TORMENTA. Lib. 1. *Praef.* Ital. *Macchine di guerra*. Gall. *Machines de guerre*.

TORNUS. Lib. ix. cap. 4. x. 1. 3. Ital. *Lavorato a torno*. Gall. *Façonné, fait au tour*.

TORQUERI. Lib. ii. cap. 9. vii. 1. Ital. *Torcarsi*. Gall. *Se tourmenter*.

TORULUS. Lib. ii. c. 9. Ital. *Spu-gua*. Gall. *Aubour*. Ita qui his inest inutilis liquor, effluens per torulum, non patietur in eo emori saniem. Et inferius: *Ejecto torulo* etc. Baldus: Est in plantis torulus, ut ait Barbarus, *pars a cortice tertia*. Philander autem pro torulo intelligit *partes medullae proximiores, quas architecti* (auctore Theophrasto lib. v. de Plantar. hist.) *auferendas praecipiunt, ut quod spississimum mollissimumque materiei sit, tantum relinquatur*. Plin. lib. xvi. cap. 38. dat arboribus, veluti animalibus cutem, sanguinem, carnem, nervos, venas, ossa, et medullas, sed et adipem, quae prima post corticem pars est alba, et ideo a colore alburnum dicta, et haec mollis ac pessima, etiam in robore, facile putrescens, teredini obnoxia, quare semper amputanda. Idem fere Albertus lib. ii. cap. 7. Mirum sane est neque Plinium, neque alium Latinae linguae auctorem, hoc vocabulo *torulus* esse usum, uno Vitruvio excepto. Latinum fuisse tamen, nulli dubium; nec Latina lingua pereunte, perit. Etenim nos vulgo pro *ovi luteo*, quam partem Graeci *Chrysean*, hoc est, auream dixerunt, alii vitellum dicunt, *ovi torlum* pro *torulo* appellamus. Videtur autem in plantis metaphorice esse vocabulum, ut quemadmodum in ovis densior pars, ita etiam in plantis dicatur. Est autem torulus diminutum vocabulum a toro, quod partem in corporibus robustiorem compactioremque significat. Multis autem ar-

boribus accidit, ut dum seinduntur earum pars, quae circa medullam est, quasi luteum ab albumine, a molliori ligni parte separetur. Quod autem ad torulum pertinet, apud Plautum legimus in Amphitr. Mercurium in Prologo dicentem:

Tum meo patri autem torulus in-
erit aureus

Sub petaso.

Sed hoc ad Vitruvianum torulum nihil facit. Utique in emendatoribus codicibus trochulum, non torulum legi affirmant Grammatici. Haec Baldus. Claud. Salmasius in Solinum p. 1034. Ad intestina opera, et minutiaria faciendae, mediate tantum lignum sumebatur. Ideo dicit Vitruvius: *Ejecto torulo ex eadem arbore, ad intestina opera comparatur*. Vide cetera quae retulimus in notis ad hunc locum Belgae nostri hanc ligni partem, quae a fabris diligenter auferitur, quia facile putrescit et teredini est obnoxia, vocant *Spint*. Kilianus noster alburnum Latine interpretatur, et sane magis convenit colorem cum ovi albumine, quam luteo.

TORUS. Lib. iii. cap. 3. Ital. *Toro*. Gall. *Thore*. *Denupta plintho, reliquum dividatur in partes quatuor, sitaque superior torus quartae*. Baldus. Quid sit in basi torus, apposite declarat Barbarus. *Torus* etc. Unicum habent torum Tuscanica basis et Dorica, sed et ipsa apud Vitruvium Ionica. Attica vero duos, superiorem et inferiorem, quorum superior minor est, inferior major inter hos est ipsa cum sua cavitate Scotia, imitari autem hos pulvinos appositos, ne Scotia frangatur, nulli dubium. Eandem vocem habemus lib. x. c. 18., ubi legitur: *Constituebatur in ea* (lignea turri) *arietaria machina, quae Graece κριδόκη dicitur, in qua collocabatur torus perfectus in torno*. Quid significet eo loci torus, haud satis patet, forte lectum denotat, cui innitebatur aries, ego pro

toro libentius legerem trochos, hoc est cylinder, quod videtur colligi ex Herone Mechanico cap. 11., ubi de maximo ariete Byzantio, etenim post multa haec addit: *Sciendum autem est, Arietum alii quidem a virorum multitudine reguntur, juxta quorundam antiquorum mechanicorum opinionem, alii vero a contranitentibus lignis distendantur, aliique demum super cylindros propelluntur.* Item Ammianus: *Hanc ita validam molem, rotis et funibus regens numerosus intrinsecus miles, languidiori murorum parti viribus admovent citis.* Lipsius quoque e Colmariensi Chronico haec suggerit. lib. machin. 11. Dial. 1. *Trabs haec super quaedam instrumenta jacuit, quo facilius moveretur.* Idem sensisse videmus Barbarum, qui locum hunc vernacule ita reddidit: *Ponevasi anche in essa la machina arietaria, detta da Greci criolochi, nella quale si poneva un bastone, o morello, fatto al torno, sopra il quale era posto l'ariete.* Pro cylindro itaque legimus torum, pro quo trochum restituendum a re alienum non judicamus.

TRABES CIRCUMCLUSAE. Lib. x. c. 21.

TRABES. Lib. 1v. c. 2. Ital. *Architrave.* Gall. *Architrave.*

TRACHELOS. Lib. x. c. 15. Pars quaedam catapultae. *Tracheli sucularum foraminum* xi. Baldus: In corruptis codicibus, inter quos Jucundianum annumero, et illum quem in Germania editum saepe nominavimus, loco tracheli, portentoso quodam vocabulo legimus *Carchebi*, laud emendationi usus est Caesarianus, apud quem legimus *Cartibi*, et in expositione: *Cartibus non Carthebus, ut corrupte legitur, sive Cartibum, pro quo Cartibulum. Latinum est vocabulum, mensamque denotat lapileam quadratam, altera parte longiorem, ut Furro attestatur in lib. de Ling. Lat. Sunt*

igitur asseres quidam mensulaeve, in quibus aliae suculae, ad elevationem ilepressionemque machinae, quae cum res sit ingens, haul ita facile manu tractari possit. Haec ille, qui non quidem Latine, ut nos vertimus, sed semibarbare, imo plane barbare scripsit. Turneb. lib. 11. cap. 4. errorem vidit, et emendare conatus est: ejus verba sunt: *Carcheli sucularum. Hic tracheli, idest, colli sucularum, legendum anguror. Collum autem est, quae sunt graciliores.* Hujus mentem secutus est Barbarus. Nos aliter locum luxatum sanitati restituimus, nempe pro carcheli, carchesii sucularum scribentes, et sane a vero sensu Turnebus aberravit, nec animadvertit, suculae collum, quo parte graciliores sunt, xi. foraminum esse non posse. Ceterum cur Vitruvius suculae carchesium dixerit, palam est, imaginem imitatur. Carchesium ergo appellat partem ipsam suculae, circa quam funis ipse ductarius involvitur, distinguens nempe ab ea quae in axones utrinque attenuatur parte.

TRACTABILITAS. Lib. 11. cap. 9. Ital. *Maneggevolezza.* Gall. *Pliabilité.*

TRACTORIUM. Lib. x. c. 1. Ital. *Trattoja.* Gall. *Machine pour tirer.*

TRANS CONTRA. Lib. 1x. c. 4.

TRANSTILLA. Lib. v. c. 12.

TRANSTRA. Lib. 1v. cap. 2. v. 1. Ital. *Asticcinole.* Gall. *Entrait. Transtra et capreoli.* Baldus: Quae sint transtra, ita docet Festus: *Transtra et tabulae navium dicuntur et tigna quae a pariete in parietem porriguntur.* Quod autem ad naves seu triremes pertinet, saepe apud Poetas. Virg. *Aeneid.* 5.

.... *Furit immissis Vulcanus habenis Transtra per et remos, et pictas abiete puppes.*

Sunt autem tabulae ipsae trabesve in triremibus transversae, super quas ipsi remiges sedent caduntve remigando, unde *considerare transtris* apud eundem. De his nihil Vitruvius. Ceterum

de his, de quibus agimus, ita Philander: *Trabes sustinentes capreolos dicuntur transtra*. Barbarus vero: *Transtra sunt transversae trabes, catenae vulgo dicuntur, atque illae sunt super quibus trabes quiescunt*. Clarius dixisset super quibus canterii quiescunt nostri *planas* appellant, quae vox trabes illas ab arrectariis distinguit. Tota trahium tecta sustentium compositio, ad trianguli aequicruris formam redigitur, in qua basis transtrum, crura canterii cathetus vero arrectarium, quod ipsum columnen sustinet. Quod autem dixit Philander secundo loco, transtris capreolos sustineri, perperam dixit; arrectariis enim, non transtris innituntur. Si enim transtris insiderent, fatigaret illa et frangerent. Ad haec notandum, in aedificiis non tantum trabes canterios sustententes et tecto servientes, dici transtra, sed et illas omnes, quae a pariete in parietem, ut dicebat Festus, porrectae, contignationes sustentent. In machinis quoque transversariae trabes utcumque, seu ad basim, seu etiam ad tecta pertinerent, transtra dicebantur. Ita enim Vitruv. exponens Hegetoris Byzantii testudinem lib. x. cap. 20. *Ita supra transtrorum planitiem, quae supra basim fuerant, postes erant erecti* etc. Vocabulo imminuto pro trabeculis usus est etiam Auctor noster lib. v. c. 12. *Deinde inter eas ex transtillis inferior pars sub aqua exaequanda et purganda*. Transtra Graeci *τροχάζ*, idest juga appellant, Germani *Zwerchbalken*, idest, transversaria trabes.

TRANSVERSARIUS. Lib. ii. c. 3. vii. 3. viii. 6. x. 1. 15. 20. Ital. *Traviccello traverso*. Gall. *Travers*.

TRIBUNAL. Lib. iv. cap. 7. Ital. *Elevazione, poggio, colle*. Gall. *Élévation, tertre*. Quae sine cella sunt, tribunal habent, et ascensum et suae diametri tertia parte. Baldus: Loquitur de rotundis aedibus monopteris, quae

sine cella sunt. Quid pro tribunali hoc loco intelligendum, non declarat Philander. At Barbarus in haec verba: *Tribunal hic intelligo altitudinem illam ad quam per gradus ascenditur*. Tribunal itaque accepit pro ipsa templi a solo elatione. Hoc enim vocabulo quivis locus excelsus apud Latinos dicebatur, unde et cespititia tribunalia, quae milites e cespitibus ipsis imperatoribus collocuturis excitabant. Qua de re Plin. in Panegyri. *Decora facies Consulis, multa post saecula tribunal viridi cespite extractum*. Ceterum de tribunali Praetoris, judicisve, loquitur auctor noster lib. v. c. 1., ubi de Basilicis. Abunde quoque Budaeus in annot. in Pandect. ex lib. prim. de iudiciis. Erat et tribunal theatrale, de quo Vitruv. lib. v. cap. 7. de his Lipsius in Amphiteatr. cap. 11. *Erat autem suggestum, unde editor ludorum sive Praetor spectabat. Unde et Praetoris tribunal a Svetonio in Augusto dicitur*.

TRICENARIA FISTULA. Lib. viii. c. 7.

TRICHALCA. Lib. iii. c. 1. Vide *Dichalca*.

TRICLINIUM. Lib. vi. c. 5. Ital. *Triclinio*. Gall. *Salle à manger*. *Tricliniorum quanta latitudo fuerit*. Baldus: Triclinium Graecam esse vocem nemo ignorat *τρικλίσιον* dicunt. Si per usum liceat, verteremus trilectium, a tribus igitur *κλίσις*, hoc est, lectis, factum nomen. Hinc Horat. 1. Serm. Sat. 4.

Saepe tribus lectis videas caenare quaternos.

Et Juven. Sat. 5.

Tertia ne vacuo cessaret culcitra lecto.

Philander merito Servium sugillat ita scribentem: *Antiquos stratis tribus lectis caenare solitos; errareque eos, qui triclinium dicunt ipsam Basilicam aut ce-nationem*. Ostendit enim hallucinatum

esse, tum ex hoc Vitruvii loco, tum ex auctoritate Ciceronis, Quintiliani et Valerii Maximi. Certe locus ipse triclinium dicebatur. Quamvis, ut ipse Philander notat ex Varr. lib. III. de re Rust. cap. 13. pro discubitorio seu acubitorio lecto acciperetur. Scribit enim: *Erat locus celsus, ubi triclinio posito, coenabamus.* Item l. 1. c. 59. *In quo quidam etiam triclinium sternere solent coenandi causa.* Ad quod faciunt et ipsa Vitruvii verba c. x. l. 6. *Uti faciliter in eis tricliniis quatuor stratis.* A communiori igitur usu nomen accepit. Quaedam nos hac de re in verbo oecos, multa et pulchra Philander, plurima et pulcherrima Mercurialis lih. 1. de re Gymn. cap. 11. Veterum tricliniorum imaginem quamdam habemus in Monachorum coenaculis, quae vulgo rectoria appellantur. Ceterum priscos divites pro anni temporibus triclinia mutasse palam est, vel ex iis quae apud Vitruvium ipsum leguntur.

TRIENS. Lib. III. c. 1.

TRIGLYPHUS. Lib. I. c. 2. IV. 1. Ital. *Triglyfo.* Gall. *Triglyphe.* Triglyphus, architectonicum vocabulum, graecum quidem *τρίγλυφος*. Pars est notissima Zophori, in ordine Dorico. Horum unde usus, quaeve significatio, docet abunde noster auctor lib. eod. cap. 2. ait enim: *Artifices cum ab interioribus parietibus ad extremas (forte legendum externas) partes tigna prominentia habuissent collocata, intertignia struxisse. Tum projecturas tignorum quantum eminebant ad lineam et perpendicularum parietum secuisse: tum ne species esset invenusta, tabellas ita formatas, uti fiunt triglyphi, contra tignorum praecisiones in fronte fixisse, et eas cera coerulea pinxisse; ut praecisiones tignorum tectae, non offenderent visum.* Haec igitur ille, quatenus pertinet ad historiam. De nomine lis nulla, a tribus enim Glyphidibus, hoc

est, sculpturis seu canaliculis dicitur, etsi alicui videri posset quatuor esse sculpturis ornatum, duabus angularibus, duabus vero mediis, idest, quae sunt inter femora. Aliter tamen se res habet, duo enim angulares semicanaliculi pro unico tantum canaliculo accipiuntur.

TRIGONUS. Lib. 1. cap. 1. x. 11. Ital. *Triangolo.* Gall. *Triangle.*

TRIPLINTHIUS PARIES. Lib. II. c. 8. Ital. *Muro di mattoni a tre ordini.* Gall. *Murs à trois ranges de briques de large.*

TRISPASTOS. Lib. x. c. 2. 3. Ital. *Trispasto.* Gall. *Trispaste.* Haec autem ratio machinationis (de trochlea loquitur) quod per tres orbiculos circumvolvitur, trispastos appellatur. Baldus: Optime vocabuli vim docet Philander: *Trispastos*, ait, a numero orbiculorum nomen accepit, quod quanto plures adhibentur orbiculi, pondus quasi in partes concisum, distributumque commodius trahitur. *Σπέρω* enim traho significat. Eadem figura dicit paulo post pentaspaston, a quinque orbiculis, et polyspaston cap. 5. et 16. hujus libri, a multitudine. Si liceret, Latine ita Graeca redderentur: tritralia, quinquetralia, multitralia machina. Trochlea videtur esse commune nomen, omnia illa genera complectens. Polyspastos Heroni et Pappo tertium locum tenet inter quinque Mechanicas potentias, de quibus Consule Pappum a Federico Comandino Latinitate donatum, et Guidi Ubaldi Marchionis Montis librum Mechanicorum, quo in hac specie nil pulchrius, nil accuratius, nil doctius.

TRITE. Lib. v. cap. 4. *Trite Synemmenon.* Baldus: Trite Graecum vocabulum, Latine tertia, inter phylthongos mobiles locatur. Sunt autem tertiae istae tres, prima, trite synemmenon, idest, tertia conjunctarum, cui nostrum respondet *B fa b mi.* Secunda trite

diazugmenon, idest, tertia disjunctarum nostris *C sol fa ut*. Tertia trite hyperboleon, idest, tertia excellentium, seu summarum recentioribus Musicis *F fa ut*.

TROCHILOS. Lib. III. c. 3. Vide *Scotia*.

TROCLEA. Lib. IX. c. 9. x. 2. Ital. *Carrucola, taglia*. Gall. *Moufle*. Vide *Rechamus et trispastos*.

TROCHUS. Lib. X. c. 19. Ital. *Cilindro*. Gall. *Cylindre*.

TRULISSARE. Lib. VII. c. 2. 3. Ital. *Rinzaffare*. Gall. *Enduire*. Inum caelum earum trulissetur. Bald. De tectorio cameris inducendo loquitur. *Trulissetur*, ait Plulander, idest gypso inducatur. *Alias est trulissatio, trulla cujusque tectorii inductio. Sed quod paulo post gypsi meminit, ceu non admiscendi coronis, credidimus camera-rum ipsarum primam inductionem gypso fieri, atque ita trulissionem interpretati sumus*. Verbum factum esse a trulla caementario instrumento, quo murarii fabri tectorium inducunt, quod nostri *cochleariant*, alii vero *Cazzolam* dicunt nemini dubium. Ita enim Barbarus; *Inducere est tectorium addere: inducuntur calx; gypsum, arenatum, marmoratum, et haec omnia inducuntur instrumento quod trullam vocant*. Item Hermolaus in Glossematibus in verbo elutriare: *Trulla vero et instrumentum illud appellatur, quo tectoriis linendis complauandisque fabri murarii dehitare solent, unde verbum trulissare Vitruvio*. Graece *τενιαν* et *περαχπειν*. Forma instrumenti est instar trigoni aequicruris oblongioris. Memini me in antiquis marmoribus sepulchralibus cum aliis caementariis instrumentis trullae imaginem observasse. Hacc

Baldus Belgae nostri voce haud multum dissimili *Truffel* appellant.

TRULISSATIO. Lib. VII. cap. 3. Ital. *Rinzaffo*. Gall. *Trullisation*.

TRUNCUS STYLOBATAE. Lib. III. c. 3. Ital. *Tronco, o Dado*. Gall. *Tronc, ou Dé*. Stylobatae partes sunt istae, quarum trunci sunt exaequata stylobatarum media, hoc est, solida ipsa corpora, seu scapi ipsi, quos *Fustes* nostri dicunt. Proprie autem est illa stylobatae pars, quae inter coronicem et basim continetur. *Dadum* appellat Andreas Palladius, alii *Zoccum* dicunt. Eadem figura dixit Vitruvius l. IV. c. 1. *Truncos columnarum*.

TRUTINA. Lib. X. c. 8. Ital. *Bilancia*. Gall. *Balance*.

TUBA. Lib. X. c. 3. Ital. *Tromba*. Gall. *Trompe*.

TUBULUS FICTILIS. Lib. VIII. c. 7. Ital. *Docione di creta*. Gall. *Tuyau de poterie*.

TUGURIUM. Lib. II. cap. 1. Ital. *Capanna*. Gall. *Cabane*.

TUMULUS. Lib. VII. cap. 1. Ital. *Rialto*. Gall. *Bosse*.

TURGESCERE. Lib. II. c. 8. Ital. *Gonfiarsi*. Gall. *S'enfler*.

TURGIDUS. Ital. *Grave*. Gall. *Lourd*.

TURIBULUM. Lib. IX. c. 7. Ital. *L'incensiere*. Gall. *L'autel où l'on brûle l'encens*.

TURRIS. Lib. I. c. 5. l. II. c. 1. Ital. *Torre*. Gall. *Tour*.

TYMPANUM. Lib. III. c. 3. Ital. *Timpano*. Gall. *Tympan*. Tympanum hoc loco a Vitruvio pro ea parte Fastigii (quod nostri *Frontispicium* dicunt) accipitur, quae intra Fastigii ipsius coronices clauditur.

V

VACCINIUM. Lib. vii. c. 14. Ital. *Bacca di mortella*. Gall. *Baie de mirtille*.

VALVAE REGIAE. Lib. v. cap. 6. Ital. *Porta reale*. Gall. *Porte royale*.

VALVATAE FORES. Lib. iv. c. 6. Ital. *Porta ad un pezzo*. Gall. *Porte à un battant*.

VARAE. Lib. x. cap. 19. Ital. *Tavole*. Gall. *Planches*. De oppugnatoriis, defensoriisque rebus. *Cetras autem* (Geras in Graeco Athenaei) *de materia primum basim, subjectis rotis fecit, supraque compegit arrectariis et jugis varas*. Haec Philander ad hunc locum, inquit Baldus. Barbarus enim nihil: *Varae, quantum existimo, fiebant solo, idest, basi, axibus firmissimis compacto, arrectis ab utroque latere applicatis trabibus et jugis, idest transversis et porrectis tigillis aut asseribus supra collocatis, suspensio ad haec ariete*. Hactenus Philander, qui post paulo et haec addit: *Varae tamen apud Lucanum lib. iv. dicuntur furcae quibus retia suspenduntur*. Turneb. lib. xxiii. cap. 31. in collatione Vitruviani textus cum Graeco Athenaei, vult varas esse, quas Graecus *σχεδιάων* appellat: at id non apposite; nihil enim Schediae cum varis. Est enim Schedia, quam Vitruvius de materia basim dixit, opus tumultuarium vel rude, unde *σχεδιάω* est aliquid crasse et impolite conficere. Barbarus, ut ex ejus Italica versione colligitur, de transversariis trabibus videtur intellexisse. Nos quid hac de re sentiamus mox aperiemus. Certe vari a Latinis dicuntur, qui incurvis cruribus, pedes in se contractos habent, genua vero divaricata, contrarii valis valgisve. Censeo igitur, Vitruvium varas trabes appellasse transversarias quidem, sed pendenti-

bus contrarias, hoc est, gibbas, ut validius arietis pondeti resisterent.

VARIETAS COELI. Lib. vi. c. 1.

VASARIA. Lib. v. c. 10.

VECTIARIUS. Lib. vi. c. 9. Ital. *Fattore*. Gall. *Celui qui tourne le levier*.

VECTIGALIA. Lib. ii. c. 8. Ital. *Rendite pubbliche*. Gall. *Deniers publics*.

VECTIS. Lib. vi. cap. 9. Ital. *Vette*. Gall. *Arbre*. *Quemadmodum etiam ferreus vectis, cum est admotus ad onus etc.* Dixerat item lib. vi. c. 9. *Sed vectibus, et praelo praemitur*. Baldus: *Vectes, inquit Budaeus, baculi sunt validi per mediam machinam trajecti, quibus manu ductis, machina dum versatur, funem ductarium advolvit*. Haec de vectibus, quorum usum ergata, tum sucula circumagitur, nec non praela in torcularibus praemuntur. Unde factum nomen vectiarii, ejus scilicet qui vectem premendo, machinam movet, quo vocabulo usus est Vitruvius lib. vi. loco superius citato. Alio sensu vectis accipitur pro ostiorum repagulo, de quo Virgil. lib. vii. *Aeneid. de belli portis*.

Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri

Robora.

Locus iste a Nonio citatur; ait autem: *Vectis Gen. Masc. Lucillius Sat. lib. iv. Ne agitarem manu (alii Codices nam) tu pessulus hunc vectem pellis cuneo ipso*. Tum ipsum Virgilium citat. Vectis inventorem facit Plin. lib. vii. c. 56. *Cyniram Agriopae filium*. Idem lib. xvii. cap. 43. ex Catone docet, optimos fieri vectes, aquifolios, laureos, ulmeos. Tertio modo, eoque simplicissimo, dicitur vectis, eo sensu quo Vitruvius accepit l. x. loco superius inducto; accipitur enim pro pa-

lo ferreo ligneove grandiori, quo tum rustici, tum caementarii et mechanici ad multa et imprimis ad onera commovenda utuntur. Qua significatione usurpavit vocabulum Caesar 2. bell. Gall. *Saxa quam maxime possunt, vectibus promovent, praecipitataque viro in musculum devolvunt.* Item Cic. 1. de nat. Deorum: *quae molitio, quae feramenta, qui vectes?* Horum usus non admovendum solum, sed et ad effringendum. Horat. Carm. l. III. Ode 26.

Hic hic ponite lucida

Funalia, et vectes et arcus.

Vectes, ait Lambin. et *arcus*, ad fores, et fenestras effringendas. De vecte plurima Arist. lib. Mechanic. qui communi vocabulo Graece *μόχλον* seu *ρόχλιον* appellat, unde factum hypomochlion, quod Moehli, idest, vectis fulcimentum dicitur. Rhodiginus etiam quaedam de vecte lib. xx. c. 29. Est autem apud Heronem et Pappum Mechanicos secunda potentia inter illas quinque e quibus tota Mechanic constare videtur. Lubet autem Pappi ipsius verba inserere: *Erat autem, ait, secunda facultas quae per vectem et fortasse praemeditatio motus circa excedentia pondera. Statuentes enim quidam magna pondera movere, quoniam primum a terra attollere oportet, ansas autem non habebant, quod omnes partes basis ipsius ponderis solo incumbere paulum suffodientes; et ligni longi extremitatem subjicientes sub onus adducebant, ex altera extremitate supponentes ligno; prope ipsum onus lapidem qui hypomochlium appellatur, cumque illis visus esset hic motus valde facilis, existimaverunt fieri posse, ut hoc pacto magna pondera moverentur. Vocatur autem tale lignum vectis, sive quadratum sive rotundum sit, et quanto propinquius oneri ponitur hypomochlium, tanto facilius pondus movetur.* Haec ex Pappo lib. VI. Commandino ver-

tente, et lucidissimis scholiis lacerum optimi scriptoris opus illustrante. Vide tamen tu quae tum de vecte, cum de reliquis facultatibus seu potentiis, quas *δυνάμεις μηχανικάς* dicunt Graeci, Guido Ubaldus, a nobis saepe honoris gratia commemoratus, in suis Mechanicis scripsit. Porro vectem a vehendo seu vectando dici manifestum est scilicet, quod vecte, ligno scilicet, quod alias palanga appellatur, unde palangarii, pondera vectarentur. Est qui dicat quod manibus percutiendo velatur, quod sane mihi arridet minus. Vide *Lingula*.

VELUM. Lib. x. Praef. Ital. *Tenda*. Gall. *Voiles des théâtres*.

VENAE. Lib. v. c. 3. VIII. 1. 3. Ital. *Pori*. Gall. *Pores*. Lib. VII. cap. 7. 8. Ital. *Vene*. Gall. *Veines*.

VENEREUS MORBUS. Lib. II. c. 7. Ital. *Morbo Venereo*. Gall. *Maladie d'amour*.

VENTER. Lib. VIII. c. 7. Ital. *Ventre*. Gall. *Ventre*. *Sin autem valles erunt, perpetui in declinato loco cursus dirigentur, cum venerit ad imum, non alte substruitur, ut sit libramentum quam longissimum. Hoc autem erit venter, quod Graeci vocant κελύαν.* Paulo post, *etiam in ventre coluvaria sunt facienda*, etc. Baldus: Vocabulum metaphoricum, ab animalibus ad aquae ductus facta translatione. Aquae ductus igitur in ima valle pars longissima quae libratur, venter dicitur: receptaculum enim quoddam est et venter aquarum: eur autem fiat, tum perspicue docet auctor, tum explicat aperte suis in commentariis Barbarus. Parietem quoque ventrem facere eadem figura dixit Alfenus 1. c. si servit. vind. Dieimus et nos vernacule *far la pancia*.

VERGILIAE. Lib. VI. cap. 10. Ital. *Vergilie*. Gall. *Pléiades*.

VERNA CONCLAVIA. Lib. VII. c. 5. Ital. *Stanze di primavera*. Gall. *Appartements de printemps*.

VERSURA. Lib. VIII. c. 7. Ital. *Volta*. Gall. *Coude*.

VERSUS. Lib. v. *Praef.* Ital. *Linea*. Gall. *Ligne*.

VERTICULUM. Lib. x. c. 13. Ital. *Ciaruiera*. Gall. *Charniere*.

VESPERUGO. Lib. ix. c. 4. Ital. *Vesperuggine*. Gall. *Etoile du soir*.

VESTIBULUM. Lib. vi. c. 8. 10. Ital. *Vestibolo*. Gall. *Vestibule*. Igitur his qui communi sunt fortuna, non necessaria magna vestibula nec tablina.

Baldus: Vulgatum quidem apud auctores vocabulum, a nobis tamen hoc loco non tacendum; variae siquidem de re et de nomine circumferuntur opiniones. Ait Festus: *Sex modis forum dici; quarto, cum id forum, ait, antiqui appellabant, quod nunc vestibulum dici solet.* Nonius vero latius rem prosequitur, inquit enim: *Vestibula quidam putant, sub ea proprietate distincta, quod in primis ingressibus et in spatiis domorum Vestae, hoc est, arae ac foci soleant haberi, sed sive sic intelligi debeant, non abhorret a vocabuli proprio. Invenitur etiam apud veteres doctos, vestibula ob eam significationem dicta, quod in his locis ad salutandos dominos domorum quicumque venissent stare soleant, cum introeundi daretur copia, atque ob hanc cognitionem (est qui emendet constitutionem) et quasi stabulationem, primos ingressus domorum vestibula nominant.* Cic. oratore; *vestibula nimium honesta aditusque ad causam faciet illustres.* Haec ille. Quem mirum est exempli gratia Ciceronis locum induxisse, in quo auctor ille non proprie sed metaphorice de vestibulo mentionem facit. Videtur posse dubitari utrum sit pars domus, nec ne. Gellius enim, seu is sit Agellius, ex Caecilio Gallo ait: *Vestibulum non esse in ipsis aedibus, nec partem aedium. Sed locum ante januam domus, per quem a via aditus accessusque est ad aedes, in*

quo quidem inter viam et fores loco salutatores et clientuli patronos praestolabantur, ut deducerent. Esse autem ante fores, ex Plauto evincitur in *Mostell.* Ait enim:

Videi' vestibulum ante aedes et ambulacrum ejusmodi?

In eo custodes morabantur. Unde Virgil. *Aeneid.* 6.

..... Cernis custodia qualis

Vestibulo sedeat?

Sed et ex Cicerone idem videtur evinci, ait enim in *Orat. pro Caecinna*: *Non modo limine tectoque aedium tuarum, sed primo aditu vestibuloque prohibere quempiam.* Idem in septima *Verr.* Siciliam Italiae vestibulum appellat, atqui ab ea divisa est. Quidam vero domus partem putarunt, videntes a Vitruvio cum atrio, peristyllo, tablino numerari, quas partes esse domus nemo negaverit. Quicquid tamen sit, vestibulum extra domus seu aedium scripta fuisse, certum est. Ait enim *Perottus*, ubi de stabulo, *unde vestibulum, partem non esse domus, hoc est, Atrium, ut aliqui putarunt, sed locum ante januam domus vacuum, per quem a via ad aedes esset iter. Etenim qui domos amplas antiquitus faciebant, consuesse locum ante januam relinquere qui inter fores, domum et viam mediis esset, ita ut qui in eo consisterent, nec in domo essent, nec in via.* Et sane Vitruvius inter loca ponit communia, in quibus etiam invocati venire possunt. Alciatus item vir doctissimus l. fin. de verb. sign. ait: *Vestibulum quod Graece πρόθυρον vocant, tametsi extra januam domus sit, aedibus tamen adscribi, et ceu earum membrum existimari.* Dicebatur autem vestibulum non modo aedium, sed templorum, sepulchrorum, Graeci quidem aedium non sacrarum prothyron dicebant, templorum vero πρόναον, et urbium προπύλαιον. De templis enim *Pollux* lib. 1. cap. 1. καὶ ἔισοδος, προπύλαια,

aditus quoque et vestibulum. Romae Basilica D. Pauli amplum habet vestibulum. Habebat etiam Basilica vetus D. Petri: Mediolani vero haud ita amplum, sed pulcherrimum videre est ante Ecclesiam aedemve sacram D. Celsi. Quod spectat autem ad nominis etymon, non multum laboramus. Certum est, Varronem nullam hujus originem, quae ei satis faceret, invenisse.

VIAE. Lib. iv. cap. 3. Ital. *Vie*. Gall. *Chemins*.

VIATORIUM HOROLOGIIUM. Lib. ix. c. 9. Ital. *Orologio da viaggio*. Gall. *Cadran pour le voyage*.

VICENARIA FISTULA. Lib. viii. cap. 7.

VICUS. Lib. i. c. 6. Ital. *Strada*. Gall. *Rue*.

VILLA. Lib. vi. cap. 9. Ital. *Villa*. Gall. *Maison de campagne*.

VILLICUS. Ital. *Fattore*. Gall. *Fermier*.

VINARIA CELLA. Lib. vi. cap. 9. Ital. *Cautiva*. Gall. *Cave*.

VIOLA. Lib. viii. c. 14. Ital. *Viola*. Gall. *Giroflée*.

VIRGULA AENEA. Lib. ix. c. 9. Ital. *Filo di rame*. Gall. *Fil de métal*.

VIRGULTAE. Lib. ii. c. 1.

VIRIDIA. Lib. vi. c. 6. Ital. *Giardini*. Gall. *Jardins*.

VITEX. Lib. ii. c. 9.

VITIARE. Lib. viii. cap. 6. Ital. *Falsificare*. Gall. *Falsifier*.

VITRUM. Lib. viii. c. 14.

VOLUCRIS. Lib. ix. cap. 3. Ital. *Cigno*. Gall. *Cygne*.

VOLUTA. Lib. iii. c. 3. iv. 1. Ital. *Voluta*. Gall. *Volute*. Voluta architectonicum vocabulum, et artis proprium. Albertus (lib. vii. cap. 3.) ne Vitruvium imitaretur, maluit pro volutis *cochleas* dicere. Ceterum quo pacto voluta circinaretur, diu latuit, et multos fatigavit architectos. Bertanus rem aperuit, quem secutus est Barbarus. Nostri latinum vocabulum passim usurpant. Etrusci *Cartoccios* dicunt, minus proprie.

VOMITORIA THEATRI. Ital. *Vomitorj del Teatro*. Gall. *Vomitoires du Theatre*.

VULTURNUS. Lib. i. c. 6.

UDO TECTORIO INDUCERE COLORES. Lib. viii. c. 3. Ital. *Colorire gli intonachi ancor freschi*. Gall. *Donner la couleur à l'enduit avant qu'il soit sec*.

ULMUS. Lib. ii. c. 9. Ital. *Olmo*. Gall. *Orme*.

UNGINUS. Lib. v. c. 10. Ital. *Unciuo*. Gall. *Crampon*.

UNDA. Lib. v. c. 17. Vide *Cymatium*.

URBANA AEDIFICIA. Lib. vi. cap. 8. Ital. *Fabbriche di città*. Gall. *Maisons de ville*.

URCEUS. Lib. vii. cap. 11. Ital. *Peutola*. Gall. *Cruche, pot*.

USTA. Ibid. Ital. *Giallo bruciato*. Gall. *Ocre brûlée*.

UTIQUE. Lib. v. c. 8. Ital. *Assolutamente*. Gall. *Absolument*.

X

XENIA. Lib. vi. c. 10. Ital. *Doni per gli forestieri*. Gall. *Présens pour les étrangers*.

XYSTUS. Lib. v. c. 11. Ital. *Sisto*. Gall. *Xyste*. *Haec autem porticus Xystos apud Graecos vocitatur*. Baldus: Quidam codices, quos secutus est Philander, Xistum praeferunt contra Graecam originem. Graecis igitur utroque genere idem significat, quod nec Suidas, nec Varinus videntur animadvertisse. Ceterum Latinis non item, genus enim mutatum, significationem ipsam commutabat, quod ex ipso Vitruvio colligitur, unde Budaeus, *Xystus et Xystum significatione differunt, cum tamen ambo Graece sint idem, sed aliter Latine usurpatu sunt*. Item Philander: *Xystus et Xystum cum apud*

Graecos idem significant, apud Latinos nommihil habent discriminis, nam Xystos vocant porticus tectas, ubi athletae per hyemem exercebantur; Xysta autem subdiales ambulationes, ubi sudo coelo suas exercebant palaestras. Differentiam hanc non vidit Mercurialis l. de re Gymn. 1. c. 9. vult enim, tam Graecis, quam Latinis ea vocabula significatione differre. Graeci, teste Vitruvio, quae Romani Xysta, paradromidas vocabant, a cursu facto nomine. De Xysto frequens apud veteres scriptores mentio. Dicitur autem ἀπό τῆ ζύειν, polire, stringere. Ideo autem puto, quod uncti athletae strigilibus ibi raderentur. Quidam a lanceis, quas ζυσεῖς dicunt, nomen deducunt, sed id placet minus.

Z

ZONA. Lib. ix. c. 4. Ital. *Fascia*. Gall. *Ceinture*.

ZOPHORUS. Lib. iii. c. 3. l. iv. c. 1. Ital. *Fregio*. Gall. *Frise*. *Item Zophorium supra epistylum*. Baldus: Paucis et egregie Barbarus, quid sit et cur ita vocetur, exponit: *Zophorus est pars supra epistylum*. Fregium nostri dicunt Graeci ζώφορον a ferendis ima-

ginibus et sculpturis. Latini Graeco vocabulo usi sunt. Eadem est Zodiaci ratio, illud ἀπό τῆ φέρειν, istud ἀπό τῆ ἔχειν τὰ ζώδια. Latini vero Zodiacum significum dicunt, qua voce ipsius Zophorivim explicant. Ceterum Fregia a Phrygionibus dici, Philander pluribus docet.

ZYGIA. Lib. ii. c. 9. Ital. *Carpino*. Gall. *Charme*.

I N D E X

HISTORICUS ET GEOGRAPHICUS

- A**baton. II. 8.
 Abderitae. VII. 5.
 Acanthus. IV. 1.
 Accius. IX. Praef.
 Achaia. IV. 1. II. 6.
 Achinapolis. IX. 7.
 Acrolithos. II. 8.
 Actores comici et tragici. V. 8.
 Actus. VIII. 7.
 Adoraturi ad orientem conversi. IV. 5.
 Adriaticum mare. II. 6. 10.
 Aedes Apollinis. I. 7. III. 1.
 --- --- Mileti. VII. Praef.
 --- --- Panionii. IV. 1.
 --- --- et Dianae. III. 2.
 --- Aesculapii. I. 2. VII. Praef.
 --- Augusti. V. 1.
 --- Castoris in Circo. IV. 7.
 --- Cereris. I. 7. III. 2.
 --- --- et Proserpinae Eleusi. VII.
 Praef.
 --- Coeli. I. 2.
 --- Dianae. I. 2. IV. 1.
 --- --- Arietinae. IV. 7.
 --- --- Ephesi. III. 1. VII. Praef. X.
 6. 7.
 --- --- Magnesiae. III. 1. VII. Praef.
 --- Fauni. III. 1.
 --- Florae. I. 2. VII. 9.
 --- ad tres Fortunas. III. 1.
 --- Fortunae equestris. III. 2.
 --- Herculis. I. 2. 7. III. 2. II. 8.
 --- Honoris et Virtutis. III. 1. VII. Praef.
 --- Jovis. I. 7. V. 1. II. 8.
 --- --- Capitolini. III. 2.
 --- --- fulguris. I. 2.
 --- --- Olympii, Athenis. III. 1. VII.
 Praef.
 --- --- Statoris. III. 1.
 VOL. IV. P. II.
- Aedes Jovis in insula Tiberina. III. 1.
 --- Isidis et Serapidis. I. 7.
 --- Divi Julii. III. 2.
 --- Junonis. I. 2. 7.
 --- --- Argis. IV. 1.
 --- --- Sami. VII. Praef.
 --- Liberi Patris. II. 2. 7. V. 9.
 --- --- --- Teo. III. 2. IV. 3. VII. Praef.
 --- --- Lunae. I. 2. V. 5.
 --- --- Martis. I. 2. 7.
 --- --- Mercurii. I. 7.
 --- --- Minervae. I. 2. 7.
 --- --- --- Athenis. III. 1. IV. 7.
 --- --- --- Priene. VII. Praef.
 --- --- --- Sunii. IV. 7.
 --- Neptuni Panionii. IV. 1.
 --- Nympharum fontium. I. 2.
 --- Proserpinae. I. 2.
 --- Quirini. III. 1. VII. 9.
 --- Salutis. I. 2.
 --- Serapidis. I. 7.
 --- Solis. I. 2.
 --- Vejovis in duos lucos. IV. 7.
 --- Veneris in foro Caesaris. III. 2.
 --- --- I. 2. 7.
 --- Vestae. IV. 7.
 --- Virtutis et Honoris. III. 1. VII. Praef.
 --- Vulcani. I. 2. 7.
 Aedes sacrae quae quibus diis. I. 2. 7.
 Aedes sacrae ad quas regiones spectare debeant. IV. 5.
 Aegyptii occi. VI. 5.
 Aegyptiorum sacerdotes. VIII. Praef.
 Aegyptus. II. Praef. IV. 5. VI. 1. VII. 7.
 Aerarius faber. II. 7.
 Aerarium ubi constitutum. V. 2.
 Aereus signatus. III. 1.
 Aes Corinthium. VIII. 5.
 --- Cyprium. VII. 11.
 Aeschylus. VII. Praef.

- Aesculapius. I. 2. VII. Praef.
 Aethiopiae lacus. VIII. 3.
 Aethiopes meridiani. VIII. 2.
 Africa nutrix ferarum bestiarum. VIII. 4.
 Acquiculi. VIII. 3.
 Aetna. II. 6.
 Agatharehus. VII. Praef.
 Agesistratus. VII. Praef.
 Agetor Byzantius. X. 21.
 Alabandei. VII. 5.
 Albanae lapicidinae. II. 7.
 Albuli. VIII. 3.
 Alexander. II. Pr. VII. Pr. VIII. 3.
 Alexandria. II. Pr. VII. Pr. II. IX. 5.
 Alexandriae architectus. II. Pr.
 --- Bibliotheca. VII. Pr.
 --- Ludi dedicati Apollini et Musis. VII. Pr.
 Alexis, comicus. VI. Praef.
 Alliensis lapicidinae. II. 7.
 Alpes. II. 10. VIII. 2.
 Alpium aquae. VIII. 3.
 Alinum. I. 4.
 Amiterninae lapicidinae. II. 7.
 Anaxagoras Clazomenius. IX. 4.
 Ancona. II. 9.
 Andrias. IX. 6.
 Andronicus Cyrrhestes. I. 6.
 Anitanae lapicidinae. II. 7.
 Antinachides. VII. Pr.
 Antiochus rex. VII. Pr.
 Antipater. IX. 7. VII. Pr.
 Antistates. VII. Pr.
 Apaturius Alabandus. VII. 5.
 Apelles. I. 1.
 Apennini descriptio. II. 10. 6.
 Apollini et Musis ludi dedicati a Ptolemaeo Alexandriae. VII. Pr.
 Apollo Colossicus Ephesi. X. 6.
 Apollonia. VIII. 3. X. 22.
 Apollonius Pergaeus. I. 1. IX. 6.
 Aqua Stygis. VIII. 3.
 Aquileja. I. 4.
 Aquitania. II. 1.
 Arae deorum quomodo ordinandae. IV. 5. 8.
 Arabia Numidarum, e. i. Nomadum. VIII. 3.
- Aratus. IX. 4.
 Archimedes. I. 1. VIII. Pr. III.
 Areadia. VIII. 3.
 Archytas. I. 1. VII. Pr. III.
 Ardeae fontes. VIII. 3.
 Areopagus. II. 1.
 Aretium. II. 8.
 Argelius. VII. Pr.
 Argentariae tabernae. V. 1.
 Argentifodinae Athenis. VII. 7.
 Argenti inauratio. VII. 8.
 Argos. VIII. 3. IV. 1.
 Ariobarzanes. V. 9.
 Aricinum nemus. IV. 7.
 Aristarchus Samius. I. 1. IX. 1. 9.
 Aristides. VIII. 4.
 Aristippus. VI. Pr.
 Aristomenes Thasius, pictor. III. Pr.
 Aristophanes, comicus. VI. Pr. -- grammaticus. VII. Pr.
 Aristoteles. VII. Pr. IX. Pr.
 Aristoxenus, musicus. I. 1. V. 4. 5.
 Arsinoe. IV. 1.
 Artemisia. II. 8.
 Arundines graecae. VII. 3.
 Aruspices Ietrusci. I. 7.
 Asia. II. 6.
 Astabora. VIII. 2.
 Astasoba. VIII. 2.
 Astrologi. V. 6. IX. 4.
 Astu, s. Asty. VIII. 3. VII. Pr.
 Athenae. II. 1. III. 1. IV. 7. VII. Praef. IX. 4. 8.
 Athenienses. VI. Pr.
 Athletae. IX. Pr.
 Athos mons. II. Pr.
 Atlas. VI. 10. VIII. 2.
 Atomi. II. 2.
 Attalus. IV. 1. Attalici reges. VII. Pr. II. 8.
 Attieurges. III. 3. IV. 6.
 Augusti aedes. V. 1.
 M. Aurelius. I. Pr.
 Automata. IX. 9.

Babylon. VIII. 3.
 Babylonis muri. I. 5. VIII. 3.
 Bajanae aquae. II. 6.
 Balcares insulae. VIII. 4. VII. 7.
 Bedas Byzantius, statuarius. III. Pr.
 Berosus Chaldaeus. IX. 1. 4. 6.
 Bibliothecae Alexandriae et Pergami.
 VII. Pr.
 Bootes. IX. 3.
 Borysthenes. VIII. 2.
 Bryaxes. VII. Pr.

Caecubum vinum. VIII. 3.
 Caesiis oculis gentes. VI. 1.
 Cajus Julius. VIII. 4. 1. Pr.
 Cajus Mutius. VII. Pr.
 Calentum. II. 3.
 Callaeschros. VII. Praef.
 Callias Rhodius. X. 22.
 Callimachus Catatechnos. IV. 1.
 Callippus. IX. 7.
 Camoenae. VIII. 3.
 Campania. VIII. 3.
 Canopus. IX. 4.
 Capitolium. II. 1. III. 2.
 Cappadocia. VIII. 3.
 Carae. VIII. 3.
 Caria. II. 8.
 Carpion. VII. Pr.
 Carthago. VIII. 3.
 Carya. I. 1.
 Caryatides. I. 1.
 Casa Romuli II. 1.
 Casius, mons. VIII. 3.
 Castoris aedes. IV. 7.
 Catacaemene. II. 6 et ejus vinum. VIII. 3.
 Catarrhacta Nili. VIII. 2.
 Caucasus mons. VIII. 2.
 Cephisus fluvius. VIII. 3.
 Cereris aedes. I. 7. III. 2. VII. Pr.
 Cetras Chalcedonius. X. 19.
 Chaereas. X. 19.
 Chaldaei. IX. 1. 4.
 Charides. VII. Pr.
 Chii fons. VIII. 3.
 Chion Corinthius. III. Pr.

Chionides, comicus. VI. Pr.
 Chius. IV. 1. VII. Pr.
 Cicero. IX. Pr.
 Cilbiani agri Ephesiorum. VII. 8.
 Cilicia. VIII. 3.
 Circus maximus. III. 2.
 Citlaroedi. V. 5.
 Clazomenae. IV. 1.
 Clazomeniorum agri. VIII. 3.
 Cliades. VII. Pr. lege *Diades*.
 Clitorius fons. VIII. 3.
 Coeli aedes. I. 2.
 Colchis. VIII. 2.
 Colchorum aedificia. II. 1.
 Collina porta. III. 1.
 Coloe palus. VIII. 2.
 Colonia Julia Fanestri. V. 1.
 Colophon. IV. 1.
 Colossus Halicarnassi. II. 8.
 Comici Graeci poetae. V. Pr. VI. 1.
 Comitium. II. 8.
 Corinthia virgo. IV. 1.
 Corinthii oeci. VI. 5.
 Corinthium vas. VIII. 5.
 Corinthus. V. 5.
 Cn. Cornelius. I. Pr.
 Cornetus campus. VIII. 3.
 Cortyna. s. Gortyna.
 Cossutius architectus Romanus. VII. Pr.
 Cottus. VIII. 3.
 Crathis fluvius. VIII. 3.
 Creta. I. 4.
 Creusa. IV. 1.
 Crocodilus. VIII. 2.
 Croesi domus. II. 8.
 Ctesibius. I. 1. VII. Pr. IX. 6. X. 12. 13.
 Ctesiphon Gnosius. III. 1. VII. Pr.
 Ctesiphontis machina. X. 6.
 Cumanorum montes. II. 6.
 Cutiliae. VIII. 3.
 Cychri in Thracia. VIII. 3.
 Cydnus fluvius Ciliciae. VIII. 3.
 Cyrenae. VIII. 3.
 Cyziceni oeci. VI. 6.

Daplnis Milesius, architectus. VII. Pr.
 Darius. VII. Pr.
 Delphi. VII. Pr.
 Delphicus Apollo. III. Pr. IV. 1.
 Demetrius, architectus Ephesi, Dianae servus. VII. Pr.
 Demetrius Poliorcetes. X. 22.
 Democritus Abderites. II. 2. IX. Pr. 4.
 VII. Pr.
 Demophilus. VII. Pr.
 Denarius. III. 1.
 Diades. VII. Pr. X. 19.
 Diagramma Aristoxeni. V. 4.
 Dianae aedes. I. 2. III. 1. IV. 1. 7. VII. Pr. X. 6. 7. --- simulachrum ex cedro. II. 9.
 Dinocrates architectus Alexandri M. II. Pr.
 Diognetus Rhodius, architectus. X. 22.
 Diomedes. I. 4.
 Dionysiodorus. IX. 6.
 Diphilus. VII. Pr.
 Dorus. IV. 1.
 Drachma. III. 1.
 Dyris mons et fluvius. VIII. 2.
 Dyrhachium. VIII. 3.

Ecclasiasterium. VII. 5.
 Elephantis urbs et insula. VIII. 2.
 Eleusinia Ceres. VII. Pr.
 Elphias Rhodius. I. 4.
 Empedocles. VIII. Pr.
 Ennius poeta. IX. Pr.
 Ephesus. IV. 1. VII. Pr. X. 7.
 Ephesiorum lex de aedificando. X. Pr.
 Epicharmus. VIII. Pr.
 Epicurus. II. 2. VI. Pr. VII. Pr.
 Epimachus, Atheniensis architectus sub Demetrio Polioreete. X. 22.
 Equiculi. s. Aequiculi.
 Eratosthenes Cyrenaeus. I. 1. IX. Pr.
 Erythrae. IV. 1.
 Evangelus. X. 7.
 Eucrates. VI. Pr.
 Eudaemon. IX. 4.
 Eudoxus, astrologus. IX. 4. 6.
 Euphranor. VII. Pr.

Euripides. VIII. Pr. 13. IX. 1.

Faberius scriba. VII. 9.
 Fabri, qui primi. II. 1. --- aerari. II. 7.
 Falernum vinum. VIII. 3.
 Faliscus ager. VIII. 3.
 Fanestrum. II. 9. V. 1.
 Fauni aedes. III. 1.
 Ferentis municipium. II. 7.
 Flaminius Circus. IV. 7.
 Florae aedes. I. 2. VII. 9.
 Fortunae equestris aedes. III. 2.
 ad tres Fortunas aedes. III. 1.
 Forum Caesaris. III. 2.
 Fundi Campaniae urbs. VIII. 3.
 Fussitius. VII. Pr.

Gades. X. 19.
 Galatia. VII. 13.
 Gallia. VIII. 2.
 Ganges. VIII. 2.
 Genethliaci et Genethliologi. IX. 4.
 Gerusia. II. 8.
 Gladiatoria munera. V. 1.
 Gnosus. VII. Pr.
 Gortyna. I. 4.
 Graecorum aedificia. VI. 12. --- theatra. V. 8. --- majores. IX. Pr.
 Gymnasium. I. 7. VI. Pr. VII. 5.
 Gynaecoonitis. VI. 10.

Halicarnassus. II. 8.
 Hammon. VIII. 3.
 Hegesias. VIII. 4.
 Hellas Atheniensis, statuarius. III. Pr.
 Hellen, Dori pater. IV. 1.
 Heptabolus lacus. VIII. 2.
 Heraclitus. II. 2. VIII. Pr.
 Herculius aedes. I. 2. 7. II. 8. III. 2.
 Hermogenes Alabandeus, architectus. III. 1. 2. IV. 3. VII. Pr.
 Herodotus. VIII. 4.
 Hetruria. II. 6. VIII. 3.
 Hetrusci aruspices. I. 7.
 Hierapolis. VIII. 3.

Hiero. III. Pr.
 Himera fluvius. VIII. 3.
 Hipparchus. IX. 7.
 Hippopotamus. VIII. 2.
 Hippocrates, medicus. I. 1.
 Hispania. VI. 1. VII. 7. 9.
 Historiae. V. Pr.
 Homerus. VII. Pr.
 Homeromastix. VII. Pr.
 Honoris et Virtutis aedes. III. 1. VII. Pr.
 M. Hostilius. I. 4.
 Hydria Aegyptiorum sacerdotum. VIII. Pr.
 Hymettus mons. II. 8.
 Hypanis fluvius in Ponto. VII. 7. VIII. 3.

Ichneumon. VIII. 2.
 Ictinus architectus. VII. Pr.
 Ignis inventio. II. 1.
 Insula Tiberina. III. 1.
 Iollas. VIII. 3.
 Ion, unde Iones. IV. 1.
 Ioppe. VIII. 3.
 Jovis stella. IX. 1. --- ara. IV. 8.
 Jovis aedes. I. 2. 7. III. 1. V. 1. VII. Pr.
 Isis aedes. I. 7.
 Ismuc oppidum. VIII. 4.
 Isthmia certamina. IX. Pr.
 Italiae laus. VI. 1. V. 1.
 Juba. VIII. 4.
 Julia Aquiliana. V. 1.
 Junonis aedes. I. 2. 7. IV. 1. VII. Pr.
 D. Julii aedes. III. 2.

Larignum castellum. II. 9.
 Laedaemon. II. 8.
 Lelegae. II. 8.
 Lemnos. VII. 7.
 Leochares. VII. Pr.
 Leonides. VII. Pr.
 Lesbos, insula. VIII. 3.
 Lex Romana de aedificando. II. 8. Ephesiorum. IX. Pr. Atheniensium de parentibus per liberos alendis si eos artibus erudissent. VI. Pr.
 Liberi Patris aedes. I. 2. 7. III. 2. IV. 3. V. 9. VII. Pr.

Licinius, mathematicus. VII. 5.
 Limne Asphaltitis. VIII. 3.
 Liparis, flumen Ciliciae. VIII. 3.
 Lucretius. Pr. III.
 Lunae aedes. I. 2. V. 5.
 Lyncesti fons. VIII. 3.
 Lysippus, statuarius. III. Pr.

Macedonia. VII. 9.
 Maeonia. VIII. 3.
 Magi. VIII. Pr.
 Magnesia. VII. 7.
 Mamertinum vinum. VIII. 3.
 Marcelliana cella. VII. Pr. III. 1.
 Marcia aqua. VIII. 3.
 Mare superum, inferum. II. 10.
 Maris ara. IV. 8.
 Martis aedes. I. 2. 7.
 Masintha. VIII. 4.
 Massilia. X. 22.
 Maurusia, Mauritania. VIII. 2.
 Maxilua. II. 3.
 Mathematici. III. 1. V. 3. VI. 1. IX. 5.
 Mausoleum. II. 8. VII. Pr.
 Mausolus. II. 8.
 Mazaca, oppidum in Cappadocia. VIII. 3.
 Medici. I. 4.
 Megalographia. VII. 4. 5.
 Medulli. VIII. 3.
 Melas, fluvius. VIII. 3.
 Melampus. VII. Pr.
 Melite. IV. 1.
 Meliton vinum. VIII. 3.
 Melo, Philosophus. IX. 4.
 Melos, insula. VII. 7.
 Mercurii aedes. I. 7.
 Meroe. IX. 4.
 Metagenes, Ctesiphontis filius. X. 6. VII. Pr.
 Metrodorus. VIII. 4.
 Milo Crotoniates. IX. Pr.
 Minervae aedes. I. 2. 7. III. 1. IV. 7. VII. Pr. --- promontorium. V. 12.
 Miracula orbis. VII. Pr.
 Mitylene oppidum. I. 6.
 L. Mummius. V. 5.
 Muraenae aedilitas. II. 8.

Mutius, architectus. VII. Pr.
 Myagrus, Phocaeus statuarius. III. Pr.
 Mylasa, oppidum. II. 8.
 Myron, plastes. I. 1. III. Pr.
 Myrrhae glebulae. VIII. 3.

Nemea certamina. IX. Pr.
 Nemus Aricinum. IV. 7.
 Neptuni Panionii aedes. IV. 1.
 Neptunius fons. VIII. 3.
 Nexaris. VII. Pr.
 Nicomachus, pictor. III. Pr.
 Niger. VIII. 2.
 Nilus. VIII. 2. II. Pr. IV. 5.
 Nonaeris, regio Arcadiae. VIII. 3.
 P. Numisius architectus theatri Her-
 eulanensis. I. Pr.
 Nymphodorus. VII. Pr.

Obolus. III. 1.
 Odeum. V. 9.
 Olympia certamina. IX. Pr.
 Olympius Jupiter. III. 1. VII. Pr.
 Optice, nymphea, mater Dori. IV. 1.
 Oracula de Soerate. III. Pr.
 --- de coloniis Graecorum in Asiam
 deducendis. IV. 1.
 Orbis terrae circuitio. I. 6.
 Ostrum. VII. 13.

Paconius, architectus. VII. Pr. X. 6.
 Padus. VIII. 2.
 Paeonius Ephesius, architectus. VII. Pr.
 X. 6.
 Palaestra. V. II. VI. 8.
 Panionii Neptuni aedes. IV. 1.
 Paphlagoniae fons. VIII. 3.
 Paraetionium oppidum Aegypti. VIII. 3.
 Parmenion. IX. 6.
 Patrocles. IX. 6.
 Pausanias. I. 1.
 Peonius, architectus Ephesius. VII. Pr.
 Peloponnesus. IV. 1.
 Pephasmenus Tyrius faber. X. 19.

Pergamus. VII. Pr.
 Perielis Odeum. V. 9.
 Persica porticus. I. 1.
 Pharax, Ephesius, statuarius. III. Pr.
 Phasis. VIII. 2.
 Phidias, statuarius. III. Pr.
 Philadelphus. VII. Pr.
 Phileos. VII. Pr.
 Philippus Astrologus. IX. 4.
 Philo Byzantius. VII. Pr.
 Philolaus Tarentinus. I. 1.
 Phrygia. VIII. 3.
 Phyros. VII. Pr.
 Phyteus. VII. Pr.
 Physici. II. 1. VI. 2. VII. Pr. VIII. Pr. 1.
 Pictores elari. III. Pr.
 Pieturae e parietibus excisae. II. 8.
 Pinna Vestina. VIII. 3.
 Piraeus portus. VII. Pr. VIII. 3.
 Pisaurum. II. 9.
 Pisistratus. VII. Pr.
 Pitana, urbs Asiae. II. 3.
 Pitheus. I. 1. IV. 3. VII. Pr.
 Pixodarus. X. 7.
 Placentia. IX. 1.
 Plato. III. 1. VII. Pr. IX. Pr.
 Pollis. VII. Pr.
 Polyces, Adramyttenus, pictor. III. Pr.
 Polyelectus, plastes. I. 1. III. Pr.
 Polyidus. VII. Pr. X. 19.
 Pompejus. III. 2. V. 9.
 Pontinae paludes. I. 4.
 Pontus. VIII. 3. VI. 1. VII. 7.
 Porinos, architectus Atheniensis. VII. Pr.
 Porticus Eumenici. V. 9. --- Pompeja-
 nae. V. 9.
 Posidonius. VIII. 4.
 Pothereus fluvius. I. 4.
 Praxiteles. VII. Pr.
 Priene, urbs Asiae. VII. Pr.
 Proeti filiac. VIII. 3.
 Promontorium Minervae. V. 12.
 Proserpinae aedes. I. 2.
 Ptolemaeus rex. VII. Pr.
 Puteolanus pulvis. II. 6.
 Pythagoras Samius. V. Pr. VIII. Pr. 9.
 IX. Pr. 4. X. 11.
 Pythagoreorum disciplina. II. 2.

Pythius, architectus. I. 1.
Pyxodorus. X. 7.

Quirini aedes. III. 1. VII. 9.

Ravenna. I. 4 II. 9.

Rhenus. VIII. 2.

Rhodanus. VIII. 2.

Rhodiacum Peristylum. VI. 10.

Rhodium clades. II. 8.

Rhodos. VI. Pr. VII. 13. IX. 5. X. 22.

Romae laus. VI. 1. II. 8. IX. 5.

Romuli casa. II. 1.

Salmacidis fons. II. 3.

Salpia oppidum. I. 4.

Salutis aedes. I. 2.

Sambuca. VI. 1. X. 22.

Sarnacus. VII. Pr.

Satyrus. VII. Pr.

Scopas. VII. Pr. IX. 6.

Scopinas, Syracusius. I. 1.

Scrapidis aedes. I. 7.

P. Septimius, scriptor. VII. Pr.

Sestertius. III. 1.

Sicilia. VIII. 3.

Silanion. VII. Pr.

Silenus. VII. Pr.

Sinopc. VII. 7.

Smyrnaeorum civitas. IV. 1. V. 9. VII. 7.

Socrates. III. Pr. VII. Pr.

Soli, oppidum Ciliciae. VIII. 3.

Solis aedes. I. 2.

Statoniensis praefectura. II. 7.

Statuarii insignes. III. Pr.

Sunium. IV. 7.

Susae. VIII. 3.

Stygis aqua. VIII. 3.

Syenc. VIII. 2.

Tarchesius, architectus. IV. 3.

Tarentum. IX. 8.

Tarquinienses. II. 7.

Tarsos, Ciliciae civitas. VIII. 3.

Teanum. VIII. 3.

Telamones. VI. 10.

Telochares. II. 8.

Teos insula. III. 2. VII. Pr.

Terracina. VIII. 3.

Terrae ara. IV. 8.

Thales. II. 2. VII. Pr. VIII. Pr. IX. 4.

Theocydes. VII. Pr.

Theodorus Phocaeus. VII. Pr.

Theodorus, Rhoeci filius. VII. Pr.

Theodosius. IX. 6.

Theophrastus. VI. Pr. VIII. 4.

Thessalia. VIII. 3.

Tholis Delphis. VII. Pr.

Tiburtina via. VIII. 3.

Tigris. VIII. 3.

Timaeus. VIII. 4.

Timavus. VIII. 3.

Timotheus, statuarius. II. 8. VII. Pr.

Tralles. VII. Pr.

Tres Fortunae. III. 1.

Troezen. VIII. 3. II. 8.

Troja. I. 4. VII. Pr. VIII. 3.

Thrypho Alexandrinus. X. 22.

Tuana. VIII. 3.

Tuscanae rationes aedium. IV. 7.

Tuscanicum cavaedium. VI. 3.

Tybris. VIII. 2.

Ulyssis errationes. VII. 5.

Umbria. II. 7.

Uticenses. II. 3.

Varro (Ter.). VII. Pr. III. Pr.

Vas Corinthium. VIII. 5.

Vasa aenea in thecatris. V. 5.

Vectigalia publica. V. 1.

Veneris morbus. II. 8. Venerea libi-
do. I. 7.

Venetia. II. 7.

Vejovis aedes. IV. 7.

Veneris aedes. I. 2. 7. III. 2.

Vestae aedes. IV. 7. --- ara. IV. 8.

Vestorius. VII. 11.

Vesuvius mons. II. 6.

Virtutis et Honoris aedes. III. 1. VII. Pr.

Vini varia genera. VIII. 3.

Virena. VIII. 3.

Vulcani aedes. I. 2. 7.

Vulsiniensis lacus. II. 7.

Xanthus. VIII. 3.

Xenia. VI. 10.

Xenophanes Colophonius. VII. Pr. IX. 7.

Xuthus. IV. 1.

Zacynthus. VIII. 3.

Zama oppidum. VIII. 4.

Zeno. VII. Pr.

Zoilus. VII. Pr.

Fig. I.

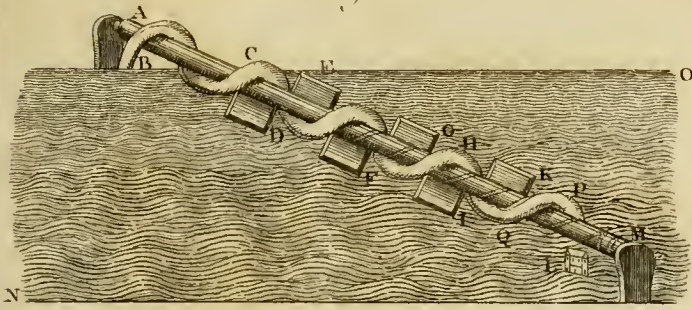

Fig. II.

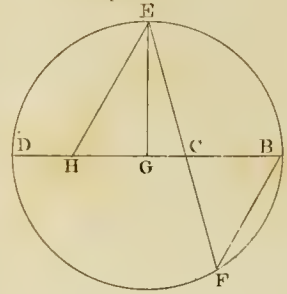

Fig. III.

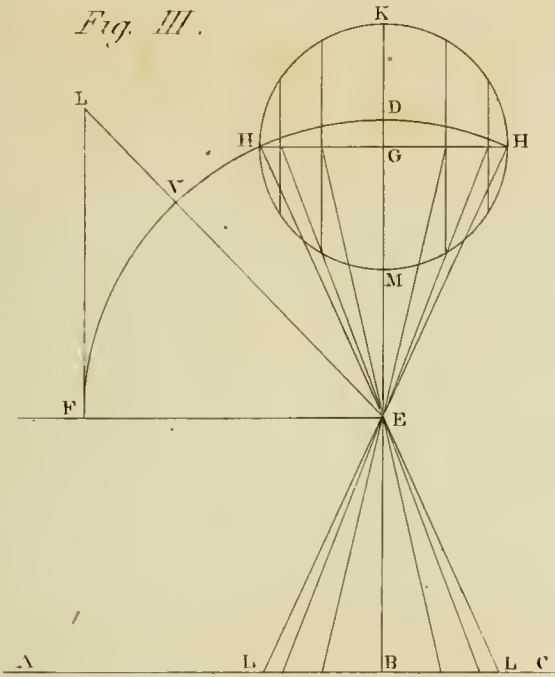

Fig. IV.

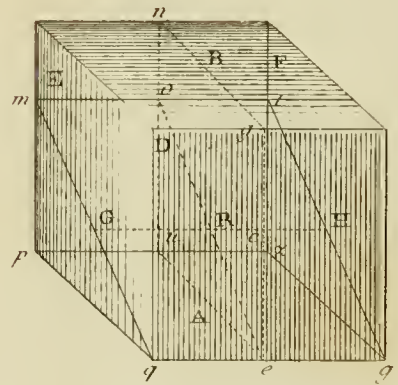

Fig. V.

